અનુક્રમણિકા

[બાકીની અનુક્રમણિકા જુઓ પા. ૨૯૪મે]

॥ ॐ नमो जिणिंदस्स जिणपवयणस्स य ॥ वीराय नित्य नमः ॥
पू. गुरुवर्य सिद्धान्तमहोदधि आचार्यदेव श्रीविजयप्रेमसूरीश्वरेभ्यो नमः ।

શ્રી યોગદૃષ્ટિ-સમુચ્ચય

શાસ્ત્રકર્તા–આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
વ્યાખ્યાનકાર–મુનિરાજ શ્રી ભાનુવિજયજી મહારાજ

અનંત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં થઈ ગયેલા અનેકાનેક મહાપ્રાભાવિક શાસ્ત્રકારો પૈકીના એક સમર્થ શાસ્ત્રકાર તે પૂજ્ય આચાર્યપુરંદર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા. 'પૂર્વ' નામના મહાશાસ્ત્રના વિચ્છેદના નિકટના કાળમાં એ થયેલા, એટલે પૂર્વોમાંથી બચેલાં ઝરણા એમણે શાસ્ત્રોરૂપે સંગ્રહી લીધાં. એ ન સંગ્રહ્યા હોત તો આજે ઘણી ઘણી અદ્‌ભુત વસ્તુઓ આપણને ક્યાંથી જાણવા મળત ? શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ ચૌદસો ચુમ્માલીશ ગ્રન્થના રચયિતા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ આપણું એવું દુર્ભાગ્ય છે કે તેમાંના ઘણા ગ્રન્થો આજે મળતા નથી છતાં જે ગ્રન્થો મળે છે, તેમાંનો એક શ્રી યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામનો અદ્‌ભુત ગ્રન્થ છે

માત્ર એક નવકારના અર્થની જિજ્ઞાસા છે ? :— વિદ્યાની ધગશ ને જ્ઞાનનો રસ એવી ચીજ છે કે એ ધરાવનારાને તો ધનના અર્થી કરતાંય અધિક ખંત હોય છે, વિશેષ ઉદ્યમ હોય છે, અને અપૂર્વ આનંદ હોય છે એમ ન સમજતા કે 'હવે તો અમારી ઉંમર થઇ, અથવા જ્ઞાનની બાબતમાં અમારું મગજ ડલ (Dull) છે; અમારાથી શું થઈ શકે ?' કેમકે બીજા ગભીર મહાશાસ્ત્રો કે અતિસૂક્ષ્મ અને જટિલ તત્ત્વોની વાત તો નહિ, પણ એક નવકાર મંત્ર એવી અનુપમ વસ્તુ છે, કે એના અભ્યાસ માટે ય ઘણું થઇ શકે; અને કરવા જેવું પણ છે.

ત્યારે શું તમે એક નવકાર મંત્રનો ય સારો અભ્યાસ કર્યો છે ? લ્યો જોઉં, નવકાર મંત્રને ઉલટો બોલી જાઓ. જો જો હોં, સવળો યાદ કરી કરીને બોલતા મા. નથી બોલી શકતાને ? માત્ર નવપદમાંય વાંધા ? જુઓ ચૌદપૂર્વી પોતાના અગાધ શાસ્ત્રોનું પારાયણ પૂર્વાનુપૂર્વીથી અને પશ્ચાનુપૂર્વીથી કરી શકતા ! ! અસ્તુ ! નવકારનો ભાવ તો જાણોને ? લ્યો ત્યારે છેલ્લા ચાર પદોને અક્ષરથી બીલકુલ યાદ કર્યા વિના એનો ક્રમસર ભાવ (અર્થ) બોલી જાઓ જો. એમ મુશ્કેલ છે, કેમ ? પહેલાં મનમાં યાદ કરવું પડે છે કે 'એસો પંચ નમુક્કારો,' પછી અર્થ બોલી શકાય છે કે 'આ પાંચ નમસ્કાર.' ત્યારે પાંચે પરમેષ્ઠિના ગુણો ગણાવી જશો ? નથી આવડતા ને ? ત્યારે 'નમો' પહેલા કેમ ? અને 'અરિહંતાણં' એવો બહુવચનનો પ્રયોગ શા માટે ? અને 'નમો લોએ સવ્વ સાહૂણં'માં 'લોએ' અને 'સવ્વ' પદ કેમ મૂકયા ? 'એસો નમુક્કારો' નહિ કહેતાં 'એસો પંચ નમુક્કારો' કેમ કહ્યુ ? નમસ્કાર તો પાંચ છે, તો 'નમુક્કારો' એવું એકવચન કેમ વાપર્યું ? વગેરે પ્રશ્નોનો ઉત્તર કરશો ? નહિ ? ઠીક ત્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું ધ્યાન કેવું કરવું જોઇએ એ કહેશો ? શું એમનું એવું અનેકવિધ ધ્યાન કરી શકશો કે જેથી શ્રી સિદ્ધ-

ગિરિ જેવા તીર્થ ઉપર જ્યાં અનેકાઅનેક પ્રભુપ્રતિમાના દર્શન મળે, ત્યાં પ્રતિમાએ પ્રતિમાએ શ્રી અરિહંતની જુદી જુદી વસ્તુ ધ્યાનમાં આવે ? નમસ્કાર મહામંત્રનો એકલાનો અર્થ–ભાવાર્થ ને રહસ્યાર્થ જાણવાની આતુરતા હોય અને યોગ્યસ્થળેથી જાણવાનો પુરુષાર્થ કરીએ, તો અલ્પ બુદ્ધિશક્તિ છતાં ઘણુ ઘણું જાણવા મળે. તે એવુ, કે પછી તો સંસાર ભૂલી જઈએ ! શ્રી નવકાર મહામંત્રમાં એવી અદ્દભૂત શક્તિ છે કે એ જગતપ્રત્યેની આસક્તિને ચપટીમાં તોડી નાખે. ત્રણે લોકમાં એવી કોઈ જડની પ્રલોભક વાત ન રહે કે જે આપણને આકર્ષી શકે ! ! શું સમજ્યા ?

નવકાર સાથેનો સંબંધ : અંતરાત્મા વાત કરે છે ? :—આ તો વસ્તુના મૂલ્યની સમજ નહિ, વસ્તુની કદર કે તેવી ગરજ નહિ, પછી વસ્તુ સાથે સબંધ કે મેળ કેવો ? કહું ? ઓરમાયો ! રેઢીઆળ ! ને આયકાંગળો ! જ્યાં કિંમતની સમજ છે, ત્યાં આકર્ષણ પાકુ ! જવાબદારીનો ખ્યાલ જાગતો ! તિજોરીમાંથી સ્વાર્થનો કબાલો વારંવાર હાથમાં આવે તો તે રાજી થઈ થઈને વારંવાર જોવાય ! ખીસામાં હાથ નાખો ને ઘડી ઘડી એની એ સોની નોટ કે ગૃહ-રાણીનો પત્ર હાથમાં આવે, તો ચીવટ અને હર્ષસાથે નિરખાય. વારંવાર નિરખાય, એટલુ જ નહિ પણ એની સાથે અંતરાત્મા મૌન વાત કરવા માંડે. 'બસ, હવે ફીકર નથી, આ મુશ્કેલી નહિ રહે, હવે તો આ સગવડ થઈ જશે...' વગેરે વગેરે ઘણું વિચારાય ! આ શુ છે ? કબાલો, કરન્સી નોટ કે કાંતાના કાગળ સાથે હાર્દિક સંબંધ. કહો ત્યારે શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના પુસ્તક સાથે સંબંધ કેવો ? પણે જે સારી રીતે અંતરાત્મા વાત કરી જાણે છે, તે અહિં બાહ્યાત્મા પણ વાત કરી જાણતો નથી. અર્થાત્ એવુંય નથી થતું કે ' અહો કેવો સુંદર નવકારનો ગ્રંથ ! કેવા સુંદર એના અક્ષરો અને પદો ! કેટલી બધી સરળ ભાષા ! ' ત્યાં પછી અંતરાત્માની વાત ક્યાં રહી ? 'આ નવકાર

મંત્ર એટલે? મારાં ભવ ભવનાં દુઃખ ટાળે! જન્મ-જન્મનાં પાપ કાપે! એની રટણામાં મરાય તો સ્વર્ગ-મોક્ષ મળે? કેવી આ મારી આંધળાની લાકડી! આંખની કીકી! કલેજાની કોર!" એવું એવું થાય. પણ ક્યારે? જિજ્ઞાસાથી નવકારનો અભ્યાસ થાય તો.

એક નવકારના ભાવની જિજ્ઞાસા રાખો તોય કેટલું બધું જાણવાનુ છે? તત્ત્વની જિજ્ઞાસા કોઈ અદ્ભુત ગુણ છે. એના યોગે આપણે સમર્થ શાસ્ત્રકાર આચાર્ય ભગવંત શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજને મેળવી શકયા છીએ. એઓશ્રીનુ પ્રેરક જીવન જાણવું જોઈશે, જેથી પુરુષવિશ્વાસે વચનવિશ્વાસઃ એ ન્યાયે એમના જીવનના અતિ ઉત્તમ ગુણો અને ચર્યાને જાણવા ઉપરાંત, એમના ટંકશાળી વચનો પ્રત્યે હૃદય મુગ્ધ બની અત્યંત પ્રેમ અને આદર સાથે એમાંથી મહાન લાભ મેળવી શકાય.

જન્મ અને વ્યવસાય:—વિક્રમની છઠ્ઠી સદીની એ વાત છે. પૂર્વાવસ્થામાં ચિતોડના માનનીય પુરોહિત એ હરિભદ્ર બ્રાહ્મણ હતા. ચૌદવિદ્યામાં વિશારદ એવા એ અગ્નિહોત્રી હતા. અગ્નિહોત્ર એ યજ્ઞનુ નામ છે. એમાં વેદના મંત્રોની જરૂર પડે. તે મંત્રોય વિશિષ્ટ ઉચ્ચારણથીજ બોલવા જોઈએ, એવી ત્યાંની વિધિ. હરિભદ્ર એમાં પાકા નિષ્ણાત! પુરોહિતને ચૌદવિદ્યાનું જ્ઞાન કેવું? પુસ્તકમાં રહેલું નહિ, પોકળ નહિ, પણ હૃદયસ્થ! આજની વિદ્વતા વિલક્ષણ છે. સો ગ્રન્થોની વાતો એક ગ્રન્થમાં લખી બહાર પાડે. આપણે પુછીએ 'આટલું બધું દોહન આપે ક્યારે કરેલું!' તો સામો સરળ હોય તો કહે કે "ગ્રન્થના અવગાહન-દોહન શાના? આ તો ગ્રન્થોની પ્રસ્તાવનાઓમાંથી તારવી નોટ્સ લખી નાખેલી, તેના આધારે સાક્ષીઓ ટાંકવાની! અને ભાષાની દૃષ્ટિએ, તવારિખની દૃષ્ટિએ, તે વખતના રીતરીવાજની દૃષ્ટિએ, ઇત્યાદિ અનેક દૃષ્ટિએ ચર્ચાવિચારણા કરી ગ્રન્થ દળદાર બનાવવાનો! વળી પરિશિષ્ટ આપી તેમાં સાક્ષી

ગ્રન્થોની લૉટની યાદી આપવાની!" જુઓ આજની વિદ્વત્તા કેવી! ગ્રન્થનો સાર-વિસ્તાર શો, અર્થ-ભાવાર્થ-તાત્પર્યાર્થ શો, એની કાંઇ જ ખબર નહિ! પુસ્તક કોઇ મહાન દર્શનશાસ્ત્રનું સંપાદિત કરવાનું, પણ એમાં સંપાદક તરીકે સ્થળે સ્થળે ટીપણીમાં લખવાનું કે 'આ શ્લોક અનુષ્ટુપ છે.' અથવા ' તસ્ય ' એટલે 'આત્મનઃ'! અથવા પાઠાન્તર તરીકે શુદ્ધ સાચા પાઠ ટીપણીમાં મૂકવાના! અને ઉપર મૂળ અખંડ ગ્રન્થમાં પાઠ અશુદ્ધ મૂકવાના! આ આજની વિદ્વત્તા!! લાયબ્રેરીમાંથી પુસ્તકો લઈ ઇધર ઉધરના ટાંચણ ઉતારા ભેગા કરી ગ્રન્થ લખ્યો. પછી ગ્રંથકારને કહો જોઈએ, કે 'અમારે તમારો ગ્રન્થ તમારા મુખે સાંભળવો છે,' તે એ શું કહેશે? 'ગ્રંથ વાંચી લેજો, ન સમજાય તો પૂછજો' એજને?

વિલક્ષણ અભિમાન અને પ્રતિજ્ઞા '—શ્રી હરિભદ્ર પુરોહિતને ભણેલું કંઠસ્થ, હૃદયસ્થ હતું. ચૌદ વિદ્યાના પારગામી હતા. હાક વાગતી હતી એમના નામની! 'એવો કોઈ વિદ્વાન ન હોય કે મને જીતી શકે' એવું એ માનતા. 'બહાર વાદી તરીકે પંકાનારો કોઈ મારી સામે જો ભૂમિમાં પેસી જાય તો કોદાળાથી જમીન ખોદી એને બહાર પકડી લાવું. પાણીમાં પેસી જાય, તો જાળથી પકડી લાવું એને, અને ગગનમાં ચઢી જાય તો નિસણીથી એને હેઠે ઉતારૂં અને શાસ્ત્રાર્થ કરી હરાવું!" આવી ખુમારીથી એ ચિહ્નરૂપ કોદાળી, જાળ અને નિસરણી સાથે રાખી ફરતા. ઉપરાંતમાં આખા જંબૂદ્વીપમાં પોતાના સમાન કોઇ વિદ્વાન નથી, એ સૂચવવા જંબૂવૃક્ષની લતાને પાસે રખતા! તેમજ આટલી બધી વિદ્યાથી રખેને પેટ ફાટી ન જાય, એ માટે સોનાનો પટ્ટો પેટે બાંધી રાખતા! આપણને લાગે કે આ બધું પોકળ અથવા બડાઈ જેવું હશે! પણ ના, કઠોર વિદ્યાભ્યાસથી અને શાસ્ત્રોના હજી સુધીય રટણ–પરાવર્તનથી એવો એમણે વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, કે 'ભલે હું બહારના બધાં જે શાસ્ત્રો ભણ્યો નથી કે મેં એ વાંચ્યાય નથી, પણ આ પૃથ્વી ઉપર કોઇનું એવું વચન નથી

કે જે હુ ન સમજી શકું!' આ વિશ્વાસ પણ નક્કર વિશ્વાસ હતો. કેમકે એવી એમને પ્રતિજ્ઞા હતી, કે જે હું કોઈનું વચન ન સમજી શકુ, તો એ સમજવા એનો શિષ્ય બની જાઉં! કેવો આત્મ-વિશ્વાસ! અને કેવી કપરી તૈયારી! કોઈની સાથે વાદ થાય અને એનુ ન સમજાય તો જ શિષ્ય થવાનુ, એમ નહિ. પરંતુ વગર વાદે ય સામાન્ય રીતે કોઈના મુખથી એવુ સાંભળવામાં આવ્યું કે જે સમજમાં ન ઉતર્યું, તોય તે સમજવા તેના શિષ્ય થઈ જવાનુ. પછી તે સામો યોગી સન્યાસી હોય તો તેનાય શિષ્ય બનવામાં આંચકો નહિ!

તમે કોના શિષ્ય? —પૂછો આત્માને કે આપણે કોના શિષ્ય? કોના સેવક થવા તૈયાર? જે પૈસા આપે, પરિવાર આપે, માનપાન આપે પ્રતિષ્ઠા આપે, શરીર પુષ્ટિ આપે તેના; એમજને? આ બધું શુ? પુદ્ગલોના ખેલ, અને પાપના પાતાળ કૂવા! એજ કે બીજું કાંઈ? એ મૂકીને જ મરવાનુ છે, એ તો ખબર છે ને? નિજના ધ્યાન આત્માને વિસારી જે જડની સાગરચામરમાં પડ્યા છો. એના માટે અંતકાળે ખબર પડશે કે એમાનું તમારૂં શું છે. હરિભદ્ર વિપ્રે સહેજ સમજાવનારનાય શિષ્ય થવાનુ રાખ્યું હતું. આપણને તો, ઠેઠ નવકારથી માંડીને શાસ્ત્રની ઝીણી વાતો સુધીનુ રૂડું રૂપાળું જ્ઞાન સમજુતી ગુરૂએ આપ્યાં હોય, તોય એ ગુરૂના સાચા શિષ્ય, ભક્ત, કે સેવક થવાની વાત નહિ! ઉપરથી એમની સામે થતાં, એમને અવગણતા કે એમને નિંદી હલકા પાડતાં કંપ નહિ! કેવી દુર્દશા આ! શાસન કેટલું ઉંચું મળ્યુ અને આત્મા કેટલો બધો નીચે પાટલે! જગાડો અ દગના સુપ્ત અંતરાત્માને. સમજાવો એને દેવગુરૂધર્મના અણમોલ યોગની પ્રાપ્તિની વિશેષતા. જડ સંયોગો તો અનંતવાર મળ્યા અને મૂક્યા, એથી શો દિ વળ્યો આત્માનો?

મિથ્યાત્વનો કેફ :—હરિભદ્ર પુરોહિત એકવાર કેટલાય પાઠકો અને બ્રહ્મચારીઓના પરિવાર સાથે સુખાસનમાં નગરમાર્ગે જઈ રહ્યા છે, ત્યાં સામેથી તોફાને ચઢેલો હાથી ભાગ્યો. જનાવરોને એ ભગાડી રહ્યો છે, દુકાન, મકાનોના દરવાજા તોડી રહ્યો છે, એ કોઈક લોકોને રડાવી રહ્યો છે, અને કેઈકને મૃત્યુના ભયથી ધ્રુજાવી રહ્યો છે!! આવા હાથીને જોતાં વિદ્વાન એવા પણ હરિભદ્ર ગભરાયા! સુખાસનમાંથી કૂદી બાજુના જિનમંદિરમાં પેઠાં. ત્યાં શ્રી વીતરાગ પ્રભુની પ્રશમરસ નીતરતી મૂર્તિ જોઇ. આમના મંદિરમાં ઘુસવાથી ગજરાજના ઝપાટામાંથી બચ્યા, એનો આભાર માનવાની તો વાત નહિ, પણ ઉપરથી મશ્કરીમાં એ હલકા શબ્દો બોલે છે. શાથી? શુદ્ધ દેવતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કે ગમ નથી. આપણને સુદેવની પ્રાપ્તિ છે ત્યારે અફસોસ! કે કદર નથી!! કદર હોય તો, એમની સેવા, ભક્તિ અને આજ્ઞાપાલનમાં શું કમી રાખીએ? એમના પ્રત્યેના હેતમાં વારંવાર રોમાંચ કેમ ન જાગે? હર્ષનાદ કેમ ન ઉઠે? આનંદના આંસુ કેમ ન ઉભરાય? એમના ઉપકારનો ખ્યાલ એમના પ્રત્યે આપણને સમર્પિત કેમ ન બનાવી દે?

વીતરાગની મશ્કરી :—હરિભદ્ર બ્રાહ્મણ તો ગુમાનમાં છે, મૂર્તિ તરફ જોઈ મશ્કરીમાં કહે છે કે 'वपुरेव तवाऽऽचष्टे स्पष्ट मिष्टान्न-भोजनम्। नहि कोटरसंस्थेऽग्नौ तरुर्भवति शाड्वलः॥ 'તારૂં શરીર જ સ્પષ્ટ કહે છે કે તું મિઠાઈ ખાનારો છે;' એટલે? ભગવાનને એ કહે છે કે 'તમારૂં શરીર એવું હૃષ્ટ પુષ્ટ છે, ચકચકતું છે, કે તમે રોજ મિઠાઇ ખાતા હશો. મીઠાં ભોજન વિના લુખ્ખા ભોજનથી કે તપસ્યાથી આવાં રંગીલાં શરીર હોય નહિ. એમાં એ દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે 'વૃક્ષમાં અગ્નિ હોય તો વૃક્ષ લીલાંછમ હોય નહિ. જો ઝાડ લીલુંછમ દેખાય, તો માનવું જ પડે કે, એના મૂળમાં અગ્નિ નહિ હોય.' વિચારો કે કલ્પના કરવાની આવડતનો આ કેવો ભયંકર ગેરઉપયોગ છે! કિંમતી ચીજ મળ્યા પછી એનો

સદુપયોગ સુઝવો, એ ભાવો સદ્‌ભાગ્યની નિશાની છે, ત્યારે દુરુપયોગ સુઝવો એ આગામી અધ:પતનને સૂચવે છે. માટે 'કોને ખબર કાલ મારી પાસે આ બધું રહેશે કે કેમ?' એમ વિચારી આજે જ એનો સદુપયોગ કરી લેવા જેવો છે.

સાધ્વીજીની અમરગાથા :—ગભરાઈ છુપાયેલા હરિભદ્ર વિપ્ર પછી તો શેરીમાં છોકરાં રમતાં જોઈ સમજ્યા કે હાથી ગયો લાગે છે; એટલે નિર્ભય થઈ ઘેર પહોંચ્યા. એક બે દિવસ બાદ એવું બન્યું કે રાજાનો મંત્રવિધિ પતાવી એ સાધ્વીજીના મુકામ પાસેથી પસાર થાય છે, ત્યાં સાધ્વીજીને આ ગાથા બોલતાં સાંભળે છે;

"चक्कीदुगं हरिपणगं पणग चक्कीण केसवो चक्की।
केसव चक्की केसव दु चक्की केसी य चक्की य।।"

આનો અર્થ તો સહેલો છે, પણ જૈન પરિભાષા તેમને માહિત નથી; ઇતિહાસની ખબર નથી, તેથી મુંઝાય છે. આમાં અવસર્પિણીમાં બાર ચક્રવર્તી અને નવ વાસુદેવ (અર્ધ ચક્રવર્તી) થવાનો ક્રમ છે:-૨ ચક્રવર્તી-૫ વાસુદેવ-૫ ચક્રવર્તી-વાસુદેવ-ચક્રી-વાસુદેવ-ચક્રી-વાસુદેવ-૨ ચક્રી-વાસુ૦-અને ચક્રવર્તી, આ ક્રમે આ અવસર્પિણિમાં પહેલા બે ચક્રી ભરત અને સગર થયા, તથા છેલ્લો ચક્રી બ્રહ્મદત્ત થયો. અહીં શાંત સ્થિરચિત્તે ઘણો વિચાર કરવા છતાં હરિભદ્ર બ્રાહ્મણ આ સમજ્યા નહિ; તેથી એમને થયું કે 'આ શું ચક્કી ચક્કી કરે છે?' હવે સમજ ન પડી એટલે ભારે મુશીબત! કોને? વિદ્યાના અર્થીને, 'લાવ પૂછું', એમ કરી એ તો સાધ્વી પાસે જઈ વિનયથી કહે છે.

'માતા, આ ચક ચક જેવું તમે બહુ વાર બોલ્યા એ શું?'

સાધ્વીજી કહે છે, 'હે પુત્ર! સાંભળ, આ બીના છાણે લીંપેલા જેવું નથી!'

વિપ્રનુ મહાવિદ્વાન છતાં કેવું નમ્રભાવે અને માતાના સંબોધન સાથે પૂછવાનું! અને સાધ્વીજીનો કેવો આ સરળ છતાં ચતુર

ઉત્તર ! કહેવું છે એ કે આ કુંભારનો ચાક નહિ, પણ કહ્યું કે આ ભીના છાણે લીંપેલું નહિ ! હરિભદ્ર પુરોહિત તો ઓર મુંઝાણા; પણ વિનયથી પૂછે છે, 'ત્યારે હું એનો અર્થ સમજ્યો નહિ આપ ન સમજાવો ?'

સાધ્વીજી પુરોહિતના વિનયભર્યા પ્રશ્ન ઉપર પોતાની મર્યાદા બતાવે છે. 'ભાગ્શાળી છો, કે અર્થ સમજવા ઇચ્છો છો ! પરતુ અમને અભ્યાસ કરવાની ગુરુજીની અનુમતિ છે, પણ વિવેચન કરવાની આજ્ઞા નથી. એટલે ગાથાનો અર્થ તો ગુરુજી આપી શકે'

જિજ્ઞાસા શાની છે ?-શાસ્ત્રપાઠનો અર્થ સમજવા ઇચ્છે, અને પૂછે, એ ભાગ્યશાળી, તમે વર્ષોથી સામાયિક, ચૈત્યવંદન કે પ્રતિક્રમણ કરો છો, પણ કોઇ દિ એનો અર્થ સમજવાની કે પૂછવાની ઈચ્છા થઈ ? શું જઈને પૂછ્યું કે "ભગવંત ! 'કરેમિભિંતે'નો કે નમુત્થુણં'નો કે 'વદિત્તુ' સૂત્રનો અર્થ શું' ?" કહોને કે એની કોને પડી છે ? પડી છે બજારની રૂખ-આંટીઘુંટી સમજવાની, શેઠ-નોકર, વેપારીગ્રાહક વગેરેના દિલ સમજવાની. વાહ જૈન જીવન ! આ પ્રખર વિદ્વાન તો 'પરશાસ્ત્રની વાત સમજ્યા વિના કેમ ન્હેવાય ?' એમ કરી માતા, માતા' કહેતાં પૂછે છે. ત્યારે એમના સદ્દભાગ્યે સાધ્વીજી પણ કેવા ઉત્તમ મળ્યા 'અર્થ પૂછે છે, દીકરા ? ભાગ્યશાળી છો' પુરોહિત નવયુવાન હતો સાધ્વીજી વૃદ્ધ હતા, એટલે પુત્રનુ સંબોધન. 'અર્થ માટે ગુરુજીની પાસે જવું પડે,' સાધ્વીના આ બોલે હરિભદ્રના મદને ગાળી નાખ્યો ! એ વાત્સલ્યભર્યા અને ગુરુ તરફ દૃષ્ટિ કરાવનારા બોલમાં કેવો ચમત્કાર હશે ! બ્રાહ્મણ તો દિગ્મૂઢ બની ગયા. વિચારે છે કે 'અહો ! ત્યારે આ શાસ્ત્રો કાંઇ જેવા તેવાને મળે નહિ ! મહાન ભાગ્યવંતને જ મળે ! તો એનો અર્થ કેમ અતિ ગહન અને કઠીન ન હોય ? એટલે એમને એમ એમાં મારી મતિ ખુંચેય શી રીતે ? બસ, મારે હવે એમના ગુરુજી પાસે જવુ પડશે.' ત્યારે

દૂષણો નથી, પરંતુ વીતરાગતા છે.' કારણ એ છે કે મૂર્તિ પર કોઈ પણ શસ્ત્રસંબંધ, સ્ત્રીનું સાનિધ્ય, વિકરાળતા કે દીનતા, હાસ્ય કે રોષ, ગીત કે નાટક, વગેરે કશુંજ દેખાતું નથી. એ જો હોય તો તો એના હિસાબે ભય, કામ, રૌદ્રતા, ચિંતા, હાસ્ય, કૌતુક, રાગાદિ વગેરે સંભવિત ગણાય. એટલે જેમ ઝાડના પોલાણમાં અગ્નિ હોવાના હિસાબે ઝાડ જરૂર સુકાઈ, કરમાઈ, કે બળી જાય, અને જો તેવી કોઈ સ્થિતિ ન હોય, પણ ઉલટું ઝાડ લીલુંછમ દેખાતું હોય તો અગ્નિનો બીલકુલ સંભવ ન મનાય; તેવી રીતે આ ભગવાનની મૂર્તિ પર સ્ત્રી શસ્ત્રાદિના કોઈ ચિહ્ન નથી દેખતા, તેથી માનવું પડે કે આ ભગવાનમાં રાગાદિ કોઈ પણ દોષનો સંભવજ નથી, તેથી એ વીતરાગ જ છે

પુરોહિત હરિભદ્ર ખૂબજ ભીના હૃદયે વીતરાગ દેવાધિદેવનાં દર્શન કરે છે, વિનમ્ર વાણીથી સ્તુતિ કરે છે, અને પછી મંદિરમાંથી બહાર નીકળે છે.

<u>મહા કિંમતી મનની કદર</u>:—પ્રભુના દર્શન કરી હરિભદ્ર ઉપાશ્રયમાં ગયા. ત્યાં મંડપમાં બિરાજમાન આચાર્યપુંગવ શ્રી જિનભટ સૂરીશ્વરજીને જોયા. અંતરમાં હવે આત્મપરાવર્તનના યોગે ગડમથલ તો ચાલુજ હતી. મિથ્યા અભિમાનથી પોતાના આત્માની આજસુધી પોતેજ કરેલી જે કદર્થના, તે હૈયાને કોરી રહી હતી. એમ થતું હતું. મનને, 'અરે! આજ સુધીના દિવસો મેં ખરેખર! <u>વેડફી નાંખ્યા! આત્માને મહાકિંમતી મળેલું મન, એનો કેવો ભયંકર દુરૂપયોગ ચલાવે રાખ્યો!</u> જે મન દ્વારા ખામોશ અને નમ્રતા-મૃદુતાના સુંદર ભાવો આત્મામાં રમતા કરી, ખૂબ અભ્યાસથી આત્મામાં એકમેક કરી શકાય, એની જગ્યાએ મેં આ અસહિષ્ણુતા અને અભિમાનમાં શું કરી નાંખ્યું! જે મનથી જાતનું ગૌરવ આંકવાને બદલે પરમાત્માનું અને આવા સાધુસંતોનું ગૌરવ આંકી શકાય, અનુમોદી શકાય, અને

અનુપમ લાભ ઉપાર્જી શકાય, એવા મનથી છતી વિદ્વત્તાએ કેવી મૂર્ખાઈ અને મહાનુકસાનીની કાર્યવાહી મેં કરી!' એ આવી આવી વિચારણામા એક બાજુએ વિહરી રહ્યા હતા, ત્યાં બીજી બાજુ મહાન વિદ્વાન મુનિગણથી સેવાતા સૂરિજીના પાવન દર્શન થયા! સૂરીશ્વર કેમ જાણે દેવોથી પરિવારેલા ઇન્દ્ર ન હોય! વળી એમણે સાધુઓને તો પ્રશમરસના મહાનિધિસમા નિરખ્યા. અહિં વિદ્વાન હરિભદ્ર બ્રાહ્મણને એટલો બધો આનદ થયો, એવુ દિલ ઠર્યું, કે કુવાસના ઓગળી ગઈ ત્યાગી મુનિઓના દર્શન માત્રનો આ કેવો ઉંચો પ્રભાવ! ત્યારે વર્તન સાથે વાણીનુ તો કહેવુજ શુ? વર્તન વિનાના ઉપદેશની કિંમત શી? નાટકીયા માણસો સારાં ભાષણ કરી જાણે છે, પણ એના નાટકીયા ભાષણો સાંભળતાં સાંભળતાં વિરાગથી કેટલા પ્રેક્ષકો ઉભા થઈ ગયા? કેટલાએ અહિંસા, સત્ય અને નીતિના ભેખ લીધા? પ્રતિજ્ઞા કેટલાએ કરી? તત્ત્વની કોરી વાતો જાતની ભોગવૃત્તિને કેટલીક વાર ઢાંકવા માટે થાય છે તમને ખબર નહિ હોય, આજના છાત્રાલયોમાં 'પઢમ નાણં તઓ દયા'ના મુદ્રાલેખ આજે લખાય છે. એ દયાળુ બનવા માટે નહિ, પણ 'જ્ઞાન વિનાની કોરી દયા શુ કામની?' માટે જ્ઞાન મેળવો, એમ કહી હિંસક જીવનની એટલે કે આરંભસમારંભમય જીવનની આડે બચાવની ઢાલ ધરવા માટે! નહિતર તો એ જ્ઞાન ભણતાં ભણતા કેટલા અનેકાનેક દયાળુ થયા, એ આપણને દેખાતને? આજ આશ્ચર્ય તો એ છે કે પાછુ એ સૂત્રનો ઉપયોગ ક્યાંી જ્ઞાન દયાનુ મેળવવા માટે નહિ, પણ જ્ઞાન આરંભ-સમારંભનુ મેળવવા માટે!! કેવો ઠગારો કાળ! અસ્તુ.

શ્રી આચાર્ય ભગવત આમને ઓળખી કાઢે છે, 'ઓહો આ તો તેજ બ્રાહ્મણ છે, કે જે અહિં પોતાના શાસ્ત્રમાં વિદ્વાન ગણાય છે, રાજમાન્ય છે અને ખ્યાતિવાળો છે પૂર્વે આણેજ હાથીના તોફાન વખતે મંદિરમાં પેસી જઈ શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ પ્રત્યે મશ્કરીવાળુ વચન ઉચ્ચાર્યું હતું કેમકે એનુ ચિત્ત મદના લેપથી લેપાયલુ હતું.

પણ આજે આશ્ચર્ય છે કે એણે અહિં આવવા પૂર્વે એ જ જિનમૂર્તિની સુંદર સ્તુતિ કરી! કાળના ભેદ અગમ છે! જીવોના હૃદયના ભાવોના ભેદ અકલ છે, દુર્જ્ઞેય છે, પણ હવે જોઈએ છીએ આગળ શું બને છે!

એમ વિચારી આચાર્ય મહારાજ પૂછે છે એને, 'અહો! અનુપમ બુદ્ધિનિધાન! કુશળ છે તમને? ક્યા પ્રયોજનથી અત્રે આવવું થયું?' શાસન માટે હીરા ખેંચવા હોય તો શી રીતે ખેંચાય? મૃદુવાણી અને વત્સલ હૃદયથી, સામાના ગુણની કદરથી ખેંચી શકાય.

પુરોહિત અચંબો પામે છે, 'હું અનુપમ બુદ્ધિનિધાન? આવા સમર્થ અને વિદ્વાન સૂરિજી મને આ રીતે સંબોધે છે! આ કેવા વિશાલ ઉરના મહાત્મા! મારામાં શી બુદ્ધિ છે તે હું જાણું છું. એક સામાન્ય બાબતમાં તો અહિં પૂછવા આવવું પડયું છે મારે; આવી તો મારી અજ્ઞાન દશા છે અને હું બુદ્ધિનિધાન?'

આચાર્ય ભગવંતના ઉદાર વચન પર મુગ્ધ થઈ બોલે છે, 'પ્રભુ! એ શું કહ્યું મને આપે? શું હું અનુપમ બુદ્ધિનિધાન! જૈન શાસ્ત્રની એક ગાથાનો પણ અર્થ ન સમજી શકું એવી મહા મન્દમતિવાળો હું શી રીતે બુદ્ધિનિધાન?

ગુરુજી કહે છે 'મંદિરમાં જે તમે વીતરાગ પ્રભુની સ્તુતિ કરી, એ અનુપમ બુદ્ધિના નિધાન વિના કેમ બની શકે? આ જગતમા એ રીતે વીતરાગ પરમાત્માની ઓળખાણ થવામાં ખરી બુદ્ધિમતા છે.'

'હશે ભગવંત! પણ આપ કૃપા કરી ચક્કી દુગંવાળી ગાથાનો અર્થ ન સમજાવો?' વસ્તુનો સાચો અર્થી કેવી રીતે માગણી કરે? તમે વ્રત પચ્ચક્ખાણ માગો છો ને? તે કેવી રીતે માગો છો? 'મહારાજ એકાસન'! શબ્દનો અજબ મહિમા છે. વિનયભર્યા અને સામાના અનુગ્રહની માગણીભર્યા શબ્દોથી આપણા પ્રત્યે સામાને તો આકર્ષણ થાય, પરંતુ આપણા ય દિલમાં એક પ્રકારની એ કલ્યાણકર વસ્તુની

કદર સાથેનો સામાના પ્રત્યેનો એવો નમ્રભાવ અને બહુમાન જન્મે છે, કે જે ગુણપ્રાપ્તિ માટે ખૂબ જ સહાયક છે. કેમકે, એથી ગુણપ્રાપ્તિના અવરોધક કર્મોનો ક્ષયોપશમ (એક પ્રકારનો નાશ) થાય છે. એના વિના ગુણ પ્રગટે નહિ. યાદ રાખો કે સાચી વિદ્યા, સુંદર ગુણો, એ વિનય-બહુમાન અને કદર-કૃતજ્ઞતા વિના નાહ મળે.

ગુરુદેવ એને સીધો અર્થ સમજાવીને રવાના ન કરે ? ના, એમાં સામા પર શો બહુ ઉપકાર થાય ? એ તો કહે છે કે, 'હો મહાભાગ ! જૈન શાસનનો અર્થ સમજવા માટેની ઉંચી વ્યવસ્થા સાંભળો. અહિં તો પહેલાં દીક્ષા લઈ તે તે સૂત્રને લગતી તપસ્યા કરવામાં આવે છે. પછી વંદન વગેરે વિનય વિધિદ્વારા શાસ્ત્ર અને એનું વ્યાખ્યાન મેળવવા યોગ્ય હોય છે. તો જ શાસ્ત્રોના સારા વિસ્તાર અને પરમાર્થ મળે, પહોળાઈ-ઉંડાઈ મળે. હવે તમને ઉચિત લાગે તેમ કરો. તમે વસ્તુના સાચા ખપી છો, તો મારી તમને સલાહ છે કે એમજ અર્થ સમજી લેવાની ખોટી ઉતાવળ કરતા માં.'

હવે શું થાય ? પુરોહિતનું ચિત્ત ગંભીર વિચારણામાં ચઢી ગયું. 'આમની વાત તો ઘણી સુંદર છે ! કેમકે કોને ખબર, કે આવી ગાથાના કરતાં તો કેટલુંએ અગાધ જ્ઞાન આમને ત્યાં હશે, તે એ રીતે સહેલાઈથી મળે. પરંતુ દીક્ષા એટલે જીવનભર માટેનો સંસાર ત્યાગ ! એ કેમ બને મારાથી. ત્યારે બીજી બાજુ મારે અર્થ સમજવા જરૂર પડ્યે સામાનો શિષ્ય થઈને પણ સમજવાની પ્રતિજ્ઞા છે. માટે હવે તો નિયમ તે નિયમ.' અંદરનું ખમીર ઉછળે છે અને ક્ષાત્રવટ દાખવી આચાર્યશ્રી પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કરી, એ હવેથી શ્રી હરિભદ્ર મુનિ બને છે. આચાર્ય મહારાજને એની આંતરિક પ્રતિજ્ઞાની ખબર નહોતી. પણ આર્ય દેશના માનવી હૃદયના ગોર ન હોય, જાતને ઠગનારા ન હોય. શું ? એવા અવસરે કલ્પાંત નહિ કરવાનો કે 'હાય ! મહારાજે મને આ બાધા ક્યાં આપી ?' પ્રતિજ્ઞાના

અવસરના પાલન તો આત્માના અનંત વીર્યને પ્રગટ કરવામાં અનુપમ ઉન્નતિ સાધવામા ખૂબજ મદદગાર નીવડે છે. અહિં પ્રતિજ્ઞાએ શું કર્યું? મહા મિથ્યાત્વમાં ખૂંચેલા રાજમાન્ય વિદ્વાન બ્રાહ્મણને જૈન શાસનના એક મહાન પ્રભાવક આચાર્ય બનાવ્યા! મિથ્યાત્વનુ જોર, પાછું રાજા તરફથી માન સન્માન, વળી વિદ્વત્તા, એમાં બ્રાહ્મણપણું, આ એકેક વસ્તુ એવી છે કે આટલી ઉંચી સાધુતાની સ્થિતિએ ન પહોંચવા દે! પરંતુ એક પ્રતિજ્ઞાનો ચમત્કાર અજબ છે સારી પ્રતિજ્ઞા એ તો મોહને પડકાર છે, આત્માને આશીર્વાદ છે. એ સમજનારા પ્રતિજ્ઞાના પાલન ખાતર અવસરે પ્રાણ પણ તજવા સંકોચાતા નથી!

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે ફરમાવ્યાથી એમના પટ્ટધર શ્રી રામચન્દ્રસૂરિજીએ અયોગ્ય બાલચન્દ્રને આચાર્યપદવી ન આપવા કબૂલ્યું. પછી તો એક બાજુ કુમારપાળનું મૃત્યુ, અને બીજી બાજુ ગુરુદેવ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિ મહારાજનુ મૃત્યુ થયું. કુમારપાળનો ઘાતક અજયપાળ રાજગાદીએ આવ્યો. એણે બાલચન્દ્રની ચઢવણીથી શ્રી રામચન્દ્રસૂરિજીને કહ્યું કે 'બાલચન્દ્રજીને આચાર્ય પદવી આપો.'

'તે મારાથી નહિ બની શકે.' સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો.

અજયપાલ દબાણ કરે છે. 'બનાવવા જ પડશે.'

'બીલકુલ બને એવુ નથી' શાસન ભડવીરે દૃઢ નિર્ધાર જાહેર કર્યો.

રાજા ગુસ્સે થઇ કહે છે 'એનું પરિણામ સમજો છો? તમે આ કોની સાથે વાત કરી રહ્યા છો?'

'ગુજરાતના રાજા અજયપાલની સાથે.'

'એટલે, મનમાં ખુમારી છે?'

'ના, ખુમારી નહિ. ગુરુજીના વચનના પાલનની, પ્રતિજ્ઞાના પાલનની આ નિશ્ચિત વાત છે.'

પ્રતિજ્ઞા ભંગના ભય કરતાઃ—રાજાનો કોપ હવે માઝા મૂકે છે, કહી દે છે 'આચાર્યપદ તમારે આપવુ જ પડશે, નહિતર ચઢાવી દઈશ તમને અગ્નિ પર.' વિચારો કેવા કટોકટીના સયોગ ઉભા થયા. અહિં જો કષ્ટની ગભરામણ હોય, મૃત્યુના નામથી કલેજુ ફફડતું હોય, તો તો કેટલાય બ્હાના ઉભા કરાય. મન લોચા વાળે કે 'જીવતા હઈશું તો ખૂબ શાસન પ્રભાવના કરી શકીશુ, ઘણી આરાધના થઈ શકશે' પણ રાંક જીવને એ ખબર નથી કે ઇતિહાસમાં એમ લખાય છે કે જૈનાચાર્યે મૃત્યુના ભયથી ગુરુવચન ઉલ્લંઘ્યું, પ્રતિજ્ઞા ત્યજી, તો એ પ્રભાવના કે અપભ્રાજના? લોકોને શુ થાય, 'હેં ત્યારે જૈન ધર્મમાં આવી પોલ ચાલતી હશે? આચાર્ય પણ પ્રતિજ્ઞા તોડી શકે? વગેરે વગેરે થાય કે નહિ? ત્યારે પોતે જો ગુરુવચન ઉત્થાપ્યું, તો એ મહાવિરાધના ખરી કે નહિ? અને પછી એવા નિષ્ઠુર હૃદયે આરાધના થઈ શકવાનો શો ભરોસો? એમાં માલ પણ શુ?'

શ્રી રામચન્દ્રસૂરિજી તો મૃત્યુની ધમકી પર રાજાને આનદથી કહી દે છે, 'કોઈ ચિંતા નહિ' 'ક્યાં ગુરુને આ કબૂલાત આપી' એવુ જરાય મનમાં નથી આવતું. પ્રતિજ્ઞા તો તારનારી છે, ઉદ્ધારનારી છે, એના માટે હલકો વિચાર કેમ કરાય? માનવ જીવનમા પ્રતિજ્ઞા-સ્વીકાર અને પ્રતિજ્ઞા-પાલનનો અજોડ હક મળ્યો છે. ખ્યાલ છે આ હકનો? તો કહો જોઉં, જીવનને કેટલી પ્રતિજ્ઞાઓથી ભરી દીધું છે?

અજયપાલ ધમધમે છે, 'એમ નહિ માનો. અગ્નિ ધખ્યા ધાતુના પતરા પર-કઢાયા પર ચઢવું પડશે ત્યારે માનશો,' એમ કહી કરાવી તૈયારી. મોટી કઢાઈ નીચે પ્રજ્વલિત ધખતો અગ્નિ. સત્તાના દમામથી કહે છે, 'કાં માની જાઓ, કાં આના પર ચઢી જાઓ.'

ધન્યઘડી —કેવી અગ્નિ પરીક્ષા! શું થાય? કાંઈ નહિ, જગતમાં ગુરુઆજ્ઞાની ખાતર, દુર્લભ કિંમતી પ્રતિજ્ઞા ખાતર પ્રાણ ત્યજવા પડે તો, તે ઘડીને અભાગણી ઘડી નહિ, પણ ધન્યઘડી. મહા ધન્યઘડી માનવાની! સૂરિજી સ્વમાર્ગમાં મેરુવત્ નિશ્ચલ હતા. દુષમ એવા પંચમ કાળમાં પણ ભયંકર મૃત્યુના આક્રમણ પણ એમને ચલવિચલ કે બેબાકળા કરવા સમર્થ નહોતા. એ જ કાળમાં આપણે જીવીએ છીએ ને? આજ કાલના અનુપમ દૃષ્ટાન્ત આપણી સામે મળે છે ને? તોય દેવભક્તિ, ગુરુઆજ્ઞા, અને વ્રતપ્રતિજ્ઞા વગેરે માટે કેટલી ચીવટ, અને કેટલું જીગર? પંચમકાળ પણ આવી આરાધનાઓ અને એના દિવ્ય પુરુષાર્થથી ચોથા આરા જેવો કરી શકાય એમાંનું કશું નહિ બને તો, એ છઠ્ઠા આરા જેવો!

આચાર્યની અંતિમ આરાધના અને ભવ્ય પુરુષાર્થ :–મહાન સાધુગચ્છના નાયક, અદ્ભુત શાસન પ્રભાવક, અને શાસ્ત્ર-રચયિતા આ આચાર્યે પરિસ્થિતિ કળી લીધી. વિહરમાન તીર્થંકરદેવની સ્તુતિ કરી, દુષ્કૃતગર્હા સાથે મહાવ્રતનું પુનરુચ્ચારણ કરી લીધું, સર્વ જીવોની ક્ષમાપના, મૈત્રીભાવ સાથે અનશન, અને અરિહંતાદિ ચાર શરણ સ્વીકારી લીધાં. નમસ્કાર મહામંત્રના સ્મરણ સાથે એક ભડવીર યોદ્ધાની જેમ લાય જેવી કઢાઈ પર ચઢી ગયા! ચામડી તો એકદમ બળવા લાગી, અતલ પીડા છતાં મુખપર અંતિમ આરાધનાની અને સમાધિની અપૂર્વ પ્રસન્નતા હતી! ઘડીમાં શરીર શેકાઈ સાફ થઈ ગયું!! પણ જરાય અરેકારો નહિ કે ક્યાં ગુરુએ પ્રતિજ્ઞા કરાવી, અને ક્યાં વગર વિચારે મેં ઉતાવળથી લઈ લીધી!

માટે સત્ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન એજ અનંત સંસારમાં નવી વાત હતી. દુર્લભ-અતિદુર્લભ હતી, તે અહિં લાધી. તો હવે એમાં પાછી પાની શા સારૂ?

એમજ વીર બનીને હરિભદ્ર પુરોહિત અણનમ ટેકથી મુનિ બન્યા. શી રીતે? શી રીતે શું પૂછો છો? બાહ્ય સંસારના સંબંધ અને હકદાવા ફગાવીને! અતરના માયા મમતાના બંધન કાપીને! અચાનક આમ કરવાથી સગાંસંબંધીને આશ્ચર્ય ન થાય? થાય, અને પૂછે પણ ખરા 'આ એકદમ શું?' તો તે કહેવા તૈયાર હતા કે 'આ કર્તવ્યના પાલન.'

'પણ તમારે દીક્ષા?'

'હા, હા, મારે દીક્ષા.'

ત્યારે સગાં વળી કહે 'કે સંન્યાસી બાવા થવું હોય તો થાઓ, પણ જૈનોના સાધુ નહિ.'

કહો, સગાં આ સાચુ કહે છે? સંસાર-ત્યાગની રજા આપે એ? ના રે ના, એ તો એક ગોળો ગબડાવવાની વાત. એમ કાંઈ સંસાર છોડવા દેવાય? સંસારી-સગાઈની સફળતા શામાં? મોહ કરાવવામાં, વિષયના કીડા બનાવવામાં, કષાયના ઉસ્તાદ કરવામાં, કેમ એમજ ને? ના શું કહો છો? તપાસો સ્વજનમાં સગાઈની રૂએ તમે બીજાને શું આપો શીખવી રહ્યા છો, અને સગાઈની રૂએ બીજા પાસેથી તમે શાની આશા રાખી રહ્યા છો? ઓજપાણી અને માનપાનની? કે વૈરાગ્ય અને ત્યાગ-તપસ્યાની? હરિભદ્ર પુરોહિત તો નરવીર હતા. એ તો સગાંને કહી દે કે 'બીજી બધી વાત રહેવા દો. મારે તો જીવન નૈયાના આ અપૂર્વ સુકાની મળ્યા છે. આ બધું ઘરબાર માલમિલ્કત તમને લ્હ્યું.' હેં? મિલ્કત અને માનપાન છોડીને ચારિત્ર લેવાય? તમારા પોતાના માટે એમ લાગે છે, ખરૂં ને? પણ કહો તો ખરા કે 'મિલ્કત છોડીને મરાય ખરૂં કે નહિ?'

'તે તો છૂટકો નથી' તેમ આ પણ સમજો કે જૈન કુળમાં જન્મ્યાની વિશેષતા લાગતી હોય તો ચારિત્ર વિના છૂટકો નથી. જૈન તરીકે જન્મ્યા માટે સઘળું છોડીને દીક્ષા લેવીજ જોઈએ, એ આવશ્યક કર્તવ્ય. અશક્તિ વગેરે કારણે ન લઈ શકો એ જુદી વાત. પણ જેમ બધું છોડીને મરવું પડે છે, તેમ બધું છોડીને ચારિત્ર લેવું જ પડે, એવું હૃદયમાં અંકિત થઈ જવું જોઈએ. દેવ-તિર્યંચ-નરક એ ત્રણે ગતિમાં ચારિત્ર પર અંકુશ; ચારિત્ર ન મળે. અહીં કંટ્રોલ ઉઠી ગયો છે. પુરોહિતને ભાવના થઈ કે તરત અમલ; કેમકે આ ભાવનાનો વિશ્વાસ રખાય નહિ. ! નથી ને કદાચ કોઈએ ટોણો ઠપકો લગાવ્યો તો ભાવના કંપાયમાન! આપણા સંયોગોનો વિશ્વાસ રખાય નહિ. પણ આપણે તો છીંડું જ શોધવું હોય, એટલે એમ થાય કે 'હજી......શું વહી ગયું છે?' સાચી ભાવનાવાળા જીવો વિપરીત સંયોગો વચ્ચે રુદન કરે છે, એમનું હૈયું સળગી રહ્યું હોય છે. એ સમજે છે ભાવનાની નાજુકતા! પણ એટલું સમજી રાખજો કે ચામડાની આંખે આ ભાવનાની નાજુકતા નહિ દેખાય.

ભાવનાની નાજુકતા :—એટલા જ માટે ડાહ્યા મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે જ્યારે ઉત્તમ કાર્યની ભાવના જાગી, ત્યારે તુરત તેને વધાવી લઈ અમલ કરવો. નહિતર તો જો કાળે કરીને ભાવના એમ જ પડી ગઈ તો સમજો કે આત્માય ગયો નીચે! કંડરિકે દીક્ષા ભાવનાથી લીધી હતી, પરંતુ જો એનું ચોક્કસ ઉપાયોથી સંરક્ષણ ન કર્યું, તો ભાવના પડી. પરિણામ? સાતમી નરકમાં પડ્યો. અને ભાઈ પુંડરિક? ઉપર ચૌદમા રાજલોકમાં અનુત્તર દેવ બન્યા! પુંડરિક તો ભાવના ટકાવવા-વધારવા એને અનુરૂપ ઉચ્ચ અમલ કરનારા બન્યા; માટે પહોંચ્યા અનુત્તર વિમાનમાં!!

પ્રતિજ્ઞાનો પ્રભાવઃ— હરિભદ્ર પુરોહિતે તોળી જોયું, પ્રતિજ્ઞાના પાલન વિના રહેવામાં અસત્યગામિતા, આવા મહાન

જૈનાચાર્ય પાસેથી લભ્ય એવી અનુપમ વિદ્યાનો અલાભ, ને પ્રપંચમય સંસારમાં એમજ જીવનોની બરબાદી! ત્યારે પ્રતિજ્ઞાના પાલનમા આર્યત્વ પામ્યાની સફળતા! કુળને શોભા! સચ્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ! કલ્પવૃક્ષસમા વિનય ધર્મની આરાધના! ઉત્તમ દુર્લભ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ! વિચારજો તમો, મનુષ્યપણું અને જૈનપણું પામ્યા છો ને? તો શું કરો તો તે પામ્યાની સાર્થકતા થાય? અત્યારે જે કરી રહ્યા છો, તે તો અનાર્યપણું, જૈનેતરપણું પામાનેય થઇ શકતને? ત્યારે પશુપણું પામવાને બદલે આર્ય જૈન માનવતા પામ્યાની કોઈ વિશેષતા નહિ સાધવાની? આ બ્રાહ્મણને એમ થયું કે મારાથી ધારેલી પ્રતિજ્ઞા કેમ તોડાય? સામે આવતું ચારિત્ર કેમ જતું કરાય? ત્યારે શું જન તરીકે જન્મેલાને એમ ન થાય કે 'અહો! ન્યાયસંપન્નતા, સત્યનિષ્ઠતા, ઉદારતા, પરોપકાર વગેરેથી મારા ઉચ્ચ જન્મને કેમ સાર્થક ન કરૂં? બીજું બધું તો, કર્યું ન કર્યું થવાનું છે પણ આ ગુણની પ્રાપ્તિ કરેલી અક્ષય બનવાની, અને એથી આત્મા સાચો સુખી અને સ્વતંત્ર થવાનો.

મુનિ હરિભદ્રની ઉત્તમ ભાવના:—બ્રાહ્મણ હરિભદ્રે આચાર્ય ભગવંતનાં ચરણ સ્વીકાર્યાં. જે વખતે એમને ચારિત્ર આપવામાં આવ્યું અરિહંત પરમાત્માની સાક્ષીએ, એ વખતે એમના હૈયાના સંવેગ-વિરાગના ઉમળકા સાગર ભરતીની જેમ ઉછળતા હતા! મિથ્યામતિ અને મિથ્યા પ્રવૃત્તિના પશ્ચાતાપનો દાવાનળ ભારોભાર સળગતો હતો! ચારિત્ર લીધા પછી જેમ જેમ શાસ્રો ભણતા ગયા, તેમ તેમ એમના અંતરમાં જૈન શાસનની જે વધુને વધુ અદ્‌ભુત મહેક વ્યાપી ગઇ. તેના પરિણામરૂપ આજે એમના ગ્રંથો જ્વલંત દૃષ્ટાંત છે. જ્યારે એમને યાદ આવે છે કે "ક્યાં હું એ પૂર્વનો પુરોહિત! ને ક્યાં આજે હું સાધુ! એ વખતનો હું

કેવો, ને આજનો કેવો ? કયાં એ વખતનું ગર્વિષ્ઠ મન ! તુચ્છ લક્ષ્મીના લોભમાં પડેલું મન ! અનેક પ્રકારના દોષોમાં રક્ત રહેનારૂં મન ! ને કયાં એના પ્રતિપક્ષી આ ગુણો !" ત્યારે એમના દિલમાં આનંદ થાય છે. એ યાકિની મહત્તરાને માતા માને છે. પાછું ગુરુએ ઓળખાણ કરાવી છે કે આ અમારા ગુરુના ભગિની છે, મહત્તરા છે. જન્મદાત્રી માતા જુદી, આ તો ધર્મની માતા ! એટલે જે શાસ્ત્રો લખ્યાં તેની નીચે લખ્યું કે 'યાકિની મહત્તરાના ધર્મ-પુત્ર શ્વેતામ્બરાચાર્ય હરિભદ્રની આ રચના.' એમ એમને લાગે છે "કેવો સુંદર યોગ ! એ સાધ્વીજી ! ! એ જૈન શાસનની ચક્કી દુગં....વાળી ગાથા ! ! આ આચાર્ય ભગવંત ! ! મને આ મનોરમ જૈન શાસનની પ્રાપ્તિ ! ! હવે તો હું અગાધને અગમ્ય જૈનશાસ્ત્રોની અવગાહન કરી શકીશ. ગુરુએ ભવોભવનું સમજાવેલું રહસ્ય પામી, આજે મારૂં મન પ્રભુના આગમો પામવાની આશામાં મસ્ત છે ! હું ગુણ કેટલા ગાઉં આ બધા ઉપકારીઓના !" મન હવે પવિત્ર બની ગયું છે.

<u>આત્મશત્રુ મન :—આત્માના પરાવર્તન સાથે મનમાં પરાવર્તન જોઈએ.</u> ચિત્તે ગમતી વાતો, <u>સજ્ઝાઓ,</u> અને <u>તેનાં પક્ષપાતી વલણ છોડવાં પડશે. આત્માનું ભયંકર બગાડનાર હોય તો મન છે.</u> ઉત્તમ કોટિની આરાધનાની આડે ૧. જેટલી વાત અશક્તિની નથી નડતી, ૨. જેટલા કપરા સંયોગો નથી નડતા, ૩. જેટલો સામગ્રીનો અભાવ નથી નડતો, ૪. દેશ અને કાળ જેટલા નથી નડતા, <u>તેટલું મન નડે છે. મન સુધાર્યું એણે શક્તિ સંયોગ, દેશકાળ બધું સુધાર્યું. મન સુધાર્યું તેણે આત્મા સુધાર્યો, ભવ સુધાર્યો.</u> મનના ફેરફારે એ મહાન પુરુષને અપૂર્વ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને સચ્ચારિત્રી કર્યા. જૈન શાસનના જ્યોતિર્ધર બનાવ્યા, અતિ ઉચ્ચ કોટિના ચૌદસોને ચુંવાલીશ શાસ્ત્રરત્નોના સૂત્રધાર બનાવ્યા.

આ કેવો જૈનસંઘ પર અને જગતપર ઉપકાર કર્યો!! દોઢ હજાર વર્ષ પહેલાંની આ વાત. ત્યારથી માંડી અત્યાર સુધી એ શાસ્ત્રો ચાલી આવ્યાં છે. તેનાથી કેઈ આત્માઓએ આત્માની અદ્‌ભુત નિર્મલતા કરી, અને કેઈ કરશે! તે શાસ્ત્રોનો વારસો બીજાને સોંપશે, અને સદ્‌ગતિના ભોક્તા બનાવશે! એ આવો ઉપકાર ક્યારે કરી શક્યા? જ્યારે એક ગાથાના નિમિત્તે, પ્રતિજ્ઞાના કારણે મન ફેરવ્યું તો ને? મનને સમજાવવાની જરૂર છે. આ ભવમા મન સમજશે, કેમકે સમજવાની સામગ્રી મળી છે. પછીના ભવના શી ખબર? તો મનને સમજાવી દો એક કવિ મનને ઠીક ઠીક શિક્ષા આપે છે. મન આપણને કેવી કેવી સ્થિતિમાં મૂકે છે, હાથની જિતેલી બાજીને હરાવે છે, નજીક થતો મોક્ષ દૂર કરાવે છે, તૂટતી ભવની શ્રેણીને સોયદોરાથી સાંધી લાંબી કરી આપે છે! તેવા મનથી થાકેલો આત્મા રુદન કરે છે!

"મનવા છાંડ તું સંગ હમેશ...."

મનનું ક્રૂર નાટક

કવિનો આર્તનાદઃ—

(કાલગડો ભીમપલાસ મિશ્ર)

(૧) મનવા છાંડ તું સંગ હમેશ.

ના ચાહીએ તેરા માલ ખજાના. ના નૌબત નક્કારા;
ના ચાહીએ તેરા ગદ્દી તકીયા, રાજપાટ જગ સારા. મનવા!

કવિ કહે છે કે "હે મન! તું અમારો પલ્લો છોડ. તું ઘણી માલમિલકત દેખાડી અમને લલચાવે છે. પણ હવે અમારે તેની જરૂર નથી. મહેલ ખરી રીતે હોય છે જેલ બરાબર, પણ તું અમને દેખાડે છે કે 'જુઓ આ કેવો સુંદર બંગલો છે, એમાં તમારા નામની નોબત બજે છે.' ઈત્યાદિ રૂપે ભોળવી તું અમને એમાં પૂરી દે છે. એમ ગાદીતકીયા, મોટાં રાજ્ય, અને આખા જગતની ઠકુરાઈ,

આ બધું જે પારધીની જાળ જેવું છે, તેમાં ફસાવી અભાગી પામે તું અકળક કાળાં કર્મ અને પાપના બંધન ઉપાર્જાવે છે. આજ સુધી હે મન! તને પ્યારું કરવામાં મે સઘળી કુલવટ કે ધર્મ-મર્યાદાની શરમ નથી રાખી. પરંતુ એ બધાના પરિણામમાં શું? જેટલા પ્રમાણમાં તારું ગમતું કરે રાખ્યું. તેટલા પ્રમાણમાં હે દુષ્ટ મન! તેં મને દુર્ગતિને હવાલે કરે રાખ્યો છે. આહા! તારી નિર્દયતા હું શું વર્ણવું?

(૨) આદિ જનમસે આજ તલક થા. તું માહે સબસે પ્યારા;
મદા રહા મે તેરા હો કર, તું નહિ હુઆ હમારા...મનવા!

આજ સુધીમાં યુગો વીત્યા, એમાં ઠેઠથી તું મને સૌથી અધિક પ્યારું હતું. એમ તો આ પૃથ્વીતલને પાવન કરનારા વિચરતા પરમાત્માય મને મળ્યાં હશે, પણ એમનેય પડતા મૂકી, હે મન! તને જ મે વ્હાલું કર્યું. તને ગમે તેવું, ભલે અધમમાં અધમ, કાર્ય પણ મેં કર્યું. તું જ મારો નાથ, હું તારો દાસ; સદા સર્વદા હું તારો આજ્ઞાંકિત થઈને રહ્યો. પરંતુ અફસોસ! કે તું મારું! ન બન્યું! એટલે? તેં મારી કાંઇ જ કદર ન કરી! મારું કાંઈજ તેં ભલું ન કર્યું! આ અપાર ભવસાગરના અનંત દુઃખમાં સબડતા એવા મને હે મન! તેં જરાય રક્ષણ ન આપ્યું; અને હું ગમાર તારો પુંઠે ફેરાન બન્યો! ન જોઇ રાત, ન જોયો દિવસ! ન જોઇ દરિદ્રતા, કે ન જોઇ ધર્મતત્ત્વાળી સંપત્તિ! તને જે ગમ્યું અને તેં જે જે માગ્યું, તે સઘળું કરી છૂટવા મે આકાશ પાતાળ એક કર્યાં! જીવનના જીવન પુરા બરબાદ કર્યા! છતાં તું મારા દુશ્મનનું કામ કરનારું!! હું આવો બનું એમાં તારે શું?

(૩) "તેરા તો કછુ નાહિ બિગડા, તું બના કીરે મતવારા;
રાગદ્વેષકા મિથ્યા ફાસા, તુને મેરે ગલેમે ડાલા,"...મનવા!

તારું તો કશું બગડતું નથી. તું તો મતવાળો-આપ મતવાળો એટલે કે સ્વતંત્ર બની ફર્યા કરે છે. તારું ગમતું-અણગમતું લેવા મૂકવા પાછળ મને તો તેં ગુલામ તરીકે રાખ્યો. ગુલામીમાં મને સબડાવવા તેં મફતનો રાગદ્વેષનો ફાંસલો મારા ગળામાં ઘાલ્યો છે. રાગદ્વેષ એ ફાંસલો એટલા માટે કે રાગદ્વેષ વિનાનો આત્મા સ્વતંત્ર છે, કાંઈ પાપ કરવું પડતું નથી, ત્યારે રાગદ્વેષમાં એવો બંધને બંધાય છે, ફસાય છે, કે પાપ કરવાજ પડે. માણસ રાગદ્વેષથી જ દુઃખી છે. રાગદ્વેષ હોય ત્યાં સુધી દુઃખ ન આવે, તે વાત બની જ ન શકે. હે મન ! તું તો એવું છે કે :—

(૮) "આવાગમનમેં દુઃખ નહિ માને. એસા ધિઠું ગમારા;
સ્વર્ગનરક કા અનુભવ તુને, લીયા હૈ લાખન વારા"
.મનવા !

સ્વર્ગનરકમાં લાખો સ્વાદો લીધા છતાં આ સંસારમાં રખડપટ્ટી કરવામાં તને દુઃખ કે નાલેશી નથી લાગતી !' કેવું તું મહાગમાર અને હઠીલું છે. હે અજ્ઞાન ને હઠીલું મન ! તારા લીધે તો, પ્રભુનું શાસન મારી સામે છે છતાં, મારે ભવાંતર કેવા વેઠવા પડશે તેની મેં ભીતિ નથી રાખી ! હુ રાગદ્વેષના કચરા ઉપાડી રહ્યો છુ, મને લજ્જા નથી આવતી ! હમણાં જો લજ્જા હોય, કે 'અરે ! વીતરાગના અનુયાયી એવા મને આ રાગદ્વેષના કચરા સંઘરવા શોભતા નથી. આ તો ઘણું ખરાબ થઈ રહ્યું છે.' તો તો ઉભો થઇ જાઉં, રાગદ્વેષને લાત મારી કાઢું ! પણ ના, શરમ નથી. કેમ આમ ? માત્ર મનનુ ફુલેકુ ચઢાવી એને ગમતું કરવું, એનુ અણગમતું છોડવું, ભલેને વીતરાગ સામે હોય પણ મનને પનારે પડ્યા રહેવું, આ અનાદિની ચાલ રાખી છે. એટલે શી શરમ ? પછી તો કેમ ?' તો કે ઇન્દ્રિયોની વેઠ કરવાની; કેમકે મન એને કબજે કરે છે.

(૫) "પાંચે ઇન્દ્રિય વશ કરકે અપની, મેરી જીતી બાજી હારા,"
પુરવ પુણ્યકા અમૂલ્ય ખજાના, ખો કર બેઠા, સારા
....મનવા.

મન ઇન્દ્રિયોને પોતાના હુકમ મુજબ નચાવે! પછી તો ભલેને મનુષ્ય ભવમાં આવીએ એટલે આમ તો જગતની બાજી લગભગ જીતી ગયા ગણાય, પણ જો મનનુ ગમતું કરવામાં, અને તેના હુકમ બજાવવામાં ઇન્દ્રિયોથી કાળાં કામો કર્યા, આત્માને ભારેકર્મી કરી દીધો, અને દુર્ગતિની તૈયારી કરી, તો એ શું કર્યું? પૂર્વે જીતેલી બાજી હારી નાખી! શું બાજી જીત્યો હતો? ત્યાગ, તપસ્યા, બ્રહ્મચર્ય, મહાવ્રત વગેરે ઉચ્ચ કોટિના કરવાનો અવસર મળ્યો હતો તે. નરકમાં ભયકર ક્રોધનાં સ્થાન, તિર્યંચમાં માયાના સ્થાન! નરકમાં માર એવો ભયંકર પડે છે કે સહેજે ક્રોધ ગુસ્સો આવી જાય. તિર્યંચમાં મુંગાપણું હોવાથી ધણીને બતાવી ન શકે કે આવો ભાર નહિ ઉપડે. એમ પોતાના થાક ભૂખ ન કહી શકે. તેથી સહેજે એને માયા કરવાનું મન થાય. દેવને પોતાથી ઉંચા ઉંચા દેવલોકના સુખી દેવ પર ઈર્ષ્યા, સહેજે પોતાને એનો લોભ, વગેરે દેવગતિમાં લોભના સ્થાન હતાં. ત્યારે શું માનવને અભિમાનના સ્થાન નહિ? ખરા, પણ અહંભાવ તો દરેકને લાગેલો જ હતો. નરક અને દેવલોકની ગતિ જીવને સાફ ના પાડતી હતી કે અહિં કોઈ જાતના તપ, ત્યાગ કરવાની વાત ન કર! તિર્યંચપણામાં અવિવેક અને પરાધીનતા ના પાડતી હતી. ગમે તે આચરવું. ગમે તે ખાવું, નાગા ફરવું પડે, ભારી બોજ ઉઠાવવા પડે, લોક માને કે "પવિત્ર ગાય!" પણ ગાયને એનું મન મનાવે કે "ઘાલ વિષ્ટામાં મોં!" વિવેક નથી. બાકીની એકેન્દ્રિયથી ઠેઠ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયપણાની સ્થિતિઓમાં પણ જીવ હારી રહ્યો હતો, ત્યારે અહીં બાજી જીતમાં છે. કેમકે બધું થઈ શકશે. શું શું? દાન, શીલ, તપ અને ભાવ! પ્રભુની ભક્તિ અને જિનાજ્ઞાનું પાલન! કષાયોનો

ઉત્તમ નિગ્રહ! ઇન્દ્રિયો પર આત્માની જોરદાર સ્વાધીનતા! આ બધું કરવાના સંયોગ મળ્યા એટલે કહેવાય કે અહિં બાજી હવે જીતવા જેવી થઇ. પણ લુચ્ચું મન ઇન્દ્રિયોને કબજે કરે છે. આંખને કહે "જા પર સ્ત્રીના શરીર પર, જા સિનેમા પર!"; કાનને કહે "જા રેડિયો પર!"; જીભને કહે "ભટક કંદોઈ-ઓળમાં!"; આ સ્થિતિમાં ત્યાગ, તપ કે સદાચાર શું કરાય? બધી બાજી હારી નાખી. એ પરવશતા અને મૂર્ખાઈ કેટલી? મનની ચાલે ચાલી, ઇન્દ્રિયોના અમન ચમનમાં શું કર્યું? પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યનો વિનાશ! અહિં લુંટાવી નાંખ્યું પૂર્વનું ભરચક પુણ્ય! તળિયાં સાફ કરીને બેઠા! હવે પરભવમાં સારૂં કેમ મળે એ માટે આકાશમાં જ જોવાનું ને? પછી રહી ભીખ.

(૬) લોભ મોહકી ઝોલી લેકર, ઘરઘર હાથ પસારા;
ગાંઠમેં તેરી કક લાલ ગાકના, માગત ફીરે ઉધારા ..મનવા.

ઘેર ઘેર એટલે કે જેટલા જગતના વિષયો ત્યાં ત્યાં હે મનડા! લોભ અને મોહની, તૃષ્ણા અને મમતાની ઝોળી તેં મને પકડાવી ભીખ માંગતો ભટકાવ્યો! વીતરાગના શાસનમાં આવી, આ કરવાનું? ચક્રવર્તિનો દીકરો ભીખ માગે? શું અનંતકાળ ભીખ માગી ઝોળી ભગાઇ ગઇ? ના, ના, બહુજ ઉંડી થઈ ગઇ, તળિયું દેખાતું નથી. માટે હવે કહું છું.

તારી ગાંઠે એક પાઈની મુડી નથી રહી. અર્થાત્ પુણ્ય ખૂટી ગયું છે છતાં તું ઉધારે માગતો ફરે છે, અર્થાત્ અશક્યની ઝખનામાં પાપ કરે છે. સમજ કે લોભ અને મોહને લઇને ઇન્દ્રિયોના ભોગવિલાસ માટે જે જંજાળ ઉઠાવે છે, તે પ્રપંચમાંથી-સાર નહિ નીકળે.

(૭) જીસ પ્રપંચમેં સાર નાહિ હૈ, તાકો સોચ વિચારા;
તત્ત્વપદારથ ચિન્હે જો ચિત્તમેં, તેરા મેરા ભવ પારા"
....મનવા..

જગતની જંજાળમાંથી સાર કોણે કાઢયો છે, કે તું કાઢી શકશે? અંતે તો અપયશના પોટલાં મળશે! સાથે દુઃખ અને દુર્ભાગ્યના ડુંગરા વરસશે! અહિંયા જ્યાં ત્યાં હડધૂત થાય છે, અને પરલોકમાં તો દીન, દુઃખી, અને મહાનિરાધાર બનશે. દુનિયાની આળ પંપાળથી શોભાશે નહિ પણ નાલેશી મળશે! આત્મા હતો ન હતો થઈ જશે! તો શાને હે મન! તું ચકડોળે ચઢ્યું છે? એક તું સમજે તો ઘણા ઘણા પાપોમાંથી હું બચી જાઉં. તે માટે ફક્ત તું તત્ત્વ-વસ્તુ જે વિચારતું થઈ બીજી બધી અતત્ત્વની અડમથલ કાઢી નાખે, તો મારા વહાલા મન! તારો અને મારો નિસ્તાર થઈ જાય!

જગતમાં ન મળે એવું જિન શાસનમાં મળે:—હરિભદ્રમુનિએ મનને ફેરવીને પવિત્ર બનાવ્યા પછી જેમ જેમ એ જિનશાસનની વાતો ભણતા ગયા, તેમ તેમ એમને અનહદ આનંદ, આશ્ચર્ય, અને નવીન ઉત્સાહ જાગતો ગયો. જગતમાં જોવા ન મળે સૂક્ષ્મ અને વિસ્તૃત કર્મ સાહિત્યની વાતો! ષડ્દ્રવ્યની વાતો! ભેદાભેદની, નિત્યાનિત્યની, સત્ અસત્‌ની, રૂપી ને અરૂપીની-સ્યાદ્વાદની વાતો! સપ્તભંગી ને સપ્તનયની વાતો, ચૌદ ગુણસ્થાનકની, ચૌદ પૂર્વની, ચૌદ રાજલોકની વાતો! આ બધું જગતમાં જોવા ન મલે! ઉત્તમ સંયમની ચર્યા બીજા જગતના ધર્મોમાં જોવા ન મળે! સૂક્ષ્મ મહાવ્રતોની સૂક્ષ્મ વાતોમાં જગતની દૃષ્ટિ ન પહોંચે! સમિતિ અને ગુપ્તિની વાતો જગતને જોવા ન મલે! આ બધી મિલ્કત જૈન શાસન માટે રિઝર્વડ છે. હીરા માણેકના ઢગલા તો અનાર્યોનેય બહુ મળી શકે; પણ આ બધું જૈનને જ મળે. એવા જૈન અહિં પાંચ પચીસ લાખની સંખ્યામાં છે! એમાં તમારો નંબર લાગ્યો! જગતમાં મહાકિંમતી મિલ્કતને પ્રાપ્ત કરી લેવા ભાગ્યવાનમાં તમારો નંબર નોંધાયો! છતાં મનને સમજાવી શકાતું નથી! એટલે પછી મન નચાવે તેમ નાચવાનું જ ને? મન શીખ-

વાડે છે કે "ધર્મ-બર્મ તો છે છે ને છે. એ કાંઇ જતો નહિ રહે! સાચવવાનુ તો આ બધુ (જગતની જંજાળ) છે." આ કેવી કંગાલ દશા! છતા સદ્ભાગ્યને અવગણવાની દશા! અલ્યા ભાઈ! પણ એટલુ તો સમજ, કે જેને તું તારૂ સમજે છે તે પછી નથી, અને તું તો પછી ય છે! હવે જો તે ધર્મ નથી સાધ્યો, તો તેનુ પરિણામ શુ? આની પછી જે તું રહેવાનો છે, એમાં અહિં તે જે મારું મારું કર્યું તેની વાસના તને ભવિષ્યમાં બહુ પીડશે! એનુ કારણ એ, કે ત્યાં તૃષ્ણા બહુ, પણ પુણ્ય નહિ. તેથી ઝંખેલુ ન મળવાથી પીડાનો પાર નહિ! ત્યારે ત્યાં તારી દશા કઈ? શ્રી હરિભદ્ર મુનિવરે તો મનને જીતી લીધુ છે. ક્રમસર જૈન શાસ્રો ભણે જાય છે. એમાં વળી પૂર્વનામના શાસ્ત્રોના વિચ્છેદ પછીનો નજીકનો એ કાળ. એટલે ઘણી વાતો ગુરુમહારાજના મુખેથી જાણવા મળે! જોતજોતામાં શ્રી હરિભદ્રસુનીશ્વર આગમો અને બીજા શાસ્રો સુંદર રીતે ભણીને તૈયાર થયા.

સર્વજ્ઞ-અસર્વજ્ઞના શાસ્ર વચ્ચે આકાશ પાતાળના અંતર — એક વાર ગુરુને એ કહે છે કે "હે મુનીન્દ્ર! આટલા દિવસ તો અધિકરણને ઉપદેશનારા શાસ્રોમાં પ્રસન્નતાથી મારી મતિ ખુંચી. એનાથી આસુરી બળને મારામાં પ્રગટાવવાના કોડમાં હું રમ્યો. આનુ કારણ એક જ હતું કે આપનો પરિચય નહોતો, તેથી હું મૂર્છિત હતો. પરંતુ હવે હે પ્રભો! આપના પવિત્ર પાવન સંનિધાનના શુભ પ્રભાવ જાગ્રત એવું મારું મન હવે ધીરજ ધરી સમ્યક્ શ્રુતના મહાસાગરમાં અત્યંત લીન થઇ ગયું છે. જગતને લક્ષ્મી વગેરેના વિયોગો જે પીડા આપી રહ્યા છે, એવી કોઇ વ્યથા હવે મને નથી. હે નાથ! અનેક જન્મોની ઉચ્ચ સેવાઓથી પણ બદલો ન વળી શકે, એવો આ કેવો આપનો મારા પર અનુપમ ઉપકાર!"

જીવદયાનો મહાનધર્મ ક્યાં :—શ્રી હરિભદ્ર મુનિની આ ઈકરાર વાણીમાં ખૂબ જ રહસ્ય ભરેલાં છે. એની શોધ સુસ્ત જીવનને તાજગી આપે એમ છે, અતત્ત્વના આકર્ષણને મૂળમાંથી તોડી નાખે એવા છે! અસર્વજ્ઞના શાસ્ત્રો અધિકરણને ઉપદેશનાગ છે. અધિકરણ એટલે? જીવહિંસાના સ્થાન, એનાથી જીવ દુર્ગતિનો અધિકારી થાય. જીવહિંસાના સ્થાનમાં અભ્યન્તર સ્થાન તરીકે હિંસક વિચારણા, રાગદ્વેષ વગેરે આવે, અને બાહ્ય સ્થાન તરીકે સાધન-સામગ્રી તથા એનો હિંસક ઉપયોગ આવે. દા. ત. તમે કપડું ઝાટક્યું, એથી વાયુના જીવ અને બીજા ઉડતા ત્રસ જીવ હણાયા. અહિં કપડું અધિકરણ બન્યું, તમારી ઝાટકવાની ક્રિયા અધિકરણ બની. તમારૂં ચાકુ બીજો કોઇ લઈ ગયો, અને એનાથી જીવ કાપવાની એણે ક્રિયા કરી, તો તમારા માટે એ નિરર્થક અધિકરણ થયું. એવી રીતે ધર્મના નામે જંગલમાં પંચાગ્નિ તપ-કષ્ટ કરવાની ક્રિયામાં અગ્નિના જીવ, વાયુના જીવ, વનસ્પતિના જીવ, લાકડામાં છૂપાયેલા ઝીણા કુંથુ આદિ કીડા વગેરે કેટલાય જીવ બિચારા મરે, તે અધિકરણ. અધિકરણ ઉપદેશનારા શાસ્ત્રો પૈકી કોઈ ગંગાસ્નાન કહે છે, તો કોઇ અપુત્રને ગતિ નહિ મળે એમ કહી લગ્ન અને વિષયક્રિયા છે, કોઈ શાસ્ત્ર ઘરબારી અને આરંભ પરિગ્રહમાં ખુંચેલા ગૃહસ્થને ગુરુ કરવા કહે છે; તો કોઈ સંન્યાસી-વાનપ્રસ્થ જે કહે છે, તેમાંય છ જીવનિકાયના સ્વય સંહારના જીવન બતાવે છે, અને બીજાને એના ઉપદેશ કરવાનુ કહે છે. આ બધું શું છે? જીવહિંસાના, અધિકરણના ઉપદેશ. જીવના સંહારમાં ધર્મ ક્યાંથી સમાય? ત્યારે વિચારો કે અધિકરણના સ્વરૂપ અને એના ભયંકર પરિણામ સમજાવી, એનાથી પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પાછા વાળનારૂં જે એક માત્ર જૈન શાસન છે, તે કેવું અજોડ!

આસુરી ભાવ: આત્મિક તારક ભાવ:—શ્રી હરિભદ્રમુનિ ગુરૂને કહે છે કે "મને અધિકરણી શાસ્ત્રોના જોર પર આસુરી

આસુરી બળ પ્રગટાવવાની મતિ જાગી. આનું કારણ એ કે શ્રી વીતરાગ સર્વજ્ઞના એ ઉપદેશેલા નહિ. તેમજ અજ્ઞાનતાના યોગે મને સૂક્ષ્મ જીવોના સ્વરૂપની ખબર નહિ; તેમ મારે અંતરના રાગદ્વેષ પર વિજય મેળવવાનો છે, એ મારું લક્ષ નહિ. એટલે 'વાદીઓને કેમ જીતું, મારું વર્ચસ્વ કેમ જમાવું, બીજાઓને પંડિત ભાષાથી કેમ ઉતારી પાડું.' (દા. ત. શ્રી વીતરાગ પ્રભુની મૂર્તિની મિષ્ટાન્નભોજી તરીકે મશ્કરી કરી હતી;)—આ બધી આસુરી બળ પ્રગટાવવાની ભાવનામાં રમ્યા કરવાનુ હતું. હવે એ મટી યોગિક બળ, આત્મિક તારક બળનો યોગ થયો! કેવી રીતે? સદ્‌ગુરુ અને સાધુ ધર્મની પ્રાપ્તિના યોગે પોતાની દૂષિત જાતનુ સાચું ભાન થયું, અને અધિકરણમાંથી ઉગરવા મળ્યું. અપૂર્વ નિર્મળ જ્ઞાનની કમાઈ થઈ. સમતા સમાધિમાં મનને ગજબની સાચી અનહદ ઠંડકનો અભૂતપૂર્વ અનુભવ મળ્યો! તેથી લક્ષ્મી વગેરે અત્યંત હેય લાગ્યા; એટલે એની પૂંઠે જગતની જે ધમાચકડી કે રુદન છે, એનું તો નામ નિશાનેય ન રહ્યુ કેવું સુંદર, કેવુ સુખી, અને કેવું શોભાભર્યું જીવન!" કહો આ સાંભળીને શું થાય છે મનમાં? શું એમ થાય છે કે 'લાવ' ત્યારે હું ય કેમ અહીં બેસી રહ્યો છું? હું ય ચારિત્રમાર્ગે સંચરૂં.' ભૂલશો નહિ કે ગૃહસ્થ હરિભદ્ર કરતાં ગૃહસ્થ તમે વધુ ભાગ્યશાળી છો, ચારિત્રના હકદાર છો, અરે? એટલુ જ નહિ પણ ચારિત્રની બહુ નજીક છો. જો આ ભાગ્યની કદર હોય, તો ભલે કદાચ જાતે નહિ, તો દિકરા દિકરીને તો જરૂર ચારિત્ર માર્ગે ચઢાવી દ્યો.

ઉપકારની સ્મૃતિનાં અશ્રુ :— શ્રી હરિભદ્ર સુનિ અંતે ગુરુદેવનો ઉપકાર અપ્રતીમ હોવાનું કબૂલે છે, અને આવા અપ્રતિકાર્ય ઉપકારને યાદ કરતાં એમની આંસુથી આંખો ભરાઈ જાય છે. હૃદય ભરાઈ આવે છે, 'કયાં હું પૂર્વનો ઉન્મત્ત! અને કયાં આજ જીવનમાં ઉચ્ચમાર્ગે ચઢાવાયેલો! ગુરુજીએ જે ભલું કર્યું, તેનુ વર્ણન શું

કરાય? આવા નિઃસ્વાર્થપણે અનંત ઉપકાર કરનાર ગુરુના આજ્ઞાંકિત બની રહેવું, એ સિવાય ઉપકારના બદલા તરીકે બીજું તો શું કરી શકાય? કેમકે આ તો જૈન ગુરુ, એમને કશી જરૂર નહિ; એ તો નિરંતર ઉંચે ઉંચે સ્વયં જઇ રહ્યા છે. ત્યાં શિષ્ય એમનુ શું ભલું કરી શકે?'

ત્યારબાદ ગુરુએ યોગ્ય જાણી એમને આચાર્યપદ પર આરૂઢ કર્યા. એ હવે કલિયુગમાં યુગ-પ્રધાનસમા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ બન્યા.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી ભાણેજોને દીક્ષા આપે છે. —એક વખતની વાત છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ બહાર ગયેલા છે. બહારની ભૂમિએ તેમને તેમના ભાણેજો મળ્યા. નામે હંસ અને પરમહંસ. કેવા સુંદર નામ! કાન્તિ અને ગુણે પણ તેવા! હંસ ઉજ્જવળ કાન્તિવાળા, ઉચ્ચ ખોરાકવાળા, અને વિવેક-શાંતતા વગેરે ગુણોવાળા. આ પણ તેવા છે. મામાને જોતાં જ હાથ જોડી પગમાં નમી પડે છે. સૂરીશ્વરજી એમને કંઇક ચિંતાવાળા જુએ છે.

પૂછે છેઃ "કેમ શું છે?"

"મૂઝવણ છે."

"તમારે મૂઝવણ?"

"શું કરીએ? પિતાજીના ઘરમાં ન સાંભળી શકાય તેવાં કર્કશ વચન સાંભળવા મળ્યાં. તેથી મન ઉદ્વિગ્ન થઇ ગયું છે. એમ થાય છે કે આ આપણા સ્નેહી!" બંને ભાઈ જબરજસ્ત યોદ્ધાઓ છે. સો શસ્ત્રથી યુદ્ધ કરી જાણે છે. એક ભાઇ સહસ્રમલ્લ છે. એકલો હજાર યોદ્ધાઓને પૂરો પડે! આવાનેય સ્વજનોનાં ટોણાં ટપકા ખાવાં પડે, એ કેવી કર્મની વિચિત્રતા! કેવો સંસાર! અતરમાં સ્વજન પર અને ઘર પર એમને વૈરાગ્ય થઇ ગયો છે. તમને?

મનનીય ઉપદેશ : સંસારની ઓળખ :—એટલે મામા કહે છે, "ખરી વાત છે ભાઈ તમારી. સંસારના સ્નેહી સ્વાર્થમાં રમતા હોય છે. એમના સ્નેહ પાછા ચંચળ! એ ખસે એટલે સામાનુ આવી બન્યું! પણ તમે એકલા સ્નેહીનું જ એવું સમજતા મા. સારોય જડ ચેતનમય સંસાર જ એવો છે! એના પર વિશ્વાસ શા સારૂ? કદાચ અવિશ્વાસનીયમાંના એકને મૂકી બીજાને વળગશો, તો ફરી આવો પસ્તાવો વેઠવો પડશે, માટે સાચા વિરાગી થાઓ." સૂરિજીએ શું કહ્યું? વિરાગી થવાનું. તમે વિરાગી છો ને? ખબર છે વિરાગીને શું ખપે? વિરાગીને ચારિત્ર જ ખપે. ત્યારે કહો કે સંસાર કોને ખપે? જેને રાગનો જ ખપ હોય તેને! રાગમાં જેને કંઇ નુકશાની કે ગુનો ન જણાય તેને; કાંઇ વાંધો રાગમાં ન દેખાય તેને. ખપે એટલે શું, એ સમજજો. ખપતી વસ્તુ ન મળે, કે ન મેળવી શકાય, એ વાત જુદી. પણ એના માટે હાર્દિક લગની હોય. એને છોડીને બીજામાં મઝા ન આવે. આ બે ભાઈઓને શરીરનું પુણ્ય છતાં કુટુંબનું પુણ્ય નહોતું. ભલે તે પુણ્ય નહોતું, પણ તે છતાં બુરો વિચાર ન આવ્યો. બલ્કે ગુરુજીના વચને તેના પરથી સંસારનું માપ કાઢયું કે, આપણા ગણાતા સ્નેહી તરફથી પણ જો પીડા મળે તો પછી જગતના તરફથી શું મળે? પીડા જ. તો પછી એવા સંસારથી સર્યું. એ કહે છે, 'પ્રભુ! આપો અમને ચારિત્ર. અમે તો હવે તમારા શરણે છીએ.!'

સગાઇનાં માપ—મામાએ ભાણાને સાથે લીધા, અને લઈ દીક્ષા આપી. શું? બહેનના દીકરાઓને દીક્ષા આપી દીધી. "અપાય? સગાં થઈને આવું કામ કરાય? બહેનને ભાઈ સગો તો ખરો જ ને! તો સગાના છોકરા ઉપાડી જવાય?" આવા બધા પ્રશ્નો રાગની અને અજ્ઞાનતાની હોળીના છે. ભયંકર ભૂતકાળની ભૂતાવળનું ભાન નથી, ભાવી અનંતકાળ દૃષ્ટિમાં નથી, એટલે ઘેલા ઘેલા ઉઠાવા સુઝે છે.

બૌદ્ધમત જાણવાની ઝંખના :— બન્નેને શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ અધ્યયન કરાવે છે, પ્રમાણ-શાસ્ત્રો અને જિનાગમોની તાલિમ આપે છે. એમાં એકવાર બન્નેના મનમાં એક વિચાર આવ્યો. સૂરીશ્વરજીના ચરણે ધરતી પર માથું નમાવીને તેમણે ગુરુમહારાજની આગળ તે વિચાર મનોરમ વિનતિપૂર્વક રજુ કર્યો "ભગવંત! આજ્ઞા આપો. બૌદ્ધના તર્કશાસ્ત્રના રહસ્ય જાણવા ઇચ્છા છે. અમારી બુદ્ધિની પરીક્ષા માટે એના કઠિન શાસ્ત્ર ભણવા એના મઠમાં અમે જઈએ. બરાબર તેમનુ જોઈ લાવીએ. પછી એના જોરદાર ખંડન કરી, એ કુમતનાં મૂળિયાં ઉખેડી નાંખીએ. તો હવે અમને તેમનું સ્થળ બતાવો" ગુરુમહારાજ આમની આવી ધગશ જોઇ ખૂશ થાય છે પન્તુ નિમિત્ત શાસ્ત્ર જોઈને કહે છે, "નિમિત્ત સંયોગ એવા જણાય છે કે તમારા ત્યાં જવામાં લાભ નથી દેખાતો, માટે એ ઈચ્છા માંડી વાળો."

"ભગવન્, ત્યાં ગયા વિના એના ભેદ શી રીતે જણાય ?"

"અહો, એજ ને ? એ તો તમે આ દેશમાંય ગુણવાન્ આગમાભ્યાસી સાધુમહારાજ પાસે ય જાણી શકશો. એમ તો કેટલાક એવાય હાલ બુદ્ધિશાળી ભેજાવાળા હોય છે કે જે અન્ય શાસ્ત્રોનાય સારા વિદ્વાન હોય છે"

"પણ ..ભગવન્, અમારે ઠેઠ એના ઘરમાં ચાલતું તંત્ર ભણવું છે."

"તમારે ઉપયોગી તો અહીંય જાણી શકાશે. બાકી ત્યાં તેટ હું નુકસાન જોઇ રહ્યો છું. અને કદાચ નુકસાન ન પણ હોય તો ય ગુરુનો વિરહ પડે, એવા માર્ગે કોણ ભટકે ? તેમ નુકસાન જાણ્યા પછી કયા ગુરુ રજા આપે ? તેથી હું તો તમારા જવામાં સંમત નથી."

ગુરુ કૃપા પર શ્રદ્ધા :— ગુરુના આ વચન પર હંસ જરા હસીને કહે છે, "ગુરુજી, આપનુ આ કથન અમારા પર આપની

અતિશય વત્સલતાને સૂચવે છે. અમને આવા આપના અનહદ પ્રેમ પર શ્રદ્ધા છે."

"પણ નુકસાનનું શું?"

"અરે પ્રભુ, એ શું બોલ્યા? આપ જેવાની કૃપા છે પછી નુકસાન? ના રે ના, અવશ્ય લાભ જ થવાનો. આપે અમને બાળપણમાં ય કયાં એવા નથી સાચવ્યા કે જેથી અમને પ્રભાવવાળા ન બનાવ્યા હોય! કેટલી કૃપાની વૃષ્ટિ સાથે અહીં પણ આપે અમને હુલરાવ્યા છે! પછી અમારા પર નિમિત્ત શું કરશે?" મામાનો ભાણેજ પર પૂર્વે કેવો પ્રેમ હશે? એય છોડી મામાએ દીક્ષા લીધી છે! એ કહે છે કે "અમે બરાબર જાગતા રહીશું. આપના પ્રભાવિક નામનો મંત્રની જેમ જપ કરશું. પછી અપશુકન શું નડવાના હતા?"

ત્યારે છેવટે ગુરુ કહે છે કે "તમને સુખ ઉપજે એમ કરો. અમારે તો હિતકારી કહેવું એ યોગ્ય છે. બાકી થવાનું તો થશે જ."

બસ, બન્ને ભાઈઓ ગયા દૂર દેશે બૌદ્ધના મઠમાં; પણ પોતાનો સાધુવેશ સારી રીતે છુપાવી, બૌદ્ધોને વ્હેમ ન પડે એવો વેશ કરીને ગયા. ત્યાં જોયું કે કુમતિઓએ જાળ તો ઠીક પાથરી દીધી છે! વિદ્યાનો ઉછરંગ કેટલો બધો છે? અત્યંત! શા માટે? શાસનનો હજી પણ વધુ ઉદ્યોત કેમ થાય, એની તીવ્ર કામના છે. આમ તો ગુરુથી જરાય છૂટા પડવાનું દિલ નથી. પરંતુ અંતરમાં ઉછળેલી એમની વિદ્યાની ધગશ અને શાસન સેવાના કોડ આ મહાન સાહસ કરાવે છે. તમે જાણ્યું ને કે એમને કયાં રહેવાનું છે? વિરોધિના કિલ્લામાં! તેય કોઈ રક્ષણ વિના, એકલા પંડે! કેમ એ ગભરાતા નથી? કહોને કે એ યોદ્ધા છે માટે. ના, ના, યોદ્ધાય એકલા જતા વિચાર કરે. આ તો અંતરમાં પર વિદ્યા જાણવાની અને પછી એનું જોરદાર ખંડન કરવાની તીવ્ર ઉમેદ છે. તેથી ગભરામણ નથી રાખી.

તેમ ગુરુ નિશ્રા પર અનહદ શ્રદ્ધા છે, તેથી બીક નથી. ગભરાટ સાથે જે કામ કરવા જવાય, તેમાં ભલીવારેય શો આવે છે?

પ્રચારના પાકા ઉપાય:—ઠેઠ બૌદ્ધના મઠમાં પહોંચી જુએ છે તો, શું દેખાયું? જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા માટે અનેક શાળાઓની હાર છે. તેમ ભણનાર વિદ્યાર્થીઓને બીજી ખટપટ ન કરવી પડે તે માટે દાનશાળા પણ ત્યાં છે; અને બૌદ્ધ ભિક્ષુઓનો વડેરો શિષ્યોને ભણાવે છે. કહો! પોતાની વિદ્યા પોતાનાને ભણાવવા માટેની કેવી સગવડ? કેમ વારુ? સ્વધર્મના અનુયાયીને યાવજ્જીવ એમાં જ દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા બનેલા રાખવા માટે. કદાચ કોઈ બહારનો વાદી વગેરે મળે તો ગૂઢ યુક્તિઓથી તેનું ખંડન કરી બૌદ્ધ ધર્મનું ગૌરવ અને પ્રચાર કરવા માટે, શક્ય હોય તો એનેય બૌદ્ધ ધર્મનો ઉપાસક બનાવી દેવા માટે. વિદ્યામાં એવી શિક્ષણપદ્ધતિ રાખી છે! તેથી જ ત્યાં બૌદ્ધ સિવાય બીજા કોઈને પ્રવેશ નથી. જટિલ અને તર્કભરી એના ગઢ પદાર્થોની વિચારણા ત્યાં સુખેથી આપવામાં આવે છે. એ યુક્તિઓની બહારનાને ખબર ન હોય, એટલે વાદમાં બૌદ્ધને બહારનો જીતી ન શકે. જૈન શાસનમાં ગૃહસ્થનો અધિકાર પહોંચે એવા જૈનશાસ્ત્રો આજે ય મળે છે ને? કેટલા? કેવા? કહો, ઘણાય શાસ્રો મળે છે. અને તે બહુ ઉંચા તત્ત્વોનું પ્રતિપાદન કરનારા.

શ્રાવક યોગ્ય શાસ્રો:—ચાંરે અનુયોગના મહાન ગ્રંથો શ્રાવકને ભણવા યોગ્ય આજે અનેકાનેક મોજુદ છે. અનુયોગ જાણો છો? અનુયોગ એટલે વ્યાખ્યાન. ચાર અનુયોગમાં એક ગણિતાનુયોગ, એમાં ગણિત એટલે ગણત્રીની વાતો આવે. ધર્મકથાનુયોગમાં ધાર્મિક દૃષ્ટાન્તો, ચરિત્રો આવે. ચરણકરણાનુયોગમાં મૂળ ધર્મ, આચાર અને એના ઉત્તરગુણો કયા કયા અને કેમ પાળવા તે આવે. દ્રવ્યાનુયોગમાં પદાર્થોની વિચારણા આવે. પહેલા ગણિતાનુયોગમાં નાની-મોટી સંગ્રહણી-ક્ષેત્રસમાસ-ક્ષેત્રકાળ લોકપ્રકાશ, લોકનાલિકા

વગેરે આવે. બીજા <u>ધર્મકથાનુયોગમાં</u> ઉપદેશમાળા, ત્રિષષ્ઠીશલાકા પુરુષ, સમરાદિત્ય ચરિત્ર, કુથાકોષ, ઉપમિતભવ-પ્રપંચાકથા, ઉપદેશ-પ્રાસાદ, બીજાં અનેક ચરિત્રો, વગેરે આવે. <u>ત્રીજા ચરણ કરણાનુયોગમાં</u> નવપદ બૃહત્ પ્રકરણ (જેમાં નવ સ્થાનોએ સમકિત અને બારવ્રતોનું અદ્ભુત નિરુપણ છે), આચાર પ્રદીપ, (પંચાચારનો ઉત્તમ ગ્રંથ) ધર્મસંગ્રહ, ધર્મબિંદુ, ષોડશક, ત્રણ ભાષ્ય, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, ઉપદેશ ચિંતામણિ, શાંત સુધારસ, અર્થદીપિકા, શ્રાદ્ધવિધિ, આવશ્યક સૂત્ર-ભાષ્ય-ટીકા, વગેરે આવે. <u>ચોથા દ્રવ્યાનુયોગમાં</u> તત્ત્વાર્થ મહાશાસ્ત્ર, પ્રશમરતિ, દ્રવ્યગુણપર્યાયરાસ, સમ્યકત્વ સપ્તતિકા, જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, દંડક, ૭ કર્મગ્રંથ, પંચસંગ્રહ, કમ્મપયડી, પ્રવચનસારોદ્ધાર, પંચાશકજી, યોગદૃષ્ટિ, યોગબિંદુ, દ્રવ્ય-ભાવ લોકપ્રકાશ, નયોપદેશ, અધ્યાત્મસાર, અનેકાંત વ્યવસ્થા, અનેકાંત જયપતાકા, સન્મતિતર્ક, પ્રમાણનય-તત્ત્વાલોકાલંકાર, પ્રમાણમિમાંસા, શાસ્ત્રવાર્તા-સમુચ્ચય. ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ, વગેરે વગેરે ઘણું આવે.

<u>શાસ્ત્રાધ્યયનના મુંઝ્ફળ</u> — કહો આ બધું ભણ્યા છો? ના? આમાંનું અર્ધું? ચોથા ભાગનુ? કાંઈજ નહિ? ત્યારે શું ભણતર નથી? ના. સસારની વિદ્યાઓ તો સારી રીતે ભણ્યા છો. કેમ એમ? <u>માનવ જીવન એવી તુચ્છ અને આત્મહિતઘાતક જડ વિદ્યાઓ માટે ખરું અને મહા તારક આત્મવિદ્યાઓ માટે નહિ, એમને?</u> ત્યારે કદાચ તમે જાતે નહિ, તો બીજા ભણી શકે એ માટે કોઈ સગવડ રાખી છે? નવકારમંત્રથી માંડી ઉપર કહેલા શાસ્ત્રો સુધી ભણવા ભણાવવા માટે કોઇ વ્યવસ્થા? હવે કહીએ કે જૈનોની સંખ્યા અને જૈનોનો પ્રભાવ ઘટતો આવે છે, પણ એમાં શી નવાઈ? શ્રાવકો જો આ ધર્મ શાસ્ત્રો ભણેલા હોય તો (૧) કોઈની સાથે વાતચીતમાંય એ શાસ્ત્રોની અદ્ભુત વસ્તુઓ વર્ણવે. (૨) રસ જગાવવો હોય તો ધર્મકથા કહે. (૩) ક્યાંક

ભાષણનો અવસર આવ્યો હોય તો તત્ત્વોની સુંદર છણાવટ કરી, એનો અજબ પ્રવાહ દેખાડે. (૪) ક્યાંક બિમાર સ્નેહીને કે આપત્તિવાળા કોઈને મળવા ગયા હોય, ત્યાં શાસ્ત્રીય આશ્વાસનની સમજુતી કરે તેવા શાસ્ત્રીય પ્રસંગો અને દાખલા બતાવે, (૫) રોજ કુટુંબને ઘરમાં બેસાડી ઉચ્ચ જીવનની હિત શિક્ષા આપે, ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ અને સ્થિર કરે, કુટુંબના જીવનને નિર્દોષ અને ગુણાર્જક બનાવે. (૭) કુગુરુઓના ઉત્સૂત્ર ભાષણોનો પ્રતિકાર કરે. ઈત્યાદિ બધું ક્યારે બને ? શાસ્ત્રોના અધ્યયનથી.

<u>બૌદ્ધના કિલ્લામાં બૌદ્ધમતનું ખંડન</u> :—બૌદ્ધોને ત્યાં ભણાવવાની વ્યવસ્થા હતી. હંસ અને પરમહંસ ત્યાં પહોંચી ગયા પછી તો તરત જ અત્યત વિષમ એવા બૌદ્ધના શાસ્ત્રોના થોક ભણવાનું શરૂ કરી દીધુ. દિવસ અને રાત મથવા માંડયું. શુ કામ બાકી રાખે ? <u>ઉચ્ચ ધ્યેયથી આદરેલા કાર્યમાં આળસ કરે તે મૂર્ખ ! જીવન ટૂંકું. અને સાધના મોટી; પછી શી રીતે એક ક્ષણ પણ પ્રમાદમાં જતી જરાય ?</u> ત્યારે પ્રમાદી સુસ્ત અને વિલાસી જીવન ગાળનારા શું બહુ લ્હાવો લઈ લે છે, કે એ લ્હાવાની લાલચમાં પડી મહાન સાધના ગુમાવવી ? હા, પ્રમાદમાં કોઈ દેવતાઈ આનંદના, દેવતાઈ શાતાના અનુભવ થતા હોત, તો તો હજીય પ્રમાદ પ્રત્યક્ષમાં તો કારગત ગણાત. પણ આ તો <u>ચિંતાની જવાળાથી બળી ગયેલા માનવના તુચ્છ સુખ, તે ય ક્ષણિક. પરાધીન અને વલોપાત-વિટંબણા ભર્યાં !</u> શું એની ખાતર મહાન ઉમદા અને અતિ મૂલ્યવતી આરાધના ગુમાવવી ?

<u>બીજાનું ભણવામાં</u> [illegible]

અધ્યયનમાં હંસ-પરમ [illegible]

એવા કે પર પંડિતોને સમજવા અતિ કઠિન પડે એવા બૌદ્ધ તત્ત્વોને એમણે સરળતાથી કુશળ રીતિએ સમજી લીધા. એમાં એમણે

જોયું કે શ્રી જિનેશ્વરદેવના સિદ્ધાન્ત ઉપર બૌદ્ધોએ કલ્પિત એવા પણ પ્રખર દૂષણો ઉભા કર્યાં છે; તો હવે એ ટાળવાનુ કાંક કરવું જોઈએ. પહેલેથી જૈન દર્શનના અભ્યાસી તો બનીને જ આવ્યા હતા, અને અહિંની ગલીકુચીઓ સમજી લીધી, એટલે હવે એમણે એ દૂષણોનુ ખંડન જિનગામ-પ્રમાણથી સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ એવું કર્યું, કે જેની સામે હવે ઉત્તર કરવો બૌદ્ધોને અશકય હતો. એટલુ જ નહિ પણ ઉપરથી એની સામે જૈન તર્કની પ્રવીણતાથી જબરજસ્ત હેતુ, યુક્તિ અને દ્રષ્ટાંત ખડા કર્યા, કે એથી બૌદ્ધમત પોકળ અને અસત્ય સાબિત થયો બૌદ્ધમતની અસત્યવાદિતા અને અપ્રમાણિકતાની આ સાબિતિઓ એટલી બધી સચોટ અને દ્દઢ હતી કે એની સામે ઉત્તર કરવાનુ કે એને ખોટી પુરવાર કરવાનુ સામર્થ્ય બૌદ્ધના ખુદ વડેરામાં નહોતું. જૈન શાસનના કેળવાયેલા મુનિરત્નોની કેવી અચિંત્ય શક્તિ ! કેવી અદ્દભુત બુદ્ધિ !

આવ્યો વિઘ્ન પિશાચ :—બૌદ્ધોએ ઉભા કરેલા કલ્પિત દૂષણો, એનાં નિરાકરણ, એની પ્રતિપક્ષી જૈન વસ્તુની સાબિતિના હેતુ-યુક્તિ, એ બધું ભૂલી ન જવાય, એ માટે હંસ પરમહંસે લખી લેવા માંડયું, પણ તે એકાંતમાં બેસીને. કિન્તુ બન્યું એવુ કે પવનના જોરે એમાંથી લખાણના બે પત્ર ઉડી બહાર પડ્યા, અને બીજાના હાથમાં આવ્યા. એણે તે તરત જ પોતાના આચાર્યને આપ્યા. હવે શું બાકી રહે? આચાર્ય તો અત્યાર સુધી એમ જ સમજે છે કે ત્યાં બધા ભણનારા ચુસ્ત બૌદ્ધમતના શ્રદ્ધાળુ છે. તેથી જ નિરાંતથી પોતાની શુઠ યુક્તિ-પ્રયુક્તિ સૌને બતાવતા. હવે જો જાણે કે આ તો કોઈ પોતાનો દુશ્મન બધુ શીખી ગયો છે, તો ગુસ્સો, દ્વેષ, અને કુબુદ્ધિ કેવા જન્મે? બસ, થયો ફફડાટ !

પુણ્યના કહ્યામાં રહેનારો વસ્તુ પર માણસનો મદ પોકળ છે :— પત્રો જોઈ બૌદ્ધનો આચાર્ય ચમક્યો, 'અહો ! આ અમે સામામાં

ઉભા કરેલા દૂષણો, જે આજ સુધી કોઈ હટાવી શક્યું નથી, તેના પર પણ આમાં આક્રમણ કર્યું છે! એ દૂષણોનું આટલું જોરદાર ખંડન કર્યું છે! પાછું ઉપરથી અમારા મતમાં આવા અકાટ્ય દૂષણો ઉભા કર્યા છે! હવે આનો શો જવાબ હોઈ શકે?' બૌદ્ધાચાર્યની તો આ વિચારણાએ છાતી જ બેસી ગઇ! આજ સુધી નહિ અનુભવેલી વ્યગ્રતા હૈયામાં વ્યાપી ગઈ! મન નાહિમત બની ગયું! વાદના વિજયની કીર્તિ જાણે ઓસરી જતી લાગી! આ જોવા જેવું છે કે માનવી શું જોઇને મદ કરતો હશે! મૂર્ખને શું એટલી ખબર નથી કે જેના પર મદાર બાંધી તું મદ કરે છે. એ શું તારા કબજામાં કે તારા કહ્યામાં છે? એ તારી ઇચ્છાને નહિ ગણકારે, એ તો કાળના અને કર્મના નિયમનને અનુસરશે. કાળના નિયમન શું છે, જાણો છો? નવાનુ જૂનું, જૂનાનો નાશ, નાશ પામેલાની ઉત્પત્તિ, એ વગેરે. શાશ્વત કહેવાતા દેવતાઈ વિમાનોનાય પુદ્ગલ અસંખ્યકાળે પલટાઈ જાય છે! આ સ્થિતિમાં મદ શું કરવો? કર્મના નિયમનની ખબર છે? સનત્કુમાર ચક્રવર્તી જેવાની કાયાના આરોગ્ય એકાએક ઝુંટવી લે! હરિશ્ચંદ્ર જેવાને ભંગીની નોકરીમાં મૂકે! મહાસતી સીતાજી જેવા પર અસતી-પણાના કલંક અયોધ્યામાં ચઢાવે! સમ્રાટ સુભૂમ જેવાના કોડ કકડભૂસ કરી, સેના સાથે એને સમુદ્ર તળીયે પધરાવે! માણસના કહ્યામાં કે કબજામાં આ બધું નહિ, એના પર માણસ શું સમજી મદ-ગુમાન કરતો હશે?" બૌદ્ધાચાર્ય વિચારે છે કે "આ કોઈ જૈન દર્શનના અભ્યાસી વિના લખી શકે? જરૂર કોઇ જૈન અહિં ભણવાના નિમિત્તે ઘુસી ગયો લાગે છે! નહિતર મારાથી દૂષિત કરાયેલા પક્ષને ફરીથી વિભૂષિત કરવા બીજો કોણ સમર્થ હોય?" જૈન દર્શનની કેવી અદ્‌ભુત ખ્યાતિ! હંસ પરમહંસની જૈનદર્શનમાં કેવી હોંશિયારી!! સમ્યક્શ્રુતને એટલે કે સર્વજ્ઞના

શાસ્ત્રોને ચિત્તમાં સુપરિચિત અને દૃઢ કર્યા વિના મિથ્યાશાસ્ત્રોમાં દોડાદોડ કરે તો માર ખાઈ બેસે! ગુરુ શ્રી હરીભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે હંસ-પરમહંસને એવા તૈયાર કર્યા છે કે અહિં બૌદ્ધની પ્રખર યુક્તિઓમાં પણ ભેળવાઈ જવાની વાત તો નહિ, કિન્તુ ઉપરથી એને એની સામેની જબરજસ્ત જૈન યુક્તિઓથી તોડી ફોડી નાખવાની જ વાત!

અરિહંતના ચિત્રથી પરીક્ષા—બૌદ્ધાચાર્ય વિચારમાં આગળ વધે છે, 'હવે જો આને રહેવા દઈએ તો તો કોણ જાણે આપણું કેટલુય ઉખેડી નાંખે! ત્યારે આને પકડી પાડવો ય શી રીતે?' વિચાર કરીને પોતાના ચુસ્ત બૌદ્ધોને કહે છે કે "વિદ્યાર્થીઓના શયનગૃહ આગળ એક અરિહંતનું ચિત્ર એવી રીતે દોરો કે જેથી બહાર નીકળતાં ચિત્રમાંના મસ્તક પર પગ મૂકવો જ પડે. પછી તપાસો કે કોણ પગ નથી મૂકતું. સાચો જૈન હશે તે પગ નહિ મૂકે. આ રીતે ઓળખી લાવો એને." એ કાળે ધર્મની શ્રદ્ધા એવી કે ધર્મદાતા દેવગુરુની અનાદર આશાતના કરીને પ્રાણ પણ બચાવવાની વાત નહિ, તો બીજી તો કઈ લાલચે એવું અઘટિત કાર્ય થાય? બૌદ્ધોએ વિદ્યાર્થીઓ ઉંઘતા હતા ત્યારે એ રીતે ચિત્ર દોરી દીધું. બીજા વિદ્યાર્થીઓ તો જાગીને એના પર પગ મૂકી મૂકી બહાર નીકળવા માંડ્યા પણ હંસ પરમહંસ ચિત્ર જોઈ આગળ વધતા અટકયા. એ વિચારે છે કે 'અહાહા! આ કેવું સંકટ? આપણી પરીક્ષા કરવાનો આ કીમીયો લાગે છે, અને જો જૈન તરીકે પકડાયા, તો આ નિર્દય બૌદ્ધમહાધીશ પાસેથી જીવતા છૂટવાની આશા શી? ત્યારે શું આપણા જીવતરના બલિદાન એની સેવામાં આપીએ? બલિદાન તો તે આપણા ભવોદધિ-તારક ગુરુદેવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજના ચરણમાં દઇએ કે જેમણે આપણું અત્રેનું આગમન અનર્થમય જોઈ આપણને પૂર્વે અહિં આવવા જ ના કહેલી. ગુરુદેવનો

જે આ અવિનય કર્યો, તેનું ફળ આજ જન્મમાં જોવા મળ્યું. પણ હવે અહિં બહુ શો વિચાર? અહિં તો બે વાત છે. કાં ચિત્ર પર પગ દઈ જન્મ કલંકિત કરવો, કાં મૃત્યુ વધાવી લેવું! પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવના બિંબ પર પગ દેવો એ તો નરકના પાપ ઉપાર્જવાનું કાર્ય? અહીં એક મૃત્યુથી ભય પામી ભવિષ્યમાં નરકમાં અસંખ્ય મૃત્યુની પીડા કોણ ઉપાર્જે?' જીવનમાં કિંમત કઈ વસ્તુની? અહિં બૌદ્ધના રહસ્ય અવાં જાણી લીધાં છે કે બહાર નીકળી જાહેરમાં વાદી તરીકે બહાર પડે તો તો મહા નામના મળે એવી છે! પણ એ બધુ શું કામનુ, જો મળ દેવગુરુધર્મનુ બહુમાન ન સચવાયું તો? આ એક ટૂંકા જીવનમા આમ બચીને શાશ્વી કે સુખ શું મળવાનુ? સુખશાશ્વ્ તો ગુરુ અને ધર્મના બહુમાન પાછળ છે.

'અજ્ઞાની - તુચ્છઃ—હંસ પરમહંસ વિચારે છે, પગ સડી જાય તે સાન, પણ જિનના મસ્તક પર પગ મૂકી શકાય જ નહિ. ત્યારે કોઈ બીજો માર્ગ શોધયોજ રહ્યો. નહિતર અહિં અવશ્ય મૃત્યુ થાય." વિચાર કરીને ચિત્ર પર ખડીથી જનોઈ ચીતરી લીધી, એટલે તો ચિત્ર હવે જિનનું રહ્યું નહિ, તેથી તેના પર પગ મૂકી બહાર નીકળી ગયા. પણ જાસુસ તરીકે ઉભેલા બૌદ્ધો ધુંઆપુંઆ થઈ ગયા, આમને ઓળખી લીધા, પોતાના આચાર્યને વાત જણાવી કહે છે, 'બસ હવે આપ હુકમ આપો એટલી વાર. આ દુશ્મનોને મારી નાખીએ, હવે એને જીવતા ન રહેવા દઈએ.' આ કેવી ધર્માંધતા! કેવી ક્રૂરતા! અને કેવી કાયરતા! સામે વાદ કરવાનું જીગર નથી. ન જોઇએ તો કાઢી મૂકો એય નહિ મારી નાંખવાની જ વાત! આ બૌદ્ધોની અહિંસા! આ એમનુ તત્ત્વજ્ઞાન! તત્ત્વજ્ઞાન તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુના શાસનનુ! દયા તો જિન-શાસનની! ઉદાર મન તો જૈનના! ધર્મની મઘમઘાયમાન શ્રદ્ધા રૂંવાડે રૂંવાડે! પણ આવું અંધપણું નહિ કે દુશ્મનને

પ્રાણ લેવા. પૂર્વે જૈન સાધુ પાસે વિદ્યામંત્રો ઘણા, પણ દુશ્મનનીય.. હિંસા કરવાની વાત નહિ ત્યારે જૈનત્વના પ્રકાશના અભાવે કેવી કરુણ સ્થિતિ ! હિંસા તો કદાચ નય કરી શકે, પણ હિંસક વિચારો.. બહુ સસ્તા અને સુલભ. જૈનત્વનો પ્રકાશ મળ્યા પછી બહુ વિચારવા જેવું છે કે કેવી મહાન સિદ્ધિ મળી છે! કેવું મહાભાગ્ય ! કરોડોની સંપત્તિ એ ભાગ્ય નહિ ભાગ્ય તો જૈનત્વ ! જો હિંસક વિચારો નાબૂદ ન થાય તો એ એળે જાય !

જૈનપણાની બીજી પરીક્ષા : ભયમાં શું યાદ ? :— બૌદ્ધાચાર્યે બૌદ્ધોને રોકે છે. કહે છે કે 'ઉભા રહો, આ પરદેશી માણસો છે, માટે એમ એની કદર્થના ન થાય. હજી બરાબર પરીક્ષા કરો' એમ કહી બીજી પરીક્ષાની રીત બતાવી. અને ભાઈઓના માથે હવે બીજી પરીક્ષાની તલવાર ઝુલવા માંડી ! હંસ પરમહંસ ચેતી તો ગયા જ છે, કે આપણે ઓળખાઇ ગયા લાગીએ છીએ. એ ચિંતામા ઉંઘ પણ નથી આવતી. પરતુ એક વખતે અચાનક કઇક ઉંઘ આવી ગઇ છે, ત્યાં માળ પરથી નીચે શયનઘરમાં કંઇક ધડાધડ પડવાને અવાજ સાંભળ્યો સાંભળી બીજા વિદ્યાર્થીઓ સાથે જાગી પડ્યા. હતું તો ખાસ કાંઇ નહિ, માત્ર પેલા બૌદ્ધો ગુપ્ત રીતે ઉપરથી માટીની ઘડીઓ નાખતા હતા. તેય ખાલી જગા પર. પણ અહિં અધારામાં એમ લાગ્યું કે આપણાં માથાં ફૂટે એવુ કાંઇક ઉપરથી પડી રહ્યુ છે! સૌ પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવનું નામોચ્ચારણ–સ્મરણ કરવા લાગ્યા. હસ પરમહંસથી પણ જિનનુ નામ મોટેથી બોલી જવાયું ! જિન નામની રઢ કેવી કે આવા અવસરે બા–બાપા યાદ ન આવતાં દેવાધિદેવ યાદ આવે છે ! કોને ? જન્મે જૈન નહિ એને ! ત્યારે જૈનકુળ પામ્યા પછી આપણે જિનનુ નામ રોમે રોમ ન વસાવી દઇએ તો કેવી મૂર્ખાઇ ! તે નહિ તો બીજું શુંય કરી શકવાના હતા ?

ક્રૂર બૌદ્ધોથી બચવાની રીતઃ— હવે તો બૌદ્ધો જિનનું નામ સાંભળી ફફળી ઉઠ્યા છે. 'બસ, મારીજ નાખો' એમ ચિંતવી રહ્યા છે! ભાઇઓ પણ સમજી ગયા કે 'અહિં જીવનનું મહાન જોખમ છે! હવે જો સીધે સીધા નીચે ઉતરવા જઇએ તો તો જીવતા રહેવાની શંકા છે. કેવા નાદાન આપણે કે ગુરુજીની એ વાત્સલ્યભરી વાણીના મૂલ્ય ન આંક્યા! શ્રીમદ્‌ની ઇચ્છાને ન અનુસર્યા! ખેર! હવે વખત ગુમાવ્યો કામનો નથી, ત્યારે હવે શું કરવું?' તરત જ એમના ફળદ્રુપ ભેજામાં યુક્તિ સ્ફુરી આવી! મોટી બે છત્રી લીધી અને ખુલ્લી ઉભી કરી એના દાંડા પોતાના શરીર સાથે બાંધ્યા. પછી મેડા પરથી નીચે પડતું મૂક્યું. આજની પેરેશુટની શોધ પર લોક આશ્ચર્ય પામે છે! પૂર્વે તો એવી કેઇક વિદ્યાઓ અને યુક્તિઓ હતી. વિદ્યામંત્ર વિનાના લાકડાના કમળની રચના એવી કે એમાં યંત્ર અરસપરસ સામસામા ચાલે એટલે એક ચક્ર ગતિવાળું બની આંટા ઉકેલે, તે આંટા બીજું ચક્ર વીંટતું જાય એમ વગર પેટ્રોલે એ આકાશમાં ચાલી શકે. એક ખીલી જોડતાં મોટું કમળ બીડાઈ જાય; ત્યાં અંદર બેઠેલા પછી સીલ પેક. બીજી ખીલીએ કમળ વિકાસ પામે, તેથી પાછું અંદર દિવ્ય ભવન વગેરે પ્રગટ થાય.

ભય આવતા પહેલાં ભાગો!:— હંસ પરમહંસ સહીસલામત નીચે આવ્યા, ને તરત જ ત્યાંથી નાઠા. બૌદ્ધો તો 'મારો! મારો!' કરતાં પાછળ પડ્યા. પેલા દોડ્યા તો ઘણું, પણ દોડી દોડીને કેટલું દોડે? હવે તો બૌદ્ધ યોદ્ધાઓ ઠેઠ એમની નજીક પહોંચવા આવી ગયા. કેવી આપત્તિ! આ શિખવે છે કે જો ભય આવતાં પહેલાં ભાગી છૂટયા, તો તો ફાવ્યા; નહિતર ફસામણી! જીવ સંસારમાં આમ જ ફસાય છે. મૃત્યુના આક્રમણ પહેલાં, કે વિષમ કર્મના ઉદયના આક્રમણ પહેલાં નિરાંતે

બેસે છે, રમે છે; પણ આપત્તિ ઉભી થતાં એવો ફસાય છે,– દા. ત. વ્યાધિમાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં, અથવા પુત્ર મરણાદિ ઉપાધિમાં,– કે પછી એના ભોગ થઈ નાશ પામવું પડે છે. હંસે અવસર ઓળખી લીધો 'હવે અહિં પસ્તાવો કરી બેસી રહેવા જેવું નહિ.' તરત જ નાનાભાઈ પરમહંસને કહે છે, 'જા ભાઈ! તું ગુરુજી પાસે પહોંચી જા અને ગુરુજીને મારા વંદન સાથે મિચ્છામિ-દુક્કડં કહેજે. એઓશ્રીનું કહ્યું ન કર્યું તે બદલના અવિનયના મહાન અપરાધની મારા વતી ક્ષમા યાચજે. અહો! ગુરુ કેટલા ઉચ્ચ, અને હું કેટલો નીચ! જા જલ્દી જા, વિલંબ ન કર.' શું મોટાભાઈની મોટાઈ આ? કે નાનો પગ ઘસડતો ચાલતો હોય, ત્યાં મોટોભાઈ મોટર બંગલામાં રહે એ મોટાઈ? આ મોટાએ તો જાતે મરી ખુટવું પડે તો પરવા નહિ કરી, પણ 'નાનાને બચાવી લેવો, તેમ જ ગુરુજીને માટે થોડું પણ આશ્વાસન રહેવા દેવું, અને સૌથી કિંમતી તો એ, કે એ નાનાભાઈ દ્વારા બૌદ્ધમતના મહાન ખંડન કરી, આપણા પરમ–ઉપકારી જિન શાસનની મહાન સેવા બજાવવી,' આ નિર્મળ શ્રેષ્ઠ આશયથી નાનાને ભાગી જવા સૂચવ્યું. પણ મોટો ભાઈ આટલો ઉમદા, તો નાનોભાઈ એનો જ ને? એ કેમ જ ભાગે? ન ખસ્યો એ. એટલામાં અહિં તો બૌદ્ધ સુભટો આવી પહોંચ્યા, ચાલ્યું રમખાણ! હંસ સહસ્રયોધી છે, સેંકડો બૌદ્ધ સૈનિકો સામે એકલો ટક્કર ઝીલે છે. પણ પેલાઓએ ચારે તરફથી બાણો છોડ્યા. તે બધા રોકવા શી રીતે? તીરોએ હંસના શરીરને જર્જરિત કરી નાખ્યું. હવે હંસ લોહીલુહાણ થઈ મુર્છા ખાઈને પડ્યો નીચે. નાનો ત્યાં જ છે. કહો, ગુરુ પાસે આ જીવતા પહોંચી જાય તો ધર્મસાધના અને શાસનસેવા કેવી કરે એવો છે! પણ આવા વિઘ્ન ન હોય તો ને?, શું ધર્મના પરાક્રમ સાધવા અહેલા છે? સસ્તા છે? વિઘ્નોની લંગર લાગતી હોય ત્યાં એકલી ચગશ શું કામ લાગે? માટે જ્યારે વિઘ્નનું લગભગ નામ નિશાન

નથી, ત્યારે ધર્મ પુરુષાર્થ કરી લેવો બહુ મહેલો અને સસ્તો. તમારે પણ આજે જે દિશામાં વિઘ્ન ન હોય તે તરફનો પુરુષાર્થ કરી લેવા ચૂકવું નહિ. એમાં ખરી વેપારી બુદ્ધિ છે. હંસનો હંસ ચાલ્યો ગયો. હજુ સુધી પરમહંસ તો ભાઇને છોડી જવા તૈયાર નહોતો. પણ એક દયાળુ માણસના કહેવાથી ઉતાવળે પગલે ત્યાંથી ભાગી પહોંચ્યો રાજા સુ-પાલ પાસે.

[પોતાના બે ભાણેજ શિષ્ય હંસ–પરમહંસ બૌદ્ધ મઠમાં ભણવા ગયેલાં. ત્યાં ઓળખાઈ જવાથી. ' બૌદ્ધો મારી નાંખશે ' એવા ભયે ભાગ્યા. પણ રસ્તામાં હંસ બૌદ્ધોથી મરાયો. પછી પરમહંસ પહોંચ્યો રાજા સુરપાલ પાસે—આગળ વાંચો]

રાજા સુ-પાલની ન્યાય પ્રિયતા અને પરોપકારિતા:— રાજા સુરપાલ હતો તો બૌદ્ધ સાધુનો અનુયાયી. પરંતુ પોતાના આંગણે અતિથિને આવેલા જોઈ સત્કાર કરે છે. પૂછે છે; કહો, ક્યા શુભ નિમિત્તે આપનું અહિં આગમન થયું ?

પરમહંસ કહે છે, ' અમે જૈન છીએ એટલા માટે અમને મારી નાખવા બૌદ્ધો પુઠે પડ્યા છે તમારા તરફથી રક્ષણ જોઇએ. હા, જો તે લોકો વાદ કરતા હોય, તો તો તે વ્યાજબી ગણાય. પણ પોતાનામાં વાદ કરવાની શક્તિ નથી, માટે પશુબળથી સામાને મારી નાખવા, એમાં શું માણસાઈ છે ! મારા મોટા બંધુને તો તે લોકોએ મારી પણ નાખ્યો ! પછી હું અહીં આવ્યો છું. બૌદ્ધો પણ પણ આવશે. શું રક્ષણાર્થીને તમે છેહ દેશો ? '

રાજા–'બીલકૂલ નહિ, તમે અહિં નિર્ભય છો. પણ તમારે વાદ કરવો પડે. '

પરમહંસ–'તેની ફીકર નહિ. '

જૈનત્વની જવાબદારી મોટી:— રાજાએ એમને સુરક્ષિત રાખ્યા. તે કાળની માનવતાનો વિકાસ જુઓ. રાજાની કેવી ઉદારતા ! કેવી

શરણાગતવત્સલતા ! જૈન નથી એ, છતાં ન્યાય-પ્રિયતા, પરોપકારિતા વગેરે ગુણોનો ખપી છે! ત્યારે જૈન તો ઘણા ઉંચા દેવગુરુ અને શાસનવાળા. એના આદર્શ, એની ન્યાય-પ્રિયતા વગેરે કેવા જોઇએ ! આ ખ્યાલ કરી ઉચ્ચ ગુણોના ખપી બનવું જરૂરી છે. બૌદ્ધ સૈનિકો આવી પહોંચ્યા. રાજાને કહે છે કે, 'અમારો શત્રુ અમને સોંપી દો.'

'તે નહિ બની શકે.' રાજાએ ઉત્તર વાળ્યો.

બૌદ્ધ સૈનિકો કહે, 'પણ અમે બળાત્કારે ઉપાડી જઈશું.'

રાજા કહે, 'મારી પાસેથી બળાત્કારે લઈ જવાની કોની તાકાત છે? અને તે હું આ ન્યાયી અને કળાવાનનો દ્રોહ કરૂં? અન્યાયી હોય તો પણ શરણે આવેલા પ્રત્યે મારાથી દ્રોહ નહિ જ થઈ શકે.'

બૌદ્ધો-'રાજન્! આગ્રહ ન રાખો એમાં સાર નહિ નીકળે. અમારા આચાર્યને આપ ઓળખો છો? એ ગુસ્સે થશે, અને તમે રાજ્યપાટ વગેરે ખોઈ બેસશો! રખડી પડશો રખડી! એક પરદેશી ખાતર આવું સાહસ કાં કરો? અંતે મૂર્ખ બની રહવું પડશે!'

સાચા ગુરુ દુર્લભ'—કેવું ધર્મસંકટ! બૌદ્ધાચાર્ય બહુ સ્થિતિસંપન્ન છે. ત્યારે તો આ સૈનિકો રાજા જેવાનેય દમ ભીડાવી શકે છે. 'તો શું આ બૌદ્ધોના કહેવાતા ધર્મગુરુ સંસારી જીવની જેમ પરિગ્રહનો રસાલો રાખતા હશે?'-એમ તમને પુછવાનું મન થાય છે, કેમ? પણ તમે સમજો કે તમને જન્મથી અપરિગ્રહી ત્યાગી વિરાગી ગુરુ મળ્યા છે, એટલે નવાઈથી આ પ્રશ્ન થાય છે. બાકી આ જગતમાં તો કેઇ કહેવાતા ધર્મગુરુઓ પરિગ્રહધારી છે, રાગી છે, ભોગી છે, સ્થાવર જીવોની હિંસામય, આરંભ સમારંભમય મહવાસને ધરનારા છે. એવા જગતમાં સાચા ધર્મગુરુને પ્રાપ્ત કરવા એ

કેટકેટલું મુશ્કેલ છે! એનો જો ખ્યાલ કરો, તો સાચા ધર્મગુરુ મળ્યાની મહાન કદર થાય, અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવાનો લાભ તથા ઉપકારનો લાભ લેવાય. અહિં તો બૌદ્ધાચાર્ય સત્તાધીશ છે, તેથી એના સુભટો રાજાને ડરાવે છે.

રાજાની કુલવટ-વાણી '—પણ રાજા કહે છે કે, 'તમને ખબર નથી, અમારા પૂર્વજોની એ કુલવટ છે, કે જેને શરણુ આપ્યું, એનો પ્રાણાન્તે પણ વિશ્વાસઘાત ન કરવો. બસ એ કુલવટ, એ ખાનદાની, અને એ શરણાગતના રક્ષણનું વ્રત પાળતાં મને મૃત્યુની પણ કોઈ દરગર નથી. ભલે એમ કરતા મૃત્યુ કા નથી આવતું? પછી રાજ્યપાટ લૂંટાઈ જાય એનો ભય જ શો? આશ્રિતને હુ હરગીજ સોંપનાર નથી. પણ હા, તમને એક ઉપાય બતાવું.'

આર્યદેશમાં તે તે સ્થાનના કર્તવ્ય નિર્ણીત થઈ ગયા છે!'— શો ઉપાય? શુ આડકતરી રીતે મારી નખાવવાનો? ના, એમ આડકતરી રીતેય દ્રોહ થવા દે એમ નથી. નહિતર તો પછી સાચી કુલવટ શી? ખાનદાનીના અભિમાન શા? યાદ કરો; સૈનિકોએ શું કહ્યુ છે? 'રાજન્! અભિમાન સારું નહિ. અમારા સ્વામીને ગુસ્સો કરાવવામાં બધું ખોવું પડશે. માટે સોંપી દો અમારા દુશ્મનને, પણ રાજા સ્વકર્તવ્યના પાલનમાં નિડરતાથી મક્કમ છે. આર્યદેશમાં કેવા કર્તવ્યપાલનના રંગ! જીવનની સફળતા શામાં લાગેલી? એ સમજે છે કે જીવન તો ભાગ્યને અનુસારે સુખદુઃખમાં પસાર થઈ સમાપ્ત તો થવાનુ જ છે જે નિર્ણીત છે, તે થવાનુ જ છે. કર્તવ્યપાલન કરવાનુ ગુમાવીએ તો ય જીવન સમાપ્ત તો થવાનુ જ છે, પણ ટકવાનુ નથી જ. ત્યારે એમાંથી જે સત્કર્તવ્યના પાલન કમાઈ લીધા, તે દીર્ઘકાળની આપણી નક્કર મુડી છે.

કહો ત્યારે, સત્કર્ત્તવ્ય તે ક્યા ?
ન્યાય, નીતિ અને સદાચાર;
કરુણા, અહિંસા અને સંયમ;
કૃતજ્ઞતા, પરોપકાર, નિસ્પૃહતા;
ઉદારતા, ગંભીરતા અને સહિષ્ણુતા;
પ્રભુભક્તિ, મૈત્રી અને સાધુસેવા;
જ્ઞાન, ધ્યાન અને ક્રિયા, ઇત્યાદિ સત્ કર્ત્તવ્યો છે.

આર્ય દેશમાં તે તે સ્થાને રહેલાના કર્ત્તવ્ય નિર્ણીત થઈ ગયેલા છે તમારે પણ નિશ્ચિત છે ને ? જૈનોનાં શું શું કર્ત્તવ્ય ! રાજા અત્યારે શરણાગતનું રક્ષણ અને વિશ્વાસપાલનનું સુંદર કર્ત્તવ્ય હાથ લાગ્યા બદલ જાતને ધન્ય માનતો, બૌદ્ધ સુભટોની હરામણીને ગણકારતો નથી. પવિત્ર કર્ત્તવ્ય બજાવતાં દેહ પડી ગયો તોય શું થઇ ગયું ? રાજા જરૂર પડયે મરવા તૈયાર છે. શીખી લેજો ભારતનો પૂર્વ ઇતિહાસ શું ભણાવી રહ્યો છે. અને એની સામે વિચારજો કે આજે શું ચાલી રહ્યુ છે ?

બૌદ્ધ સુભટો પૂછે છે 'પણ કોઈ રીતે એ હાથમાં આવે ?'

રાજાએ બૌદ્ધોને દર્શાવેલો વાદનો ઉપાય :—

રાજા કહે છે 'હા, એક ઉપાય છે. તમે એની સાથે જય પરાજયની શરત કરી વાદ કરો, અને જીતો તો તમારા હાથમાં એ આવે.' ત્યારે બૌદ્ધોનો અધિપતિ આવી શરત કરે છે કે 'અમે એની સાથે વાદ કરીએ. પરંતુ એ અમારા બુદ્ધ ભગવાનના મસ્તક પર પગ મૂકી ચાલ્યો છે, તેથી અમે એનુ મોં જોવા નથી માગતા. અમે પડદા પાછળ રહીને વાદ કરશું. જો એ જીતે તો ખુશીથી એ છૂટો, અને હારે તો અમે એનો વધ કરીએ.'.

તમે સમજ્યા ? કેમ આવી પડદાની શરત ? એમાં બૌદ્ધોની પોલીસી છે. બૌદ્ધ મતની 'તારા' નામે શાસન દેવી છે. તેનાથી અધિષ્ઠિત એક ઘડામાં બૌદ્ધે મોં રાખી બોલવાનું છે. જેથી ખુદ,

દેવી જ વાદ કરવા માંડે. એ વાત ગુપ્ત રાખવા માટે પડદાનું કપટ છે. હવે દેવીની સામે આ પરમહંસને વાદ કરવાનો! એમાં હાર તો મૃત્યુદંડ! વિચારો કઠિનાઇ! હંસને સેંકડો સુભટો શસ્ત્રોથી વીંટી વળ્યા હતા!! ત્યારે પરમહંસને ગુપ્તપણે વાદ કરનારી દેવીને વધની શરતથી જીતવાની છે!! બંનેય શાસન પ્રભાવનાના શુભ ઉદ્દેશથી કેવું ભગીરથ સાહસ કરી રહેલા હતા! સત્ત્વને ખીલવવાના આ ભવમાં શું કામ બાકી રાખવું?

બૌદ્ધોનો પ્રપંચ :—વાદનું કામ શરૂ થયું. પડદામાંથી બૌદ્ધોનો મત એવી એવી રીતે રજુ કરાયો, કે જેમાં જોરદાર પ્રમાણ અને તર્કનો આધાર અપાયો હતો. છતાં પરમહંસે એનો પ્રતિકાર કરી, સામે પોતાનો પક્ષ રજુ કર્યો. પણ તે દેવીએ તોડયો, અને નવો પક્ષ માંડયો. પરમહંસની અસાધારણ બુધ્ધિએ અને જૈન શાસનના અકાટય સિધ્ધાન્તોએ તે તે બૌધ્ધ પક્ષનું ખંડન કર્યું! એના પર નવો પક્ષ, એનું ખંડન, એમ છ માસ વાદ ચાલ્યો. એમાં પરમહંસ કંટાળી ગયો. ત્યારે એણે શાસનદેવી અંબિકાને યાદ કરી. અંબિકાએ હાજર થઈ બૌદ્ધોનું ગુપ્ત રહસ્ય કહીને કહ્યું કે 'તમારે એ લોકોના સમક્ષમાં વાદ કરવા કહેવું.' બસ, બીજે દિવસે એ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું. ત્યાં તો તુર્ત બૌદ્ધાચાર્ય મૌન! પરમહંસે પડદો ખસેડી ઘડો ફોડી નાંખ્યો. પછી એ ગર્જીને કહે છે કે, "અહો! કેવો તમારો દંભ! આવી તમારી અતિનિંદ્ય પંડિતાઈ!! આ તમારા વાદના ઢંગ!! મરદ થઇને દેવી પાસે વાદ કરાવતા હતા! તેય આ પડદા પાછળ! આવો હવે, કરો મારા મતનું ખંડન!" શું ખંડન કરે? રાખ? બૌદ્ધોનું સરાસર મૌન! મોં શ્યામ! બૌધ્ધો હાર્યા.

રાજાનો ગુણાનુરાગ અને મુનિની યોગ્યતા! :—રાજા બધું! સમજી ગયો. પરમહંસ ઉપર રાજાને ખૂબ જ માન પેદા થયું.

બૌદ્ધોની કપટજાળ અને કુશીલતા પ્રત્યે એનું લોહી તપી ઉઠયું! કહે છે બૌદ્ધોને એ, 'આવા ન્યાયી અને વિજયીનો શું વધ ઇચ્છો છો તમે? હવે તો હું જ એના રક્ષણ માટે, યુદ્ધ કરવું પડે તોય તૈયાર છું.' કેવો ગુણાનુરાગ! ત્યારે પરમહંસની કેવી મહાન લાયકાત! જૈન શાસન પામેલામાં આવી લાયકાત આવવી સહજ છે. ત્યારે સમજો કે જગતમાં સાચા સન્માન પણ લાયકના થાય છે. હવે રાજાએ બૌદ્ધનું દીળું ધુંધવાતું જોઈ અવસર ઓળખી લીધો. એ લોકોને વાતમાં રાખી, પરમહંસને ભાગી જવા સંકેત કર્યો.

બૌદ્ધોનો કપટભર્યો જુલમ : કર્મ ટાળવાનું ઔષધ માત્ર એક ધર્મ :—પરમહંસ ભાગ્યો. પણ પાછળ બૌદ્ધના ઘોડેસ્વારે પુંઠ પકડી. કર્મોનો આ કેવો જુલમ! મહેલમાં રહેતાં થકાં અનેક સંરક્ષણ સામગ્રી પણ હોય, ત્યારે ત્યાં કોઈ આક્રમણ નહિ! જ્યારે અહિં એકાકી અને શસ્ત્રરહિત અવસ્થામાં મહાન આક્રમણ! આ સ્થિતિમાં કોણ બચાવે? કહો એક માત્ર પૂર્વે કરેલો ધર્મ. ત્યારે તો તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો કહે છે કે "કર્મના ઉપદ્રવને ટાળવાનું ધર્મ સિવાય બીજું કોઈ ઔષધ નથી. તેથી, કર્મના આવા અણચિંત્યા જાલમી આક્રમણો આવે એ પૂર્વે ધર્મ સાધી લેવો એ જ પરમ કર્તવ્ય છે"

પરમહંસ યુક્તિપૂર્વક ગુરુ પાસે :—પરમહંસે યુક્તિ કરી. આગળ જતાં એક ધોબી તળાવકાંઠે કપડાં ધોતો હતો. તેણે તેને કહ્યું કે "મોટી આપત્તિ આવે છે!" ધોબી તો બિચારો ઉઠીને તરત ભાગ્યો! પરમહંસ ત્યાં ધોબી તરીકે ગોઠવાઈ ગયા. અજાણ્યો ઘોડેસ્વાર આવી એનેજ પૂછે છે કે 'અહિંથી કોઈ માણસ ગયો?' એણે દૂરથી ધોબીને દોડતો બતાવ્યો. ઘોડેસ્વાર તો ખુશ થતો લશ્કરને પાછું વાળી ધોબીને જ્યાં પકડવા ગયો, ત્યાં અહિંથી પરમહંસે તરત ઉઠીને પલાયન કર્યું, અને એ ક્રમે કરીને ગુરુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ પાસે પહોંચી ગયા.

હંસમૃત્યુના વર્ણને પરમહંસનું મૃત્યુ :–ગુરુના ચરણમાં માથું મૂકીને પરમહંસે પ્રણામ કર્યા. ગુરુએ પણ દૃઢ આલિંગન કર્યું પરમહંસ કહે છે, 'હે પ્રભુ! આપે યોગ્ય નિષેધ કર્યો હતો; પરતુ અયોગ્ય એવા અમે વિનય ચૂક્યા, એમાં આવી આવી વસ્તુ બની' એમ કહી બનેલી વિગત જ્યાં કહે છે, ત્યાં હંસના મૃત્યુની હકીકતનુ દૃશ્ય વર્ણવતાં વર્ણવતાં, પરમહંસના પ્રેમભર્યા અને ગુણાનુરાગી હૃદયને એવો તો આઘાત લાગ્યો કે ત્યા જ એ શાસન-રત્ન પંખેરૂ પ્રાણવિહોણુ થઈ ધરતી પર ઢળી પડયું!! મોહ શું કામ કરે છે! હાથીના હાડ તોડી નાખે, બળવાનના બળ મોડી નાખે, તત્ત્વવેત્તાના હૃદય ભેદી નાખે! એવા મોહ પર વિજય મેળવનાર શ્રી અરિહંત પરમાત્માને અને અન્ય ઉત્તમ પુરુષોને આપણે ક્રોટિક્રોટિ વંદન કરીએ

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજની હૃદયવેદના — મહાન શાસ્ત્રકાર આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ. પણ આનુ મૃત્યુ જોતાં ડઘાઈ ગયા. એમને એમ થાય છે, કે "અરે! આ શો જુલમ? દુશ્મનના ઘરમાં જઈ એના રહસ્ય જાણવાની ધગશવાળા આવા ઉત્તમ સયમી સાધુના મૃત્યુ! ત્યારે મારે આવા સુબોધ શિષ્યોનો વિરહ! હુ કેવો દુર્ભાગી કે એમને આ રીતે નાની વયમાં મૃત્યુ આવ્યું, અને એ મારે ગુમાવવા પડ્યા! હું તે તેમના વિનયને સંભારૂં, કે એમની શૂરવીરતાને? એમના હુ કયા ગુણ ગાઉં? એમની શ્રદ્ધાના કે એમની સત્ તર્કની બુદ્ધિના? હજી તો હમણા જ બચ્ચાને પાંખ આવી, ત્યાં તો ક્રૂર યમરાજ એમને ઉપાડી ગયો!! દુષ્ટ કાળને કોઈ પાપી ઉપાડી જવા ન મલ્યા, તે આવા નવરત્નને ઉપાડી ગયો! જીવતા હોય તો કેવુ એ જગતનુ ભલુ કરત!! હે અરિહંત! હે મારા નાથ! સુયોગ્ય અને વિનીત વર્તનવાળા આ હસ-પરમહંસના મૃત્યુથી તો મારાય પ્રાણ હચમચી ઉઠયા છે! હું ક્યાં જાઉં? શુ

કરુ ? આ બૌદ્ધોએ તો ભયકર દુષ્ટતા કરી છે! એ બૌદ્ધોને તો મે ગૃહસ્થપણામાં પણ સારી રીતે પરાસ્ત કરેલા છે. તો અત્યારે તો જૈન શાસનની સહાયથી એનો પૂર્ણ પરાભવ કરવો, એમાં શી મોટી વાત છે? હવે એ દુષ્ટોને હું નહિ છોડું. મારા હૈયાના શલ્યનો ઉધ્ધાર કરવો જ પડશે."

સૂરિજી રાજા પાસે :— એમ વિચારી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ આવ્યા સુરપાલ રાજા પાસે. એ કહે છે કે 'હે ન્યાયી રાજન્! પૂર્વે તેં લાખો સુભટો સામે મારા પરમહંસને કેવું અજબ રક્ષણ આપ્યું હતું તે જાણી અતિ આનંદ થાય છે! ધન્ય છે તારા ક્ષાત્રવટને! તેં રક્ષણ તો કર્યું પણ છેવટે પરમહંસની તો આવી સ્થિતિ બની! હવે હું બૌદ્ધો સાથે વાદ કરવા ઇચ્છું છું."

રાજા કહે છે, "પણ પ્રભુ! એ તો યોદ્ધાઓના મોટા સમૂહથી પરિવરેલા હોઇ જીતાવા દુષ્કર છે. કેમકે આપ ઇચ્છો છો બુધ્ધિ વડે વાદ કરવાનું, અને એ છે બળ વડે વાદ કરે એવા! તો આપની પાસે એવી કોઇ અજેય શક્તિ છે? એ હોય તો હું યુક્તિથી એમને અહિં બોલાવું."

આચાર્યશ્રી કહે છે કે, "અંબિકાદેવીની સહાયવાળા એવા મને એ શું જીતી શકે? ખુશીથી બોલાવો એમને!"

રાજાએ દૂત મોકલ્યો:— દૂત ભારે ચાલાક! જઇને બૌદ્ધગુરુને કહે છે કે "સરસ્વતી સરખા આપને ભક્તિથી મહારાજા સુરપાલ વિનંતિ કરે છે કે બૌદ્ધ મત સાથે વિરોધ ધરાવતો કોઈ એક પંડિત અત્રે આવ્યો છે. પણ મને આ આશ્ચર્ય થાય છે કે સૂર્ય સરખા આપ બેઠા હો ત્યાં વળી આવા વાદી શા? અમને તો શરમ આવે છે! આપ અત્રે પધારી એને એવો હરાવો, કે એ બિચારાને મરવું જ પડે."

બૌદ્ધાચાર્ય ધુંઆપુંઆ થતો દૂતને કહે છે કે, "વાદી ? મારી આગળ કોઈ વાદી ? સમસ્ત વાદીઓને જીતી બેઠેલા મારી આગળ હવે કોઈ વાદી બાકી હોય ? એ તો હશે કોઈ જૈન મૂર્ખ વાચાળ ! મોટા મોટા વિકલ્પોની જાળથી હું એને હરાવી દઈશ. પણ હેં . દૂત ! એ શું મરણની શરત કરે ખરો ?"

દૂત—પ્રભુ ! શું કામ નહિ કરે ? ન કરે તો એની આબરૂ શી ? વિચાર તો આપે કરવાનો છે. બાકી શરત એવી કરો, કે જેથી એક જ પ્રશ્નમાં આપ એને હરાવી ઠેકાણે કરી દો !

બૌધ્ધાચાર્ય કહે "હા એ બરાબર. આપણે કોને નથી હરાવ્યા ?" દૂત કહે, "ઘણાયને. ત્યારે ભગવાન ! બધું સરસ થઈ જવાનું ! પણ હેં પ્રભુ ! ક્ષમા કરજો, એક વાત જરા કહી દઉં. યદ્યપિ આજ સુધીમાં આપે સેંકડો વાદીને જીત્યા છે, પરંતુ કદાચ આ વાદીને ન જીતાય, તો આપણી મહાન અવજ્ઞા થાય એમ છે ! તે કરતાં તો વાદ ન કરવામાં શોભા. જોકે આ તો અમારી ભ્રમણા છે, પણ 'બહુરત્ના વસુંધરા,' એ ન્યાયે કોઈ સમર્થ વાદી નીકળી આવે તો વિસામણ થાય. અમે તો આપનાથી જ સનાથ છીએ. એટલે જ અમને આવી ચિંતા થાય છે."

બૌદ્ધાચાર્ય કહે, "આવો ભય શાને રાખો છો ? શું તમે જાણતા નથી આપણા પ્રમાણ-શાસ્ત્રને, કે આપણી પ્રકાંડ ગૂઢ સુક્તિઓને ? ભલભલા વાદીના મદ મેં તોડી નાખ્યા છે, તો આ કોણ માત્ર ? જા, તારા રાજાને કહેજે કે, અમે હમણાં જ આવીએ છીએ." આમ કહીને દૂતને રવાના કરી પોતે પણ જાય છે. દૂત તો રાજાને ખુશાલીના સમાચાર કહે છે કે, "બરાબર પાસા પોબાર ! બૌધ્ધાચાર્યને ભોળવ્યા છે. હમણાં જ આવી પહોંચે છે."

બૌદ્ધના સિદ્ધાન્ત અને તેનું ખંડન :– અભિમાન એ બહુ બુરી ચીજ છે. અભિમાનથી આત્મા અતિ વિશ્વાસમાં ચઢી સાધનાના

અવસરે એના જરૂરી સાધનને ભૂલી જાય છે, અને આપત્તિના અવસરે સાચા પ્રતિકારથી વંચિત રહે છે. આ બૌદ્ધાધીશને એવું જ બન્યું ! રાજસભામાં આવી અભિમાનથી જોયું કે "આ વાદીને સહેજ વારમાં જીતી લઇશ." એમ કરી શાસનદેવીની સહાયની ઉપેક્ષા કરી, અર્થાત દેવીની સહાય લીધા વિના સીધો વાદ શરૂ કર્યો; પક્ષ માંડ્યો કે 'જે સત્ હોય છે તે બધુ ક્ષણિક હોય છે.'

ક્ષણિકવાદના ખડનમા અનેક યુક્તિઓ :— અહિં તો સ્વપર શાસ્ત્રના મહાન્ જ્ઞાતા આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ હતા. એમણે તરત ઉત્તર કર્યો કે (૧) "તો પછી એક વસ્તુનુ જ્ઞાન થયા પછી દીર્ઘકાળે તેનુ સ્મરણ થાય છે તે સંસ્કારને લીધે છે. તો શું વચલા ગાળામાં એ સંસ્કાર કાયમ રહે છે? અર્થાત્ એ સંસ્કાર સ્થિર છે કે ક્ષણિક? (૧) જો સંસ્કારને સ્થિર કહો તો 'બધું ક્ષણિક છે,' એવા તમારા સિદ્ધાન્તનો ભંગ થયો. વળી. 'જે ક્ષણિક નહિ તે સત્ નહિ' એવા તમારા મતના હિસાબે એ સ્થિર સંસ્કાર કે એ સંસ્કારની સ્થિર સંતતિ સત્ નહિ રહે! અને 'સત્ નહિ તે અર્થક્રિયાકારી નહિ' એવા તમારા મતે તે સંસ્કાર કાર્યસાધક નહિ બને. તેથી તેનાથી સ્મરણરૂપી કાર્ય નહિ થઈ શકે (૨) ત્યારે જો સંસ્કારને ક્ષણિક કહો તો એ ક્ષણમાં તો નાશ પામ્યા. તો પછી દીર્ઘકાળે એનું સ્મરણ ક્યાંથી થઈ શકે? જો એમ કહો કે "ઉત્તરોત્તર સમાન જાતીય ક્ષણિક સંસ્કાર ઉત્પન્ન થતા આવે છે, તેથી લાંબા ગાળે સ્મરણ થઇ શકે;" તો તેય ખોટું છે. કેમકે, તો પછી સંસ્કારની એવી જે ધારા ચાલી, તે ધારા જો ક્ષણિક હોય તો એનું એ જ આવી ઉભું રહ્યુ. તેથી ધારા સ્થિર માનવી પડશે. હવે જો ધારા સ્થિર, તો સંસ્કાર ક્ષણિક હોઈ શકે નહિ. કેમકે ધારા એ કાંઈ ક્ષણિક સંસ્કારથી કોઈ જુદી ચીજ નથી.

(૨) બીજી રીતે જોતાં ક્ષણિક વાદમાં લાલ અને કાળો બે જાતની માટીમાં ઉત્પન્ન થતા ઘડામાં લાલ ઘડો કાળી માટીમાંથી, અને

કાળો ઘડો લાલ માટીમાંથી બન્યો, એવું કેમ નહિ ? કેમકે બંનેય કાર્યો પોતાના કારણની ગેરહાજરીમાં સમકાળે ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં જો હા પાડો તો પછી નિયમ નહિ રહે કે કાળી માટીમાંથી કેવો ઘડો બનશે ?

(૩) વળી ક્ષણિક વાદમાં કાર્યકારણના જ્ઞાનને બાધ નડશે, કેમકે કાર્ય-કરણનું જ્ઞાન તેને થાય કે જે ક્યાંક બે ચાર સ્થાને કોઈ કારણ દેખે, અને તેમાંથી કાર્ય થતું દેખે. પછી એ નિર્ણય કરી શકે કે આ આ કારણમાંથી આ આ કાર્ય થાય. અહિંયા તો તમે બધુંય ક્ષણિક કહો છો એટલે, તમારે તો આત્માય ક્ષણિક છે. તો ક્ષણમાં ઉડી જનારો આત્મા આ બધું જાણવા ક્યાં રહી શકયો ? તેમ બધાં કારણો એક સાથે નાશ પામી, બધાં કાર્યો એક સાથે જન્મે છે. ત્યાં 'કોણ કોનું કાર્ય' એની શી ખબર પડે ? સ્થિરવાદમાં તો કારણ એ કાર્ય વખતે ઉભું હોય તેથી ખબર પડે.

<u>બૌદ્ધોની હાર અને સૂરિજીનો ગુસ્સો</u> :—આવી રીતે બૌદ્ધના મતનું ખંડન કર્યું, તેના પર બૌદ્ધાચાર્ય ચૂપ થઈ ગયો. ત્યાં કોઈ કહે છે કે, ' હારે તે તપેલા તેલના કુંડમાં પડે ' એવી બૌદ્ધાચાર્યે શરત કરી હતી. તે હિસાબે બૌદ્ધાચાર્ય તપેલા તેલના કુંડમાં પડ્યો. પછી બૌધ્ધનો શિષ્ય વાદ કરવા આવ્યો ! તે પણ હાર્યો. તેણે પણ કુંડમાં ઝંપલાવ્યું. એમ થોડુંક ચાલ્યું. બીજો ઇતિહાસ એમ કહે છે કે, હારેલા બૌદ્ધવાદીઓ હોમાવા માટે તૈયાર થયા. તો ત્રીજું એમ પણ જાણવા મળે છે કે બૌદ્ધોની હંસ પરમહંસ તરફની ભયંકર કુટિલતાના હિસાબે, એમને સમડી બનાવી તેલના કુંડામાં ઝીકી દેવા માટે લાવવામાં આવ્યા.

<u>ગુરુજીની હિતશિક્ષા</u> :—ગમે તે હો, પણ આ પ્રસંગની ગુરુ મહારાજ શ્રી જિનભટ્ટસૂરિજી મહારાજને ખબર પડી ગઈ. એમને થયું કે "અ ર ર ર ! જુલમ થઇ ગયો ! પ્રૌઢ ગીતાર્થ એવા

હરિભદ્રસૂરિને આવો કષાય? બનવાનું બની ગયું. હવે કષાય શા માટે?" તરત એમણે 'ગુણસેણ અગ્ગિસમ્મા...'વાળી સમરાદિત્ય અને શત્રુ-અગ્નિશર્માના ભવોની ગાથાઓ મોકલી આપી. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી ગુરુ પાસેથી આવેલો ગાથાપત્ર શિરસાવંદ્ય કરી વાંચે છે વાંચી ચોંકે છે!

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીનો મનન ચ પશ્ચાતાપઃ—"આહોહા! આ મે શું કર્યું? શું હું આટલો બધો કષાયમાં ચઢી ગયો? અહિ કષાય કરવામાં તો કાંઈ પણ વાર ન લાગે, અને કંઇ જ કઠિનાઈ પણ ન નડે; પરંતુ એનો વિપાક કેટલો બધો દીર્ઘકાળ ભોગવવાનો? અને તે પણ કેટલો બધો કઠિનતાભર્યો! સમરાદિત્ય કેવલી મહર્ષિના ચરિત્રમાં જીવનભર માસખમણને પારણે માસખમણની સાધના કરનાર અગ્નિશર્મા તાપસને પોતાનું પારણું ચૂકાવવા નિમિત્તે પણ જો એક ગુણસેન રાજા પર ગુસ્સો થયો, તો તે વેર તાપસને એટલું બધું નડયું, કે પછી ભવે ભવે એ અધમાકાર્યવાહી કરતો રહ્યો, અને નીચી નરકમાં પડતો ગયો. ત્યારે ગુણસેન રાજા સમરાદિત્યના ભવમાં કેવળજ્ઞાની થઈ મોક્ષે ગયા. તે પછી એ અગ્નિશર્માના જીવને આ ઘોર સંસારચક્રમાં અનંત ભવ ભટકાવવાનું ઉભું થયું! એક ભવના ક્રોધનો આ કેવો કરુણ અંતમ! ત્યારે આટલા બૌદ્ધ પરના મારા ક્રોધથી મારી કઈ દશા? માનવની ભયંકર હત્યા કરવાનુ કેવું આ અધમાધમ કૃત્ય! આમાં મેં ન જોયું મારૂં સાધુપણું, કે ન જોયું મેં ઉચ્ચ ગુરુ પ્રત્યેનુ મારૂં શિષ્યપણું! કયાં મારૂં અહિંસાનું મહાવ્રત અને કયાં આ વ્રતભંજક હત્યા! કયાં આ મને શાસને અર્પેલું સમ્યગ્જ્ઞાન, અને કયાં આ ક્રોધનો અજ્ઞાનમય અંધકાર! આ તો જાણે પાછો હું પૂર્વની અજ્ઞાન અને મદની અવસ્થામાં જઇ પડયો. શાસ્ત્ર તો કહે છે 'ક્રોધે ક્રોડ પૂર્વતણું સંયમ ફળ જાય!' તો પછી જ્યાં ક્રોડ પૂર્વને બદલે ક્રોડ વરસનુંય

દેવી પ્રગટ થઈ કહે છે કે "તમારે આ શું? તમે તમારે મહાન ગ્રન્થો રચો, અને એને જ સાચી સંતતિ સમજો. ચિરકાળ સુધી એ તમારા રચેલા શાસ્ત્રો જગત પર મહાન ઉપકાર કરશે. બાકી તમે ક્યાં નથી જાણતા કે, 'સંજોગમૂલા જીવેણ પત્તા દુખ્ખપરંપરા'– સંયોગોના લીધે જ જીવે દુઃખની પરંપરા મેળવી છે. સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ છે જન્મ છે ત્યાં મરણ છે તો પછી હુંસ પરમહંસ પોતાના આયુષ્યની સમાપ્તિએ અહીંથી ચાલ્યા જાય, એમાં શું શોક કરવો? એ તો એમનું કર્તવ્ય યોગ્ય રીતે બજાવી ગયા. આપ આપનું બજાવો. માટે કાંઈ આપને કહેવાનું હોય નહિ આપ નિરાંતે ઉત્તમ શાસ્ત્રો રચો" આચાર્યશ્રી સ્વસ્થ થઇ ગયા. એમણે ચૌદસો ચુંવાલીસ ગ્રન્થ રત્નોની રચના કરી, ગ્રન્થના છેડે 'વિરહ' પદ જોડયું દા ત "ભવવિરહવરં દેહિ મે દેવિ સારં, હે દેવિ! મને ઉત્તમ સંસાર–વિરહ અર્થાત્ મોક્ષ આપો."

આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીના ગ્રન્થરત્નો પૈકીના આજેય કેટલાક અદ્‌ભુત ગ્રન્થો મળે છે. જે પૈકી,

એમની 'સમરાઇચ્ચકહા' તો સંવેગ વિરાગથી છલકતી કથા–રત્નોની ખાણ છે.

એમણે 'લલિતવિસ્તરા' માં 'નમુત્થણં' સ્તુતિ–સૂત્રના પદે-પદના અર્થ પર અપૂર્વ દાર્શનિક મંતવ્યોનો પ્રકાશ પાડ્યો છે, સાથેજ અરિહંત પરમાત્મા પરનો અનુપમ તાત્ત્વિક ભક્તિ રસ વહેતો મૂકયો છે.

દશવૈકાલિક સૂત્ર-ટીકા, તત્ત્વાર્થ મહાશાસ્ત્ર–ટીકા, પંચસૂત્ર-ટીકા અને આવશ્યક સૂત્ર પર મહાટીકા,–આ ગ્રન્થોમાં તો આ સૂરિપુરંદરે પદાર્થોના સૂક્ષ્મતાભર્યાં પ્રતિપાદનના સાગર સર્જ્યાં છે.

'ધર્મસંગ્રહણી' માં ભવ્ય વાદો દ્વારા જિનમતની બીજાઓ

કરતાં વિશિષ્ટતા, સંપૂર્ણતા અને સર્વથા શુદ્ધતાનું સુંદર નિરૂપણ એમણે કર્યું છે.

'ઉપદેશપદ' માં સંસાર-જુગુપ્સા, ભવભ્રમણનો ખેદ, મોક્ષાભિલાષા વગેરે જગાવનાર અને પરમ મંગલમય ધર્મજીવન બનાવવાનો ઉપદેશ ઉલ્લસી રહ્યો છે.

'પંચવસ્તુ'માં સાધુજીવનની યોગ્યતાથી માંડી ઉત્સર્ગ અને અપવાદ-માર્ગને સ્પર્શતી વિસ્તૃત સાધુચર્યાનું આકર્ષક આલેખન છે.

'અષ્ટક' માં ૮-૮ શ્લોકના એકેક પ્રકરણમાં એકેક વિષયને વર્ણવતાં બત્રીસ પ્રકરણો છે. એમાં વીતરાગ દેવ, નિર્ગ્રન્થ ગુરુ તથા સર્વજ્ઞકથિત ધર્મનું વર્ણન છે.

'ષોડશક' માં ૧૬-૧૬ શ્લોકનો એકેક, એવા સોળ પ્રકરણ છે. એમાં અનુષ્ઠાનના પ્રણિધાનાદિ પાંચ અંગોના, જિનબિંબ-નિર્માણ પ્રતિષ્ઠાપનના વિધાનના, ઈત્યાદિ વર્ણન છે.

'વિંશતિ વિંશિકા' માં ૨૦-૨૦ શ્લોકની એકએવી વીસ વીસી છે. એમાં લોકધર્મથી માંડી ક્રમશઃ મોક્ષ પર્યન્તનો અર્થાત્ આત્મસંશોધનનો સચોટ માર્ગ વર્ણવ્યો છે.

'પંચાશક' માં ૫૦ શ્લોકનો એક એવા ઓગણીસ પ્રકરણ મળે છે. એમાં સમ્યક્ત્વ, શ્રાવકના બારવ્રત, શ્રાવકનુ દૈનિક જીવન, દ્રવ્યસ્તવ, ભાવસ્તવ, વગેરે વિષયો લીધા છે.

'ધર્મબિન્દુ' માં દસ અધ્યાય છે. એમાં સામાન્ય ધર્મ, વિશેષ ગૃહસ્થધર્મ, સાધુધર્મમાં સાપેક્ષ યતિધર્મ, નિરપેક્ષ યતિધર્મ વગેરે આત્મસાધનાનો ક્રમિક માર્ગ બતાવ્યો છે.

'અનેકાંત-જયપતાકા' માં મહાસમુદ્રના અનેકાનેક તરંગોની જેમ અનેકાનેક વિકલ્પો, પ્રતિવિકલ્પો વગેરે દ્વારા બૌદ્ધ વૈશેષિકાદિ દર્શનના એકાંત સિધ્ધાન્તોનુ ભવ્ય નિરાકરણ કરી, અનેકાંત મતની જયપતાકા લહેરાવી છે.

'યોગબિન્દુ' માં યોગના ગોચર, સ્વરૂપ, અને ફલની મૌલિક વિચારણાથી અનેકાંત આત્મવાદના મંડાણ કરી, જગતમાં ચાલતા એકાંતવાદોની ભૂલભરી માન્યતાઓના સયુક્તિક ખંડન કરવા સાથે યોગની પૂર્વસેવા વગેરેના અપ્રતીમ વિવેચન કર્યા છે. ત્યારે પ્રસ્તુત 'યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય' નામના શબ્દસંક્ષિપ્ત પણ અર્થગંભીર મહાન ગ્રંથમાં યોગની આઠ દષ્ટિના અપૂર્વ નિરૂપણના ગંગાસ્રોત વહી રહ્યા છે. એ એવા તો અમૃતરસથી ભરેલા છે કે આહા ! એને ચિંતનમાં ઉતારતાં અનુપમ તત્વપ્રકાશ, આત્મસ્વાદ અને સ્વસ્થતાનો લાભ મળે છે. જાણે એ અરિહંતની વાણીનો અહિં સાક્ષાત્કાર કરાવે છે!

આવા તો બીજા અનેકાનેક ગ્રંથ એઓશ્રીએ રચેલા છે. આ તો માત્ર શ્રાવકો પણ ભણી શકે એવા થોડાક જ ગ્રંથોનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું.

યોગદષ્ટિ જેવા ગ્રથને સમજીને જીવનમાં ઉતારવા માટે પુરુષાર્થ જોઇએ-મંત્રસાધકની જેમ એકાકારપણે એ પુરુષાર્થ કરવો જોઇએ. જો હૃદયમાં ઉતારી, જીવનમાં એને જીવંત કરશુ, તો જ આપણે એના અમૃતફળ પામી શકીશું. યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય એ મહાન ગ્રંથ છે. એ રચવા માટે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજની પોતાની પાસે જ્ઞાન છે, ગુરુકૃપા છે, શાસનની આરાધના છે; તો જ રચવાનો અધિકાર ગણાય. આવા ગ્રંથની રચના કરવી એ શુભ કામ છે, એટલે મંગળ તરીકે ઇષ્ટદેવનુ નમન-સ્મરણ કરવું જોઇએ. એ માટે એમણે મંગલાચરણ કર્યું. તેમાં સાથે એનો અધિકારી કોણ ? એનું ગર્ભિત સૂચન કર્યું.

☆

યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય

मत्वेच्छायोगतोऽयोगं योगिगम्यं जिनोत्तमम्।
वीरं वक्ष्ये समासेन योगं तद्–दृष्टिभेदतः॥

શુભ કાર્યના પ્રારંભે મંગળ કરવું જોઈએ. તે માટે ગ્રંથકાર અહીં ઇચ્છાયોગથી વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે. મંગલ એ વિઘ્નોને દૂર કરનારું છે. એના બે પ્રકાર છે. (૧) દ્રવ્ય મંગળ, અને (૨) ભાવ મંગળ. દ્રવ્યમંગળ દહિં, દુર્વા, શુભ શુકન વગેરે. ભાવમંગળ એટલે આત્માના શુભ અધ્યવસાય, શુભ વિચાર. જો આપણે ચિત્તમાં શુભ વિચારણા રાખીએ, તો આપણે ભાવમંગલમાં છીએ. જે ભાવ મંગલમાં આવ્યો, તેણે હવે બીક રાખવાની જરૂર નહિ. નવકાર એ પઢમં એટલે શ્રેષ્ઠ મંગલ છે. એનુ ફળ સર્વ પાપનો નાશ! એવું તાકાતવાળું મંગળ પામ્યા હોઈએ, ત્યારે આત્મા માની શકે કે હું સર્વ પાપનો નાશ કરી રહ્યો છું. અહિં પરમાત્માને જે નમસ્કાર કર્યો, એ નમસ્કાર અંતરાત્મામાં શુભ ભાવ ઉત્પન્ન કરવામાં અદ્ભુત સાધન છે; માટે એ મંગળ કહેવાય છે.

'હુ યોગને કહીશ' એમ કહી પ્રથમાં કહેવાનો વિષય સૂચવ્યો. યોગ એટલે મોક્ષ સાથે જે સંબંધ કરાવી આપે તે. એ 'યોગનું વર્ણન કેવી રીતે કરવાનું? દૃષ્ટિના પ્રકારો કહીને. યોગની આઠ દૃષ્ટિ છે. યોગની આઠ દૃષ્ટિ એટલે એવું વિમાન, કે જેના દ્વારા જીવ અહીંથી મોક્ષ મહેલમાં જઈને બેસે! યોગ એટલે મોક્ષ સાથે

ઉત્તર:—જરૂર સાચું, કિંતુ તે રાગદ્વેષની આગ ઓલવવા માટે કહેવાય; પણ આગ વધારવા માટે નહિ, કે એના પર વ્યાજબી-પણાનો સિક્કો મરાવવા માટે નહિ! રાગદ્વેષની જડ ઉખેડી નાખવા માટે અને સમતાના લાભ માટે કહેવાય. ભક્તે કહી દેવું જોઈએ કે "કેવળ મારા આત્માની દયા ખાજો. મને કષાયમાંથી બચાવજો!" ગુરુ પણ એને કહે "ગાંડા! જરા તો જૈન-શાસનને સમજવું હતું! આ તો કસોટી છે ક્ષમાની પરીક્ષામાં પાસ થવાની! ત્યાં તો દિલની ઉદારતા બતાવાય. માત્ર એક, બે કે ત્રણ વાર જ ક્ષમા નહિ, તેર વાર જ નહિ, એ ક્ષમાના તો દીર્ઘકાળના અભ્યાસ કરવા પડશે! અરે! ભૌતિક દૃષ્ટિએ પણ ગુસ્સો સારો નહિ, તો પછી લોકોત્તર દૃષ્ટિની તો શી વાત?" આવા ગુરુ જીવને પાપસ્થાનકમાં અથડાવે નહિ.

વીરનાં સંતાને આંતર શત્રુને દબાવ્યા કરવાની કોશિષમાં રહેવાનું —જૈન શાસનને પામ્યાની ખુમારી ને કિંમત સમજાઈ હોત, તો એમ થાત કે 'પેલાં જગતનાં સ્થાનો મને પછાડવા માગે, પણ હું તેને પછાડું. પાપસ્થાનક મને રોળવા માગે, ને હું પાપસ્થાનકને હુંફાવવા મથું!' શી રીતે આ બને? જીવને એમ સમજાવીને, બને કે, જગતની તુચ્છ ચીજ ખાતર કોઈના ઉપર તેં ચઢાઉતરી કરી, પણ એમાં તારૂં શું બહુ લીલું વળવાનું? શું એમાં બધું મનમાન્યું થઈ ગયું? પછી જો ખોટું હશે, તો તું અભ્યાખ્યાનનું પાપ લઈને જઈશ. તું કદાચ કહેશે કે 'એ ખોટો છે;' પણ તેં એને બહાર હલકો પાડ્યો, તે નિંદાનું પાપ તો થયું ને? તેની ગાંઠ કયા ભવમાં છૂટશે એ વિચાર્યું છે? જો માત્ર દશ જણની વચમાં તુચ્છ કાળ માટેની તુચ્છ અને કલંકી શાબાશી, તે શું હું લેવા જાઉં? અભ્યાખાનનું, નિંદાનું, સામાની ખરાબી કરવાનું, ઇત્યાદિ પાપો પછી ક્યાં છૂટશે?" આવી કે બીજી રીતે આત્માને ઠામ ઠામ સમજુતી આપવી જોઇશે.

જિનેશ્વર દેવની ચાર વિશેષતા :—અહીં મંગલમાં વીર પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો તે વિશેષણો કહેવા સાથે. એમાં એક વિશેષણ જિનોત્તમ કહ્યું. જિન એટલે વીતરાગ. એમાં ઉત્તમ એટલે અતિશયોએ કરીને ચઢીયાતા. તે કોણ ? તીર્થંકર દેવ. એમના ચાર મહાન અતિશયમાં પહેલો અપાયાપગમ અતિશય છે. પ્રભુએ દસમા ગુણસ્થાનકની પરાકાષ્ઠાએ, દુશ્મનભૂત અપાયો જે રાગદ્વેષાદિ, એમને જીતી લીધા છે. માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મામાં અપાયાપગમ નામનો અતિશય પ્રગટ થયો. અપાયના બે અર્થ છે; એક તો અપાય એટલે પ્રભુ જ્યાં વિચરતા હોય તેની આસપાસ સવાસો ગાઉ ફરતા મારી, મરકી વગેરે સર્વ ઉપદ્રવો. તેનો અપગમ એટલે કે તે દૂર ભાગી જાય તે. મૃગાપુત્ર લોઢીયા જેવા કોક ઘોર રીતે પીડાતા હોય, તો તે પોતાનાં તીવ્ર નિકાચિત પાપના ઉદયે. એ અપવાદ છે. બીજો અર્થ રાગદ્વેષાદિ આંતર દુશ્મનો છે. એને દૂર ભગાવી મૂકવું તે અપાયાપગમ પ્રભુએ પહેલું કામ આ દુશ્મનોને દૂર કરવાનું કર્યું. પછી સવાસો યોજનમાં મારી, મરકી વગેરે દૂર કરનાર બન્યા, તેય અપાયાપગમ અતિશય. આની સાથે ત્રણ અતિશયો બીજા પ્રગટચા. તેમાં કેવળજ્ઞાનથી સર્વજ્ઞતા=જ્ઞાનાતિશય પ્રગટયો. પાંત્રિસ અલૌકિક ગુણવાળી વાણી બની તે વચન-અતિશય. ઇંદ્રો સુધીના ત્રણ જગતની પૂજ્યતા થઈ તે પૂજાતિશય. તે જિન છે માટે. આપણે જ રાગદ્વેષમાં રમતા હોઈએ, ને જગતને રાગદ્વેષ છોડવાની વાત કરીએ, તો જગત ઝટ પકડે, "મહારાજ, તમે બ્રહ્મચર્યનો અમને ઉપદેશ આપો છો, તો તમે ગોરાણી કેમ રાખો છો ? તમે અમને સ્ત્રી સામે જોવાની ના પાડો છો, તો વચમાં તમે કેમ મટકુ મારી લો છો ?" પણ અહીં તો તીર્થંકર દેવોનો એવો સચોટ ને ન્યાયી માર્ગ છે કે પહેલાં જાતે વીર બનવું જોઈએ, પછી જગતને વીર બનાવાય. સતી સુરસુંદરી જુઓ, કેવી વીરતા બતાવે છે ? એને વેશ્યા ખરીદીને લઈ ગઇ. બેસાડી કહે છે કે "કોના ઘરમાં આવી છે, ખબર છે ? હું વેશ્યા, અહીં ઉમદા

ઉમદા ઘરાક આવે છે! રાજાની માનીતી છું! તું જો મારો ધંધો ચલાવીશ તો તારી બોલબાલા થશે! ને મોટામોટા રાજકુમારો હાથ જોડીને ઉભા રહેશે." આ કોને સાંભળવું પડે છે? મહાસતી સુરસુંદરીને! એના કાળજાનુ શું થતું હશે! જેને જે ગુણનો ભારે ખપ, તેના વિનાશની વાત સાંભળતાં કાળજું કપાઈ જાય. નીતિના ખપીને કોઈ અનીતિની આડીઅવળી પ્રેરણા-દલાલી કરવા આવે, તો એનું કાળજું ફફડી ઉઠે! એવું આપણું કાળજું ફફડતું હોય તો કહેવાય કે આપણે સત્યનીતિના હિમાયતી છીએ

પાપમા વિલંબ અને ધર્મમાં ઉતાવળ:-

સુરસુંદરી તો થીજી ગઈ! જવાબમાં વેશ્યાને શું કહેવાય? 'વેશ્યાના કિલ્લામાં ભરાઈ છું, ઉતાવળ કરવા જાઉં ને વધારે ભરાઈ જવું પડે!' માટે કહે છે, "સાંભળ, દરિયામાં ડૂબી હતી, માંડ માંડ કાંઠે આવી. ત્યાં હાથીએ ઉછાળી હતી, ફેર વહાણના ઉપદ્રવમાં હતી, તે હમણાં વેચાઈ તારે ત્યાં આવી છું. માટે થોડું સ્વસ્થ થવા દે." પાપના કામ ખોરંભે નાખતાં આવડે તો કેટલીય વાર પાપથી બચી જવાય. ધર્મનાં કામ જેને ખોરંભે નાખવાની ટેવ, તે ધર્મમાંથી વહી જાય, ખસી જાય. સુરસુંદરીએ પાપનું કામ ખોરંભે નાખ્યું! વેશ્યા વિચારે છે કે વાંધો નહિ, ધીરે ધીરે બધું માનશે! છતાં પ્રયત્ન કરવા જાય છે. કહે છે. "હીરાના હાર અને જરીયાન સાડીઓ તૈયાર છે! ઉમદા ખાનપાન અને ભોગસુખ તૈયાર છે!" વેશ્યા કોની સાથે વાત કરી રહી છે? સુરસુંદરીના મનોહર રૂપ સાથે! એ જુએ છે કે આ રૂપમાં એક પંખેરૂં ફસાય, કે હજારો રૂપિયાનો વરસાદ! જાત વેશ્યાની, એટલે શુ નજર સુરૂપ ચામડા પર જાય, કે સુગુણ આત્મા પર? ભોગવિલાસમાં સર્વસ્વ માન્યું હોય તેની દૃષ્ટિ ચામડા પરજ જાય! કર્મનાં નાટક શું કામ કરે છે! સુરસુંદરી વિચારે છે કે:—

"કર્મે વેચાણી ઇહાં રે, વેશ્યા દુરજન સંગ;
ખલ પાસે રહેતાં થકાંરે, શીયળ તણો હોય ભંગ,
રે ભવિયાં, કર્મ તણી ગતિ જોય, કર્મ સમો નહિ કોય.
......રે ભવિયાં"

"વિશુદ્ધ શીલને ધરનારી, અને અનુપમ જિનધર્મનું રાતદિન રટણ કરનારી એવી મને ય આમ ફસાવું પડે, એ સૂચવે છે કે કર્મ સમો કોઈ સત્તાધીશ નહિ. આ બધાં રૂપનાં ભૂતડાં! ચામડીના સગાં! ભોગનાં ભિખારી! વિષયસેવાના દલાલ! આવા દુર્જન માણસોના સંસર્ગમાં મારૂં શીલ શી રીતે સાચવવું? અહીં તો આવનારા કેવા? ચામડીના પતંગિયા, રૂપના ભમરા, ને દૃષ્ટિના ચોર! એટલે મારે એકાંત જ સેવવું પડે. એ લોકની નજરમાં તો મારે ન જ આવવું." એમ કરી એ એકાંતમાં રહી.

નમસ્કારથી અહંકારનો નિગ્રહ:—યોગદૃષ્ટિ ગ્રંથના કર્તા પહેલાં અરિહંત પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને નમસ્કાર કરે છે. "અનંત ઉપકારી પરમાત્માને હું નમું છું." એમ નમસ્કાર કરીને જીવ આગળ વધ્યો, પછી જગતની ગમે તેટલી સગવડ મળે, પણ તેને ઘમડ ન હોય. માણસને જે કોઈ મારતું હોય તો તે અહંકાર છે. એ માન કષાય છે. જગતમાં જાણે ચાર કષાયોને જીવોએ વહેંચી લીધા છે! દેવતાએ લોભ લીધો. નારકે ક્રોધ રાખ્યો; તિર્યંચે માયા રાખી, માનવે માન પકડયું. દેવતાને લોભ મારે! લોભે કાયદો રાખ્યો કે જેની પાસે ઘણું હોય, તેની ગળચી પકડવી. કેમકે ઘણું છે, છતાં મનાવે "કાંઇ નથી!" ચમરેન્દ્ર નીચે ભવનપતિમાંથી ઉંચે સુધર્મ દેવલોકમાં ઉછળી શક્રેન્દ્રને દબાવવા ગયો! 'એ આટલો બધો વૈભવ ભોગવે? શું એના પગ મારા માથા પર?' સ્વર્ગમાં કુદરતની શાશ્વતી રચના છે. કોઈ સલાટને તે સિંહાસનો ઘડવાં પડતાં નથી. ત્યાં શાશ્વતી સમૃદ્ધિઓ છે! અનંત ઇન્દ્રો

આવ્યા ને રવાના થયા, પણ એનાં એજ વિમાન ત્યાંના ત્યાં! ચમરેન્દ્રનુ તોફાન શક્રેન્દ્રે જોયું ! ખોલાવ્યું વજ્રને ! આવ્યું તણખા ઝરતું ને દોડયું ચમરેન્દ્રની પાછળ ! હવે ચમરેન્દ્ર ગભરાયો, ક્યાં ઉભો રહે? એ તો સીધોજ પહોંચ્યો વીર પરમાત્માના ચરણોમાં ! કેમ? શક્રેન્દ્ર ભગવાનનો ભક્ત છે, એટલે ભગવાનના પગમાં હું પેસી જઇશ પછી પ્રભુના પગ પર તો વજ્ર નહિ મૂકે!' આ તોફાન ઇર્ષ્યાનુ. કેમકે લોભની પાછળ ઈર્ષ્યા આવે, ખાર આવે, અને અનેક જાતના પ્રપંચ પણ આવે.

(૧) અહંકાર તોડવા પહેલો ઉપાય : અરિહંતની વિશેષતા વિચારોઃ—પાપની શરૂઆત પ્રાયઃ લોભથી થાય. નારકીના જીવને દુઃખનો પાર નહિ, અને સહન થાય નહિ, એટલે આંતર ક્રોધ-કષાયની આગ ધીખતી ! તિર્યંચ મરે માયાથી. તિર્યંચને ખાવાનું શું? કુસકા ને ઘાસ! પણ માયામાં સડવાનું. ત્યારે જો માણસ મરતો હોય તો અભિમાનથી. એક અહંકારની પાછળ લાખો રૂપિયા કુરબાન કરવા માણસ તૈયાર ! આખી મુડી હોડમાં મૂકવા તૈયાર! જુઓ તો ખરા, કે જો મંદિરનો કચરો કાઢતાં આવડે તો આત્માનો કચરો નીકળી જાય છે; છતાં પણ મંદિરમાં સાવરણી કોણ પકડવા નથી દેતું? અહંકાર ! 'હું તો મોટો માણસ ! મારાથી સાવરણી કેમ પકડાય?' મનુષ્ય માન ખાતર શું ખોવા તૈયાર નથી? ગુરુનો ગમે તેવો સારો ઉપદેશ હોય છતાં 'હું વ્યવહારમાં આવો સારો મનાયેલો કેમ એ છોડું?' એવા માનમાં ધર્મ ગુમાવે છે. અહંકાર ખસે તો સારામાં સારી આત્મ-કમાઇ થાય. પરમાત્માની જે વિશેષતાઓ છે, એ ખ્યાલમાં ન આવે ત્યાં સુધી અહંકાર શી રીતે ખસે? અહંકાર ખસેડવા પરમાત્માની સમૃદ્ધિની-કીર્તિની-જ્ઞાનની વિશેષતા વિચારો. પરમાત્માની સમૃદ્ધિ કેવી! ઇન્દ્ર જેવા ચામર ઢાળે! સમોવસરણ ઝગમગ શોભતું હોય! 'આવા મારા નાથને

અહંકાર નહિ, ને હું અહિંયા કઇ વાત પર ગુમાન કરૂં ?' એમ થાય એટલે પોતાના અહંકાર માટે શરમ લાગે. પછી અહંકાર અને અહંભાવના યોગે કેટલાંય મફતીયાં પાપો કરતો હોય, તે અટકી જાય. પરમાત્માને દિલના નમસ્કાર કર્યાના આ અચોટ ફળ છે કે એ આપણા અહંકારને એવો ધક્કો મારે, કે એ ધક્કાની પાછળ અનેકાનેક દુર્ગુણો ખસવા માડે, અને ગુણોનુ વેગબંધ આગમન હૃદયમાં થાય !

(૨) માનને મારવા બીજો ઉપાય: કર્મનાં અપમાન વિચારોઃ—બરાબર હૃદયમાં પરમાત્માના અતિશયોનુ સ્મરણ રાખ્યું હોય, પછી ભલે દુનિયામાં ફરવાનુ થાય, અર્થાત્ અનેક પ્રસંગોમાં આવવાનું થાય, પણ અહંભાવ એવી રીતે ન મારી જાય, કે આત્માને ગુણોને બદલે એકલા દોષોનુ ઘર બનાવે ! માણસ રોતો હોય તોય માનના યોગે, અને હસતો હોય, ઉન્મત્તતાના શિખરે ચઢતો હોય, તોય માનના યોગે, પરંતુ એમાં એને એ જોવા ફુરસદ નથી કે કર્મ પોતાનુ માન કયાં રાખે છે? સવારથી માંડી સાંજ સુધી ઇચ્છાઓ પોતે ઘણી કરે, ને કર્મ એમાંની ઘણી ઇચ્છાઓનુ અપમાન કરે ! તમારે તો માણસે કરેલાં અપમાન લખી રાખવા છે, પણ કર્મે કરેલાં સેંકડો ગમે અપમાન લખવાની જરૂર નહિ !! કેમ ? વાહ તમારી બુદ્ધિ ! કહો જોઉં, કર્મ આપણી ઇચ્છાઓ પુરવાના સન્માન કેટલાં કરે છે, અને ઇચ્છાઓ ઠોકરે મારવાના અપમાન કેટલાં કરે છે? એનો હિસાબ કાઢયો છે? એમા અપમાન અનહદ છતા જીવની નફ્ટાઇ એવી કે ત્યાં તો સત્તરઓ અપમાન છતાં એને વળગ્યા રહેવાનું ! અને અહિં એક અપમાનમાં ગુસ્સો અને વૈર ! બહારના માનની ભૂખનોય પાર નહિ, તેમ બહારથી મળેલા માનના ગર્વનોય પાર નહિ, આ માનવની કઈ કઢંગી દશા ! કર્મથી થતી કચડામણી

એવો ધર્મ કરું કે જે ક્રમસર મારામાં વધુ સારાપણું લાવે જ જાય ! વધુ સારા એટલે વધુ ક્ષમાશીલ, વધુ સારા એટલે વધુ નમ્રતાવાળા, વધુ સારા એટલે વધુ નિસ્પૃહ, વધુ સારા એટલે વધુ પ્રેમ-પ્રમોદવાળા, વધુ સારા એટલે અવિવેકને મૂકી વિવેકને આદરનારા, વધુ સારા એટલે પરમાર્થી અને પરોપકારી બનનારા. ધર્મક્રિયાઓ જરૂર કરવાની ખરી, પણ સાથે વિચારવું જોઇએ કે, આ કરીને કરવાનું શું ? જેટલી ધર્મક્રિયા કરીએ એમાંથી ઉઠતાં વિચાર કરવો જોઇએ કે એમાંથી આત્મામાં સારાપણું કેટલું બનાવ્યું ? દ્રવ્યક્રિયા એવી સ્ટીમર નહિ કે આપણે આંખ મીંચી હંકારે જઇએ, અને એ સારાપણાનું સ્ટેશન લાવી આપે ! એ માટે તો ભાવની આંખ ખુલ્લી જોઇએ. સ્ટીમરની જરૂર તો છે જ, પણ જાગ્રતિવાળી સ્ટીમરની જરૂર છે. અર્થાત્ દ્રવ્યક્રિયા સાથે, સારા થવાના ભાવ અને સચોટ પુરુષાર્થ જોઇએ.

ધર્મકાય-કર્મકાય-તત્વકાય એટલે ?:—જ્યાં સુધી આત્મા પર કર્મોનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી મોક્ષ સાથે સંબંધ થઈ શકશે નહિ. મોક્ષ એટલે આત્માની સર્વશુદ્ધ અવસ્થા. કર્મનો સંબંધ એ અશુદ્ધ અવસ્થા છે. તેને તોડી મોક્ષના સંબંધને જે જોડી આપે તે યોગ. યોગ-સાધનાનો આઠ પ્રકારનો ક્રમ તે યોગની આઠ દૃષ્ટિ. તેને જીવનમાં લાવવા માટે સમ્યક્ શ્રદ્ધાસહિત બોધ જોઇએ. એ બોધ કરાવવા માટે શાસ્ત્રકાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે મહાન શાસ્ત્રોની

ત્રણ કાયના અર્થ :—કાય એટલે શરીર નહિ, કિંતુ આત્માની અવસ્થા. ધર્મકાય એટલે ચારિત્ર ધર્મ સાધવાની અવસ્થા; કર્મકાય એટલે કર્મની અર્થાત્ તીર્થંકર નામકર્મના ઉદય વખતની અવસ્થા, અને તત્ત્વકાય એટલે તત્ત્વની અર્થાત્ આત્માના શુદ્ધ અનન્તજ્ઞાન અને અનંત સુખમય સ્વરૂપની અવસ્થા તીર્થંકર દેવ સંસાર ત્યજી ચારિત્ર લે, તે કેવળજ્ઞાન ન પામે ત્યાંસુધીની તેમની ચારિત્ર-અવસ્થા એ પહેલી ધર્મકાય ગણાય. કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી નિર્વાણ સુધી જે તીર્થંકરપણામાં જગત પર અનંત ઉપકાર કરે, તે બીજી કર્મકાય કહેવાય અને સિદ્ધ મુક્ત અવસ્થા તે ત્રીજી તત્ત્વકાય કહેવાય.

સાચી વીરતાનાં ચાર લક્ષણ :—ભગવાન વીર છે, એમ કહીને ધર્મકાય અવસ્થા સૂચવી રાગદ્વેષ અને કર્મની સામે ઝઝુમી એને પરાસ્ત કરવામાં જે ભારે પરાક્રમી તે વીર. વીરના ચાર અર્થ છે

૧. અનુપમ તપવીર્યથી વિરાજે તે વીર

૨. કર્મનું વિદારણ કરે તે વીર

૩. કેવળલક્ષ્મીના સ્વયંગ્રહણમાં—એને વરવામાં—પરાક્રમી તે વીર

૪. વિશેષે કરીને કષાય શત્રુને હરે, બહાર કાઢી મૂકે તે વીર.

જગતના શત્રુને દબાવવામાં, મહાન રજપૂતાણીઓને વરવામાં, મહાન સંપત્તિ મેળવવામાં જે પરાક્રમી છે, એ તો કહેવાના વીર છે ત્યારે પૂર્વે કહેલી ચાર વસ્તુ ધરનાર એ સાચા વીર છે, એ મહાવીર છે! કેવળલક્ષ્મી માયકાંગલાને નથી વરતી. આત્મવીરને એ વરે છે! પછી ભલે તે આત્મવીર કાયાથી દુબળા હોય. જગતના સર્વ સુખને તુચ્છ અને નિ:સાર ગણી તેની પરવા છોડી દઈ કર્મના ઉપદ્રવો અને જગતના પ્રલોભનોમાં જે અડગ રહ્યા અને પોતાના યોગશત્રુ એવા રાગદ્વેષનો સંપૂર્ણ નાશ કર્યો, તેને કેવળલક્ષ્મી વરે છે.

પ્રશ્ન—સ્વયંવરમાં કોઇ કન્યા સામે આવીને પરણે એમાં પતિની શી વીરતા?

ઉત્તર—આર્યદેશની સાત્ત્વિક બાળાઓ વીરને વરતી હતી. ભલે એ વીરને બીજી અનેક પત્નીઓ હોય, છતાં ય એ વીરને વરવામાં જે સુખ, અને જે ગૌરવ એને લાગતું તે માંયકાંગલાની એકની એક પત્ની બની માત્ર વિષયના કીડા થવામાં અને સ્વચ્છંદ વર્તવામાં સુખ-ગૌરવ નહોતું લાગતું!

મોહને જીત્યા વિના અજ્ઞાન સમુદ્રને ન તરાય:—

કેવળજ્ઞાન મળે છે તે અજ્ઞાન ટાળવાથી મળે છે. પણ અજ્ઞાન, રાગદ્વેષને ટાળ્યા વિના, અસે એમ નથી. માટે જ નમુત્થુણં'ની સ્તુતિમાં પ્રભુને પહેલાં 'જિણાણં' કહી પછી 'તિણ્ણાણં' અને પછી 'બુદ્ધાણં' કહ્યું. 'જિન' એટલે દશમા ગુણઠાણાને અંતે રાગદ્વેષને પૂર્ણ જીતનારા. અને પછી જ, 'તિણ્ણ' એટલે બારમા ગુણઠાણાનો અંતે અજ્ઞાનના સાગરને તરનારા બને. એ પછી જ 'બુદ્ધ' એટલે તેરમા ગુણઠાણાના પહેલા સમયે કેવળજ્ઞાની બને. જેમ સમુદ્રમાં પડેલો તરવૈયો માણસ મગરમચ્છથી પકડાયેલો હોય; એ પહેલાં મગરમચ્છને જીતી એનાથી છૂટે, તો પછી સાગર તરી શકે. અને તે પછી જ કાંઠાનો પ્રકાશ પામે, અને સ્વનગરમાં પહોંચી જાય. એમ અહીં રાગદ્વેષથી છૂટે તો જ અજ્ઞાન તરે, પછી જ સર્વજ્ઞ બની સ્વમોક્ષનગરમાં જાય. આનો અર્થ એ છે કે અજ્ઞાન કરતાં રાગ-દ્વેષ જ મોટા વિઘ્ન છે; તેથી પહેલાં પ્રયત્ન રાગદ્વેષને ટાળવાનો કરો. માટે જ્ઞાન નહિ ભણવાનું', આવો અર્થ નથી. કેમકે જ્ઞાન મેળવવાથી રાગદ્વેષની ઓળખાણ થાય, છે અને એ ટાળવાનો ઉપાય જડે છે. પણ ભણવાનું લક્ષ્ય રાગદ્વેષને ટાળવાનું રહેવું જ જોઇએ. ધર્મકાર્યમાં આ બધી મહેનત ચાલુ છે.

ચારિત્ર એટલે પંડિતાઈ નહિ, પણ નિષ્પાપ જીવન :—

ભગવાન વીર પ્રભુ જેવા થવું હોય તો શું કરવું જોઈએ ? ચારિત્ર પાળવું જોઈએ. ભગવાનને જન્મથી જ અવધિજ્ઞાન સહિત ઝળકતો વૈરાગ્ય હતો, છતાં વીતરાગતા સહિત કેવળજ્ઞાન લેવા માટે ચારિત્ર લીધું, અને દુર્નિવાર એવા પણ રાગદ્વેષના અનેક પ્રસંગોમાં રાગદ્વેષનો નાશ કરવા માટે તનતોડ મહેનત આદરી ચારિત્ર પાળ્યું. તો આપણે ? શાસ્ત્રમાં પણ 'ક્રોડ વર્ષનું ચારિત્ર પાળ્યું' એમ કહેવાય છે, 'ક્રોડ વર્ષ સુધી જ્ઞાન ભણ્યા,' એમ નથી કહેવાતું. આજે તો એમ મનાય છે કે "અમને કાંઈ જ્ઞાન નથી, હવે અમને ભણતાં આવડતું નથી, શું ચારિત્ર લઈએ ?" કેમ જાણે ચારિત્ર એટલે વિદ્વત્તા, અર્થાત્ જ્ઞાન વિના ચારિત્ર નહિ ! એવું કહેનાર ચારિત્ર શબ્દનો અર્થ પંડિતાઇ, વિદ્વત્તા કરી રહ્યો છે. અલ્યા ભાઈ ! સમજ કે ચારિત્ર એટલે તો પાપ વિનાનું જીવન. એમાં જ્ઞાન હોય એ જરૂર ઈચ્છવા યોગ્ય છે. પરંતુ જ્ઞાન વિના પણ જ્ઞાનીની નિશ્રામાં નિષ્પાપ જીવન જીવી શકાય. પાપ છોડવા માટે શું પંડિતાઈની શક્તિ જોઈએ, કે પાપનો ત્રાસ જોઈએ ? ચારિત્ર એટલે ક્ષમા, નમ્રતા વગેરે આત્મગુણો અને અહિંસાદિ ધર્મો. ચારિત્ર એટલે જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર વગેરે પંચાચારનું પાલન. આમાં પંડિતાઈ ક્યાં આવી ? એ બરાબર છે કે જ્ઞાન એટલે દીવો; એ માર્ગને બતાવે. પરંતુ માર્ગે ચાલવું એ ચારિત્ર. ત્યાં બીજાના દીવેય બીજાની પાછળ માર્ગે ચલાય. શાસનની રૂએ ચારિત્ર એટલે સંયમ. સંયમ એટલે પાંચ મહાવ્રત, પાંચ ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ (પાંચસમિતિ), ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન, અને ચાર કષાયોનો ત્યાગ. એમ સત્તર પ્રકારે સાધના એ સંયમ. કહો જોઉં કે આ સંયમ પાળવા કેટલા જ્ઞાનથી ચાલી શકે ? શાસ્ત્ર નથી કહેતું કે ચૌદપૂર્વના જ્ઞાન વિના કેવળજ્ઞાન ન જ મળે ! હા, એવા દાખલા છે કે ચૌદ પૂર્વ તો નહિ પણ અગિયાર અંગના

જ્ઞાન વિના માત્ર આ સત્તર પ્રકારના સંયમને, ગુરુને સમર્પિત રહી, પાળનારા માસતુષ વગેરે મુનિઓ મોક્ષે સિધાવ્યા.

શં પુડરીક સ્વામી સાથે પાંચ ક્રોડ, દ્રાવિડ–વારિખિલ્લ ને પાંડવો સાથે વીસ ક્રોડમુનિઓ, એમ જે વિપુલ સંખ્યામાં મોક્ષે ગયા, તે બધા શું પંડિત હતા? બધાય શું આચાગંગ, ભગવતી, વગેરે અગિયાર અંગના ભણેલા હશે? ના, એ તો માત્ર ચારિત્રના અર્થાત્ મહાવ્રતના જ્ઞાનવાળા હતા. તેથી ચારિત્રનું પાલન કરી, રાગદ્વેષનો સમૂળ નાશ કરનાર બન્યા, અને કેવળજ્ઞાની થઈ મોક્ષે ગયા! અહિંયા મહાવ્રત પાળવા ક્યું જ્ઞાન જોઇએ? એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોની ઓળખ જોઇએ, અને એ જીવોને મારનારાં જે શસ્ત્રો તેનુ જ્ઞાન કરવાનુ. એ પહેલાં મહાવ્રત માટે જરૂરી જ્ઞાન છે. વસ્તુના સ્વરૂપથી વિપરીત જરાય ન બોલાય તે સત્યવ્રત. એમ પાંચે મહાવ્રત પાળવા એટલુ જ્ઞાન જોઈએ કાંઈ બહુ ઉંડા તત્ત્વજ્ઞાન જોઇએજ એવું નથી. એમ ઇન્દ્રિયનિગ્રહમાં અને સમિતિમાં પણ ઓછી શકિત કે આવડતવાળા અજ્ઞાન માણસ સમજી શકે એવી સીધી સાદી વાત છે. બસ, જ્ઞાની ગુરુની નિશ્રામાં રહી આનુ બરાબર પાલન થાય તો મોક્ષ મળે છે પછી 'ચારિત્ર કેમ નથી લેતા?' તો કહેવું કે 'જ્ઞાન નથી ચડતું,' એ કેવું ઘોર અજ્ઞાન છે!! ફરી યાદ રાખો, ચારિત્ર એટલે પંડિતાઇ નહિ; ચારિત્ર એટલે નિષ્પાપ અહિંસક જીવન.

આત્મ પ્રગતિનો અચૂક માર્ગ રાગદ્વેષને કેટલા જીતતા આવ્યા?:—જીવનમાં એટલુ નિશ્ચિત થઇ જાય કે મારે આત્માની પ્રગતિ સાધવી છે, તો સાથે એ જરૂર સમજવુ જોઈશે, કે તે પ્રગતિ માત્ર ધર્મક્રિયાનો સરવાળો કરી એમાં સંતોષ માની લેવાથી નહિ થાય, કિંતુ 'હું સંસારમાં જકડી રાખનારા રાગદ્વેષના કબજામાં કેટલો હતો, અને ધર્મ કરતાં કરતાં રાગદ્વેષના કબજામાંથી કેટકેટલો છૂટતો આવ્યો, તે જોવું જોઈશે. ગયા વર્ષ કરતાં આ વર્ષે, ગયા

મહિના કરતાં આ મહિને, ગઈ કાલ કરતાં આજે, આત્માને રાગ-દ્વેષમાંથી વધુને વધુ કેટલો છોડાવ્યો, એ માપવું જોઈશે, અને વધુ છૂટવા અધિક પુરુષાર્થ કરવો જોઈશે. તો જ આત્મ પ્રગતિ સધાય.

ચારિત્ર એ રાગદ્વેષથી છૂટવાના અભ્યાસ સહેલાઈથી અને અચોટપણે કરવાની શાળા છે. આ માટે મન વચન ને કાયાની ત્રણ ગુપ્તિને એવી વ્યવસ્થિત કરે કે હિંસા વગેરે અનિષ્ટ તત્ત્વો મન-વચન કે કાયા કોઈમાં પેસી શકે નહિ. સાથે પંચાચાર એ મન-વચન ને કાયામાં રમ્યા કરે, એવું કરવું જોઈએ. એ થાય એટલે બિચારી ઇન્દ્રિયો શું કરી શકે? મન, વચન, કાયામાંથી હિંસા જુઠ વગેરે પાંચ પાપ નીકળી ગયા, અને મન વચન કાયામાં પંચાચાર છવાઇ ગયા, તો ઇન્દ્રિયો અને કષાય મરવા પડે!

વિવેકી આત્મા સાવધાન હોય છે. એ સમજે છે કે ઇન્દ્રિયોની પરાધીનતા સેવવામાં અને કષાયોમાં નિર્ભય રહેવામાં આત્મા સાચી પ્રગતિ કરી શકતો નથી. ઇન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરવા માટે જીવે અનંતકાળ મજુરી અને પાપ કર્યાં, અને અનંત વિષયો એને આપ્યા, છતાં એ હજ પોતાનાં ઉઘરાણાં બંધ કરતી નથી!!! આ તે એની કેવી કારમી ભૂખ!! પણ જો મોહના મહાન વિજેતા જિનનો હું હવે ભક્ત બન્યો, તો મારે પણ નક્કી કરવું જોઈએ કે હવે અનાદિની અવળી રમત ચાલુ ન રખાય. આવું વિચારી મોહાંધ ઇન્દ્રિયો અને મનને સાફ કહી દેવું કે 'હવે તમારા ઉઘરાણાં ભરવા હું તૈયાર નથી!' અને તે પ્રમાણે એની ઘણી ઉઘરાણી જતી કરવી. આને બદલે જો મોહનું, ઇન્દ્રિયોનું અને કષાયી મનનું ઉઘરાણું સંતોષવા જીવ હરેક પળે તૈયાર હોય, તો પછી વિષયના વિરાગ ક્યાં ટકે? તે જો નહિ, તો રાગદ્વેષને જોરદાર ધક્કો ક્યાં લાગે? રાગદ્વેષને જોરદાર ધક્કો જો ન લગાવે, તો ધર્મની મજબૂત સાધના ક્યાં રેઢી પડી છે? જો મનઃકલ્પિત

મહાન ધર્મ સેવ્યાનો દાવો રાખીએ, અને રાગદ્વેષને જોરદાર ધક્કો ન લાગતો હોય, તો જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં આપણને સુંદર પ્રમાણપત્ર નથી મળવાનું એ નક્કી વાત છે. જ્ઞાનીના પ્રમાણપત્ર ઉપર આત્માની પ્રગતિ નિર્ણીત થાય છે. રાગદ્વેષને જોરબંધ ધક્કો લગાવવા માટે વિષયો પર વૈરાગ્ય કેળવી, આંતર્મુખ બનો. ઇન્દ્રિયોને કબજે કરી, બાહ્ય વિષયોમાં મૂઢ જેવા બનવું ઘટે. મૂઢ એટલે ગતાગમ વિનાનો. એટલે કે ચીવટ, ચોક્સાઈ અને ચતુરતા વિષયોની ન રાખતાં આત્માની રાખવી. વિષયોની કેળવણીમાં અને કિંમત–આંકણીમાં જેની ઇન્દ્રિયો અને મન મૂઢ, એટલે કાર્ય કરનાર નહિ, તે જ સાચો પંડિત પુરુષ; તે જ નક્કર ધર્માત્મા કહેવાય.

તીર્થંકરપણું શી રીતે મળે?:—કર્મક્ષયને પ્રાપ્ત કરાવનારું નામકર્મ પંચપરમેષ્ઠીના અને પ્રવચનના વાત્સલ્યથી ઉપાર્જેલું હોય છે. એ વાત્સલ્ય વિશિષ્ટ યોગ્યતાવાળું હોય છે. એમાંથી "સારાયે જગતના જીવોને અનંતસુખ પમાડનારા મોક્ષ માર્ગના મુસાફર હું ક્યારે બનાવું?" એવો અપૂર્વ પ્રેમભાવ પ્રગટે છે. કેટલો ઉંચો આ પ્રેમ! કે જેના પાત્ર તરીકે કોઈ જીવ બાકી ન રહે! સર્વ જીવ આ પ્રેમના, અને આ દયાના પાત્ર! અભવ્ય કે દુર્ભવ્ય પણ બાદ નહિ! દુશ્મન પણ આ દયા અને પ્રેમમાંથી બાકી નથી. એ તો જુએ છે કે 'કર્મપિશાચ અતિ ક્રૂર રીતે જગતના જીવોને સંસાર ચક્કીમાં પીસી રહ્યો છે. એવો ક્યારે ધન્ય દિવસ આવે કે હું સર્વને એ કર્મના પંજામાંથી છોડાવું!' આવો વિશ્વપ્રેમ ને વિશ્વદયા તીર્થંકર નામકર્મ કમાવી આપે. ત્યારે, એવો કુટુંબનો પ્રેમ અને દયા ગણધર પદવી આપે છે; અને તેવો એકલા પોતાના આત્મા પરનો પ્રેમ પોતાની મુક્તિ આપે છે. એવો આત્મપ્રેમ ઉપરના બેમાં છે, એ ભૂલતા નહિ. બીજાની દયા ખાતી વખતે મોહપરવશ એવી પોતાની જાતનીય મહાદયાપાત્ર સ્થિતિ વિસરવાની નથી.

એથી જ પહેલું એ વિચારવાનું કે કર્મના યોગે અનંતકાળથી દુઃખી–મહાદુઃખી એવા મારા આત્માને ક્યારે એ દુઃખમાંથી અને કર્મમાંથી છોડાવું ! એ છોડાવવા માટે કષ્ટ વેઠીને પણ જિનાજ્ઞાના પાલનને જ મારું જીવન ક્યારે બનાવુ ? ધ્યાન રાખજો કે અનંતા કર્મને મારવા માટે અને અનંતા સુખને મેળવવા માટે જિનાજ્ઞા-પાલનના અર્થાત્ ચારિત્ર અને તપના કષ્ટ–તકલીફ ઉઠાવવા જોઈશે ! જેમ ઝેરનું ઔષધ ઝેર, તેમ અહીં દુઃખનુ ઔષધ દુઃખ ! અર્થાત્ કષ્ટમય ચારિત્ર–તપ એ કર્મના કષ્ટ કાઢે. જંગલમાં લાગેલા દાવાનળની સામે બીજો દાવાનળ ખડો થાય તો બન્ને એક બીજાને શાંત પાડે છે. પગે લાગેલા કાંટાને કાઢવા તેનાથી પણ વધુ અણીદાર સોય જોઈએ છે. એવું જ સંસારના સર્વ કષ્ટ ટાળવા માટે તપ-સંયમના કષ્ટ સ્વીકારવા જોઈએ. ઝેર ઝેરને મારે, કાંટો કાંટાને કાઢે, અગ્નિ અગ્નિને બુઝાવે, એમ કષ્ટ કષ્ટને દૂર કરે છે. એટલે ? કાઉસ્સગ્ગ કર્યો, અને પગ દુખ્યા, છતાં કાઉસ્સગ્ગ જો બરાબર પુરો કર્યો અને મનની સ્થિરતાથી કર્યો, તો માનવું કે કાઉસ્સગ્ગ સિદ્ધ થયો ! એ કષ્ટથી અનેક કર્મકષ્ટ દૂર થયા ! ઉપવાસ કર્યો, ભૂખ લાગી, અને એ ભૂખને સારી રીતે સહી, તો માનવું કે ઉપવાસ સિદ્ધ થયો ! માટે જ, જો કોઈ કષ્ટ જરા ય ન ઉપાડવું હોય, તો શો વિશ્વાસ કે ભવિષ્યમાં કષ્ટ વખતે ધર્મ પકડી રખાશે ?

તો કહેશે કે "આમાં તકલીફ ઘણી, બીજી અગવડો બહુ, કષ્ટમય લાગે છે!...." આમ કાયરતા આગળ ધરે ! એનો અર્થ એ થયો કે ધર્મ તો સુખ-સગવડવાળો અમારાથી બની શકે ! ત્યારે એવાને પૂછવું પડે છે કે "શું ત્યારે સંસાર તમે અગવડવાળો નભાવી નહિ લેતા હો ? અગવડવાળા ધર્મમાંથી જેમ ખસવાનું, તેમ અગવડવાળા સંસારમાંથી કેમ ખસવાનુ નહિ ? કહોને કે, ના ભાઈ, ના, આવા સંસારમાં બહુ અગવડ અને ઘણાં કષ્ટ ! આપણને કંઈ આ ફાવે નહિ, એટલે આપણે તો સંસાર મૂકી દેવાના !" એવું કેમ નથી કહેતા ? કર્મકાર્યનુ પુણ્ય ઉપાર્જનાર જિનેશ્વરદેવો તો સમસ્ત જીવોની પ્રેમભરી દયા ખાય છે ત્યારે આપણે આપણા આત્માની, કુટુંબ, સ્નેહી કે મિત્રની પણ પૂરી દયા ખાતા નથી. કારણ ? આત્માનું સરાસર અજ્ઞાન ! પરલોકની ઉપેક્ષા ! વિષય સુખોની કારમી ભૂખ ! એની ખૂબ ચિંતા અને એ બધાની આબાદીના યત્ન ! એટલે આત્માની બેપરવાઈ અને બરબાદી હોય તે સહજ છે. કેવી તમારી હોંશિયારી ! કેવો તમારો પ્રભુ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા ! ! !

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ 'યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય' નામના મહાન શાસ્ત્રની શરૂઆત કરતાં મંગલરૂપ જે પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે, એ પરમાત્માના અમુક વિશેષણો બતાવી, એથી પરમાત્માના અતિશયો સૂચવે છે. એવી જ રીતે પરમાત્મામાં રહેલી ધર્મકાય, કર્મકાય અને તત્ત્વકાય,—આ ત્રણ અવસ્થાનુ સ્વરૂપ બતાવે છે.

'ધર્મકાય'ની વસ્તુથી અધ્યાત્મદર્શીને તમાચો:—કાય એટલે અવસ્થા. ધર્મકાય એટલે ધર્મને સાધવાની અવસ્થા. ધર્મ તે સર્વ-વિરતિને એટલે કે સાધુધર્મને સાધવાની અવસ્થા. તીર્થંકર પરમાત્મા જન્મથી વિરાગી, અને ઈન્દ્રોનેય પૂજ્ય તથા સેવ્ય હોવા છતાં, સંસાર છોડીને અણગાર (સાધુ) ન બને ત્યાં સુધી એમનીય એ અવસ્થા ધર્મકાય અવસ્થા નહિ. કારણ ? ધર્મ એ કેવળ મનની

વસ્તુ નથી લેવી, પણ મનમાં પ્રતિજ્ઞા સાથેનો, કાયાથી સર્વત્યાગનો જે અમલ, તેને ધર્મ તરીકે લેવો છે. તેય યાવજ્જીવની એટલે કે મરણ પર્યંતની પ્રતિજ્ઞા સાથે. ચારિત્રધર્મ એટલે જીવે ત્યાંસુધીનો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વકનો સંસારત્યાગ. એમાં ઝીણામાં ઝીણા, અર્થાત્ અતિ અલ્પ પણ હિંસા, મૈથુન, પરિગ્રહાદિ પાપોનો ત્યાગ હોય છે; પછી ઘર, કુટુંબ અને વૈભવવિલાસમાં મહાલવાના તો શું, પણ સાથે રહેવાનીય વાતજ ક્યાં? આ ન સમજનારા આજના અધ્યાત્મ-દભીઓ ઘી કેળાં ઉડાવતાં જતાં, માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા બનવાના દંભ ઉપર ધર્મ સાધવાનુ માને છે! ચારિત્ર અને તપ વિનાની અધ્યાત્મ ભાવના ધૂળના ઘર જેવી છે, ટકે નહિ.

અધ્યાત્મદભીનું સાયન્સ :—એ કહે છે કે "ક્રિયાઓ અને બાહ્ય ત્યાગ તો આ જીવે અનંતી વાર કર્યા; પરંતુ એથી કલ્યાણ ક્યાં થયું છે? થયું હોત તો આજ સુધીમાં કલ્યાણ થઇ ન જાત? શાસ્ત્રો કહે છે કે 'અનંતી વાર દ્રવ્ય ક્રિયાઓ કરી છતાં કંઈ વળ્યું નથી,' તો અત્યારે પણ એવી મજુરી કરવાથી શું કલ્યાણ થવાનું હતું? કાંઈજ નહિ, કેમ કે એ બધી જડ ક્રિયાઓ છે. અને બાહ્ય ત્યાગ એ જડ ધર્મ છે. જડની ક્રિયા અને જડના ધર્મથી આત્માનું કલ્યાણ થાય, એમ માનવું એ પણ મિથ્યાત્વ છે. આત્માનું કલ્યાણ તો આત્માની ક્રિયાથી અને આત્માના ધર્મથી થાય. એક દ્રવ્યની વિશેષતાની જો બીજા દ્રવ્ય પર અસર થતી હોય, તો તો શ્રી મહાવીર પરમાત્માના પોતાના આત્મધર્મથી આખા જગતનું કલ્યાણ થઈ જવું જોઈતું હતુ. એમની તો આખાય જગત પર દયા હતી. ત્યારે તમે કહેશો કે 'પણ જગતની યોગ્યતા જોઇએ ને?' એનો અર્થ જ એ છે કે જગત તરે એ પોતાની યોગ્યતા પર, પોતાના પુરુષાર્થ ઉપર, પોતાના આત્મધર્મ ઉપર. એમાં જેમ બીજાના આત્મા કારણ નહિ, તેમ જડ દેહની ક્રિયાઓ કે બાહ્ય ત્યાગનો ધર્મ પણ કારણ નહિ. એની કાંઇ અસર આત્મા પર નહિ. એ તો આત્મા પોતે

અંદરથી રાગદ્વેષાદિ ઘટાડે, સ્વપર્યાય સુધારે, અને બાહ્ય વસ્તુનો માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાતા અને દ્રષ્ટા બને, તો કલ્યાણ સાધી શકે." આ અધ્યાત્મદંભીની માન્યતા છે.

બનાવટી આત્મધર્મવાદીની પરીક્ષા:—હવે આપણે એને કેટલાક પ્રશ્ન પૂછીએ.

(૧) બાહ્યક્રિયા જરૂરી નથી તો શું તીર્થંકર પરમાત્મા ગૃહવાસમાં વિરક્ત નહોતા ? શું જ્ઞાતા–દ્રષ્ટા નહોતા જો હતા, તો ત્યાં એમની ધર્મકાય અવસ્થા કેમ નહિ ? એથી જ કેવળજ્ઞાન કેમ નહિ ? એમને ગૃહત્યાગ કરવાની શી જરૂર ? જો કહો, કે એ બાહ્ય સંસારના ત્યાગ પછી આવે. તો એ સૂચવે છે કે બાહ્ય ત્યાગની આત્મા પર અસર તો થઈ.

(૨) વળી સમયસાર, પ્રવચનસાર વગેરે ગ્રન્થોનું કાનેથી સાંભળવું એ ક્રિયા જડ કાનની કે ચેતનની ? એની અસર શું આત્મા પર ન થાય ? એ શ્રવણથી આત્મપર્યાયને શુદ્ધ કરવાનું, અને એ માટે મિથ્યાત્વ અને રાગાદિભાવ છોડવાનો આંતર પુરુષાર્થ પ્રગટ કરવાનું સરળ બને કે નહિ ? એ શ્રવણથી આત્માને સ્વનું શુદ્ધ ભાન થાય કે નહિ ? વસ્તુસ્વરૂપ સમજાય કે નહિ ? જો ના, તો તમે તમારા શ્રોતામાંથી પ્રશ્નો કરનાર કોઈ નવાને એમ કેમ કહો છો કે 'એમ પ્રશ્નોથી નહિ સમજાય, અહીં સ્થિરતાથી રહી પ્રવચનો સાંભળો, પછી આપોઆપ સમજાશે.' આ કહેવાનો અર્થ જ એ છે કે સમયસાર–પ્રવચનસાર કાને સાંભળવાથી આત્મામાં સમજ આવે. આ સમજવાનું એ તો આત્મધર્મ છે. પણ પ્રવચનોના શ્રવણરૂપી બાહ્ય ક્રિયાથી એ નીપજવાનું તમે કહો છો. એનું જ નામ એક દ્રવ્ય પર બીજા દ્રવ્યની અસર.

(૩) ત્યારે એ કહો, કે જો અતરાત્મામાં સર્વત્યાગના પરિણામ ઘરમાં બેઠાય થઇ શકે, તો પછી ઘર છોડી દિગંબર થવાની શી જરૂર છે ?

(૪) વળી એ કહો કે સંસારમાં આત્માનું જે મનુષ્યપણું વગેરે થાય છે, ક્રોધીપણું વગેરે થાય છે, એ એ આત્માનો ઔદયિકભાવ ખરો કે નહિ? જો ખરો તો એ પરદ્રવ્ય જે કર્મ, તેની જ અસરથી ને? જો કહો કે એ આત્માનો ઔદયિકભાવ નહિ, તો આત્માને સંસાર શાથી એ કહો. આત્મ-દ્રવ્યને દેહની આકૃતિ કેમ? કહેવું જ પડશે કે કર્મના લીધે. કર્મ એ પર દ્રવ્ય છે. આ બધી વિચારણા સૂચવે છે કે પર દ્રવ્યની અસર વિનાનો કહેવાતો આત્મધર્મ બનાવટી છે. બાહ્યક્રિયાઓ નકામી ગઈ તે વાત સાચી, પણ તે તો આંતરભાવની સહાય ન હોવાના કારણે નકામી ગઈ. બાકી તો જ્યારે મોક્ષ થશે ત્યારે બાહ્યક્રિયા અને આંતરક્રિયા બેના સુમેળથી જ થશે. બીડની જમીન પર વરસાદ નકામો ગયો. એનો અર્થ એ નથી કે વરસાદ નકામો છે એને રસાળ જમીનની સહાય જોઈએ, તો પાક થાય. એવું અહીં જ્ઞાન અને ક્રિયાથી કલ્યાણ થાય.

કર્મકાયમાં લોકોત્તર ઉપકારક અવસ્થા — 'કર્મકાય' માં કર્મ એટલે તીર્થંકર નામકર્મ, એના ઉદયની અવસ્થા તે કર્મકાય. એમાં સમવસરણમાં બિરાજી તીર્થ-સ્થાપના જેવો લોકોત્તર ઉપકાર શ્રી તીર્થંકર દેવો કરે છે. જગતમાં ઉંચામાં ઉંચી કોટિનો ઉપકાર કરવાની અવસ્થા કર્મકાયની છે. પણ તે ધર્મકાયને-ધર્મ પુરુષાર્થ કરવાની અવસ્થાને-સફળ કર્યા પછી જ કર્મકાય પ્રગટે. જ્યાં સુધી તીર્થંકર પરમાત્મા ધર્મકાય અવસ્થામાં હોય ત્યાં સુધી તેઓ સાધક છે. કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી જિનનામ કર્મનો ઉદય થાય. પછી એ સમવસરણ પર બિરાજી ધર્મતીર્થને પ્રવર્તાવે. સમવસરણ એટલે દેવોએ રચેલા ચાંદી, સુવર્ણ અને રત્નના ઉપરાપર ત્રણ ગઢ. પ્રભુ પછી તો પૃથ્વી પર વિચરે, અને સ્થાપેલા ધર્મતીર્થની ખૂબ પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ કરે છે. જગત પર વિચરીને, સંસારને કાંઠે

એટલે કે ચરમાવર્ત કાળમાં આવેલા ભવ્ય જીવોને ધર્મ-દેશનાનું આલંબન આપી વીતરાગ અવસ્થામાં અગર તેની નજીક લાવવાનો ભવ્ય ઉપકાર કરે છે. એ રાગદ્વેષ અને કર્મનો સંહાર કરવાની ચાવીઓ બતાવે; એ સંહારના સંગ્રામમાં શૂરવીર બનાવે; જેના પરિણામે જીવો સકલ મોહ અને સકલ કર્મનો ક્ષય કરી તત્ત્વકાય અવસ્થા પામી સિદ્ધશિલા પર શાશ્વત વાસ કરે.

જગત-દિવાકર પ્રગટ થાય એટલે અંધકારમય થઈ ગયેલા જીવોના હૃદયનાં અંધારાં ઉલેચાઈ જાય! કર્મકાયને ધારણ કરનાર તીર્થંકર પરમાત્મા એવા સૂર્ય સમાન છે કે એ કેઈ અંધકારમય હૃદયો પ્રકાશમય કરી નાખે. જગતમાં એવા ઉપકારીની તોલે કોણ આવી શકે એમ છે? કોઈ જ નહિ.

પ્ર. જીવનમાં ધર્મ શા માટે જોઈએ? તથા ધર્મ કેવી રીતે ને ક્યાંસુધી આરાધવો?

ઉ. કહેવાય કે મોહ-અજ્ઞાનના નાશ માટે ધર્મ છે. એ નાશ થતો જાય તેવી રીતે ધર્મ સેવવાનો; અને તે મોહ-અજ્ઞાન સંપૂર્ણ નાશ પામે તથા કૈવલ્ય-પ્રકાશ મળે ત્યાં સુધી આરાધવાનો.

પ્રકાશ જાતમાં પ્રગટ કરવાની ઉદ્યમ-અવસ્થા તે ધર્મકાય, અને બીજામાં પ્રગટ કરવાની સ્થિતિ તે કર્મકાય. પછી કર્મકાયને પૂર્ણ કરીને સર્વશુદ્ધ સિદ્ધ થયા એટલે તત્ત્વકાય.

તત્ત્વકાય અવસ્થા એટલે? જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી પર અવસ્થા! શરીરધારી, ઇન્દ્રિયવાળી, રૂપવાળી, શાતાવાળી, યશવાળી, જડના સંસર્ગવાળી, ઈત્યાદિપણાથી પર અવસ્થા તે તત્ત્વકાય. આત્માનુ તત્ત્વ શું? શું રાગીપણું, દ્વેષીપણું, ને કામીપણું? ના, આનાથી પર અવસ્થા! ત્યારે તમને વિચાર આવે છે કે મારા આત્માનુ સ્વરૂપ શું? તત્ત્વ શું? પરના મિશ્રણ વિનાનું પૂર્ણ અરૂપી, શુદ્ધ અને

સ્વાભાવિક પ્રગટ અનંત જ્ઞાન સુખાદિમય અવસ્થા તે આત્માનું સ્વરૂપ. તેજ પ્રગટ થાય તે આત્માનુ તત્વ. એ ભવ્ય સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે તો આજે જે મુફલિસ પ્રવૃત્તિ પર જીવ ભારે શેખી રાખતાં શીખ્યો છે, તેના પર હસવું આવે ! પછી કેટલો હું નાદાન અને પાગલ છું, એમ વિચારી ખોટી જ જાળમાં પડવાનું મન ન થાય. વધારે પડતી સારી પણ દેખાતી જડની વાતો તે ન કરે. કારણ કે જડની વાતો આત્મતત્ત્વને ઝાંખું કરનારી છે, આવરી લેનારી છે.

તત્ત્વ પર મૌલિક વિચારણા —બંગલો રત્ને જડેલો હોય, પણ તે આત્માનુ તત્ત્વ નથી ! દુનિયામાં વૈભવી સુખો મળતાં હોય, પણ તે આત્મતત્ત્વમાં નહિ ! અરે, તું જે તારૂં માને છે, એ તારું તારી માલિકીનું છે ? તારું જો એ છે, તો તારી ચીજ ખાતર તારે રોવું પડે ? ચિંતા કરવી પડે ? તારે વેઠ કરવી પડે ? અને એ બધું કરવા છતાંય તારે અકાળે વિયોગનો અકસ્માત્ થઇ જાય ખરો ? તારે મૃત્યુ જોવું પડે ? "હેં' આ બધું એક દિ' ખલાસ ? મારું નહિ ? બંગલો ઉભો છે, છોકરાં, કુટુંબ, તિજોરી અકબંધ ઉભા છે, પરંતુ એ બધું જ છતાં હું જ ઉભો નહિ ? બધાંને હુ મારા માન્યા કરૂં, ને હું જ અંતે અહિં નહિ ! કોઈ ચીજ મારી બની શકે એમ નથી ? આનો કોઈ આઘાત કેમ નહિ ? દુન્યવી ચીજ મારી મારી કહેતા મારી થઇ શકે એમ નથી; અને મારી ન માનુ તેથી કાંઇ ખરાબ થઇ જનાર નથી. તો મારા આત્માના તત્ત્વને છોડી આ જડના તત્ત્વમાં હું ક્યાં એકમેક થઇ ગયો !" શુ આટલી વિચારણા કરવા જ્ઞાન નથી ? બુદ્ધિ નથી ? છે, બધું છે; પણ વિચારણા કરવી નથી.

જડને ઉજળું કરી આત્મા જાતે કાળો થાય છે. —

શુ આજનું જગત નથી બતાવતું કે તમે ઇચ્છો ઘણું ને ફળે ઓછું?

આશા જેમ અપરંપાર તેમ નિરાશા અપરંપાર? એ ખબર છે, કે તમે જેમ જડને ઉજળું કરવા મથો તેમ તમારો આત્મા કાળો થતો જાય, ને જડ એમનું એમ રહે? આવું છતાં ય જગત જીવને કેમ આકર્ષી રહ્યું છે? કારણ કે પોતાની તત્ત્વકાય અવસ્થાની કેવી મઝા છે, તેનું ભાન નથી! તત્ત્વકાય અવસ્થા એટલે? અનંત સુખમાં ને અનંત જ્ઞાનમાં અનંતાઅનંત કાળ સુધી મહાલવાનું! રોગ, શોક કે દારિદ્ર નહિ! કામ નહિ, અને ક્રોધ નહિ! શરીર જ નહિ, તો જન્મ-મૃત્યુ વચ્ચેની કોઈ પીડા નહિ! આટલી બધી આત્માની સ્વસ્થ અવસ્થા!! કેવી શ્રેષ્ઠ અને સુંદર કલ્યાણમય તત્ત્વકાય અવસ્થા!

તત્ત્વકાય કેમ પ્રગટે :—તીર્થંકર પરમાત્મા પણ એ ક્યારે પામે? સઘળા કર્મોનો સંસર્ગ છોડે ત્યારે! સઘળા કર્મોનો સંસર્ગ છૂટે ક્યારે? સર્વ કર્મ તોડવાની યોગ્ય સાધના થાય ત્યારે! કર્મને તોડવા યોગ્ય સાધના કઈ? પરમાત્માના પંથની કે પાપના-પ્રમાદના પંથની? જડના ગુણોની ખીલવણીની કે ચેતનના ગુણોની? હિંસાદિ અઢાર પાપસ્થાનકની કે અહિંસાદિ ધર્મસ્થાનકની? કર્મ તોડવાની સાધનામાં શું આવે? જગતમાં ફક્કડ લાલ થઈને ફરવાનું આવે કે જગતથી ફારગતિ લેવાનું આવે? આજની ખૂબી કેવી છે. બધે ફારગતિ છે, માત્ર અહિં નહિ!

સંસાર ઘોર દુઃખ દે છે. ભયંકર અપમાન કરે છે છતાં ફારગતિ નહિ! :—સગો ભાઈ દુઃખ દે છે, તો ચાલ ફારગતિ! માબાપ નથી ગમતા, ચાલો ફારગતિ! સગી બાયડી જરા દુઃખ દે છે, ચાલ ફારગતિ! પણ આ સંસાર ઘોર દુઃખ દે છે, છતાં? ફારગતિ નહિ!! તમને સ્વમાન નથી? અનંત અનંતવાર, સંસાર તમને અગવડમાં મૂકે, ત્રાસ આપે, છતાં સ્વમાન નથી! શું એમ ન થાય કે સંસાર સાથે ચાલ ફારગતિ કરું અને ધર્મ અગવડ વેઠીનેય કરું?

ધર્મ કેવો જોઇએ? તકલીફ કે અગવડવાળો, કે અગવડ વિનાનો?—સંસારમાં ગમે તેટલી તકલીફ કે અગવડ હોય તો શું કહેશો ખરા, કે સંસાર નહિ પાલવે, મૂકી દઉં? જરા ઉંડા ઉતરી જુઓ તો ખબર પડે કે 'સંસાર અને આત્માની ભાગીદારીમાં બધી મુડી આત્માની સાફ થઈ જાય છે, ને છતાં નફો દેખાવની વાત નહિ, ને નુકશાનનો પાર નહિ!!' માટે કહો હવે આવા ઘોર સંસારથી ફારગતિ ક્યારે લેવી છે? પણ તમે કહેવાના કે 'સાહેબ, ઘરમાં બેસીને ધર્મ થાય એવો હોય તો બતાવો-સંસારરૂપી લુચ્ચો ભાગીદાર ભલે સાથે રહે, અને ભગવાન જો એવો કોઇ સહેલો ધર્મ બતાવતા હોય, તો અમે ધર્મ કરીએ,' એમને?

પ્ર.– ત્યારે શુ સંસારમાં રહીને ધર્મ ન થાય?

ઉ.–થાય, પણ લુચ્ચાની લુચ્ચાઈ જાણીને, બદમાસની બદમાસી બરાબર ખ્યાલમાં રાખીને, પછી તેના પ્રત્યે તે તે રીતનો વ્યવહાર રાખીને ધર્મ થઈ શકે. મોટા શાહુકાર સાથેનો વ્યવહાર કેવો રખાય છે? ભય અને શકા રાખ્યા સિવાય, ચીઠ્ઠી વગર, હજારો રોકડા આપી શકીએ તેવો. એના પર એવો વિશ્વાસ કે એ જમે કરવાનો જ. પણ જો બદમાસ સાથે કદાચ વ્યવહાર કરવો પડે, તો ખાતું પડાવી, સામે સોનુ ગખી, પછી નાણાં અપાય છે. કેમકે ભય છે કે, નહિતર લુચ્ચો ફરી બેસે છે તો? સંસારની સાથે ભય ખરો? છોકરો આવે ને કહે "દસ રૂપિયા, પિતાજી! આપો સિનેમા જોવા," તો શુ કહો? "લઇ જા બેટા!" દિકરાની સાલગિરિમાં દસની સિનેમાની ટિકિટ મલે! અવસરે વીસ પચીસનો ખર્ચ કરીને દસને જમણ આપવાનુ મલે! ત્યારે શું ન મલે? પાંચ રૂપિયાની પરમાત્માની આંગી ન મલે! પાંચ સાધર્મિની ભક્તિ ન મલે! કેમ આમ? સંસારમાં ભય નથી; શંકા નથી; માટે નિસ્સંકોચ છૂટો હાથ. લુચ્ચા સંસાર સાથે વિશ્વાસનો વ્યવહાર જેને હોય, તે-

ધર્મ કરે ખરો, પણ માયકાંગલો, અને કચ્ચીને! શક્તિ કરતાં ઓછામાં ઓછો! આવાને માનવ-જન્મ શું સફલ?

પ્રગતિમાં વિઘ્ન કોણ? ધર્મમાં ભય:—આંખ મીંચીને વ્યવહાર ક્યાં? ને આંખ તીણી કરીને વ્યવહાર ક્યાં? સંસાર સાથે કે ધર્મ સાથે? સંસાર સાથે ભય તો નહિ, પણ સુખના વિશ્વાસ! સંસારના વ્યવહાર ઉલ્લાસથી બને! ભોગ આપીને બને! અને અહિંયા ધર્મ સાથે? ભય! અવિશ્વાસ! એટલે અફસોસ! કે પ્રતિજ્ઞા સાથે પણ એટલો ઉમળકો કે ઉલ્લાસ નહિ, નિયમિતતા નહિ!! એમાંય બને ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞાથી, બાધાનિયમથી આઘા ને આઘા રહેવાનુ, પાછુ એ થોડું કરવાનુ, તેય વેઠીયાની જેમ, પરાયાની જેમ; જોખી જોખીને!! ઓછું થયું તો શોક નહિ પણ ફાવ્યા માને!! કેવી કરુણ આત્મદશા!

જાગ્યાના સંસાર, ઊંઘ્યાના ધર્મ!!—બાર વાગે વેપારી કબાલો કરવા આવવાનો હોય, અને એ કબાલાના સોદામાં સેંકડો રૂપિયાનો તડાકો પડે એમ હોય, ભારે નફો થાય એમ હોય, તો અગીયાર વાગેથી કેવા તૈયાર અને સ્વસ્થ થઈ બેસો? ફજુલ વાતોથી ઘરના માણસ પજવે તો કહી દોને? કે "ચૂપ કરો!" કેમ વારૂ? પૈસાની વાત આગળ બધું ફજુલ લાગે છે. એથી રખે પજવણી કરે ને જો મગજ બગડી જાય, તો કબાલો બગડે! આ કેવી અને કેટલી તકેદારી! પણ ધર્મના કબાલા હોય ત્યાં શાંત ચિત્તે વિચારેય કરવાનો નહિ, ને અમલેય નહિ! તેમ સ્વસ્થતાયે નહિ! પણ ખૂબ અશાંતતા અને ઉતાવળ હોય! પછી નવકારવાળી હાથમાં ઠેઠ શતે લેવાની. તે ઉતાવળે ગણી કાઢવાની! એટલે એક નવકારવાળીમાં આખા દિવસની પાછળ કેટલી અસ્વસ્થતા અને કેટલાં ઝોકાં? થાકયા એટલે સુવાની વાત! કહોને કે જાગ્યાના સંસાર અને ઊંઘ્યાના ધર્મ! વિચાર તો કરો કે જાગ્યાના ધર્મ જોઈએ કે સંસાર? ઊંઘ્યાના

સંસાર જોઇએ કે ધર્મ ? જો જાગ્યાના ધર્મ જોઈએ, તો ટપોટપ ધર્મસાધના થવા માંડે. એમ થાય કે, ઉંઘવાનું આવે તે પહેલાં બને તેટલો ધર્મ કમાઈ લઉં. જાગ્રતિમાં બરાબર ધ્યાન રાખીને ધર્મ સારો કરી લઉં. 'ઉંઘ્યાનો સંસાર' એટલે બહુ મગજ પરોવ્યા વિના બહુ રસ લીધા વિના, સંસારી કામ પતાવવાના. ગતના સુવાના અવસરે સંથારા પોરસિનું ધ્યાન, જીવનમાં ઉત્તમ વિચારણાઓ, અને મહાપુરુષોના ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવાનું તે ઊંઘમાં પણ સંસાર ન ચાલે એ માટે બ્રેક છે. વિચારણામાં એ વિચારવાનું છે કે આ કેવો સંસાર ! આત્મા કયા સ્વરૂપવાળો, ને કેવી પુદ્ગલની ગદ્ધા મજૂરી મારે ચાલી રહી છે ! ! પાંચે ઇન્દ્રિયો આત્મધનને કેવી લૂંટી રહી છે ! અરે ! આવા સંસાર સાથે મેં ભાગીદારી રાખી ! મને એ આખો ને આખો લૂંટી રહ્યો છે. છતાં તેનાથી છુટાછેડા લેવાની વાત હજી નથી આવડતી ? હું કેવો મહાઅહિંસા, મહાન સત્ય મહાદાન, મહાક્ષમા, મહાસત્વ ઇત્યાદિ મહાગુણોનો હિમાયતી, અધિકારી અને ચાહક ! ત્યારે સંસારની જંજાળ અને સંસારના વિષયો, એ બધું મારું કેવું લૂટી લે છે ? બસ, હવે તો જાગ્રત થાઉં, અને એની લૂટમાં ભગ કરૂં.'

મહાપુણ્યવંતા પ્રભુએ હહાપણ શામાં માન્યુ ?—

એવા લૂંટારા સંસારથી સર્વથા ફારગતિ લેવાની તીર્થંકરને પણ કેટલી જહેમત ? તેમને પણ જગતની અનાદિ ચાલથી બહુ વિપરીત ચાલવું પડે ! એ સુખી અને માનભર્યા સંસારના સર્વ સંબંધો છોડી ચારિત્ર લે ! અનેકમાંથી એકાકી બને ! મહેલ, શિબિકા, અને અન્ય વાહનો છોડી જંગલમાં થઈ પગપાળા ફરતા રહે ! દૈનિક અનેક ટંકના બાદશાહી ભોજનો મૂકી, દિવસોના દિવસો સુધી ભૂખ્યા રહે ! મોટા રાજા રાજકુમારોની તથા દેવતા અને ઇન્દ્રોની સલામી

ઝીલવાની વાત છોડી રસ્તે જનાર ગમારનાય ધપ્પા ખાય! કેમ એમ? અક્કલ ઓછી હશે એમ? ના, પ્રભુ તો અવધિજ્ઞાની હતા! મનઃ પર્યાયજ્ઞાની હતા! 'આ ગોવાલિયો, આ સંગમ શું કરવા માગે છે,' તેના મનના ભાવ જાણી શકે! અઢી દ્વીપના સંજ્ઞી પંચેદ્રિયોના મનની વાત જાણે! આવું અદ્દભુત જ્ઞાન ધરનારા પ્રભુએ જીવનમાં શું અપનાવ્યું? શેમાં ડહાપણ માન્યું! કહો કે ઉપસર્ગ સહવામાં! દેવતાઈ થાળ હાજર થઈ શકે છતાં, એમણે ભૂખ્યા રહી તપ તપવાનુ પસંદ કર્યું! ઇન્દ્ર વગેરે સલામ કરી સેવામાં હાજર રહેવા તૈયાર છતાં કર્મ ખપાવવા ગમાના ગડદાપાટુ ખાવામાં ડહાપણ માન્યું! મોહને કચરવા અપમાન સહવામાં આત્માનુ સુખ માન્યું! 'ધન્ય રે મારા જિન!' જ્યાં સુધી આ રીતે જીવનમાં ઘટાવો નહિ, ત્યાં સુધી તીર્થંકર પરમાત્માના જીવનમાં શુ ચમત્કાર છે, તેની ગમ નથી પડવાની; જીવનમાં સાચું કર્તવ્ય શુ છે તેનું ભાન થવાનું નથી. આત્માને આ ટૂંકા ઉચ્ચ જીવનમાં કોઇ ભવ્ય સાધના કરી લેતા બનાવી શકવાના નથી.

જીવની કંગાલ દશા એવી કે "એક શેઠ હતા," આટલું જ સંભળાય, ત્યાંતો "હા, હા, પછી શું?" એમ જિજ્ઞાસા સતેજ થાય! પણ 'જુઓ મહાવીર પ્રભુ નામે ચોવીસમા તીર્થંકર હતા,' એમ સંભળાય, ત્યાં તો 'એ તો અમને ખબર છે!' એમ ઝટ આંડવાળ અને નીરસતા કરાય! આ શું? તત્વની કોઇ જિજ્ઞાસા નહિ! કેમ આમ? પરમાત્માનાં ચરિત્રમાં કેવો આત્મશૌર્યનો ચમત્કાર ભર્યો છે, તેની ખબર નથી.

પરમાત્માનુ સ્વરૂપ'—આ શૌર્યમાં એવી અદ્દભુત વાતો છે, કે 'ઘરમાં એ એકલા અટુલા નહોતા! એમને ભૂખ્યા રહેવું પડે એવુ નહોતું! અપમાન–ટોણાં નહોતા ખાવાના! ઘરમાં કોઇ મહેણાં મારતું નહોતું, કે 'ક્યાં સુધી ઘરમાં બેસી રહેશો?' તો

પણ પ્રભુ સંસારમાં બેઠા છતાં એવા વિરાગી છે, કે અવસરે સંસારને તજી બેઠેલા એવા ન હોય! સમૃદ્ધિમાં બેઠા છતાં એવા અલિપ્ત કે જેવા બીજા કેઈ આત્મા, સમૃદ્ધિ ન હોય છતાં પણ ઠેઠ મોત આવે ત્યાં સુધીય અલિપ્ત ન થઈ શકે કે ન બની શકે! પ્રભુ મહાજ્ઞાની છતાં.એવા કોડ નહિ કે "લાવ, પ્લેટફોર્મ ફુલાવી દઉં! કોઈના ભવિષ્ય ભાખી કે હૃદયના ગુપ્ત ભાવો કહી ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર કરાવું, કોઈના આ ભવના છૂપાં પાપ કહી હલકા પાડું!" આવા કોઈ કોડ નહિ! આવા પરમાત્માને કેમ કહેવાય કે "સંસારમાં કેમ પડી રહ્યા છો, ચાલો ઊઠો ચારિત્ર લો. "કેમકે એ સંસારમાંય મહાવિરાગી, ઉદાસીન, ગભીર, અને ઉચ્ચ કોટિના ગુણોને ધરનારા હોય છે. માટે જ લોકાંતિક દેવો જુદી રીતે વિનવે છે–'પ્રભુ, ધર્મ તીર્થ પ્રવર્તાવો' ત્યારે હવે પ્રભુ પણ ચારિત્ર લે છે, તે શા માટે? તીર્થંકર બનવાના શોખથી નહિ, પણ માથે અનંત કર્મોનો ભાર છે, તેને તોડવા માટે સંસાર ત્યજી સંયમ, તપ અને ધ્યાનનો જ ભવ્ય પુરુષાર્થ કરવાના હિસાબે જ ચારિત્ર લે છે! કોણ? ઇન્દ્રોના પૂજ્ય. તમે લેશો! લેશો તો આ જ પુરુષાર્થ માટે લેશો ને? જેવો સંસારને હોંશથી બાઝીને રહેવાનો જોરદાર પુરુષાર્થ આજ સુધી કર્યો છે, એમાં ગમે તેટલાં દુઃખ નુકશાની લેવાં પડે છતાં સંસારથી ફારગતિ ન લેવી, આવા નિર્ધાર સાથે એને વળગી રહેવાનો પુરુષાર્થ છે, તેવો મોહ અને કર્મ તોડવાનો જો જોરદાર પુરુષાર્થ નથી, તો આવા લોકોત્તર દેવાધિદેવને આપણે શું પામ્યા, શું સમજ્યા? એવા પરમ પુરુષનો સથવારો પામ્યા પછી તો મોહની સુસ્તી ઉડાડી દેવી જ જોઈએ. એકલી ભાવના રાખે જઇએ તેથી શુ વળે? સારી ભાવના સાથે પ્રભુના ચીલે ચાલવાનો પુરુષાર્થ જોઈએ

પ્રતિજ્ઞાનુ માહાત્મય અને અતિ આવશ્યક્તા:—તીર્થંકર પરમાત્મા સંસારની ફારગતિ પહેલી તકે લેવાના હિમાયતી! એમને,

દેખાય કે ભાવના ગમે તેવી સારી, પણ જો અમલ ન થાય, સંસાર ખરાબ લાગ્યો પણ જો એનો ત્યાગ ન થાય, તો તે કર્મ તોડવાનો ભવ્ય પુરુષાર્થ નહિ! માટે પ્રભુ પોતે પ્રતિજ્ઞા સાથે સંયમમાં બહાર પડે છે. દીક્ષા વખતે પ્રભુને શણગારી દેવો વરઘોડા ચઢાવી નગર બહાર લઇ આવે. હવે ત્યાં વેષ અલંકાર ઉતારાય પછી સંયમ લેવાય. સૌ પહેરાવવા તૈયાર! ઉતારવા કોણ આવે?" શિબિકામાં બેસાડવા બધા આવે! ઉતારવા કોઇ નહિ! ન કુટુંબીઓ કે ન દેવતા! પ્રભુ જાતે જ બધું કરે. બીજા તો મુંગા મુંગા જોયા જ કરે. લોચ કોઇના કહેવાથી કે કોઈની પાસે કરાવવાનો નહિ, જાતે જ કરવાનો! તેય પાંચ જ મુઠીમાં! સમસ્ત નરનારી અને દેવદાનવની વચ્ચે મોહને પડકાર સમી ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા ઉચરવાની! શું ઇન્દ્ર ત્યાં ન કહે કે 'પ્રભુ! આપને વળી પ્રતિજ્ઞાની શી જરૂર? આપને પ્રતિજ્ઞાની જરૂર નથી.' કેમકે પ્રભુ તો મેરુ જેવા નિશ્ચલ છે. પ્રભુનો નિર્ધાર, એક બાજુ કદાચ બ્રહ્માંડ ઉથલી પડે પણ, ન ઉથલે તેવો પ્રબળ છે! તો અહીં સમજવું જોઇએ કે જીવનમાં ઘણાં એવાં પાપ પ્રભુ આચરતા નથી. છતાં પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર જો તીર્થંકર પરમાત્મા જેવાને પણ લાગી, તો આપણે કોણ માત્ર? ન આચરવા છતાં જીવનમાં પ્રતિજ્ઞાના અભાવે જગતના પાપોનો જે જે ભાર લાગે છે, તે અવિરતિના ઘરનો, અને વળી એમાં આચરીને પાપ કરાશે તે યોગના ઘરનો; એમાં પાછા રાગદ્વેષ ભળ્યા એટલે ભાર વધ્યો કષાયના ઘરનો; તેમાંય કર્તવ્ય માન્યું તે પાપનો ભાર મિથ્યાત્વના ઘરનો!! પાપસ્થાનકને આચરીએ નહિ, તો આચરવા અંગેનું યોગનું પાપ ન લાગે, પણ એ પાપ ન કરવાની જો પ્રતિજ્ઞા ન કરીએ, તો ત્યાં સુધી અવિરતનું પાપ તો સતત લાગે જ!

સ્વચ્છંદતા ટાળવાનું અમોઘ સાધન પ્રતિજ્ઞા :—બાધા નિયમથી ભાગો મા. જીવનને એનાથી બાંધી લો. સમજો કે ત્રણ

જગતના નાથને પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર છે. મનઃ પર્યાય મહાજ્ઞાનીને પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર છે! જેને જોઈએ એટલા ભોગવૈભવ મળે અને ભોગવી શકે, છતાં એનો મનથીય ખપ નહિ એવા નિર્ધારવાળાને પણ પ્રતિજ્ઞાની જરૂર છે! ત્યારે જેને પુરૂં મળતું ય નથી, અને છતાં ખપ ઉભો છે, અથવા તો ન જ ખપે એવો નિર્ધાર નથી, એવાને પાપથી બચવા શું આજે પ્રતિજ્ઞાની જરૂર નહિ? માત્ર જ્ઞાતા–દ્રષ્ટા બનવાના ડોળ કરી તરી જવાય?

મૂર્ખની ઇન્દ્રિયો દુકાળીયણ અને દેવાળીયા! —આજે તો અબળાઓ હિંમતવાન છે! વાતવાતમાં છઠ્ઠ અને અઠ્ઠમ; અને તેય પકવાન્નભર્યા ઘરમાં, બહોળા કુટુંબમાં! જ્યાં આગ્રહથી માનભેર પેટ ભરીને નિરાંતે ખાવા મળી શકે ત્યાં! શા માટે? સમજે છે એ કે, 'અનંતકાળ ઘણું ખાધું પીધુ, હવે નહિ ઇન્દ્રિયોનાં ઉઘરાણાં ઘણાં ભર્યા, હવે ભરવાનાં નહિ ઇન્દ્રિયો તો દુકાળીયણ છે, કેમકે કદી ધરાવાની નથી. એ દેવાળીયણ છે, કેમકે કશુ જમે બતાવે નહિ. હવે તો કોઈ શાહુકારનાં ઉઘરાણાં ભરો; જેથી જમે થાય, અને મજરે મળે.' ઇન્દ્રયોને શાહુકાર ગણતા નહિ. એને તો એકવારથી માંડી સેંકડો હજારો વાર દીધેલુંય એ ફોક કરે! એને તો જાણે 'ખા ગયા, સો ખા ગયા'! જીવ પાસે રોજ માગે 'નવું લાવ! જ્યાં સુધી જીવ! તું મૂર્ખ રહે ત્યાં સુધી હું માગીશ' જીવની મૂર્ખતા કઈ? અવિરતિની. માટે જ વ્રત–પચ્ચક્ખાણના, અને પ્રતિજ્ઞા–ધર્મના કોટિ મૂલ્ય સમજી જીવનને પ્રતિજ્ઞાની સાંકળથી જે બાંધી લે, તેની ઇન્દ્રયો સુડદાલ થઈ જાય! એવા બહુ વ્રતોના અભ્યાસના પરિણામે તો ઇન્દ્રિયો પછી માગતી જ બંધ, અને કર્મબંધ પણ અટકી જાય!

વિષયોથી પાછી વળેલી ઇન્દ્રિયોને કયા રોકવી? —પ્રતિજ્ઞા ધર્મથી ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યા પછી એ કહે છે કે 'હવે તું ડાહ્યો

થયો, એટલે તારી પાસે મારાં ઉધરાણાં નહિ! હવે તો જગતના બીજા મૂર્ખાઓ પાસે માગીશ!' તો પછી શું ઇન્દ્રિયો તદ્દન નિષ્ક્રિય થઈ બેસે? ના, હવે પ્રશસ્ત સ્થાનોમાં એની પ્રવૃત્તિ થાય. આંખ કામિનીના રૂપ ન માગે, એ તો હવે દેવમૂર્તિ અને ગુરુના દર્શન, શાસ્ત્રનાં વાંચન, અને હાલતાં ચાલતાં કે વસ્તુ લેતાં મૂકતાં, જીવ-જંતુની હિંસા ન થાય તે માટે સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણમાં ખૂબ પ્રવર્તે. કાન વીતરાગની વાણી સાંભળવામાં દોડાદોડ કરે. જીભને તો જાણે વલવલાટ હોય કે 'સદા પ્રભુગુણ ગાવામાં મસ્ત રહું! કૃતજ્ઞતા માનવામાં, અપરાધ કે સ્વદોષ કબૂલવામાં તૈયાર રહું! અન્યના ગુણ પ્રશંસવામાં જરાય આનાકાની ન કરું!' વળી જીભનો પ્રશસ્ત ઉપયોગ બીજાને પાપથી બચી ધર્મમાં જોડાય એવી સલાહ-પ્રેરણા આપવામાં છે. મહાન જે પરમાત્મા, એમના સંબંધમાં આવતા પદાર્થોમાં ઇન્દ્રિયો આનંદથી જો જોડાય, તો વિષયો તરફ વિરાગી થાય.

પદાર્થો તરીકે દિવ્ય સમવસરણ દેખાય દિવ્યવાણી, સુર-પુષ્પવૃષ્ટિની સુગંધ, જગદ્ગુરુના ચરણે સ્પર્શ, વગેરે ઉંચા શુભસ્થાનમાં ઇન્દ્રિયો લટ્ટુ થઈ જાય. "મારા પરમાત્માનુ આ બધુ કેવુ સુંદર!" એ વિચારે મનનો ઉપયોગ ક્યાં કર્યો? પરમાત્માને યાદ કરવામાં! બસ, શ્રી જિન અને જિનશાસનને વધુને વધુ આત્મસાત્ કરવામાં ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ, એ પછી અનાદિની ખોટી વિષયોની લત ભૂલાવી દે છે; કુટિલ કર્મની લપમાંથી જીવને છોડાવે છે. ઇન્દ્રિયો શાંત થઇ જાય છે. પછી કોઈ વિષયના વિકાર નહિ. વિકાર એટલે બહારના વિષયો પ્રત્યે ઇન્દ્રિયોની લ્હેવાઈ જવાની સ્થિતિ, વિહ્વળતા, વિકાસ કે ખિન્નતા. અનુત્તરવાસી દેવતાને કેમ વિકાર નહિ? કારણ એ છે કે એમને એટલી બધી ઉંચી શાતા છે કે વિકારની અશાતા ઉઠતી નથી. બાકી તો એ

અવધિજ્ઞાની છે, તેથી જે સારા રૂપને જોઇ શકે ત્યાં માંહી કેવો કચરો છે, તેય જુએ ! ઇન્દ્રિય ક્યાં સુધી કૂદે ? આત્મા મૂર્ખો થઈ એકલું ઉપરનું જુએ ત્યાં સુધી. મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવતાય અંદરનુ જુએ ખરા. પણ હિસાબ માંડે કે "એ તો માનવની સ્ત્રીઓ ગંદી અમારી દેવીઓ ગંદી નહિ." ત્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ તો ભાવી અનર્થ કેવો આ કરે, તેના તરફ બરાબર લક્ષવાળા હોય, અને વર્તમાન પદાર્થોમાંય તાત્વિક અસુંદરતા તથા ખરાબીને સચોટ નીરખનારા હોય.

ધ્યાન રાખો કે વિકારોની અવસ્થામાં અશાતા છેઃ—કામ વિકારમાં સૌધર્મ-ઈશાન નામના પહેલા બે દેવલોકવાળાની જેવી વિહ્વળ સ્થિતિ તેવી ત્રીજા ચોથાની નહિ. એને એમ થાય કે 'આ પશુરમત શી ? બહુ મન થાય તો શરીરે સ્પર્શ માત્ર કરી લેવાનો.' ત્યારે પાંચમા છઠ્ઠા સ્વર્ગવાળાને લાગે કે 'આ અડવાનાંય ટાયલાં શા ? જરા આંખે જોઇ લેવાનું, એટલે બસ !' સાતમા આઠમાવાળાને એમ થાય કે 'દેવીના રૂપમાં જોવાનું શું ? એનું સંગીત સાંભળ્યું કે ઘણું.' નવમાથી બારમાવાળાને વળી એવું લાગે કે જોવું-સાંભળવું એ શું ? બહુ દિલ થાય તો દેવીનું ચિંતન જરા કરી લીધું કે બસ.' ત્યારે ઉપરના ગ્રૈવેયક-અનુત્તરવાસી દેવતાઓને તો શાતા અને સ્વસ્થતા એટલી બધી ઉચી કે ઇન્દ્રિયો કે મનના વિકાર નહિ ! વળી સ્ત્રીનો વિચાર પણ શા માટે જોઇએ ? એવા અભખરા જ નહિ. એ તો અજબ નિર્વિકાર રહે ! ! મિથ્યાત્વી જીવ નવગ્રૈવેયકમાં જાય, તે પણ ત્યાં નિર્વિકાર રહે, સખણો-સુલક્ષણો રહે ! એ છોડે કે પાછો અપલક્ષણો થાય !

ઉદય પછી નથી હોતો. શાતા થાય તેવો જો ઇન્દ્રિયોને વિષયસંયોગ કરાવ્યો તો જ અહીં મઝા આવી. પણ આ શાતાની મઝા માનસિક સંકલ્પ અને ઇંદ્રિયસંયોગ વગરની મઝા પાસે તુચ્છ છે!' મોક્ષમાં કોઇ કર્મના ઉદય નહિ, કોઇ વિકાર નહિ, આત્માની નૈસર્ગિક અનંત આનંદમય અવસ્થા! કહો જોઉં, આ તત્ત્વકાય કેટલી ઉંચી? તે ક્યારે થાય? આઠ કર્મનો સંબંધ તોડવાથી. તે સંબંધ તોડવાનુય ખાલી વાતો કરવાથી ન થાય, પણ ધર્મકાયના કષ્ટમય પાલનથી થાય. ધર્મકાય માટે સંસાર છોડી પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ કે, "सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जावज्जीवाए...સર્વ પાપમય પ્રવૃત્તિ જીવનભરને માટે હું ત્યજી દઉં છું." આ પ્રતિજ્ઞાની સાથે સૂક્ષ્મ અહિંસા, કઠોર તપ, અને અપ્રમત્ત સંયમની આરાધના મજબુત મનોબળ સાથે, અને રાગાદિને મચક ન આપવાનો દૃઢ નિર્ધાર કરીને કરવાની છે. જે પ્રભુની માનસિક સ્થિતિ એવી શ્રેષ્ઠ છે, કે કદાચ ઉપસર્ગમાં ચક્કીમાં પીસે તોય ટહુકાર નહિ કરે, તેવા તીર્થંકરદેવ જેવાનેય એ પ્રતિજ્ઞાની, એ વ્રતની, અને એ પાલન સાથે કડક તપ-અભિગ્રહની જરૂર લાગી, ત્યારે આજના અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને જરૂર નહિ!! આજના કહેવાતા જ્ઞાતા-દ્રષ્ટાને એવું કશું આચરવાનું નહિ, અને એ એમજ મોક્ષે પહોંચી જવાના!!' મોક્ષ એ લોકોએ ઠીક સસ્તો અને સરળ કરી દીધો!

નબળાને ટેકો પ્રતિજ્ઞા:—જગતના જાહેર ચોગાનમાં પરમાત્મા પ્રતિજ્ઞા ઉચરે છે! તે સાંભળવા ઇન્દ્ર કોલાહલ બંધ કરાવે છે! એ સાંભળે એ માટે, કે 'એ પ્રતિજ્ઞાના શબ્દો અમારા જેવા પામરોથી સંભળાઇ જાય, તેથી કાંઇક મોહના હાંજા ગગડી જાય, ને રાગદ્વેષની દિવાલો ખખડી ઉઠે તો સારૂં'!' પ્રતિજ્ઞા વિનાના ત્યાગમાં તો જ્યાં પ્રલોભન આવ્યું કે લપસતાં વાર નહિ! તણખલા જેવા વિષયો આત્માને જ્યાં નચાવી જતા હોય; ત્યાં પ્રતિજ્ઞાધર્મ વિના

કેમ ચાલે? મહામૂલ્યવંતા લાભ જો પ્રતિજ્ઞાધર્મથી નજીવા પ્રયત્ને અને અલ્પ ભોગ આપ્યે કમાઇ શકાતા હોય તો તેને કેમજ જતા કરાય? માટે જ જીવનને અનેક સારી પ્રતિજ્ઞાઓથી શણગારી દેવું જોઇએ.

રાગદ્વેષ સામે મોરચો :—ત્રણ અવસ્થા કહ્યા પછી ચોથી વાત એ કહી કે શ્રી મહાવીરદેવ યોગીગમ્ય છે. યોગીગમ્ય કહીને શુ સૂચવ્યું? યોગીઓ એટલે જિન (કેવળજ્ઞાની), શ્રુતજિન (ચૌદપૂર્વી), અવધિજિન (અવધિજ્ઞાની) વગેરે. એમાં કેવળજ્ઞાની વીતરાગ એટલે કે જેણે રાગદ્વેષને જીતી લીધા છે. તેય હોય, તેમજ રાગદ્વેષને જીતનારાય હોય. વીતરાગ એટલે જેમના સમસ્ત રાગદ્વેષ ચાલ્યા ગયા છે તે. જિતનારા એટલે જેમણે રાગદ્વેષને બહુબહુ દબાવ્યા છે તે. રાગદ્વેષ શી રીતે દબાય? જો એની સામે મોરચા માંડ્યા હોય તો રાગદ્વેષને કહી દેવાય કે અમારે તમારી બધી વાતો કબુલ નહિ. બધી ભાગીદારી કબુલ નહિ તમારૂં શિખવ્યું બધું કરીએ એ હવે નહિ. તમને અમે અમારા માનીએ એમ નહિ. તમારા લાભમાં આત્માનો લાભ દેખીએ નહિ.” આવા નિર્ધાર કરી લીધા હોય, તો મોરચા એને હઠાવવાના થાય. આ તો મૂર્ખો છે જીવ, રાગદ્વેષના લાભમાં પોતાનો લાભ દેખે છે! માટે જ રાગદ્વેષ તેને બનાવી જાય છે, રમાડી જાય છે, અને દુર્ગતિમાં ઘસડી જાય છે! રાગદ્વેષને જિતનાર એટલે તે, કે જે અંશે જિન બનેલા છે. તેવા ઉચ્ચ આત્માઓને આ પરમાત્મા ગમ્ય છે, અર્થાત જાણી સમજી શકાય તેવા છે. યોગી બને નહિ ત્યાં સુધી પરમાત્માને હૃદયમાં જાણી સમજી શકે નહિ. દા. ત. જેમ, સાચી મા હૃદયમાં દીકરાને સમજી શકે છે. જે આત્માઓ સંસારના પક્ષપાતી છે, રસિયા છે, તે આત્માઓ પરમાત્માની જિજ્ઞાસા કરવાને પણ સમર્થ નથી. સંસારથી સ્હેજ પણ ઉભગે, એને એમ થાય ‘અરેરે! આ

જાત પણ શ્રેષ્ઠતાવાળી સ્થિતિમાં દેખાય છે, તો પછી આંતરિક મનુષ્યજીવન કોઈ ઉંચા આદર્શ માટે સર્જાયેલું છે, તે ચોક્કસ છે, એ બરાબર ખ્યાલમાં રાખો.

માનવ તરીકેની એટલી બધી વિશેષતા છે કે જેમાં અક્કલ વાપરી પુરુષાર્થ ફોરવતાં આવડે તો જુગજુગના થોકબંધ પાપોને ઉખેડી નાંખે! મારે આટલા બધા પાપસ્થાનકની છૂટ શી? લાવ જાતની ટીપ કરી લઉં. શક્ય હોય તો આ ભોગ, કે આ પાપ જિંદગી સુધી ન કરવાનો નિયમ કરી લઉં. કાયરતા રહેતી હોય તો એક વર્ષ કે ચોમાસા પુરતું તે તે પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી શકાય જિન-શાસનમાં વિવેક સુંદર છે, એટલે જૂના અભ્યાસીને જરૂરીમાંથી પણ વધુને વધુ પાપના ત્યાગ કરવા કહે છે, અને નવાને વધારે પડતા પાપના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા કરવા પ્રેરે છે. સારૂં જીવતર એ, કે જેમાં હૃદયને વધું કાળું કરનારૂ કશું ન જોઈએ! પરમાર્થી માણસો કહેતા કે પરમાર્થના કાર્યો કરવા હોય, તો ઘરમાં તિજોરી વસાવશો નહિ! કેમ એમ? તો કહે કે "જો તિજોરી હશે તો લક્ષ્મીદેવીને એ તિજોરીરૂપી મહેલ કે જેલમાં પુરી રાખવાનું મન થશે. દરમિયાન, જો આપણે ખપી ગયા, તો લોક તો કહેશે કે શેઠની પાછળ ધન સારૂં નીકળ્યું;' પણ શેઠને હવે શું? હવે શેઠને અહિં ધનને પેટીમાં જ પુરી રાખવાના યોગે, પરભવમાં પોતાના આત્માને દુર્ગતિમાં, અને દુઃખ–દરિદ્રતામાં સારૂં પુરાઈ રહેવાનું!! આ શું? શાણાશી કે નાલેશી?"

ઉચ્ચ ધર્મથી પાપ ધોતાં આવડતું નથી, તો પછી કાં પાપ બાંધવાથી જ પાછું ન હઠવું?—તમે સાચો શ્રીમંત કોને કહો? શું લક્ષ્મીને તિજોરીમાં પૂરે તેને શ્રીમંત કહો, કે એક હાથમાં આવે ને બીજા હાથે જે ઉછાળે, તેને શ્રીમંત કહો? પાપ શામાં?

લેવામાં લાખો ગણું પાપ કે ફેંકવામાં ? ફેંકવામાં તો અખૂટ પુણ્ય છે. એટલે જ જો બહુ લેવામાં બહુ પાપ છે, અને એ પછી એ પાપ ધોવાની જો તાકાત નથી, તો પછી પાપ બાંધવાની વાત છોડી દેવી જોઈએ. ભારે પક્વાન્ન કોણ ખાઈ શકે ? કે જે એને પચાવી શકે, જેની પાછળ ભારી કોટિનો ક્રિયાધર્મ અને તપની કષ્ટી ઉઠાવી શકે તે ત્યારે 'આ પાપમાં આપણું ગજુ નહિ,' આમ વિચારી પાપથી જો આપણે પાછા ફર્યા, તો આત્માનું સત્ત્વ સારું ખિલવ્યું. પણ અહીં ખૂબી તો જુઓ કે ધર્મ રતી પાઈ જેટલો કરવો, અને માનવું કે 'મે ઘણું કર્યું'!' અને કર્મ કરોડોગણાં કરવા છતાં માનવું કે 'હું કંઈ પાપ નથી કરતો !' આમાં સત્ત્વ શું ખીલે ?

પાપનો હિસાબ હૃદય પર છે :— એટલે કે પાપ કેટલા પ્રમાણમાં થવાનાં, તેનુ માપ હૃદય કેવું છે, તેના પર છે, હૃદયમાં સ્વાભાવિક રીતે શં રમી રહ્યું છે. તેનો જાતે ખ્યાલ કરજો. તે હિસાબે તમે કેવા પાપી છો એનો ખ્યાલ આવશે. જુઓ જો, હૃદયમાં શું રમે છે ? જો પાપવાસના, અર્થકામની હોળી, હર્ષ શોક, કેમ-સારૂં સારૂં ખાવુપીવું, ઠીક મળ્યું હોય તેના પર મસ્તાન રહેવું, આવા આવા પાપના શલ્યો હૃદયમાં ઘાલી મૂકયા હોય, અને એ વળી 'બ્લેક' અક્ષરે લખી નાખ્યાં હોય, તો પછી બાહ્ય પાપનો ધીકતો ધંધો ચાલે, એમાં નવાઈ નથી સામાન્ય રીતે શું હૃદયમાં પાપસ્થાનકની રમત ચાલે છે કે એના પ્રતિપક્ષી ધર્મસ્થાનકોની વાતો રમી રહી છે ? એના પર માપ કાઢી શકાય કે બહારથી આટલા પાપ થશે કે નહિ થાય.

ધર્મસ્થાનક એટલે શું :—દા. ત.-પહેલે પ્રાણાતિપાત પાપ-સ્થાનક સામે પહેલું અહિંસા ધર્મસ્થાનક. હૃદયમાં અહિંસાની

વિચારણા, ને હિંસાનો તિરસ્કાર હોય. 'અહો છકાય જીવના કુટા અનેકભવ કર્યા, ક્યારે એવું જીવન મળે કે કાચા પાણીના એક ટીંપાનાય જીવોની વિરાધના ન થાય, લીલી વનસ્પતિનો જરા પણ સ્પર્શ ન થાય એવી દયા પાળુ. ' એવા મનોરથ હોય. એમ બીજું ધર્મસ્થાન સત્ય. એની વિચારણા હોય એવી, કે પ્રાણ જવાનો વખત આવે પણ સત્યથી મારે નહિ ડગવાનુ, અસત્ય નહિ જ બોલવાનુ.' તોજ બહારથી હિંસા જૂઠના કાય ઓછા થવાના. એવી રીતે જો અતરમાં ત્રીજા ધર્મસ્થાનકમાં નીતિ અને ન્યાયનો ખપ છે, તેમ ચોથા ધર્મસ્થાનકમાં પળે તો બ્રહ્મચર્યનો,. નહિ તો શુદ્ધ સદાચારનો ખપ છે, તો બહારથી અને અંદરથી અનીતિના અને દુરાચારના પાપ સેવાતાં અટકવાના. પણ જો અદર પાપવાસના છે, તો આપણે જો કે એવા કુળમાં જન્મ્યા છીએ કે આગળ વધીને મોટાં પ્રગટ પાપ થઈ શકશે નહિ, તો પણ અદરની પાપવાસનાના યોગે મનગમતાં રૂપ જોવાયાં કરાશે, નોવેલો વચાયા કરાશે, ઘેલાં ગીત રાત દિ સંભળાયા અને ગવાયા કરાશે, કેળવેલાં અભક્ષ્ય ખાવામાં સંકોચ નહિ રહે. આવું આવું તો કેટલુંય ચાલવાનું. આનો અર્થ એ કે હૃદયમાં ધર્મસ્થાનક નહિ, પણ પાપસ્થાનક રમે છે.

બાહ્ય વર્તનનો મોટો આધાર અદરની રમત પર છે:— અપેક્ષાએ વિચાર કરો કે કોઈ એક માણસ દુરાચારી હોય, પણ એવો કે પોતાની એક સ્ત્રી ઉપર બહાર કોઈ બીજી એક જ સ્ત્રીને ચાહતો હોય, તો તે એટલા પાપમાં જ અટકવાનો; પણ આજની શૃંગારી નોવેલોના વાંચન, બિભત્સ સિનેમાનાં પ્રેક્ષણ, ગણિકાના જેવા વેશ-પરિધાન કરેલાના રૂપનાં નિરીક્ષણ, ઈત્યાદિ કરનારો મનથી કેટલી સ્ત્રીઓ પર ધસે, તેનો કંઈ પાર ? આમાં કોઇ કાંડુ પકડનાર નહિ, એટલે ક્યાં ક્યાં સ્વચ્છંદી મન ન પહોંચે એનો હિસાબ નહિ !

દુષ્ટ મનના નતીજા :–લાભમાં શું ? સત્ત્વનો નાશ ! અવિવેકનો વિલાસ ! લોકોનો અણવિશ્વાસ ! સ્ત્રી સાથે કંકાસ ! આ તો આ જ ભવમાં ! પરતુ આગળ ઉપર, દૃષ્ટિના દોષથી નરકનુ આયુષ્ય જો બાધ્યું હોય તો ત્યાં આંખોમાં ભાલા પડે ! જો ચામડીના સ્પર્શના રાગથી નરકે ગયો, તો અગ્નિ–ધીખતી પુતળીઓને ભેટવાનુ ! ન ભેટે તો પરમાધામી શરીરે ભાલા ભોંકી ભેટાડે. આ તો વળી એક પરભવનાં ફળ ! એ પછી પણ અનેકાનેક દુઃખમય હલકા ભવોનો પાર નહિ ! અહિં ભલે મોટા રાજા મહારાજા હોય, પણ જો રાણીના સુંવાળી ચામડીનાં અધરાગમાં રહી મર્યા, તો મરીને કદાચ એ જ રાણીની ચામડીનાં ગુમડામાં કીડાપણેય જન્મે ! કેમ જાણે કર્મરાજાનો કાયદો કે 'જે વિષયની તને ઘેલછા થઈ હોય તે તને બતાવુ ખરો, પણ એનો ઉપભોગ કરવા વિના ઉલટુ ત્યાં તને રડાવી રીબાવીને તારો કચ્ચરઘાણ કરૂં !' જીવ જે આ રાગ તરીકે જુવે છે, અર્થાત્ બંગલો સારો, બગીચો સારો, લક્ષ્મી સારી, લલના સારી, શરીર સારૂં, સ્વાગત સન્માન સારા વગેરે, જીવે માનેલા એ સારાના જ પ્રતાપે જીવનો વિનાશ સર્જાય છે ! ! એ જ ગુમડા પર તક આવતાં એવો પરજો કર્મ દબાવરાવે કે કીડાનો કચ્ચરઘાણ નીકળી જાય. રૂપસેને સુનદાને સુંદર અને સારી રીતે સ્ત્રી તરીકે ખૂબ જોઈ, વધુ જોવા ધસ્યો, એમાં પામ્યો અનેક અકાળ મોત !

કારણે તંદુલિયો મત્સ્ય મરીને નરકમાં જાય છે! સારી અને મારી માનેલી કુરૂમતી રાણી વગેરેની લતથી બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી સાતમી નરકનો મહેમાન થયો! 'કેવો હું ચક્રી! કેવી મારી સુંદર કુરૂમતી પટ્ટરાણી!' કહો, આ રાગનું પાપસ્થાનક શું કામ લાગ્યું? ત્યારે, બીજી બાજુ 'એ બધી ફજુલ માયા છે, સારી નહિ પણ સંસારવર્ધક છે.' એમ વૈરાગ્યના ધર્મસ્થાનક સેવી ધન્નો, શાલિભદ્ર, ધનાજી, મેઘકુમાર, સુબાહુ, નંદિષેણ, વગેરે ઉભા થઈ ગયા!!

તમને એમ થતું હશે કે વર્ષોથી જેને અમે મનમાં વસાવેલા અને અમને જેણે મનમાં રાખેલા, એ સ્નેહીઓને કેવી રીતે વિસર્યા વિસરાય?, પણ એ રટણ અને ઝંખનાના ઉન્માદના દારૂણ વિપાક સમજી જાઓ તો વીસરવું કાંઇ કઠીન નથી. ધન્નો, શાલિભદ્રાદિ કેવા ઉભા થઇ ગયા? સામે બત્રીસ સ્ત્રીઓ અને મા ધ્રૂસકે રડે, પણ આ ધન્નો અને શાલિભદ્ર પરમાત્માના રટણથી ડગે નહિ! એ કહે છે, 'સુખ પામીશ સંયમ થકી અરિહંતની આણા વહંતા રે' જીવન તો ગમે તે રીતે જીવી લેવાનું છે, આયુષ્ય તો ગમે તે રીતે પુરૂં થવાનું જ છે. તો પછી એમણે અરિહંતનું રટન એવું માગ્યું કે બસ દીક્ષા લઇ અરિહંતાની આજ્ઞા વહેવામાં જ સુખ માન્યું. સંસારની માયાના અને રટણા ઝંખનાના પાપ કેવા ભયંકર છે, તેની સ્થિતિ ખ્યાલમાં આવતાં, એ આ ભવનાં સગાં, સ્નેહી અને સુપરિચિતને પણ વિસરવાનું સહેજે કરી શકયા. અંતરમાં શું રમે છે, તે જોવાની આ વાત છે; પાપ વિચાર કરવા કે ધર્મધ્યાન કરવા ઉપર બહારની પ્રવૃત્તિ ઘડાતા વાર નહિ. સારી પ્રવૃત્તિમાં રચ્યાપચ્યા રહેવા માટે અંતર સારૂં બનાવવું જોઇએ. એ માટે હૃદયમાંથી પાપસ્થાનકોનું રટણ અને રમણ કાઢી નાખી અહિંસા–સત્યાદિ, ક્ષમા–મૃદુતાદિ, વિરામ–ઉપશમ વગેરેના રટણ–રમણ ભરી દેવા જોઇએ. એ માટે પરમાત્માનું ધ્યાન એક અદ્ભુત સાધના છે.

માર્ગ રુઠણા અને સારા ધ્યાન માટે મન પર ચોકી મૂકો :– પરમાત્માનુ ધ્યાન એટલે? મહા નાજુક વસ્તુ. હાથમાં રહ્યો સુંવાળો અરિસો, પણ જો મનનો જરા ઉપયોગ ગયો તો ધબ પડ્યો અને ફૂટ્યો! એમ પરમાત્માનું ધ્યાન, જો જરાક ખ્યાલ ન રહ્યો તો ચૂકાઈ જતાં વાર નહિ. એ જો સાચવવું છે, તો ભારે માનસિક જાગ્રતિ રાખવી પડશે. બીજા સઘળી જાતના વિચારોને દેશવટાની મજા ફરમાવી દેવી જોઈશે. જિંદગી માટે નહિ તો એક કલાક, અરે! એક નહિ, તો પા કલાક, પાંચ મિનિટ, પણ એટલા કાળ પુરતું પરમાત્માનુ ધ્યાન સ્થિર રાખવા માટે સુખી સંસાર, પ્યારી પત્ની, વહાલી તિજોરી, વિસ્તૃત આબરૂ, આ બધાંને મનથી કહેવું પડશે કે 'અત્યારે બહાર ઉભા રહો, તમારા વિકલ્પ અત્યારે નહિ; અત્યારે તો પરમાત્માના ગુણો, એમનુ જીવન અને એમના અનંત ઉપકારનો જ વિચાર.' ચોર જેવો માણસ ગામમાં જેવો પેસે કે પકડે ચોકી! 'કેમ પેઠો? નીકળ બહાર!' તેમ અહિં એ પાપી વિચારોને મનમાં પેસતાં જ પકડી બહાર કાઢવાના. અહીં રોજ નવી નવી રીત-વસ્તુ સાંભળી મહારાજને પાછી એ ભળાવી ન જાઓ. હૃદયમાં લઇ જાઓ ઘેર. આ શું પ્રકરણ ચાલે છે? યોગદૃષ્ટિ શાસ્ત્રના મંગળાચરણમાં આવેલ ધર્મકાય, કર્મકાય અને તત્ત્વકાયના પ્રસંગનુ.

સારૂં કામ ઉપાડતાં વિઘ્નોના ગમનો કરવાની તૈયારી જોઇએ:– ગ્રંથકાર મહર્ષિને સારૂ ગ્રંથ-નિર્માણનું કાર્ય કરવું છે, તેથી વિઘ્ન ન નડે એ માટે એ મંગળ કરે છે. સારા કામમાં વિઘ્ન બહુ નડે. પાપ કામ કે ખરાબ કામ કરવા તૈયાર થયો, તેને કદાચ કોઈ વિઘ્ન જેવું નડતુ હોય તો તે પણ નાસી જાય; અને સારા કામમાં દૂરથી દોડતા વિઘ્ન આવે! દા. ત.–પોતે સાચું બોલવાની તૈયારી કરતો હોય, તો તરત પાડોશી કહે કે 'ઉભો રહે, વેવલો ન થા, સંસાર લઇને બેઠા છીએ આપણે.' આ જુઠાઓને પકડવા ધારનાર ન્યાયા-

શીશ પણ અવસરે ગુલાંટ ખાઈ જાય ! સદાચાર પાળવો છે, તો સતી સુરસુંદરીને ઘણાં વિઘ્ન નડે છે. પણ જેને ચોરી, કે દુરાચાર કરવો હોય તેને શું ? અરે, અવસરે પકડનાર પોલીસ ત્યારે ઊભો ય હોય, પણ તેનીય આંખો મિંચાઈ જાય ! મંગલમાં પરમાત્માનું ધ્યાન છે. એ વિઘ્નભૂત કઠીન પાપોનો નાશ કરે છે. ઉત્તમ કોટિનું પરમાત્માનું ધ્યાન લાવવા માટે આત્માને કસવાની જરૂર છે.

રાજા ચંદ્રાવતંસકનું દૃષ્ટાંત

સંસારના વફાદાર સેવકો કર્મનુ બંધન લેવાને તૈયાર છે. સત્તરસો સંકટો વેઠીને ય સંસારને એ બરાબર સંભાળી રાખે છે. પણ ધર્મના કામમાં તકલીફ દેખાય એટલે કહે કે 'તકલીફનું કામ અમારૂં નહિ. તકલીફવાળો ધર્મ અમારાથી નહિ બને. વ્યાખ્યાન સાંભળવાનુ કહેશો તો રવિવારે બે ટાઇમ હાજર થઈશું. પણ તમે ત્યાગની વાત કરો છો, તિથિએ એક ટંક પણ ખાવાની બંધી કરાવો છો, એટલે તો અમારા પ્રાણ જતા લાગે છે.' પછી બીજી મોટી તકલીફની તો શી ય વાત ? આમ સુંવાળા રહેવાથી જ મહામૂલી ધર્મસાધના આ ભવમાં ય મોંઘી થઇ પડી છે !

રાજા ચંદ્રાવતંસક એક વાર પોતાની પાસે રહેલા દીવાને હિસાબે પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે આ દીવો બળે ત્યાંસુધી મારે કાઉસ્સગ્ગમાં રહી ધ્યાન ધરવું. આ દેશાવકાશિક વ્રત છે. પૂર્વે રાજાઓ પણ ધર્મી હતા અને હાલતાં ને ચાલતાં વ્રત અને પચ્ચક્‌ખાણ, ઉદારતા અને સહિષ્ણુતા, ટેક અને નિયમના અભ્યાસી બનતા. ત્યાગી સાધુભગવંતો પાસેથી એવી પ્રેરણા એ મેળવતા, કે રાજશાહી ઠાઠમાંય આત્મસાધના કરી લેવાનું ચૂકતા નહિ. અઢાર દેશના માલિક પરમાર્હત કુમારપાળ રાજા સદ્‌ગુરુ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ ભગવંતથી પ્રેરણા પામીને કઠોર વ્રતધારી બન્યા હતા. ચોમાસામાં નગર બહાર

જવાનું નહિ ! રોજ એકાશન ! પાંચ વિગયોનો ત્યાગ ! પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય ! કોને આ ? રાજશાહી સુખસમૃદ્ધિવાળાને. દયા ખાતર દેવીનું ત્રિશુળ ખાધું ! બળી મરવા તૈયાર થયા ! વારસાહકની કરોડોની આવકજપ્તી કરી ! મંકોડાને બચાવવા પોતાની ચામડી ઉખેડી નાખી ! સામાન્ય સ્થિતિવાળા માટે આવા દૃષ્ટાંત એક અદ્ભુત આલંબન છે. જીવને એમ થવુ જોઈએ, કે એમની પાસે આટલી ઉંચી વૈભવવિલાસની પુણ્યાઈ છતાં જો એ કષ્ટ વેઠીનેય ધર્મ સાધે, આત્મગુણોને ખીલવે, ખાનદાનીનાં રક્ષણ કરે, તો પછી અમારે તો મક્કમપણે સારા ધર્મસાધક બનવું જ જોઈએ. એટલા ગજદ્વારી પ્રપંચોની વચ્ચમાંય જો એ પોતાના હૃદયને પવિત્ર રાખી શકતા, અને તે દૃઢ તકેદારી પૂર્વક, તો અમારે એવી ખટપટેય નથી, પછી અમારૂં હૈયું પવિત્ર રાખવામાં કેમ જ બેદરકાર રહેવાય ? ધર્મની સાધના, અને હૃદયની નિર્મલતાનો એક એવો સરસ વેપાર છે કે એ દુન્યવી મોટી મુડી ધરનાર રાજાય કરી શકે, અને મુડી વિનાનો ગરીબ પણ કરી શકે. એથી, અહીંના અસમાન પણ ભવિષ્ય માટે સમાન થઈ જાય. અરે ! કદાચ રંક જીવ રાજા કરતાંય વધી જાય ! ત્યારે અહિં પણ એવી પવિત્ર ધર્મસાધના અને હૃદયની નિર્મળતા કેળવવામાં જીવને શી બહુ ખોટ પણ આવી જાય છે, કે જેથી પ્રમાદ કરવો ?

દાસીના યોગે કર્મોદી બિનસાવધાનનો બ રીતે મરો'— ચંદ્રાવતંસક રાજા જ્યાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા છે, અને દીવો બુઝાઇ જવાની તૈયારીમાં છે, ત્યાં દાસી આવી વિચારે છે કે, આ દીવો બુઝાઈ જશે તો રાજાને અધારામાં ખલેલ પડશે, માટે લાવ દીવામાં તેલ પુરૂં !' એમ કરી દીવામાં તેલ પુરે છે. હવે વિચારો કે રાજાનુ શું થાય ? ધારણા તો એ હોય કે આ દીવો કયાં લાંબો

ચાલવાનો છે, ઘડીએક ચાલશે, તો તેમાં કાંઈ વાંધો નહિ આવે. અને અહીં તો એમાં તેલ પુરાઈ કાઉસ્સગ્ગ લંબાવાથી, કેડ ફાટી પડે અને નસો તૂટી પડે એવી ખાસ્સી ઘડી બેઘડી વધતી હોય, તો ત્યાં સમતાનું શું થાય ? કેટકેટલા કુવિકલ્પો ઉઠે ? એ સમય કેવો રોઈ રોઈને કઢાય ? દાસી પર ગુસ્સાનો પાર ન રહે ! એમ થાય કે 'બસ ઉઠું ત્યારે એને ઝાટકી કાઢું. દોઢડાહી ! જ્યાં ત્યાં ડહાપણ ડહોળવા આવે છે ?' હવે ખૂબી જુઓ કે આવું મનમાં લાવતાં શું એમ ભાન રહે ખરું, કે તું કોઈ વાર અંધારામાં ટીચાયો તો એજ દાસીને એમ ઝાટકવાનો, કે 'ગમાર ! વગર કહે દીવો કરી રાખવાનું એટલુંય ડહાપણ તારામાં નથી ?' વાહ ! ભાઈ, વાહ ! બીજાના માટે શું તમારા કાયદા ! શું તમારા ધોરણ ! દાસી ડાહપણ ડહોળનારીય ખરી અને ગમારેય ખરી ! પણ આ બધું અભાગીયા જીવનું નાટક.

<u>કર્મના ભાર પ્રભુના ધ્યાનથી ટળે છે</u> :—ચંદ્રાવતંસક રાજાને તો કોઈ એવો વિકલ્પ નથી. એ તો ધ્યાનમાં વધુ મસ્ત બને છે. કેમ વારૂ ? એ સમજે કે ' <u>અનંતકાળથી આ કર્મને પરવશ પડેલા જીવને માથે લદાતી એકલી સાંસારિક જળોજથાની, અર્થ-કામના વેપલાની, કે જાત્ય ખટપટની ભયંકર જંજાળના ભારમાંથી પાછું વાળી આપનાર આ જગતમાં બીજ છે કોણ ? માત્ર પ્રભુનું ધ્યાન અને પ્રભુભક્તિ</u>, સત્સમાગમ અને સાધુસેવા, શીલ અને તપ, વિરતિ અને તત્વજ્ઞાન. આ જ બધા આત્માને પેલી જંજાળના ભારમાંથી બચાવનાર છે. મને આ દેશાવકાશિકવ્રતમાં આ મળ્યું છે. કેવો આ ઉત્તમ યોગ ! આનાથી મારો આત્મા ઘણો કર્મલઘુ થશે. તનને તકલીફ તો પડશે, પણ આત્માનું મહાન કલ્યાણ સધાશે. માટે હાલ

ગમે તે થાઓ પણ હાલવાની વાત નહિ ! ધ્યાનમાંથી જરાય આઘા ખસવાની વાત નહિ ! દાસી પર લેશ પણ આકળા–ઉતાવળા થવાની વાત નહિ. થોડા કાળમાં ભવના ભ્રમણ કેમ મીટે છે ? આમ જ. દઢતા અને સમતા થોડીક વાર સાચવો તો મહાકલ્યાણ થાય એમ છે !

ધ્યાનની રીત :—સાતમા માળની અટારીની પાળ પર જેમ ચલાય. તેવું પરમાત્માના ધ્યાનમાં થોડીવાર પણ સાવધાન રહેવાય તો બેડા પાર છે. એ માટે જ્યારે પરમાત્માનું ધ્યાન કરો, ત્યારે તો સંસારની કોઈ જ વાત, અને શરીરની કોઇ જ વસ્તુ મનમાંય લાવવાની નહિ. વિષયોની, લક્ષ્મીની, કે માનપાનની કોઇ પણ પૌદ્ગલિક ભાંજગડ યાદ કરવાની નહિ. ત્યારે તમે પૂછો કે ભગવાનના અદ્‌ભુત રૂપના અને મધુર વાણીના સ્મરણ તો કરીએ છીએ. એય પૌદ્ગલિક છે, તેનુ કેમ ? ઉત્તર સીધો છે. તીર્થંકરદેવના રૂપના અને વાણીના ગુણ યાદ કરાય છે તે વિકાર દૃષ્ટિથી નહિ, કિંતુ (૧) પરમાત્મપણાના પ્રભાવની દૃષ્ટિથી, (૨) પૂર્વની 'સવિ જીવ કરૂ શાસનરસી'ની ભાવનાના મહિમાની દૃષ્ટિથી, (૩) જગતનું પણ સૌથી સારૂં ધર્મીને જ મળે છે, એવા પૂર્ણ વિશ્વાસથી. કહો કે સર્વ પૌદ્ગલિક મોહ દૂર કરવા માટે પ્રભુનાં રૂપના, અને મધુર વાણીના, તથા એમના મંદિરની રમણીયતા ઈત્યાદિના ગુણ ગવાય છે, કે સ્મરણ કરાય છે ધ્યાનમાં સંસારીના રૂપરંગ, સંસારીના મીઠા બોલ, ઈન્દ્રિયોને મળેલા અનુકૂળ વિષયો, વગેરેનો કોઈ વિચાર ન ફરકે, તો જ પરમાત્મા વિષે ધ્યાન બરાબર લાગે.

ધ્યાનની ચાવી –જગતની અસર ન લો. અસર ન લે તે ચેતન. અસર લે તે જડ :— વળી પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જીવની આજસુધીની આદત તો જડમાં રમવાની છે, તો પછી એ પ્રમાણે પરમાત્માને ધ્યાનમાં કેવી રીતે લાવવા ? તો એના માટે વિચારવાનુ એ છે કે 'મારા એ નાથને પોતાને પણ સામે જગત ક્યાં ઓછુ દેખાતું

હતું ? પરંતુ એમને એની કોઇ અસર લેવાની નહોતી. જગતના પદાર્થો કે પ્રસંગો ન એમને રાજી કરી શકે કે ન નારાજ, ન રડાવી શકે કે ન હસાવી શકે. જડ એવા સિંહાસનને હસવાનું હોય તો, તીર્થંકર દેવને હસવાનું હોય !' ત્યારે જો પૂછો કે તો શું એ જડ જેવા હતા ? આવું', પૂછતાં પહેલાં એ કહો કે તમે 'જડ' એટલે શું સમજો છો ? શું લાગણીવશ થઇ વિકારી બની જાય એ જડ નહિ, અને વીતરાગ ભાવમાં અવિચલ અવિકારી રહે તે જડ, એમ ? ના, આ ઉંધી સમજ છે. અવિકારિતા એ તો સ્વાધીનતા છે. જરાય રાગદ્વેષ ન કરવા, એમાં પ્રભુ સ્વાધીન હતા. તેથી જ સામેના જડને, રાગદ્વેષથી વિનિર્મુક્ત એવી નિર્મળ વૈરાગ્ય દૃષ્ટિથી જોતાં એમને આવડતુ હતું. એ એનાથી લાગણીઓમાં તણાઇ જતા નહોતા. માટે જ એ જ સાચા ચેતન ગણાય. જડમાં જે લાગણીવશ થઈ તણાય જાઈ. તેણે ચૈતન્ય શું જાળવ્યું ? ચૈતન્ય તો શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. જો એમાં રાગદ્વેષની, મોહ મમતાની કે અહંકાર-તૃષ્ણાની લાગણીઓ ભળે, તો એ તો કલંકરૂપ છે, ચૈતન્યને કદ્રુપું કરનાર છે. માટે એવી લાગણીઓમાં તણાવામાં તો આપણે શુદ્ધ ચૈતન્ય ગુમાવી ઉલટા જડ બન્યા ગણાઇએ. એટલે કે કહો કે વસ્તુ જોઇને રાગદ્વેષ કરવામાં જડતા છે, વીતરાગ રહેવામાં ચૈતન્ય છે. સંસારમાં રહ્યા એટલે જડ-સંયોગ તો રહેવાનો. જડ-પદાર્થોનો રસાલો એ કાદવવાળું તળાવ છે. પરમાત્મા એમાં કમળ જેવો વર્તાવ રાખે છે, ત્યારે અધમાત્મા કીડા જેવો વર્તાવ રાખે છે.

ઉંચા લાભની આગમ કોકવાર મળે છે. માટે ત્યાં કમાવાની ધુન - એવા પરમપવિત્ર પરમાત્માના ધ્યાનમાં • કેમ સ્થિર બની રહેવાય, પરમાત્માના ધ્યાનમાં સ્ખલના કેમ ન આવવા દેવાય, તેના માટે રાજાને પક્કી તકેદારી છે. પાછી કેડને ફાટવું હોય તો ભલે ફાટે, પગને તૂટવું હોય તો ભલે તૂટે, નખોના કટકા થવાના હોય તો ભલે

થાય, પણ 'અપ્પાણં' વોસિરામિ'તો અખંડ જીવતું અને સુવિશુદ્ધ રહેવાનું,-એજ જિનભક્તનો એક નિર્ધાર રહે એમાં શી નવાઈ? એ નિર્ધાર ઉપર નવનવી ઉંચી ધ્યાનમાત્રામાં એ ચઢે, એ સહજ છે. વેપારી મોટા વેપાર અને નફા મોશમમાં કરી લે છે. દાસી આજે ધર્મના વેપારી આ રાજાના ઉંચા ઉંચા ભાવ રૂપી વેપારમાં અજાણ-પણે નિમિત્ત બની રહી છે. જેમ જેમ એ દીવો વધારે ચલાવે છે, તેમ તેમ રાજા અદ્‌ભુત મહિષ્ણુતા અને ધ્યાનને કેળવ્યે જાય છે! જો કે દાસી ભ્રમણામાં છે, પણ નિમિત્ત સારામાં થાય છે. એમાં વિશેષતા એની કે દીવાની નથી, પરંતુ રાજાની પ્રતિજ્ઞાની, ઉચ્ચ ભાવનાની અને મહાન યોગ્યતાની છે.

બીજાના મોહમાં નિમિત્ત ન બનો: ઇન્દ્રાણીનો વિવેક.— આપણે આ ધ્યાન રાખવું ઘટે કે આપણે નરસામાં નિમિત્ત ન બનીએ. અલબત પ્રવૃત્તિ વિવેકની જોઇએ. ઇન્દ્રાણી રૂપનો અંબાર, છતાં વિવેકનો ખજાનો. સમોવસરણમાં જાય પણ ખૂબ મર્યાદાથી! તે સમજે છે કે જગત ભલે ઘેલું થાય, પણ આપણાથી ઘેલુ ન થવાય! જગતના જીવો માંડ માંડ અહીં મારા પરમાત્માની વાણી સાંભળ-વાનુ પામ્યા હોય, વળી અહીં મારા પરમાત્મા જીવોના હૃદયમાં અનંતકાળે દુર્લભ એવો વૈરાગ્ય તત્ત્વજ્ઞાન સહિત પેસાડતા હોય, ત્યાં અમે જો એ જીવોને અમારો એક ચેનચાળો રૂપનો કે ચેષ્ટાનો બતાવીએ, તો જીવોની ક્રૂર કતલ થઇ જાય! પ્રભુએ આપેલો વૈરાગ્ય બાજુએ રહી જાય, અને લટકાળી લલનાનો ચાળો ચિત્તમાં ચોટી જાય! ઇન્દ્રાણીમાં પણ પૂરો વિવેક હોય છે.

આજના ઝેર આર્યને ગમતી વાત! —વાત પણ સાચી છે કે વિવેકીને જીવોની આ મહાન ભાવદયા હૈયે વસી જ હોય. એને એમ થાય કે જીવોને બિચારાઓને ક્યાં અમે પાપના પોટલાં બંધાવીએ? આજના કાળે પણ આવા સ્રીરત્નો પાકે છે. એક

ભાઈ, પુત્ર નહિ હોવાથી એક પત્ની ઉપર બીજી સુખી ઘરની કન્યા પરણ્યા. ભાઈ ટેસવાળા, શોખીન અને વિલાસી. બાઈ બહુ સુશીલ. તે એવી, કે પતિ કહે કે 'આ તમે બહાર જાઓ ત્યારે આ મારા કપડા વેશ દાગીના પહેરતા જાઓ,' ત્યારે બાઈ કહેતી કે 'ત્યાં અમારે કોને બતાવવું છે ? ઉલટાં બિચારા કેટલાય જીવો અમને જોઈને પાપ બાંધે' આજની શૃંગારની પદ્ધતિ જગત પર ઝેરમય પાપની પ્રભાવના કરી રહી છે, કંઇ નિર્દોષોની સીધી ચાલતી પવિત્ર જીવનસરણી પર કારમાં ખંજર પ્રહાર કરી રહી છે!! તેની સામે આર્યદેશના ચિંતકોને, વડેરાઓને કેમ કંઇ પડી નથી ? સદાચારના પ્રાણવાળા આર્યદેશમાં કેમ આવી મર્યાદારહિત ફેશન, ઉદ્ભટવેશ, ઉદ્ભટ ઓલીચાલી ચાલે છે ? કહો કે એ આર્ય જગતને ગમે છે, માટે પીરસાય છે. આર્ય જગત પરનુ કોઇ માણસ પરરૂપ જોવા તૈયાર ન હોય તો, કોઇ મોહક શબ્દો સાંભળવા તૈયાર ન હોય તો, ચેનચાળા કરનાર શું કરે ? એને બધું ભૂલવું પડે, મૂકવું પડે

ઇન્દ્રાણીઓ સમોવસરણમાં આવે પણ એમનુય એક ધ્યાન; 'શુ અદભુત મારા પરમાત્મા છે ? શું તેઓનુ આત્મપરાક્રમ છે !' કેવી અજબ જ્ઞાનદશા છે! શુ એઓની વીતરાગતા ! અહો ! પ્રભુ મારા ! તમને ક્રોડ ક્રોડ વાર નમસ્કાર !' ઝુકી ઝુકીને એ વંદના કરે, ટસી ટસીને પ્રભુનાં દર્શન કરે. બસ, એક ધારાએ પ્રભુવાણીનુ અત્યંત બહુમાન અને રસ સાથે શ્રવણ ચાલે ! કોઈ રૂપનાં પ્રદર્શન કરવાની વાત નહિ; કોઈ કટાક્ષ કરવાના નહિ. એકલી પ્રભુને જોવા સાંભળવાની જ વાત. એમાં સ્વય હૃદય પવિત્ર રાખે અને બીજાના હૈયાંય પવિત્ર રહે. આજની ઉદ્ભટ રીતરસમમાં પોતાનાય હૃદય મલિન કરવાના, અને બીજાનાંય મલિન કરવાના.

સાહેબને ખલેલ ન પડવા દઉ.' એટલે આવી આવીને તેલ પુરી જાય છે. ત્યારે અહીં તો રાજા હવે મરવાની તૈયારીમાં છે પણ જાણે 'વિઘ્ન વેઠીને, કષ્ટ સહીને, તકલીફ ઉઠાવીને જ્યાંસુધી ધર્મ ન સાધુ, ત્યાંસુધી આરામાં ધર્મ ખીલે ક્યાંથી? આત્મામા બરાબર પજળે કે પચે ક્યાંથી?' એમ કરી ચંદ્રાવતંસકે ચંદ્ર જેવી શીતળ સમતા જાળવી ! દાંતે ચાવ્યા વિના જે કોળિયા ઉતાર્યો તે પચે ? શુ શેરડી ચાવ્યા વિના એમજ ગળે ઉતારી દીધાથી રસ આવે ? ના, એ તો ચાવીને ઉતારીએ તો પચે, તો રસ આવે તેમ સ્વય ભોગ આપીને, તકલીફ સહીને ધર્મ અને પરમાત્માનુ ધ્યાન થાય તો રસ આવે, તો આતરાત્મામાં પચે ભોગ આપવા માટે અગવડને વહાલી કરવી પડે; પ્રતિકુળતાને અનુકુળતા માનવી પડે. પછી જુઓ કે પચેલા ધર્મનો મહાપ્રભાવ કેવો છે !

સમતાથી સાત્ત્વિકતા ખીલે છે:-રાજાએ બરાબર સમતા જાળવી. શરીરે તો હવે અપરપાર પીડા હતી, પણ ધ્યાન સચોટ જાળવ્યે રાખ્યુ ! દાઝી પર કોઇ રોષ નહિ ! પોતાની પ્રતિજ્ઞા માટે એવો કોઈ પશ્ચાત્તાપ નહિ, કે ક્યાં મે ઉતાવળે પ્રતિજ્ઞા કરી નાખી ! પ્રતિજ્ઞાના પાલન આગળ રાજ્ય શું કે પ્રાણ શુ, કોઇના પર લોલુપતા નહિ ! જીવનમાં સાત્ત્વિકતા એમ જ ખીલે છે અને એ મહાન સુંદર પરિણામ લાવે છે, તેમ જ ભવાંતર માટે પણ ધર્મીપણાનુ સુદર રક્ષણ કરે છે. એના બદલે બીજા ઉપર (૧) રોષમાં ધમધમવાથી, (૨) કર્તવ્ય કે પ્રતિજ્ઞાની પાછળ ખોટા પશ્ચાત્તાપ કરવાથી, અથવા (૩) જડની લોલુપતામાં રચ્યા પચ્યા રહેવાથી-ઇત્યાદિના લીધે જીવો હાથે કરીને પોતે જ પોતાના સત્ત્વને હણે છે, પરિણામ ભુંડુ લાવે છે, ધાર્મિકતાનો અને યાવત્ માનવતાનો વિનાશ કરે છે. રાજાનું સમાધિમા મૃત્યુ થયું, કાળ કરીને એમનુ ગમન થયું સ્વર્ગમાં ! શી ભાઈ ! ખોટ આવી ? આ મળ-મૂત્રની કાયા મૂકી, દિવ્ય શરીર

મળ્યું તુચ્છ ભૂ-રાજ્ય મટીને મહા વિશાળ સ્વર્ગીય વૈભવના રાજ્ય મળ્યાં! એ તો પૌદ્ગલિક લાભ! પણ પૂછો કે આત્મિક લાભમાં? એ, કે સ્વર્ગમાં આ આરાધનાના ઊંચા ફળના હિસાબે ધર્મ પર અને એના ઉપદેશક પરમાત્મા પર શ્રદ્ધાબળ અને પ્રીતિભક્તિનો રંગ વધી ગયો! સમતાથી પોતાની કાયાને કસવાનુ કેવું સુંદર પરિણામ!

આત્માનુ જતન ધર્મ: અને સમજ:—એક યંત્ર ચાલવાની પાછળ કેટલા જીવેનો કચ્ચરઘાણ નીકળે? 'હું જ કદાચ જો એ યત્રમા કીડા તરીકે જન્મી ગયો તો મારી શી દશા? અશાતાનો કેવો કારમો ઉદય!' આવો વિચાર આવે? જગતના જીવોની, જીવો નહિ તો માનવોની તો કરૂણ સ્થિતિ નિહાળો. તો પણ ખબર પડે કે એ કેવા કેવા અશાતાના ઉદય, કેવા દરિદ્રતાના અને ત્રાસ-તકલીફના ઉદય, અને કેવા અપયશ–અપમાનના ઉદય ભોગવે છે! છતાંય પાછુ ધર્મનુ તો નામ નહિ! અહીં રાજા ચંદ્રાવતંસકે રાજશાહી સ્થિતિમાં પણ પ્રતિજ્ઞાપાલનનો અને સુંદર એકાગ્ર ધર્મ ધ્યાનનો કઠિન ધર્મ સાધવાનુ ભગીરથ ધર્મકાર્ય કર્યું! કાયા ખોઈને પણ આત્માની જતના કરી! જતના એટલે સાવચેતી–સંરક્ષણ. એ વિના ધર્મ નથી, ને સમજ વિના સાવચેતી–સંરક્ષણ નથી. જતના માટેનો આ જન્મ છે, ને પાછું અહીં તમને શાસનના પ્રતાપે સમજ મલી છે! હવે જો જીવની જતના નહિ ખીલવો તો ભાવિષ્યમાં શું? ત્યાં આત્માનુ જતન કરવાનુ અને તે માટે સમજ મેળવવાનુ મુશ્કેલ છે. આ જતના અને ધર્મ માટે રાજા ચંદ્રાવતસકની જેમ સુખ-શીલતા તોડવી જોઈએ. મુશ્કેલ નથી એ. 'જગતના સુખ કલંકિત છે,' એ જુઓ, બરાબર જુઓ, તો સુખ અકારા લાગશે. જગતના સુખ કલંકિત આ રીતે.

મચ્છના પેટમાં આખી ને આખી ગળાઈ ગઈ. માછીમારે મચ્છને બહાર કાઢયો. 'મચ્છ આટલો ફૂલેલો કેમ?'–માછીમારની આ વિચારણા ઉપર મચ્છનું મોત છે. ત્યારે ખૂબી તો જુઓ કે જો મગરમચ્છ પાપના ઉદયથી કપાય, તો સુરસુંદરીને બચવાનો પુણ્યોદય જાગે! જગતના પુણ્યોદય કેઈક બિચારા જીવોના મૃત્યુ સુધીના પાપોદયે જાગે છે. આ પુણ્યોદય! એના પર તો વિરાગ થાય એવો છે. વિચારો કે તમારો રોજનો સંસાર કેટલા જીવોના મૃત્યુ સુધીના પાપના ઉદયથી ચાલે છે? કેટલા જીવોના ઘોર પાપના ઉદયથી તમારો એક ટંક તૈયાર થાય છે? કેટલા જીવોના ઘોર પાપના ઉદય થાય ત્યારે એક કપડું તૈયાર થાય? ખેતર ખેડાય ત્યારથી માંડી, ખેતરમાં ઘર કરી રહેલ કીડા–કીડી વગેરે કેટલા અઢળક જીવો વરસાદમાં સાફ થઈ જાય, કપાસના પાક વગેરેમાં તથા મીલમાં કેટલા જીવોના કચ્ચરઘાણ નીકળે, એનો હિસાબ માંડો! તમને વિષયક્રિયામાં શાતાનો પુણ્યોદય મલે એમાં કેટલાની કતલ થાય? નવ લાખ ગર્ભજ અને અસંખ્યાતા બીજા જીવોની કતલ સાંભળી છે ને? બીજાએ કરેલ આ કતલ પર મને મનુષ્યભવ મળ્યો–એ જો સમજાયું, તો ધર્મ સિવાય બીજું ન ગમે. એક સવારથી બીજી સવાર સુધી હું કેટલા જીવોને ઘોર પાપોદયે થતી અશાતા ઉપર શાતા મેળવું છું–જો આ વિચારણા આવે, તો તે જાતના પુણ્ય પર તિરસ્કાર છૂટ્યા વિના ન રહે, જો હૈયું હોય તો!

જગતના સુખો જૈનને કેમ ન ગમે:—એ સુખો પ્રત્યે કેમ એને અંદરખાનેથી કાળો ઉદ્વેગ હોય! કારણ એ છે કે એ જાણે છે કે, 'કેટલાય જીવોના જીવનભરના સુખનો નાશ કરે એવા પાપના ઉદયે મારા સુખનો એક દિવસ પુરો થાય છે! ત્યારે એવા સુખ ઉપર શું રાજી થવું? શું ગર્વ લેવો? કે ઓછું મળ્યું, તો એમાં

શી અફસોસી માનવી? એવું તો ઓછું મળવામાં ઉદ્વેગને બદલે ઉલટો આંતરિક સાચો ઉલ્લાસ ન અનુભવું? મારા વીતરાગનાથે તો, મારા અરિહંત દેવે તો આ ઉલ્લાસ શિખવ્યો છે.

યોગદૃષ્ટિ માટે અધ્યાત્મભાવ જોઇએ :—ધન, કુટુંબ વગેરે જેમ શ્રીમંતને સંસારવર્ધક બને છે, તેમ અધ્યાત્મ વિનાનો શાસ્ત્રજ્ઞાનનો સ્ટોક પંડિતને સંસારવર્ધક બને છે. કારણ કે શાસ્ત્રો પરજ લોકમાં ચરી ખાવા માટે એ મસ્તાન હોય છે. એનો ઉપયોગ એ ક્યાં કરવાનો? બીજાને નિરુત્તર કરવામાં, પોતાની અર્થકામની વાતોને શાસ્ત્રથી સાબિત કરી લોકને ઉંધે રસ્તે લઈ જવામાં, સાધુને હલકા પાડવામાં! જ્ઞાનીના વચન પર શ્રદ્ધા રાખી સન્માર્ગે ચાલનારને કુયુક્તિના ગોળા પર એ એવો ચઢાવે કે સન્માર્ગથી પેલો બિચારો ચત્તોપાટ ઉથલી પડે! ધની ધનથી મદમાં ચઢે છે. પંડિત પંડિતાઈથી મદમાં ચઢે છે. અધ્યાત્મભાવ વિના સારા નથી બની શકાતું; તેમ શક્તિ સામગ્રીનો સદુપયોગ નથી કરી શકાતો.

અધ્યાત્મ એટલે આત્મા ઉપરથી મોહનો અધિકાર ઉઠી ગયા પછી આત્માના ઉદ્દેશથી જે શુભ ક્રિયા કરાય તે. એનું શુભ વલણ તે અધ્યાત્મભાવ. અધ્યાત્મી પુરૂષ સમ્યક ક્રિયાનો ખૂબ ખૂબ ખપી હોય. ક્રિયાઓ સમ્યગ્ શાથી? ક્રિયાઓ આત્માને ઉદ્દેશીને કરે છે માટે. આમાં ત્રણ વાત થઇ. (૧) આત્મા પરથી મોહનો અધિકાર ઉઠી ગયો હોય, (૨) બીજું, ઉત્તમ ક્રિયાઓ આવી હોય, અને (૩) ક્રિયાઓ પણ આત્માને ઉદ્દેશીને થતી હોય. અધ્યાત્મભાવ આત્મામાં આ બધું જમાવે–મોહ પર કાબુ, વિશુદ્ધ ક્રિયા અને શુદ્ધ ધ્યેય.

ઉત્તર :—જગતમાં સાપના ખેલથીય પૈસા કમાનારા મદારી લોકો છે, તો શું એના પર સાપ અધિકાર જમાવી જાય? ના, સાપનું ઝેર કાઢીને પકડ્યો એટલે સાપ અધિકાર વિનાનો થઇ ગયો. મદારી સાપનો પછી ઉપયોગ કરે ખરો, પણ પોતાનો અધિકાર રાખીને. અધ્યાત્મી માણસ વખતે રાગદ્વેષનો ઉપયોગ કરે ખરો, પણ એ કેવા કરવા, ક્યાં કરવા, એમાંય એ આત્માને કેવા બહુ અડવા નહિ દેવા, એની અસર પાછી આત્મા પરથી કેવી ભૂસી નાખવી, વગેરે અંગે અધિકાર હાથમાં રાખીને. એને વાસના નડે ખરી, પણ વાસનાની નાડ એણે પકડી રાખેલી! એટલે વાસના પાછળ એ નિર્વિવેકી કે દીન-ઓશિઆળો ન બને. રાગનો ઉપયોગ કેવો? દિકરો છે, વહાલ પણ કરે, પણ અધિકાર હાથમાં રાખીને! એ તો કહે છે કે "વહાલ કરૂં છું, પણ જો લાઈન બહાર ગયો તો તારો-મારો સંબંધ નહિ! માટે જો ચોરી ન કરતો, અસત્ય ન બોલતો, ઉદ્ધત ન બનતો, ધર્મ ન ભૂલતો." દિકરા પર આ કેવો મોહ છે? પોતાના અધિકારવાળો, મોહના અધિકારવાળો નહિ! અધ્યાત્મભાવમાં પાપનો ભય છે, સંસાર પર ઉદ્વેગ છે, જડની લીલામાં ગાંડપણ લાગે છે; ત્યાં મોહ શો અધિકાર જમાવી શકે?

અધ્યાત્મના દીવા વિનાનો આત્મા રત્નેભરી એક અંધારી ગુફા છે. એમાં છતા રત્ન ન મળે, છતી રસકુપ્પિકાઓ ન દેખાય, ન ભોગવાય. અનુત્તરવાસી દેવો એ અનુભવે છે! જો અધ્યાત્મ વિનાની પંડિતાઈ, અધ્યાત્મ વિનાનું શાસ્ત્રનું જ્ઞાન સંસારવૃદ્ધિનું કારણ થાય, તો કહો એ જીવોએ પંડિતાઇના પરિણામે શું બહાદુરી મેળવી? ટૂંકાઈ જતા સંસારને લાંબો લચક કરવાની ને? જો અધ્યાત્મના ભાવ વિના ધર્મશાસ્ત્ર ભણે, તો પણ તે સંસાર વધારવા માટે બને છે, ત્યારે ખૂબી તો જુઓ કે એવા ધર્મશાસ્ત્રની તો નહિ, પણ સંસારવિદ્યાના શાસ્ત્રની

કેળવણી આપવા જેવી સંસારને વધવા-વધારવાની પ્રવૃત્તિને જૈન ધર્મની સેવાનાં નામ અપાય છે !! આજના જગતનું વિજ્ઞાન અને અને શાણપણ જુદી કોટિનુ છે !

મમજૈત કે જીવનમાં ક્રોધ, ખુમારી વગેરે કષાયના ઉપયોગ, અને ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રવૃતિ થતી હશે, પણ એના પર કાબુ આત્માનો જોઈશે, પણ નહિ કે એનો દાબ આત્મા પર ! એનું નામ મોહનો અધિકાર ઉઠાડવાની પ્રવૃત્તિ. ત્યારે કષાયનો ઉપયોગ કરતી વખતે કષાયો આત્મા પર અધિકાર જમાવે છે. ત્યારે ભણેલા ધર્મશાસ્ત્રના જોર પર એ લોકો મહાવ્રતધારી પવિત્ર સાધુસંતોને હલકા પાડવાની નાદાનીયત પણ કરે છે. એ કહે છે કે 'છે કાંઈ આ સાધુઓને ? સમાજના માલ ખાવા, નિષ્ક્રય પડી રહેવું ' પણ આવું બોલનારને એટલી ખબર નથી કે એ સાધુઓ જે પવિત્ર જીવન ગુજારે છે, એ મોટી સક્રિયતા છે. જગતને પવિત્ર બનવાનો આદર્શ આપે છે, જૈન સંસ્કૃતિનો વારસો ટકાવે છે, એવી સક્રિયતા કોરા ભાષણની નથી, સંસ્થા, મીટિંગ અને ઠરાવોની નથી. પૂર્વે પંડિતો હતા, પણ અધ્યાત્મી. ત્યારે મોહના પૂર્ણ અધિકાર નીચે કામ કરતી આજની કેળવણી શું આપે છે ? આર્યતાને ધીમું ઝેર. Slow poison ' એ કુસંસ્કાર અને કુપ્રવૃત્તિ શિખવે છે, વાસના અને વિકાર જગાડે છે; કુમતિ અને અજ્ઞાન પાથરે છે; આત્મવાદની નજીકની સ્થિતિને દૂર ફેંકવાનું કરે છે; ધર્મની રહી સહી નીતિને દૂર ફેંકી દેવાનું ભયાનક કાર્ય કરે છે ! આમ આજની કેળવણી કેટલાંય ઝેર આપે છે ! જો પરીક્ષા લો. તો બહુ ટકા રિજલ્ટ મલે ! તો પછી બહાર જ્યાં ભવિષ્યના અનંત જીવનને બગાડે તેવાં ઝેર નિત્ય પીરસાતાં હોય, ત્યાં જો તે ઝેર લઈને ઘેર આવેલા બાળકમાંથી એ કાઢવાની વાત નહિ રાખો, તો કલ્પના કરો કે શું પરિણામ આવશે ! ! આજે સંશોધન દૃષ્ટિ, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ અને સમન્વય દૃષ્ટિમાં મનાયેલી વિદ્વત્તાએ

શાસ્ત્રોના ભાવાર્થ, તાત્પર્યાર્થ, પારમ્પર્યાર્થને, તથા બોધ, ચિંતન, પરિણમન અને અનુભવજ્ઞાનને ભૂલાવી દીધાં ! ! પછી આત્મામાં પરિણમવાનું શું ? આત્માની વાતો કરનારાં શાસ્ત્રો, એ પણ અધ્યાત્મ વિના જો ભણાય તો સંસાર વધારે, તો પછી આજની અધ્યાત્મ વિનાની કેવળ શુષ્ક જડવાદની કેળવણી આત્માની અને આત્મવાદની કેવી ઘોર ખોદશે, આત્માને ક્યાં કેવો અને કેટલો નીચે પટકશે, એનો વિચાર કરો ! એમાંથી જાતને અને આશ્રિત કુટુંબીઓ વગેરેને બચાવવા અધ્યાત્મભાવ ખૂબ વિસ્તારવાની જરૂર છે. અહીં જ્યારે માનવ જીવનનું મહાન પુણ્ય મળેલું છે; તો એમાં સત્ પુરુષાર્થ ખેળવી શકાશે; પણ એ માનવ આયુષ્યનું પુણ્ય પત્યા પછી ઇચ્છશો તોય કંઈજ સત્ પુરુષાર્થ નહિ કેળવી શકાય ! તેમ પુણ્ય વખતે અસત્–ઉંધો પુરુષાર્થ કેળવેલો ભારે પડશે !

આજના સગવડોમાં આત્મચિંતાનું દેવાળું —આજે તો માનવને ડાંસ–મચ્છર પીડતા હોય તો ફ્લીટની સગવડ ! ઉંદર નડતા હોય તો એનો પ્રાણથી નિકાલ કરવા મ્યુનીસીપલ પાંજરાની સગવડ ! કોર્ટમાં જુઠ ચલાવવા વકિલોની આજ ખૂબ સગવડ !' ભોગનીય સગવડ અને વિલાસનીય સગવડ ! ઈત્યાદિ ઘણી ઘણી અનુકૂળતા આજના કાળે કરી દીધી. પરાયાં રૂપ જોવાના અસદાચારની ય આજના માનવોને ખૂબ સગવડ ! કેમકે એક બાજુ રૂપ ભટકતાં ફરે અને પ્રદર્શન કરે ! બીજી બાજુ એ જોવામાં પાપ છે એવી

પુણ્યાઇ કેટલી ઉંચી? અને અધ્યાત્મભાવના અભાવે જીવન કેટલું નીચું? જ્યાં આગળ આર્ય દેશમાં ઊંચામાં ઊંચી કોટિના તત્ત્વોની વાતો પીરસાતી હોય, વળી મહાન શાસ્ત્રો સાંભળવા મળતાં હોય, તદુપરાંત શાસ્ત્રો સમજવા માટેનું મહાન ભાગ્ય અને બુદ્ધિ મલ્યા હોય, તેમ છતાં અધ્યાત્મભાવની સામાન્ય પણ કાળજી ન ન રખાય, એ તો ખરેખર કમભાગ્ય છે! આ તો જેટલી ઊંચી સ્થિતિએ ચઢયા છીએ, ત્યાંથી પટકાવાની તેટલી મોટી મૂર્ખાઈ થાય છે! મળેલી મોક્ષ સામગ્રીને સંસારના ઉકરડે નાખવાનું થાય છે! રાજા દશાર્ણભદ્રને પ્રભુનુ અનુપમ સન્માન કરી વદન કરવા જવાની ભાવનાની સાથે અધ્યાત્મભાવ હતો, તો કેટલો ઉચ્ચ વિકાસ સહેજ વાતમાં એ સાધે છે! એને એમ થાય છે કે 'જો હું પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ આડંબરથી વંદન કરવા જવાનું અભિમાન કે દાવો કરી શકું, તો એવુંય ગૌરવ કેમ ન સાચવી શકું, કે મારે એ દાવો કોઇપણ ભોગે ફલીભૂત કરવાનો જ. તેથી ઈન્દ્ર ન કરી શકે તેવું વંદન કરૂં.' પછી શું? એ જ કે ત્યાં જ દીક્ષા લઇને વંદન કર્યું. જો અધ્યાત્મભાવની આત્મામાં ગેરહાજરી; તો એના કારણે સવારથી સાંજ સુધી સંસાર સિવાય કંઈ યાદ ન આવે. પરિણામ એ કે સુખમાં છકેલ અને દુઃખમાં પોકનો પાર નહિ!!

પ્રતિકૂળ એવા પણ સંસારનો ખેદ નહિ અને અનુકૂળ એવા પણ ધર્મનો આદર નહિ, આ શું? —છતી ધર્મસામગ્રીમાંય અધ્યાત્મભાવની ગેરહાજરીને લીધે બહાનાં કાઢવાના કે 'ઉપાધી ઘણી છે, ઉદયકાળ નથી, સગવડ નથી, પ્રમાદ છે, અંતરાય નડે છે, ભારે કર્મી છીએ,' વગેરે વગેરે. ધર્મસાધનાથી દૂર રહેવા આવા તો કેઈ ઓઠાં! ત્યારે આશ્ચર્ય તો એ છે કે સંસારની સામગ્રી ભારોભાર અગવડ અને વિઘ્નથી ભરેલી હોય તો પણ સંસાર પર કંટાળો નહિ, સંસાર સામે બચાવ કરી સંસારને સાધવાની

દૂર થવાની વાત સરખીય નહિ ! ! ઉલટું અસાધ્યને સુધારવા મથે એવો ! કે લોહીનાં પાણી કરે, લાતો ખાય, છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ સુધી તેને વળગી રહે ! પરંતુ ડહાપણ એ છે કે આ સ્થિતિ સુધારો, અને ક્રમમાં ક્રમ અનુકૂળતાવાળો ધર્મ તો જરૂર ખૂબ સાધી લો. પ્રતિકૂળતાવાળો સંસાર જરૂર છોડો. દીકરો લાતે મારે છે તો એના પર રાગ છોડો. પૈસાની તંગીમાં મિઠાઈના ભોજનનો સંસાર, સિનેમા જોવાનો સંસાર, ફેશનનો સંસાર, ખિસ્સાને પ્રતિકૂળ છે, માટે એ ત્યજો. મોહ આપણને બેભાન કરી શકે નહિ ! જરૂર પડે આપણે એને બેભાન કરી શકીએ. સંસારને કહી દઇએ કે "તારે મારા આત્માની સેવામાં રહેવું હોય તો રહેજે; બાકી એ દિવસો ગયા કે તું કહે એ જ મારૂં જીવન–કર્તવ્ય માનુ ! કે તું કહે એટલું જ કર્યા કરૂં ! હવે તો તને પોષવાને બદલે શોષવાની વાત છે. કેમકે તને સંપૂર્ણ શોષી નાખનારા અરિહંત દેવનો હું અનુયાયી છું."

આત્મગુણોને કુલ સાથે કેટલો સબંધ'—સુરસુંદરીને કિનારે ઉતારી વાણોતરે વેશ્યાને વેચી દામ કર્યા અને મચ્છના પેટમાંથી હાથમાં આવેલી એ જ સુરસુંદરીને માછીમારે રાજાને ભેટ ધરી ! વિવેક અને ઉદારતા ક્યાં વસેલી હશે ? ધોળા કપડામાં કે કાળામાં ? રોટલી ખાનારમાં કે મિષ્ટાન્ન ઉડાવનારમાં ? ભારે પંડિતાઈવાળામાં કે અજ્ઞાનીમાં ? મહા બળવાનમાં કે અબળામાં ? આતો મદ અને ખુમારી તમારી છાતી ન ભરી જાય, એ માટે આ વાત છે. આત્માના ગુણો તરફ જુઓ, તો કલ્યાણ થશે. એની ચીવટ ચોકસાઈ રાખો. કયા ગુણો ? ઉદારતા અને ગંભીરતા, સૌમ્યતા અને દયા, સરળતા અને નિર્ભયતા, પરમાર્થ અને પરોપકાર, જગતમાં તેની સુવાસ ફેલાય છે, એના પર ગમે તે માણસ પોતાનો અધિકાર જમાવી શકે છે, એને ધારણ કરનારા પૂજાય છે.

ઉદારતા વગેરેને ગુણરૂપ શાથી કહો છો? કારણ એ છે, કે પાપી જગત પણ માને છે કે અમારા પ્રત્યે બીજા સ્વાર્થ ન રમે, પણ પરમાર્થ કરે; અપકાર ન કરે, પણ પરોપકાર કરે; હિંસા અને ક્રૂરતા ન કરે પણ દયા ને સૌમ્યતા દાખવે; ક્ષુદ્રતા અને ઈર્ષ્યા ન બતાવે, પણ ઉદારતા ને ગંભીરતા રાખે! જગતનો પાપીમાં પાપી પણ ઈચ્છવાનો કે 'મારી સામે કોઇ સ્વાર્થી ન બને, નિર્દય ન બને, જઠાણું ન હાંકે, અપકાર કરનારો ન બને, કૃપણ ન બને, તુચ્છ ન બને!' જગતનાં જીવ માત્ર આ ઇચ્છે છે! એ શું સૂચવે છે? એજ કે જીવનમાં એ ગુણરૂપ છે, અને કમાવાયોગ્ય છે. સારી ચીજ ઉદારતા છે, કૃપણતા નહિ, સત્ય છે, જઠાણું નહિ; પરમાર્થ છે, સ્વાર્થ નહિ; આવકારવા યોગ્ય દયા છે, ક્રૂરતા નહિ! એટલે નક્કી થયું કે જગતને સુખ આપનાર ઉદારતા છે, દયા છે, દાન છે, પરોપકાર છે, સત્ય છે! આત્માના એ જે ગુણો, તેનો ઠેકો અને મરદાનગી, પાંડિત્ય પર નથી, છેલછબીલાઇ પર નથી, પણ આત્માની મુલાયમતા પર છે. ગમાર જેવો હોય તે પણ મુલાયમ બની શકે છે, અને ઉદારતાદિ ગુણો કેળવી શકે છે. માછીમાર આમ ગમાર ગણાય, પણ એણે સુંદર સુરસુંદરીને જાતે ન રાખતાં રાજાને સોંપી. ત્યારે સવાલ એ છે કે ઉદારતા, પરમાર્થવૃત્તિ વગેરે વગેરે ગુણો કેવી રીતે મેળવવા?

ત્યાગની ચાવી :—જે ચીજ માટે એ માન્યતા આવે કે

(૧) આ મેળવવામાં મારી કોઇ હોશિયારી કે મહેનત નથી, અથવા

(૨) આ ચીજ જ કિંમતી નથી. અથવા

(૩) મારા આત્માના કરતાં વધુ કિંમતી નથી, કે

(૪) આ ચીજ ભોગવવાનો મારો કોઈ અધિકાર નથી, અથવા

(૫) આ ચીજ મને ભવિષ્યમાં મહાન દુઃખ કરશે,

તો એનો ત્યાગ સહેલાઇથી થઈ શકે ત્યાગ કરવાની આ ચાવી ! પુણ્યને બદલે જાતમહેનતનો વધુ ખ્યાલ, અને પોતાના આત્માને બદલે વિનશ્વર જડ પદાર્થની મોટી કિંમતઆંકણી,–આ બન્નેએ દાન અને ત્યાગ મોંઘા કરી દીધા છે. એને દૂર કરી દો, તથા ભાવી અનર્થના વિચાર કરો, એટલે પત્યું. પછી તો દાન અને ત્યાગ ક્યાં ક્યાં કરી શકાય છે, એની ચોટ રહેશે ! માછીમારે મગરના પેટમાંથી કાઢેલી સુરસુન્દરી માટે જોયું કે આના પર તો અધિકાર મારો નહિ, પણ મારા રાજાનો હોય. તેથી જઇને એણે રાજાને ભેટ કરી. 'જે રાજપાટ બાપાજી આપવાના હતા, તેમાં મારી મહેનત નહોતી; તો પછી એની બહુ કિંમત નહિ, માટે છોડો એને.' એમ વિચાર કરાય, તો રામચન્દ્રજીની જેમ મોટું રાજ્ય છોડવુ હોય તો શું કઠીન ? તેમ જમીન પરથી તમે ચપટી ધૂળ ઉંચકી, ત્યાં કોઇ કહે કે 'એ ફલાણા ભાઇને આપી દો.' તો આપોને ? કેમ ? જાણો છે કે એની કિંમત નથી. જેના માટે એમ સમજાય કે આની કિંમત કાંઈ નથી, એટલે અવસરે એને સંકોચ વિના ત્યજી શકાય. એવું જ બહુ મહેનત વિના મેળવેલી વસ્તુનુ બને. એમ થાય કે મહેનતમાં મારી જોડે એ પણ ઉભો હતો, છતાં એ બે રૂપિયા પામ્યો ને હું દસ ! તો મારે આઠ રૂપિયા વગર મહેનતના છે. મહેનતના તો બે રૂપિયા મળી ગયા ઉપરાંત આઠ મળ્યા. આમ માન્યું એટલે આઠમાંથી ત્યાગ કરવો સહેલો. એમ ભયંકર નુકશાનવાળી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો સહેલો. આવા ત્યાગના પુરૂષાર્થ માટે યોગ્ય વિચારણા જોઈએ. માત્ર આવી સીધી અને જરૂરી સારી માન્યતા ઘડતાં નથી આવડતી, એટલે એ વસ્તુનો સારો ઉપયોગ કરવાના અવસરે હૃદયકમળ બિડાઈ જાય છે ! માનવને મળેલી શક્તિ અને સામર્થ્યનો પરમાર્થમાં વિનિમય

કરવાના પ્રસંગે કે સદુપયોગના સમયે તો, સૂર્ય ઉગતાં કમળો વિકસ્વર થાય, તેમ હૃદય વિકસ્વર થવું જોઈએ.

અખૂટ સંસાર પણ કેમ ખૂટે ?:–યોગનું વર્ણન સાંભળેલું ત્યારે જ જીવનમાં સફળ બને કે જ્યારે અધ્યાત્મભાવ જાગે. મોહનો અંધકાર જાય, ને સુપ્રવૃત્તિ જીવનમાં આવે. તમે અધ્યાત્મભાવમાં રમણ કરનારા બન્યા, એટલે મોક્ષ તમારે સરળ બન્યો. કેમકે મોક્ષ એટલે આત્માની સર્વથા શુદ્ધ અવસ્થા; અને અધ્યાત્મભાવ એટલે એ વિશુદ્ધિ થવામાં અનુકુળ વાતાવરણ. અનંતાકાળના મલિન આત્માનું સંશોધન કરવાની તાકાત બીજામાં નહિ, એ તાકાત તો અધ્યાત્મભાવમાં જ છે. અધ્યાત્મભાવ જ સંસારનો અંત લાવી શકશે, અનંતકાળથી વહી આવતા અખૂટ સંસારને એ ખૂટાડી દેશે ! સાચું કહો, તમારે સંસાર ખુટાડવો છે ? તો આવા સંસારને અતિનિર્ગુણ સમજો. સંસાર એટલે ? પાપના સહઉદયથી કલંકિત એવા પુણ્યના ઉદય એ સંસાર. આને બરાબર ઓળખી લ્યો, જેથી સંસારનાં સુખ મુંઝવે નહિ, કે જીવને રસિયા બનાવી શકે નહિ. તેથી ક્રોધાદિ કુલાગણીઓમાં અથડાઓ નહિ. પછી સંસારને અવસરે તમાચો મારતા વાર નહિ !

પુણ્યના ઉદય પર વૈરાગ્ય કેળવવાની ચાવી:—એક તો પુણ્યના ઉદય બીજા અનેક પાપોના ઉદયથી કલંકિત છે. તેમ એ પણ એક હકીકત છે, કે આપણા પુણ્યના ઉદય બીજાના પાપના ઉદયે સફલ થાય છે ! એટલે જ એના સત્કાર કરવા જેવા નહિ. આપણાં પુણ્યના ઉદય આપણાય બીજા સહવર્તી પાપોદયથી કલંકિત હોય એમાં શું ગૌરવ લેવા જેવું ? તેમ બીજાને મૃત્યુ સુધીના પાપોદયના દુઃખ આપી જે પુણ્ય ઉદય પામતા હોય, એને આવકારવા જેવું શું ? એ ઉદય ભલે કદાચ આવે, પણ એના પર હૈયાના હેત ન ઉભરાવાય.

સતી સુરસુંદરીએ કેટકેટલું સહ્યું? તમે સહો છો? સુરસુંદરીને સુખ ગયું તેનુ દુઃખ નથી, કે દુઃખ આવ્યું તેનુંપણ દુઃખ નથી! શીલ પર આક્રમણ આવતું દેખાય તેનુ દુઃખ છે. રાજાના અંતેપુરમાંથી નીકળીને જંગલ તરફ ચાલી જાય છે. રાણીઓએ રાજાને સુરસુંદરી ભાગી ગયાનુ અગડબગડ સમજાવ્યું. રાજાએ એની શોધ ન કરાવી, પણ હજી સુરસુંદરીને આપાત્ત છે. સતી, સમકિતી, અને નમસ્કાર મહામંત્રને ભણનારી છતાં તેને દુઃખ આવે છે, પણ સુઝવણુ નથી. કેમકે એમાં પૂર્વભવના ઉભા કરેલા દેવા ચુકવાતા જાય છે. જંગલમાં ચોર મલ્યા. સુરસુંદરી વિચારે છે કે "હે ભગવાન, રાજમહેલમાં તો સંકટ થયું, પણ જંગલમાંય અપમંગલ!" ચોરને સુણાવી દીધું કે 'દૂર રહેજે, અડીશ નહિ' અડ્યા વિના ચોરો તેને પલ્લી તરફ લઈ ગયા. ખરાબ સંયોગોમાં સુરસુંદરી ખરાબ થતી નથી. નહિતર ખરાબ વસ્તુના સંસર્ગમાં તો સારામાં સારી ચીજ પણ કેવી બગડી જાય? પુત્ર સારામાં સારો, પણ તેના માટે પ્રશસા કરી એટલે એને ઉદ્ધત બનતાં વાર ન લાગે! કુસંગ થાય, એટલે વિણસતાં વાર નહિ! પ્રશંસાનુ શ્રવણ એ જાણે એક એવો કુસંસર્ગ છે, કે આત્મામાં ઉદ્ધતાઈનો બિગાડો લાવે.

જ્યાં ઉત્તમ ભાવના, જિનવાણીનુ શ્રવણ, અને તત્ત્વચિંતન મલતાં હોય, પણ જો કુચિંતનના, આપમતિના અને મોહમૂઢતાના કુસગ થાય, તો બગડતાં વાર નહિ! અહીં સુરસુંદરીએ ધર્મવીર્ય એવુ પ્રગટ રાખ્યું છે કે, સયોગોની અસર નથી થતી! પ્રાણ જાય તો ભલે જાય, પણ શીલ રક્ષવાનું તે રક્ષવાનું! એને ઉત્તમ ભાવનાનો જ ખપ છે, કુચિંતનનો ખપ નથી. જિનવચનનો ખપ છે, આપમતિનો નહિ; તત્ત્વ વિવેકનો ખપ છે, મોહમૂઢતાનો ખપ નથી.

સંસારનો અંત ધર્મવીર્ય ફોરવવાથી જ આવશે—ધર્મવીર્ય ફોરવવું એટલે (૧) સંસારની ક્રિયા કરવા છતાં અલિપ્ત રહેવુ,

(૨) એની ખરાબ અસર ન લેવી, અને (૩-૪) ધર્મક્રિયા જેટલી થાય તેટલી વીર્યોલ્લાસપૂર્વક તથા સમજ સાથે કરવી. મોહના ઉદયની સામે ધર્મક્રિયાઓનો તથા ગુણપ્રાપ્તિ વગેરેના વ્યૂહનો (યોજનાનો) મોરચો માંડવો જોઇએ. દરરોજ ટેવ પાડતા જાઓ, એટલે તે સ્વાભાવિક થઇ જાય. મનને ધર્મ સ્વાભાવિક બને, અને સંસાર પરાયો અને અળગો લાગે, ત્યારે સમજવું કે હવે પોતે કાંઈક ઠેકાણે આવ્યો છે, પોતે ધર્મને સિદ્ધ કરી શકયો છે.

જે આત્માપરથી મોહનો અધિકાર ઉઠી ગયો હોય, શુભ ક્રિયા જે કરે, ને ઉદ્દેશ આત્માનો રાખે, તે અધ્યાત્મી. (૧) ક્રિયા કરે છે, કેવી રીતે? મોહનો અધિકાર દૂર રાખીને. (૨) કઇ ક્રિયા? શુભ ક્રિયા. (૩) શા માટે કરે? આત્માના ઉદ્દેશથી. આત્માનો ઉદ્દેશ એટલે? આત્માનુ હિત કેમ થાય, આત્માની શુદ્ધિ અને સ્વતંત્રતા કેમ થાય, એ લક્ષ્ય.

વસ્તુની ઓળખ અને વિશ્વાસ વિના મારૂં મળેલું ય નકામું':— જરિયાન જેવું કપડું કોઇએ આપણને અંધારામાં આપ્યું. પણ જરી એટલે ખુંચવા માંડે; ત્યાં જો એમ માની લઇએ કે 'શું આ મંકોડા ચોંટેલા ચીંથરા આપ્યા?' તો સારી ચીજ હાથમાં આવ્યા છતાં તે તેવા પ્રકારનો લાભ નહિ આપે. ઉલટું એને ફેંકી દેવાનું મન થશે. યોગદૃષ્ટિની ઉંચી વાતો એટલે એવી અદ્ભુત વાતો છે કે બીજું ઘણું તત્ત્વજ્ઞાન કદાચ ન પણ હોય, તો પણ જો આ વાતોને જીવનમાં પચાવતાં આવડી, તો સહેલાઈથી મોક્ષને સાધી શકીએ. જે આત્માઓએ ચૌદપૂર્વના કે અગિયાર અંગનાય પુરા જ્ઞાન સિવાય મોક્ષ સાધ્યા છે, તે કેવી રીતે સાધ્યા હશે? તે આ ભૂમિકા જોવાથી જણાશે. જીવનમાં અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવા જેવી આ અપૂર્વ ચીજ છે, એવો દૃઢ વિશ્વાસ જોઈએ. તો જ આની પાછળ ધીખતો પુરુષાર્થ થશે.

સંસાર એટલે શું ?—સાંભળેલા શાસ્ત્રો આત્મામાં પ્રગતિ કેમ નથી આપતા ? શું કારણ છે તે શોધી કાઢો. કહો છો કે અહીંને સાંભળવા આવીએ છીએ, અહીંને કલાક કાઢીએ છીએ, એક કલાકમાંય ખૂબ સાંભળવા મળે છે, કેટલા શબ્દો ? મીનીટના પચાસ ગણો, તો ૬૦ મીનીટમાં કેટલા થાય ? વાત ભેગા ત્રણ હજાર ! એવું પાછું એક જ દિવસ નહિ, એક જ મહિનો કે એક જ વર્ષ નહિ, પણ વર્ષોના વર્ષો સાંભળવા મળે ! છતાં પ્રગતિનું માપ કાઢો તો ? કહો સંસારને કેટલો કાપતા આવ્યા ? જો કાપવું છે, ઓછું કરવું છે, તો એ વિચારવાનું છે કે જેનું નામ સંસાર છે, તેમાંથી કેટકેટલું ઓછું થયું છે ? ત્યારે હવે ફરી યાદ રાખો :—

સંસાર એટલે ? ૧. એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં સરકવાનું, સારી રીતે સરકવાનું.

૨. એક લાગણીમાંથી બીજી લાગણીમાં,

૩. એક ચિંતામાંથી બીજી ચિંતામાં,

૪. એક રાગ કે દ્વેષમાંથી બીજા રાગ કે દ્વેષમાં,

૫. એક પુદ્ગલ ઉપરથી બીજા પુદ્ગલ ઉપર,

આમ સરકવાનું જ્યાં સુધી ચાલુ છે, ત્યાં સુધી સંસાર છે. આમાંથી આ જીવનમાં કેટલું ઘટાડયું ? એની ખાલી ભાવના નહિ, ગરજ કેટલી છે ? જો નથી, તો અનંતકાળ વીતવા છતાં જીવ હજી થાક્યો નથી લાગતો. કહો, થાકનો અનુભવ થાય છે ખરો ?

સંસારમાં સરકવાની હદ કે માપ ખરું ?:–

મોટા ઉંચા મેરુને મથાળે કાંકરો મૂક્યો હોય તે સરકતો સરકતો ચાલ્યો; પણ તેને અંત હોય. ભૂમિ પર આવી અટકે. પણ જીવને સરકયા કરવાનો કોઇ અંત ? જે સંસાર જીવે પોતાના માથે કર્યો છે.

તેનાથી લપ એવી વળગી છે કે જો ઉંચે નહિ જવાય, તો નીચે જઈને પણ એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં સરકવાનું કામ ઉભું જ છે.

વિષયસુખ વિનાનો મોક્ષ ચાહો છો ?:—

આત્માની કેટલી કંગાળ દશા, તે વિચારો ! પહેલાં પોતાનો જેટલો સંસાર હતો (એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં સરકવાનો) તે આજે કેટલો છે ? ઓછો કે વધારે ? ચિંતાઓ પહેલાં હતી તેમાંથી કેટલી ફેર પડયો ? અનેક ઉપાધિઓ પહેલાં હતી તે આજે પણ છે ને ? કદાચ વધી હશે ! એટલે સમજાય છે ને, કે ખરો સંસાર હજી ઘટાડયો નથી ? જેટલા પ્રમાણમાં બાહ્ય સંજોગો વધાર્યા, તેટલા પ્રમાણમાં ચિંતાઓ વધી કે ઘટી ? છતાં આવો સંસાર સુખનો (!) અનુભવ કરાવે છે, માટે તેનો અરેરાટો નથી થતો. મોક્ષના અધિકારી કહેવાઇએ છીએ ને ? સંસાર મહા દુઃખરૂપ લાગે છે ? તમને સંસારના ભૂખ–તરસ, રોગ–રિબામણ વગેરે દુઃખનો ત્રાસ છે, પણ સંસારના સુખનો ત્રાસ નહિ ને ? મોક્ષ જોઇએ છે કિન્તુ દુઃખ વિનાનો; પણ કહો, વિષયનાં સુખ વિનાનો મોક્ષ જોઇએ છે ખરો ? એ જો જોઇતો હોય તો પકવાનના સુખ પર કંટાળો આવ્યો ? મખમલની શય્યાના સુખ પર ? ના. ઠીક ત્યારે હવે ય કટાળો આવી શકે એમ લાગે છે ? ના, કેમકે આત્મા નિર્વિચાર બન્યો છે. આત્મા વિચારક થાય તો સંસારના સઘળા સુખ પર કંટાળો આવે એમ છે. સંસારની દગાખોરી, કલંકિતતા, સંસારવર્ધક લાલસાકારિતા, ધારણાભંજકતા, વગેરેથી શું કંટાળો ન આવે ? શું એમ ન થાય, કે 'આ મોટરો દોડાવવાનું શું, અને જગતનાં ખાન-પાન શું ? એવો સોનાનો સુરજ ક્યારે ઉગે કે આ બધા પર કંટાળો આવે એટલે મોક્ષનો સાચો અભિલાષી બનું !' એવી રોજ તમન્ના અને અનુરૂપ ત્રેવડ જોઇએ. જીવ એટલે ? છોકરાં વચ્ચે દડો ! લાગણીઓ અને ચિંતાઓ એ રમતિયાળ છોકરાં, એ જીવરૂપી દડાને

આમથી તેમ ઉછાળે ! કર્મના ઉદયની વચમાં કોઇ વાતની સ્થિરતા નથી, ભારે અસ્થિરતા છે. જડ પદાર્થોની વચ્ચે જીવની કે કોઈ ક સ્થિતિ ચાલી રહી છે ! આ બધું, સંસાર. એવા સંગને કાપવાની ઇચ્છા કોને જાગે ? મોક્ષના સાચા ઇચ્છુને, મોક્ષના સાચા રાગીને, નાચેસાચ મોક્ષમાં જવાની ઉતાવળવાળાને.

સંસારસુખ પર કંટાળો કેમ જાગે ?:—તમે કહેશો કે 'ભાઈ સાહેબ ! પણ અમને તો સંસારનાં સુખો સારા લાગે છે, ત્યાં કંટાળો ? હા, કંટાળો. દિવાળીનાં પક્વાન્ન ખાતાં ખાતાં કંટાળો આવે છે ને ? ભલે કંટાળો ક્ષણિક છે, અહીં આપણે સંસારપર કાયમી કંટાળો લાવવાનો છે. પણ એક વખત એવો કંટાળો આવી જાય તો ? બાઇઓને માતા થવાના કોડ થાય છે ! કેમ થાય ? બીજી માતાઓને જોઇને. પણ જ્યારે પ્રસુતિસમય આવે ત્યારે ? પ્રસૂતિની વેદનાના અત્યંત દુઃખથી એવો કંટાળો આવે, કેવો ? હવે કદી આ ભોગક્રિયા ન જોઇએ એવો ! પણ એ કંટાળો ક્યાં સુધી ટકે ? અરે ! ટકવાની શી વાત ? ત્યારે સંસાર પ્રત્યે આપણે કંટાળો જોઇએ છે અમર કંટાળો. હૃદયમાંથી ખસે નહિ તેવો કંટાળો. જ્યાં સુધી વીતરાગ ન બનીએ ત્યાં સુધી કંટાળો. પછી વીતરાગપણામાં ન કંટાળો, ન રાજીપો. સાચા સજ્ઞાન બનો, એટલે સુખનો કંટાળો મહેજે આવશે. વધુ સજ્ઞાન બનશો એટલે દુઃખના કંટાળા કરતાં સુખનો કંટાળો વધુ થશે. દુઃખ પર પ્રેમ હોય તો આ કાયા પર દુઃખ આવતાં એમ થાય કે, 'તે તો જોઇએ;' અને કોઈ માન-પાન આપવા આવે એટલે કહે કે ભાઈ ! એ ન જોઇએ.' કેમકે સુખ પ્રત્યે ભય છે. સંસારથી ઉભગ્યા હો તો દુઃખ પર પ્રેમ કેળવવાનો અને સુખ પ્રત્યે ભય કેળવવાનો ઉદ્યમ અવશ્ય રહેવો જોઈએ.

સુખનો કંટાળો કેમ લવાય:—ફરી યાદ કરી લો. (૧) સુખ જે પુણ્યથી આવે છે, તે પુણ્ય જાગવા માટે અનેક જીવોના મૃત્યુ

સુધીના પાપના ઉદય જાગે છે ! માટે તે પુણ્યના ઉદય કલંકિત છે. કેઇ ત્રસ સ્થાવરોના મોતથી અહીં ભોગના જે પુણ્ય આપણે ભોગવીએ, એ પુણ્ય કલકિત નહિ, તો શું પવિત્ર ? (૨) વળી બીજી રીતે જોતાં, પાપના ઉદયથી મિશ્રિત પુણ્યના ઉદય, એ પણ કલંકિત ગણાય. પુણ્ય સંપત્તિ–શાતા વગેરે સારૂં આપે; પણ પાપ અપજશ જબરો આપે ! પુણ્યથી બોલવાનુ સુકિતસર હોય, પણ પાપ એની સાથે અનાદેયતા એવી આપે, કે જેથી સુક્તિસરનુ આપણું કથન કોઇ ગ્રહણ ન કરે ! આમ સુખ મળ્યું, પણ રોવાનુ ! પાપના કલંકથી કલંકિત થયેલુ ! (૩) આ સુખ કેવી સ્થિતિમાં, કેવી રીતે આવે છે, ને આવ્યા પછી કઇ સ્થિતિમાં આત્માને મૂકે છે, આ વિચારણા આત્માને સાવધાન કરી મૂકે, આત્માને સુખ પર તિરસ્કાર જગાડી દે, એવી છે.

મનને શિખામણ :—સુખ આવ્યું છતાં જીવ જો મનને શીખવે કે "હમણાં આની બહુ કિંમત આંકવાની નહિ; ખાવું હોય તો ખા, પહેરવું હોય તો પહેર, પણ બહુ ખીલતું નહિ. નહિતર મૂર્ખ ઠરીશ !" તો શું આ કર્યું ! ઘડીભર માટે એ સુખ પોતાને સુખરૂપ લાગતાં છતાં, એને ફિક્કુ બનાવી દીધુ. તો જ ઉદાસીનતા અને ગંભીરતા કેળવી શકાય. એ માટે (૪) સંસારની કિંમતી ગણાતી ચીજને માસુલી ગણો, મીઠીને કડવી સમજો. (૫) સંસારના સુખો જાતેય નાલેશીભર્યા છે, અને (૬-૮) જીવને પણ નાલેશી આપનારાં છે, મુર્ખ બનાવનારાં છે, જીવને કુચા જેવો કરીને વિરાટ વિશ્વમાં ક્યાંય ફેંકનારાં છે. માટે જ કોઇ સદ્‌ભાવ સંસારસુખ ઉપર ધરવા જેવો નહિ. એના કરતાં મોક્ષનાં સુખો સારાં કે એ મળ્યાં પછી નાલેશી તો લેવાની નહિ. આતો બેસાડે હાથીના હોદ્દે, પણ રસ્તા ઉપર નાટકી-ગાના ખેલ કરાવે કે ભીખ માગતા હલાવે ! (૯) સંસારના સુખ લીધા પછી જીવને ભવેભવ ભમવાનં !!

મસાર શી રીતે કતરાય ? હાલતાં ને ચાલતાં સંસાર કતરાય. કયો સંસાર ? ભૂલો નહિ (૧) એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં પડવાનો, (૨) એક ચિંતામાંથીબીજી ચિંતામાં કૂદવાનો, (૩) એક જડમાંથી બીજા જડને બાથ ભરવાનો, (૪) એક કર્મના ઉદયમાંથી બીજા કર્મના ઉદયમાં ફરતી વિવિધ લાગણીમાં લ્હેવાઈ જવાનો ! આવા સંસારની કાપણી કરી શકીએ. આજસુધી જ્યાં આવેશ આવ્યો કે જીવ ઝટ બકી નાખતો હતો, બાફી નાખતો હતો, ત્યારે હવે ? જો કે આવેશ તો આવ્યો, પણ જીવે બે મિનિટ ઉભા રહેવાનું. ક્ષાયિક કોટિના જે ગુણો કહેવાય છે તે અનંતકાળ સુધી મોક્ષમાં આપણી સાથે ટકે એવા ગુણો છે. પણ તે કાંઈ પળવારમાં મલી જાય, એ વાતમાં માલ નથી. તેના માટે તો કઠોર સંયમ ને કરોડો વર્ષ પાળવું પડે છે, ત્યારે તે મલે છે. કેમ આટલું બધું ? કહો કે એ માટે દીર્ઘકાળ સુધી સંસાર કાતરવાનું કામ કર્યા કરવું પડે છે. એના લાંબા અભ્યાસ પછી મન ઠરે છે.

ઉપાધિઓથી ઇચ્છાઓ, એથી ચિંતાઓ:—

કહો જોઉં, મનથી દુનિયામાં આ બધી ઉછળા-ઉછળી શા માટે કરો છો ? એના બદલે ધર્મની વિચારણામાં અને તત્ત્વની ચિંતામાં એકાગ્રતા કેમ નથી ? કારણ એ છે કે સંસારનીય કાર્યવાહીમાં એકાગ્રતા નથી. ત્યાં પણ ચિત્ત ડામાડોળ હોય છે. ન્હાવા બેઠો ત્યાં ખાવાના, અને ખાવા બેઠો હોય ત્યાં બહાર જવાના, એમ કોઈના કોઈ વિચારોની ડગમગતા ચાલુ ! ઘણા વિચારો એવા હોય છે કે જેમાં પોતાનું જ ઠેકાણું નહિ હોય ! હવાઈ ઇમારતો રચાતી હશે ! આમ જ્યાં સંસારમાં મોજથી બેઠા છો, ત્યાં પણ મન જો સ્થિર નહિ, તો એવા ચળવિચળ ચિત્તવાળા તમે ધર્મસ્થાનકોમાં

અન્તોવ્યસ્તતા ટાળવી જોઈએ. અનેકાનેક ઇચ્છાઓ અંદર જે પેઠી છે, તે નવીન નવીન ચિંતાઓ જગવે છે. એવી ઇચ્છાઓને કાપતાં આવડે, એટલે ચિંતાઓ શાંત પડે. ઇચ્છાઓ ક્યારે કપાય? જે ઉપાધિઓ બાહ્ય અને અભ્યંતર વધારી છે, તેના પર કાપ પડે ત્યારે ઇચ્છાઓ કપાય. બહારની ઉપાધિને ઇચ્છા સાથે, ને ઇચ્છાને ચિંતા સાથે, એમ અંકોડા મેળવાયેલા છે. ચિંતાઓ ચિત્તને આકુળવ્યાકુળ અને અસ્થિર રાખે છે

સંસાર કાપવો એટલે?:—સંસારને કાપવાના ઇરાદાવાળાએ (૧) જેમ શુભ લાગણી અને શુભ વલણનું સંરક્ષણ કરવું જોઈએ, તેમ (૨) સારી વિચારણાઓનું પણ સંરક્ષણ કરવું જ જોઈએ. (૩) સંસારને કાપવાનો અભિલાષી આત્મા જડ પદાર્થો પર ઠેકવાનું ન કરે. ભૂલતા નહિ કે હમણાં સંસાર શબ્દથી ચાર ગતિમય સંસારની વાત નથી કરવી. હમણાં તો સંસાર એટલે જડ પદાર્થોમાં જે આત્માની કૂદાકૂદ થઈ રહી છે, તેની વાત લેવી છે. તેને કાપવાની એટલે કે તેમાંથી કંઈક પાછા હઠવાની અહીં વાત છે. એટલે? દા.ત. બે ચાર સગા હોય તો તો કંઈ નહિ. પણ આ તો કહેવાનાય સત્તર સગા પાથરી રાખ્યા હોય, એટલે હવાની માફક બધા સગાવહાલાંને ત્યાં ફરતા રહેવાનું રાખ્યું હોય છે. ત્યારે કહો કે સંસારી જીવ એટલે શું? જગતની સ્થિર એવીય વસ્તુઓમાં પળે પળે વિઝિટ લેવા અસ્થિર પણે ભમનારો વેઠીયો! એજ ને? સંસાર એટલે સંસરણ, ભમવાપણું. આવા સંસારને કાપતા ચાલીએ તો વિશ્વાસ લઈ શકીએ કે આપણો આત્મા પ્રગતિ સાધી રહ્યો છે. એ કાપતાં ચાલવું એટલે શું કરવાનું? એજ કે જડ પદાર્થોમાં ભમવાનું ઓછું કરવાનું

હિસાબ ક્યાં રાખવાનો કાળાં કામોમાં કે ધોળાં?

મોહનો અધિકાર ઉઠે એટલે જીવ મોહને કહી દે કે 'તું જેમ ફાવે તે હુકમ કાઢી મારી પાસે કાળાં કામ કરાવવા માગે, પણ

હવે એ કરવાનો મને મોખ નથી. આજ સુધી ધોળાં-ઉજળાં કામમાં હિસાબ ગણતો હતો, ને કાળાં કામ બેહિસાબ કરતો હતો. પણ હવે ઉજળાં કાર્ય કરવામાં હિસાબ નહિ ગણું, અને કાળાં કરવામાં અવશ્ય સંકોચ રાખીશ.' મોહનો અધિકાર ઉઠી જવાનો અર્થ શું છે? એજ કે (૧) વધુ પડતા પાપકાર્ય કરવાની ચેલછા મટે, (૨) નિર્ભયપણે પાપ કરવાનું અટકે, (૩) પાપકરણીથી છૂટવાની સદા ઝંખના રહે. મોહનો અધિકાર આત્માપર વર્ચસ્વ જમાવી બેઠો હોય છે, એટલે ધાર્યાં કાળાં કામ કરાવે છે. પાછો એ પાપકાર્યો નિર્ભયપણે કરાવે છે! ભોગની વાત હોય તો કંઇ હિસાબ નહિ, ને ત્યાગની વાત હોય તો ગણત્રી કરવાની, કેમ? રખે વધી ન જાય!! આજનો દેશકાળ કેવો? સંયોગ અને પરિસ્થિતિ કેવી? ધર્મની સાધના સારી કરાવે એવી, કે નરમી કરાવે તેવી? પાપ ઓછા કરાવે તેવી, કે વધુ કરાવે તેવી? પૂર્વે જરૂરી એવા પણ પાપપર કાપ મૂકાતો. આજે બિનજરૂરી એવાય પાપો વધારે કરાય છે! ત્યાં કુમારપાળ, શાલિભદ્ર વગેરે આરાધક પુરુષો સાચા રૂપમાં શે યાદ આવે?

વિકારો ત્યાગધર્મથી જ મટે :—આપણે અઢાર દેશના માલિક તરીકે જૈન શાસનની મોટી પ્રભાવના કરનારા કુમારપાળ ન બની શકીએ, પણ પાંચ વિગઇના ત્યાગવાળા કુમારપાળ બની શકીએ કે નહિ? કદિ મહાન ત્યાગી શાલિભદ્ર ન બની શકીએ. પણ પ્રભુના અને ગુરુના જ ભક્ત શાલિભદ્ર ન બનાય? કહે છે વિગઇના ત્યાગથી શું બહુ લાભ! પણ કહેનારને ખબર નથી કે વિગઇઓથી વિકાર જાગે છે. વિકારો અનેક પાપ કરાવે છે, ઇન્દ્રિયોની ગુલામી કરાવે છે. ત્યાગ અને તપસ્યા એ વિકારોને શાંત કરવા માટે છે. સામાન્ય રીતે, ભરેલા પેટે જે વિકારો જાગે, તે ઉપવાસમાં ન જાગે; જે એક ઉપવાસમાં જાગે તે બે ઉપવાસમાં ન જાગે; અને જે

એમાં જાગે તે ત્રણમાં ન જાગે. ઉપવાસ કરવાથી કાયાનું જોર ઘટયું, એટલે વિકારનું જોર નરમ. આમ દુન્યવી દૃષ્ટિએ જરૂરી ગણાતા રસ સેવનના પાપમાંય સમ્રાટ રાજા કુમારપાળ મોટો કાપ મૂકતા! આજે બિનજરૂરી રસ સેવન વધી ગયાં! કોને? માત્ર સમ્રાટને નહિ, સામાન્ય માણસને ય!! વાહ આજનો યુગ!

ધિઠ્ઠા ન બનવા પ્રતિજ્ઞા સાથે શક્ય અમલ જરૂર કરો :— મહાપુરુષોની કોરી અનુમોદના કર્યા કરીએ અને કશું આદરવાનું જો નહિ હોય, તો ભય છે કે આત્મા ધિઠ્ઠો બની જાય. ભવાંતરના માટે આત્મા ધિઠ્ઠા ન બને, જિનેશ્વરદેવની વાણી માટે હૃદય કઠોર ન બને, તે માટે પણ ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મૂકવો જોઈએ. નહિતર નિરંકુશ ઇન્દ્રિયોથી ગમે તેમ વિલાસ કરતાં જઈએ અને ગમે તેટલી સંજ્ઞાઓ પોષતા જઈએ, પછી તો તપ-ત્યાગના બ્યુગલ ફુંકતી જિનવાણી તરફ હૃદય શુષ્ક બની જાય. ઇન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિઓ પર અંકુશ મૂકવા સારા નિયમોની જાળમાં એને જકડી લેવાની જરૂર છે. પ્રતિજ્ઞા ધર્મનું મૂલ્ય સમજો નહિ ત્યાંસુધી, પ્રતિજ્ઞા આવે નહિ. પ્રતિજ્ઞા વિના આત્માનું ઓજસ વધે નહિ, પ્રતિજ્ઞા વિના પાપની વૃત્તિ મટે નહિ. મોહનો અધિકાર વર્તતો હોય એટલે પ્રતિજ્ઞાથી દૂર ભાગવાનું કરાય છે. પછી વિના પ્રતિજ્ઞાએ, એ કદાચ પાપ ન કરે; પણ તે કેટલા કાળ માટે નિષ્પાપ? કોઈ નિયમ નહિ, કેમકે પ્રતિજ્ઞા હોય તો ને? એ તો જરૂર પડયે નિઃસંકોચ પાપમાં પડવાનો. કહો જો જૈન માત્ર કેટલા સંયોગમાં રાત્રિભોજનથી દૂર? રાત્રિભોજન ન જ કરવાનું, બોલો–આજના માટેય નિર્ણીત છે? જો હા, તો કહો પ્રતિજ્ઞા લેવામાં શું વાંધો? નાનો ય સંકલ્પ કે નિર્ધાર જીવ જો કરી શકે કે હું રાત્રિભોજનના પાપથી દૂર, તો એનું મૂલ્ય કેટલું? જેટલા કાળ માટે પ્રતિજ્ઞા કરી તેટલો કાળ ધર્મ તિજોરીમાં સુરક્ષિત-સંઘર્યો! પ્રતિજ્ઞાનું મહત્વ ઘણું ઊંચું છે.

ધર્મને હૃદયમાં પ્રતિજ્ઞા સુરક્ષિત કરે છે :—આજે પણ પ્રતિજ્ઞાનું મહત્ત્વ દુનિયામાં બહુ મનાય છે!—નવો જજ આવે એટલે સોગંદવિધિ કરાવે, નવો વાઇસરૉય કે વડો પ્રધાન આવે કે સોગંદવિધિ થાય. કોઈ સંસ્થામાં જોડાવું હોય તો પ્રતિજ્ઞાપત્ર પર સહી કરવી પડે. ક્યાં પ્રતિજ્ઞા નથી? વેપાર વગેરેમાં કબાલા, પ્રતિજ્ઞાપત્રો વગેરે પર ધૂમ વ્યવહાર ચાલે છે, તેમ પ્રતિજ્ઞા પર ધર્મ પણ વ્યવસ્થિત ચાલે છે.

આત્માનો સ્વદોષ પર અધિકાર હોય તો પાપમાં કાપ પડે — ધર્મ ધન છે, હૃદય એ એની તિજોરી છે. ધર્મધન હૃદયમાં ક્યાં સુધી રહે? પ્રતિજ્ઞાનું તાળું પહોંચે ત્યાં સુધી. ધાર્મિક પ્રતિજ્ઞાથી સંસાર કપાય છે. મોક્ષનો અભિલાષી જીવ સંસાર કાપવાની પેરવીમાં હોય. તે ક્યારે બને? મોહનો અધિકાર ઉડી ગયો હોય તો. એનું પ્રમાણપત્ર શું? આત્મા સાક્ષી પૂરે કે "સંસારનો સંસર્ગ અને ખપ કરી રહ્યો છુ ખરો, તેમ રાગદ્વેષ અનેક જાતના કરૂં છું ખરો, પણ એ કોટિના નથી કે એ ધારે તેટલાં કાળાં કામ મારી પાસે કરાવી જાય. મારા આત્માના દોષોનો મારા પર અધિકાર એવો જોરદાર નથી કે કાળાં કામ હિસાબ વિના અગણિત કરાવે, ને ધોળાં કામમાં હિસાબ રખાવે!' દોષોની ગુલામી જગતના સુખની કારમી ભૂખને લીધે છે.

હે ગુલામો માલના સુખ કરતાં ગુલામીથી મુક્તિ ચાહે છે—

વર્તમાન ઘણું જગત સંસારના ઝાંઝવાના સુખ આગળ પાગલ બની ગયું છે. એ જોતું નથી કે કર્મ વિચિત્ર છે. ત્યાં એ સુખનો ભરોસો ક્યાં છે, કે એ કેવાં, કેટલાં અને કેટલો કાળ રહેશે? તેમ આપણને આધીન પણ ક્યાં છે? પૂર્વે ગુલામોને ખરીદી રખાતા. એમાં કોઇ રાજાના ગુલામને ભલે મહેલમાં રહેવાનું સુખ મળ્યું, પણ એ કરતાં ગુલામીનું દુઃખ કેટલું ટકે? તેમ આ કર્મની ગુલામીનું દુઃખ છે.

કર્મમાં પણ નિયત સચાલન સંક્રમ એટલે ? —કર્મની વિચિત્રતા કેવી ? જીવની ફાલતાં ચાલતાં અવગણના, અપમાન કરે એવી. એક કર્મને બીજાની શરમ ન પડે. આઠે કર્મની દિશા જુદી ! એટલા માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે આત્મામાં જ્યારે અધ્યવસાયોનુ પરાવર્તન થય છે, ત્યારે બંધાઇ ચુકેલા એક કર્મમાંથી કેટલાક દળીઆનુ સંક્રમણ બંધાતા બીજા કર્મમાં થાય છે ખરૂ, પણ એ જાતભાઈમાં જ. સંક્રમણ એટલે એકરૂપતા. આશાતાનુ શાતામાં ને શાતાનુ અશાતામાં; ઉચ્ચ ગોત્રનુ નીચ ગોત્રમાં, ને નીચ ગોત્રનુ ઉચ્ચ ગોત્રમાં, એટલુ જ; પરન્તુ વિજાતીયમાં એટલે કે વેદનીયનું ગોત્રમાં કે ગોત્રનું આયુષ્યમાં, એમ સંક્રમણ નહિ. ત્યારે વળી આયુષ્યમાં તો એક ભવનુ બીજામાંય સંક્રમિત ન થાય. નરકનું આયુષ્ય એક આત્મા બાંધવા મંડ્યો ! સાતમીનુ બાંધ્યું ! પણ હવે પરિણામ પલટાયાં, તો ફેરવી શકે, પણ એમાં ને એમાં. એટલે ? કાળની સ્થિતિ ઓછી કરી શકે, પણ તે નરકમાં ને નરકમાં. નરકનું તિર્યંચમાં ફેરવી શકે નહિ.

ફળની આશંસા કરતાં શુદ્ધ ગુણાનુરાગથી થતી ભક્તિની ક્રિયા ઊંચી —કૃષ્ણ મહારાજા સાધુઓને વંદન કરતા કેવી ભાવના ભાવે છે, 'અહો ! આજનો કેટલો ઉત્તમ દિવસ મલ્યો કે આ મહાત્માઓનુ દર્શન મલ્યું ! લાવ, બધાને વદન કરું ! 'એમ કરી શુદ્ધ ગુણાનુરાગથી બધાને વંદન કર્યું. વંદનના એ ઉલ્લાસથી પ્રભુ પાસે આવ્યા. પછી કહે છે કે 'પ્રભુ ! હવે તો હું થાકયો !'

જગતદયાળુ નેમિનાથ સ્વામી કહે છે કે, 'કૃષ્ણ ! તું થાકયો નહિ, સાધુવંદનથી તો તેં થાક ઉતાર્યો ! સાતમી નરકની ત્રીજી કરી નાંખી.'

'હે, હેં, ભગવત ! તો તો હુ હવે ફરીથી વંદના કરૂં, તેથી બાકીની ત્રણેય નરક તૂટી જાય.'

'ના, હવે કાંઇ ન થાય.'

બસ, ત્રીજી નરક નિશ્ચિત રહી ગઈ એ ભાવોલ્લાસ ગયા. હવે તો આશસા આવી હવે નિકાચિત એ ત્રીજી નરક ભોગવે જ છુટકો. કોને ? ક્ષાયિક સમકિતીને. કેમ ? કર્મ વિચિત્ર છે.

અનતાનુબધી કષાય એટલે ? —શ્રેણિક મહારાજે ગભિણી હરણીનો શિકાર કરીને કાળો કેર વર્તાવ્યો, નરકનુ આયુષ્ય બાંધ્યું. એ ત્યારે, કે જ્યારે પ્રભુ મળ્યા નહોતા પછી અનાથી મુનિ મળ્યા, પ્રભુ મળ્યા, અને શ્રેણિક ધર્મ પામ્યા; ક્ષાયિક સમકિત પામ્યા કેવી રીતે ? શ્રદ્ધાના બળ ઉપર. કર્મક્ષય કરનારી ખંડક્ષપક શ્રેણી માંડી દર્શન સપ્તકનો અર્થાત્ અનંતાનુબંધીના ક્રોધ-માન-માયા-લોભ મોહનીય કર્મ, મિથ્યાત્વ-મિશ્ર-અને-સમકિત મોહનીય કર્મ, એ સાતનો ક્ષય કરનારી ધ્યાનધારા તે ખંડ ક્ષપક શ્રેણિ. ખંડ એટલા માટે કે આયુષ્ય બાંધી દીધું હોવાથી આગળ ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષય કરવા તે ધારા ટકી નહિ. આત્મા જે ક્રોધ-માન માયા ને લોભમાં અનાદિકાળથી રખડે છે, જે ક્રોધાદિ પાછા એને ઉપાદેય એટલે કે કરવા યોગ્ય લાગે છે, તે ઉગ્ર કોટિના કષાયો છે, તે અનંતાનુબંધી કહેવાય છે. અનંત જે સસાર, તેનો અનુબંધ કરાવનારા, એટલે કે સંસારની પરંપરા ચલાવનારા તે અનતાનુબંધી કષાયો. એની સાથે દર્શનમોહનીય ત્રણ-સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય,-આ સાત પ્રકૃતિ આત્મામાં સત્તાગત હોય તે દર્શન સપ્તક કહેવાય આ સપ્તક ક્ષાયિક સમકિતની પ્રાપ્તિની આડે આવનારું છે. શ્રેણિકે પ્રભુ પર અથાગ પ્રીતિથી એનો ક્ષય કર્યો.

ચેન ન પડે. એ વિચિત્ર કર્મો આત્માને ગુલામ બનાવી કેવી કેવી વિટંબનામાં આત્માને નાખે છે, એના તરફ સરાસર અજ્ઞાન અને બેદરકારી હોવાથીજ નવા કર્મ બાંધવામાં સંકોચ નથી, ભય નથી, શરમ નથી, કાંઇ ચિંતા નથી! આપણે ચિંતામાં પડેલા ગણાવીએ છીએ ખરા, પણ એમાં કર્મની ચિંતામાં છીએ, એ વાત નથી આવતી! કેમ ખરૂં ને? કે ચિંતા વારે વારે થાય છે તે બંધાતા કર્મની? વિવેક આવે તો જરૂર લાગે કે કર્મના જેવી કોઈ ચિંતા કરવા જેવી નથી; અને થવી પણ ન જોઇએ. આત્માને જો શુભકર્મ અનુકૂળ હોય તો બાજી શું ચિંતા રહે? જેને કર્મ અનુકૂળ હોય, એવા પુણ્યશાળીની ચિંતા બીજાઓ કરે છે. પણ પાપનો ઉદય હોય એટલે એવી સ્થિતિમાં મૂકાય કે ઘરવાળાય એનું સાંભળે નહિ! ને આ ચિંતાબળ્યો એનું બોલવાનુ છોડે નહિ! જુઓ કેવું નાટક! કર્મ એવી આપણી ઠેકડી અને મશ્કરી કરે છે, એવી વિટંબનામાં ઉતારે છે, અને એવી વિચિત્ર સ્થિતિ ઊભી કરે છે, કે જેમાં આપણું કશું ચાલે નહિ!! હસતાં બજારમાં ગયો હોય, પણ પોક મૂકતો સાંજે ઘેર આવે. સવારે કહે કે "કુટુંબ તો સારૂં મલ્યું!" પણ સાંજે મોંકાણ માંડે કે 'આવાની સાથે કાં પાના પડ્યા!' અલ્યા પણ તું સવારે શું કહેતો હતો? તો કહેશે, "અરે! મૂકો વાત, એ તો એમને મેં ઓળખ્યા નહોતા." એક બાજુએ પૈસા મેળવવાના સારા કર્મનો ઉદય હોય, પણ એ સારા કર્મના પડોશી ભૂત કૌટુંબિક કલેશના કર્મને શરમ ન પડે! એ તો સાથે જ રહે!! વાહ કર્મ! તારા ખેલ! તારી ક્રૂરતા! ચિંતા કરો તો એક જ કરો કે અશુભ કર્મ ન બંધાઈ જાય.

કર્મધકી જીવની ભારે અવહેલના:—મનુષ્યપણાનું આયુષ્ય, ગતિ અને સારી ઈન્દ્રિયો, એ સારા કર્મના ઉદયે મલી. છતાં ફરીને

જોઈએ તો દેખાય કે નરસા કર્મના ઉદય કેટલા? અપરંપાર! અનંત જોજન જોઈ શકવાની જ્ઞાનશક્તિ ધરનાર આત્માને માથા પાછળ શું છે, તેય દેખાતું નથી. કારણ કાંઈ? એ જ કે ઘોર જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય. અનંત લાભ-લબ્ધિના યોગે સમસ્ત જગતની ઋદ્ધિ મેળવી શકે એવા પણ આત્માને કર્મ એક હિસ્સેદાર તરીકેના બસે-પાંચસો રૂપિયાય એના હાથમાં સીધા ન ન આપવા દે. આત્મા અનંત વીર્ય-શક્તિનો ધણી ગણાય છતાં ઘોર વીર્યાન્તરાયનો ઉદય તેને કેવો કેવો નિર્બળ કરે છે, એ કયાં અનુભવ બહાર છે? એ અનંત લાભલબ્ધિ અને એ વીર્યલબ્ધિ એમ જ દટાઈ દબાઈ રહે, અને અહિં કર્મ સવારથી સાંજ સુધી તેલ કાઢે, પછી સાંજે થોડાક ચારા નીરે!! ધન્ય સંસાર!

આત્માની લાયકાત મોટી છતાં સંસાર પરખાવે કેટલું:— આપણે એ વિચાર કરીએ કે 'આપણને મલી શકે કેટલું? અનંત લાભશક્તિના હિસાબે સમસ્ત જગતભરનું! પણ મજુરી કરવા છતાંય કર્મ આપે કેટલું? અતિ અતિ અલ્પ અને નગણ્ય આપે;' જો આવો પણ વિચાર સંસાર અંગે આવે, તો સંસાર પરથી મોહ ઉઠી જાય. કેમકે આપણી લાયકાત મહાન, અને સંસાર પરખાવે અપમાનજનક!

શુભકર્મની કૃપા:—પાછું આમ જોશો તો કર્મની મહાન શુભ શક્તિ દેખાશે. જગતમાં મોટામાં મોટો દિલાવર માણસ આપી આપીને શું આપે? 'લે આ છ ખંડનું સામ્રાજ્ય.' જો એ ચક્રવર્તિ હોય તો! અને ઇન્દ્ર ખુશી થાય તો કહે 'જા શાલિભદ્રને ત્યાં તો માત્ર નવાણું પેટી, પણ તારે ઘેર નવસો નવાણું પેટીઓ ઉતરશે? બસ એટલું જ ને? કિંતુ એ ગમે તેટલા પણ મનુષ્યપણામાં આયુષ્ય વધારી આપે? ઔદારિક શરીર બનાવરાવી શકે? ના, ત્યારે હવે એ વિચારો કે શુભકર્મ શું આપે. એ આપે ભરવાડમાંથી શાલિભદ્રનું

માનવખોળીયું ! એ મળે તો જ ચારિત્ર મળે. પછી શાલિભદ્રમાંથી અનુત્તરનું ખોળીયું ! કર્મ શું આપે ? જગતનો મોટામાં મોટો દિલાવર જેટલું ન આપી શકે. તેનાં કરતાં પુણ્યકર્મ કેઈગુણું આપી શકે !

કર્મના જુલમ ! —પરંતુ કર્મની આ બધી શક્તિ પર ખુશ થવા જેવું નહિ, કેમકે કર્મ વિચિત્ર છે ! એ સદા તુષ્ટ રહે જ નહિ. પાછા તે તુષ્ટ પછી રુષ્ટ એવાં થાય કે હાડકા ભાંગી નાખે ! માટે એને તડકાવીએ કે 'રહેવા દે તારી લાલચ. અમારા આત્મામાં અનંતજ્ઞાન, અનંત સુખ, અનંત લાભલબ્ધિ, અને અનંત વીર્ય છે ! અનંત સ્થિરતા છે ! તું અમારી પાસે મજુરી કરાવી કરાવીને શું આપે ? નહિ જેવી સુખની વાનગી, તેય કૃત્રિમ અને અસ્થિર ! રૂપાળું શરીર સાફ કરો તો પણ શરીર કેટલો કાળ સાફ ? જરાક. તેય બહારથી. અંદરથી કેવું સાફ ? કાંઇ જ નહિ. મહાગંદુ. મળ-મૂત્રના દ્વાર જો જરા ખુલ્લા પડી વહેતા થઈ જાય, તો જોઈ લ્યો. દુર્ગંધ ! આવા શરીરને અજ્ઞાન જીવડો સાફ ને સાફ રાખવા તૈયાર થયો છે ! મજુરી ભારે કરવાની ને પરિણામે ઘાસ મલે ! 'ઘાસ જેવું ફળ લેવા માટે પહાડ ઉપાડવા જેવી મજૂરી મારે કરવી નથી', આટલો પણ વિવેક આવે તો કંઇક સંસારમાંથી પાછા હઠાય, અને આત્મશુદ્ધિની મહેનત કરાય.

કર્મના કુમેળ ! :—જુઓ તો ખરા કે વિચિત્ર કર્મોના ઉદયથી જીવોમાં પરસ્પરની ઢંગધડા વગરની સ્થિતિ કેવી છે ! એક જણને લક્ષ્મીનું પુણ્ય છે, પણ સહી કરતાંય નથી આવડતી ! બીજાને સારી બુદ્ધિનું કે અતુલ બળનું પુણ્ય છે, પણ ધન મેળવવામાં શકોરાનું ય પુણ્ય નથી ! કોઇને મેળવવાનું પુણ્ય છે, પણ ભોગવવામાં કોદરીની ઘેંસ પર રહેવાનું છે ! તો કોઇને પકવાન્ન પચી શકે છે, કિન્તુ લાવે ક્યાંથી ? કોદરી પણ પુરી નથી મળતી. કોઇને કાન બહુ સબળા છે, પણ આંખની શક્તિ નથી. બીજાને આંખમાં તેજ

છે. ત્યારે કાન બહેરા છે! આવું બધું જગતમાં દેખાય છે કે નહિ? અરે! પોતાની જાતમાં દેખાય કે નહિ? પોતાને જ શરીર સારૂં મલ્યું હોય, પણ ચાલ ઉંટના જેવી! અથવા બીજી બાજુ ચાલ હાથીના જેવી મલી હોય, પણ બોલે ત્યારે અવાજ ઘોઘરો હોય! આ કેવા વિચિત્ર કર્મના ઉદય! તો કહો, આ સ્થિતિ પર સહેજે સહેજે શું થાય, રાગ કે વૈરાગ્ય?

કર્મની ચિંતા કરો:—તીર્થંકરદેવના આત્મા પર પણ કર્મની ઢંગવિનાની સ્થિતિ! શ્રી મહાવીર પ્રભુને ઇન્દ્ર હમણાં સ્તુતિ-વંદન કરીને જાય છે, ત્યાં તો બીજી બાજુ કાનમાં ગોવાળીયાખીલા ઠોકી જાય છે! એક માત્ર શ્રી જિનેશ્વરદેવનુ શાસન એવું છે, કે જે કર્મોની ઢગધડા વગરની સ્થિતિને વિસ્તારથી અને સૂક્ષ્મતાથી વર્ણવે છે, એ બતાવે છે કે કર્મો વિચિત્ર છે, અને એની વિચિત્ર અસર જગત પર ચાલે છે! અજ્ઞાનોને એની એ ખબર નથી પડતી, તેથી કર્મનો માર ખાવા છતાં નવાં કર્મને પગભર કરે છે! પરમાત્માના શાસનમાંથી આવી કર્મોની વિચિત્રતાને જાણી એટલા બધા સાવધાન બનવું જોઈએ કે પોતાના આત્માને કહી દઈએ કે, 'બધાની ચિંતા મા કરજે, પણ કર્મની ખાસ ચિંતા કરજે. એના ઉદયમાં મુંઝાતો ના. એ તારા જ બાંધેલા છે. માથે પડયું સમાધિથી સહી લેજે. પણ નવાં નવાં રાગદ્વેષ અને હિંસાદિના પાપસ્થાનક ખુશી થઈને સેવી નવાં નવાં કર્મ બાંધવાનુ ન કરતો.'

કર્મનું વિચિત્ર સાયન્સ

વિપાકોદય-પ્રદેશોદય:—પ્રશ્ન—આત્મા કર્મને સર્વાંશે પરાધીન છે કે અંશે?

ઉત્તર:—જૈન શાસન બતાવે છે કે કર્મનુ સર્વાંશે પણ ચાલે છે, ને અંશે પણ ચાલે છે! સર્વાંશે એ રીતે કે બાંધેલ સર્વ કર્મ

પાર પડ્યા વગર આત્મા નિર્ભય ન બની શકે. કર્મ બાંધ્યા, એનો ભોગવીને કે કઠોર તપસ્યાથી નાશ ન કરીએ ત્યાં સુધી નિશ્ચિત ન રહી શકાય. કર્મને નાશ પામવા માટે વિપાકોદયથી જ કર્મ ભોગવવાં પડે એવું નહિ, પણ એ પ્રદેશોદયે ભોગવાઈનેય નાશ પામે. દા. ત. અહિં મનુષ્યગતિ વિપાક-ઉદયથી ભોગવાય છે, પણ નરકગતિ કે દેવગતિ પણ પ્રદેશોદયથી અહીં ભોગવાય છે. કેમકે એની સ્થિતિ પાકે એટલે એ ભોગવવામાં આવે જ. તો પછી મનુષ્યગતિનું શું થાય? મનુષ્યગતિનો રસ ભોગવાય, અને પેલાં પ્રદેશ-ઉદયથી ભોગવાય. જે પ્રદેશોદયથી ભોગવાય, એનો રસ અનુભવમાં ન આવે. ભોગવાતાં રસનો અનુભવ ન થાય તે પ્રદેશ-ઉદય, અને અનુભવ થાય તે વિપાક-ઉદય. ત્યારે વિના ભોગે બાહ્ય અભ્યંતર તપથી કર્મ જે વિખરાઈ જાય તે નિર્જરા

<u>કર્મનું સંક્રમણ</u>:—બંધાતા સારા કર્મમાં પૂર્વનાં નરસાં કર્મ કે બંધાતા નરસામાં સારાં કર્મ ભળી જાય તે સંક્રમણ. શેરડીનો રસ પીવા આપ્યો મોટો વાટકો ભરીને, પણ એમાં એક નાની ચમચી જો કરીયાતુ નાખ્યું, તો તે એમાં એવું મળી જાય કે આખો વાટકો પી જઈએ, પણ કોઈ ટીપામાંય કરિયાતાની ખબર ન પડે. કેમકે એ શેરડીના રસ જેવું થઈ ગયું. તેમ બંધાતી શાતામાં અશાતા સંક્રમે, તે શાતાસ્વરૂપ થઈ જાય; એના ઉદયે શાતાનો અનુભવ આવે. જો પૂર્વે ઘોર.અશાતાકર્મ બાંધ્યા હોય, પણ અત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સદ્ભાવનામાં ચઢી શાતાકર્મ બાંધતા હોઈએ, તો તેમાં પૂર્વના અનેક અશાતાકર્મનું સંકમણ થાય, તે અશાતા કર્મ મટીને શાતાકર્મ થઈ જાય.

<u>કર્મના ઉદય ૧. સનિમિત્તક. ૨. અનિમિત્તક</u>:—કેટલાક કર્મો વિપાક ઉદયમાં ચાલુ હોય, પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ફરી જતાં વિપાક ઉદય અટકી જાય; અને કેટલાકના વિપાક ઉદય ચાલુ ન હોય, તે અમુક દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો સંયોગ મળતાં વિપાક

ઉદયમાં આવે. પન્નવણાજીમાં કર્મના ઉદય સનિમિત્તક અને અનિમિત્તક, એ બે પ્રકારે કહ્યા છે. સનિમિત્તક ઉદય એટલે તે, કે જે નિમિત્ત મળે તો જાગે. અનિમિત્તક એટલે તે, કે જે નિમિત્ત વિના જાગે. માનો કે ઉદયે શાતા છે. પરંતુ જાણીને ઉપરથી પડતું મૂક્યું, કે માથું પછાડ્યું, તો અશાતાકર્મ વિપાકોદયમાં આવે. અર્થાત્ જો ખરાબ સંયોગમાં ન મૂકાઈએ તો જાણે પેલાં કર્મો ઉદયમાં આવવા તૈયાર નથી. ખાટી ખરાબ સંયોગમાં તે ઝટ ઉદયમાં આવે. આનો અર્થ એ છે કે તમે જો મોહજનક સંયોગમાં ન આવો, તો ઘણાં મોહનીય કર્મ વિપાક ઉદયમાં ન આવે. સારી ભાવનામાં ચઢયા હો, મંથન સારૂં ચાલી રહ્યુ હોય, ને માનો કનૈયો આવીને પાસે બેસી ગયો. 'બાપુજી, બાપુજી' કરીને એણે આપણને બોલાવવાની શરુઆત કરી. ત્યાં એનું મોઢું બંધ કરી દઈએ તો તો શુભધ્યાનની પરિણતિ ચાલુ રહે. પણ જો એનું બોલવું એકું કાંઈ સાંભળીએ કે "મને ફલાણે માર્યો, માથામાં વાગ્યું, કે ઘરમાં ચોરી થઈ, નોકર ભાગી ગયો!" વગેરે વગેરે, તો સામાન્ય સારી વિચારધારા તો શું, પણ આપણા તરણ-તારણ તીર્થંકરદેવના જીવનની જોરદાર ચાલુ વિચારધારા પણ એકાએક બંધ! અને રાગ કે દ્વેષનો પ્રવાહ પૂરપાટ ચાલુ થઈ જાય! કેમ આમ? કારણ કે સંયોગ મળતાં મોહનીયકર્મ વિપાકોદયમાં આવ્યું.

થઈ જાય. તમે અહિં બેઠા છો માટે શાંત છો. સિનેમામાં ઉભા હો તો મોહના ઉદય ઉછળે. એ શું? સંયોગનો પ્રભાવ. માટે જ કહેવાય છે કે પાપથી તો શું પણ પાપ લાવનાર નરસા સંયોગથી પણ દૂર રહો. અને ધર્મ અંતરમાં પરિણામ પામે ત્યારે ખરો, સાચો ઉલ્લાસ જાગે ત્યારે ખરો; પરંતુ, એ માટેના સારા સંયોગ સદા સેવો.

હવે સમજાશે કે જેટલાં કર્મો આત્મામાં હોય તે બધા ક્રમસર વિપાકોદયથી ભોગવવાં જ પડે એવું નહિ! નહિતર તીર્થંકરદેવ જેવાનેય પાર નહિ, બારેઓ વર્ષે પણ કેવળજ્ઞાન ન મલે. ઘણાં કર્મ પ્રદેશોદયથી કે ઘણા તો તપથી આપોઆપ ખરી પડનારાં હોય છે બસ, પૂર્વ કર્મનુ આટલા પુરતુ ચાલે, બાકી નવાં કર્મ આત્મામાં પેસાડવા કે નહિ, તે આપણા હાથની વાત છે.

કર્મ પર વિજયની ચાવીઃ—

કર્મોની વિચિત્રતા મોટી, તેથી વર્તમાનમાં આપણે સંવિકલ્પ અંગે જો કાબુમાં વાત ન રાખીએ તો તો કર્મ આપણી ઢંગધડા વગરની સ્થિતિ બનાવી દે! જો કાબુ રાખીએ, તો આપણે એની ઢંગધડા વગરની સ્થિતિ કરી શકીએ! અર્થાત્ એના ઉદયને નિષ્ફળ કરી એને મૂળમાંથી દૂર હઠાવી શકીએ.

પ્રશ્ન—કર્મના ઉદય પર કાબુ એટલે શું?

ઉત્તર—કાબુ એટલે આત્માને બને ત્યાંસુધી વિકારથી બચાવવાનો. સમજી રાખો કે રાગ વિકાર છે, દ્વેષ વિકાર છે, હર્ષ વિકાર છે, શોક વિકાર છે, ભય વિકાર છે, અહંકાર વિકાર છે, લોભ વિકાર છે.

વિકાર રોકવાના વિચારણાંઃ—

કર્મની વિટંબણામાંથી બચવા માટે આ વિકારની રમતમાંથી હઠવું જ જોઇએ. વિવેક જાગે તો વિચાર કરાય કે મજુરી

ચાંચીના બેલ જેટલી કરાય છે, અને કર્મ ફળમાં દેખાડે છે ધળ જેવુ ! એ ફળપર રાગાદિના વિકાર શા કરવા'તા ? પછી આમ તો આત્મા અનંત વીર્યવાળો ગણાય છે, છતાં એ કર્મ એ વીર્યને દાબી બનાવટી કેટલુ વીર્ય દેખાડે ? બહુ બહુ અખાડા–કુસ્તી ખેલો ત્યારે, બે–ચાર માણસોને પછાડવાનુ બળ મળે !! પાંચ, પચાસ માઇલ દોડવાનુ બળ મળે ! પાંચ પચીસ મણ વજન ઊંચકવાનુ બળ મળે ! બસ, એજ ને ? પણ વિચારો કે આત્મામાં જે અનંતબળની યોગ્યતા છે, એનો કેટલો હિસ્સો મળ્યો ? કુછ નહિ. એવું જ સુખ અંગે સમજવું. અનુત્તર દેવનુ શાતાકર્મ પણ સુખ દેખાડી દેખાડીને કેટલુ દેખાડે ? આત્માના સહજ સુખનો અનંતમો ભાગ માત્ર !

<u>આત્માની યોગ્યતા અનંત છતાં કર્મ તરફથી અવગણના અપમાન ભયંકર</u> —

સંસારના સુખ પર અણગમો કરવો છે ? તો વિચારો કે " મારા <u>આત્મામાં સુખ મેળવવાની લાયકાત કેટલી, અને કર્મ દેખાડે કેટલું ?</u> સંસારના સુખ માટે જો સમજીએ કે મારી લાયકાત ઊંચી છે, ને આ કર્મ મારૂં અપમાન કરે છે, તો એનાં આપેલાં સુખને રાજીપાથી લેવાય કે નારાજીથી ? શુ નથી લાગતું કે સંસારનુ સુખ આવકારવા જેવુ નથી ? સંસારના સુખમાં, ઇન્દ્રિયોના સુખમાં કાંઈ જ માલ નથી, એ સમજવું સહેલુ છે સત્તાગત અનંત ક્ષાયિક સંપત્તિ આત્મામાં પડી છે. એટલે મનને એમ થવું જોઈએ, કે "મારી યોગ્યતાના ઘરમાં તો આટલુ બધુ છે, ને કર્મનો સંસાર મને ટૂકડો આપીને લલચાવવા, લોભાવવા માગે છે ! હું ન આવકારૂં એને." ધારો કે આપણી પોતાની માલિકીની લાખો મણ બદામના મોટા ગોડાઉન ભર્યાં હોય; એમાંથી એને દબાવી બેઠેલો કોઈ જુલ્મગાર માત્ર એક બદામમાંથીય એક માત્ર ટૂકડો ભાંગી આપણા તરફ બક્ષીસ તરીકે ફેંકે, તો શું અપમાન ન લાગે ? સમૃદ્ધિની યોગ્યતા આપણી મોટી, ને પરખાવાના આપણે અપમાનભરી રીતે ! આ એક વિચારણા.

બીજી વિચારણા પૂર્વે આવી ગઇ છે. યાદ છે ને ? જે પુણ્યથી કંઈક સારૂ મળે છે, તે પુણ્ય પણ બીજા કેટલાય પાપના ઉદયથી કલંકિત છે. કપાળમાં લાલ ચાંલ્લો લાલઘુમ કેશરનો કરે, પણ ઉપર કાળા ચોખા ચોડીને આપે છે. એવા તકલેદી પુણ્યના ઉદય પર આત્માએ જરાયે ખીલવા જેવુ નથી. આવી આવી વસ્તુઓ બરાબર હૃદયમાં કોતરી રાખીએ તો સુખદુઃખમાં અવિકારી રહેવુ એ કાંઇ કઠિન વાત નથી. તેમ વૈરાગ્ય પામવો તો શાનો જ કઠિન હોય ? "મારી લાયકાત છે કેવળજ્ઞાનના ડીગ્રીધર તરીકેની, અને મલે છે એકડીયાની ડીગ્રી ! એમાં શુ રાચુ ? એવુ જગતનુ કોઈ સુખ નથી કે જે મારા આત્માને રીઝવી શકે. હવે મારે એવી તૈયારી રાખવી કે, એને ત્યાં વધારે ચઢવુ જ નહિ, કે જેથી જઇએ તો કહેને 'આવ્યા ? બેસો નીચે સીમેંટની ગુણપાટ પર !' પછી પાણી જેવુંય માગવુ પડે ! તેય માગીએ છતાં નળનું પાણી ભરીને આપે! ઉપરથી કહે 'ઢીંચો.' આ કેટલાં બધાં અપમાન ? ત્યારે કહો, હવે એવુ લેવાને મોખ નથી. એ વિષયોની જાત જ એવી છે કે જગ એના આશરે આપણે પડ્યા કે મર્યા સમજો ! એટલી બધી એ જુદી જુદી ઇચ્છાની ખણુજ ઉભી કરે છે કે, વલખા માર્યા જ કરવાનું ચાલે. તેથી હવે એને ત્યાં ગયા વિના અને આત્માને વિકારી કર્યા વિના, શાસ્ત્ર કહે છે તેમ, જીવનભર ધર્મ કરવો. એટલે કે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અને તપના આચારમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવું., દાન, શીલ, તપ, ભાવની નિરંતર સાધના કર્યા કરવી.

મોહ મારવાના ઉપાય :—

આત્મા પરથી મોહનો અધિકાર ઉઠાડી મૂકવા અનેક ઉદ્યમ કરવા જોઈશે. (૧) એક તો કોઇપણ કાળાં કામો કરવા નહિ. (૨) શુભ કર્મના ઉદયો અંતે વિટંબના એવી આપનાર હોય છે, કે જેમાં પરસ્પર ઢંગધડો નહિ માટે એને વધુ મ્હલાવવા નહિ. (૩) સારા વિચારોમાં મચ્યા રહેવું, તો ખરાબ વિચારોને મર્યે જ છૂટકો. (૪) સારા સયોગોમાં જ રહેવું, ખરાબમાંથી પાછા હઠવું.

સારી વિચારણાના નક્કર આઠ લાભ:—

હવે જેટલા સારા વિચાર કરીએ, એટલા પ્રમાણમાં અનેકાનેક લાભ મળવાના છે. જેવાં કે (૧) શુભ પુણ્યનો લાભ, (૨) એમાં પૂર્વે બંધાઈ ગયેલ કેટલાક અશુભનો સંક્રમ થઈ, એ અશુભનો શુભમાં પલટો, (૩) એ બધાના પછીથી સારા ઉદયો. (૪) વર્તમાનમાં શુભબંધ ચાલુ. તેથી અશુભકર્મ બંધાતા અટકે. તેથી જ (૫) સંક્રમણ-દ્વારા પૂર્વના શુભ એ અશુભ થતાં અટકે, ને (૬) ભવિષ્ય ખરાબ ન આવે. વળી (૭) આપણા શુભ વિચારને લીધે આપણા થકી વાતાવરણ ખરાબ ન થાય; તેથી (૮) સામાને કષાય ન થાય એમ મનને મનાવી બીજી ખોટ ખમીનેય સારા વિચારમાં રહેવાનુ

સાધના માટે કેળવો—જાગ્રતિ, ગરજ અને પુરુષાર્થ:—

શુ રાગદ્વેષ અને મોહનો એટલો બધો અધિકાર કે જીવને ગમે ત્યાં તાણી જાય? એની સામે જાગ્રત બની પુરુષાર્થ કેળવાય તો કદાચ ૪૭ મિનિટનું સામાયિક ખરાબ ગયુ હોય, પણ બાકીની એક મિનિટનું સામાયિક પણ સુંદર થઇ જાય! મોહનો અધિકાર ઉઠી જાય તો અધ્યાત્મભાવ આવે. યોગદૃષ્ટિની ભૂમિકા પણ એવી સુંદર અને એવી આશીર્વાદરૂપ છે, કે જો તે ભૂમિકાને યોગ્ય ગરજ, જાગ્રતિ અને પુરુષાર્થ બરાબર બનાવી દઇએ તો, ચણતર ભવાંતર-માંય સારૂં મળશે. ભૂમિકા માટે આ અધ્યાત્મભાવને કેમ ખીલવાય, તેની વિચારણા જોઇએ.

સુજિજ્ઞાસા અને સુસંસ્કારની વૃદ્ધિ

પરમાત્માને નમસ્કાર કરતાં પરમાત્માની મોંઘી પિછાણની વિચારણા કરાય છે. પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે, અર્થાત્ યોગીથી જ જણાય, અયોગીથી ન સમજાય. તેનું કારણ એ છે કે અયોગીને તો પરમાત્માને જાણવાની જિજ્ઞાસા પણ નથી. શું પરમાત્માને જાણવાની જિજ્ઞાસાય નહિ? ના નહિ. જેની પાસે યોગ નથી એ ભોગી છે,

ભોગરસિક છે. એને ભોગો અને ભોગના સાધનો, એની જિજ્ઞાસા-પ્રેપ્સા હોય; જાણવા મેળવવાની લાલસા હોય, પછી પરમાત્માની જિજ્ઞાસા શા માટે થાય?

પરમાત્માની જિજ્ઞાસા કેળવવા, સાંસારિક જિજ્ઞાસાઓ ઘટાડો :—પરમાત્મા કેવા હશે, તેની જિજ્ઞાસાને બદલે આજે મોટા ભાગે શાની જિજ્ઞાસા છે? 'બજાર શું ખૂલશે? અમેરિકામાં આજે શું થશે?' એમાં પછી જેમ જેમ આગળ વધતા જવાય છે, તેમ તેમ ધર્મ-જિજ્ઞાસાનું સ્થાન નીકળી જાય છે. ધર્મીને ધર્મમાં ઉંચી ઉંચી કોટિનાં પગથિયાં માટે વધુ ને વધુ જિજ્ઞાસા તો જ જાગે, કે જો સંસારમાની જિજ્ઞાસાઓ ઓછી કરવામાં આવે. એ ઓછી કરવા માટે સમજવું જોઇએ કે, જો સંસારના કામોમાં વધુને વધુ પૂછવાની ઇચ્છા થાય, પૂછાય, સંભળાય, રસ લેવાય, તો એ બધાં વધારે ને વધારે પાપનાં પગથિયાં છે. આત્માની એમાં ઉન્નતિ અને વિકાસ નથી, પણ અવનતિ છે, આવરણથી આવરાવાનું છે. શાસ્ત્ર તો કહે છે કે, 'જેમ જેમ ધર્મની જિજ્ઞાસામાં આગળ વધે, તેમ અધિકાધિક કર્મની નિર્જરા કરતો જાય. પછી આચરણમાં આગળ વધે એનું તો પૂછવું જ શું? તેથી ઉલટું સંસારમાં જિજ્ઞાસાથી આગળ વધતો જાય, તે વધુ ને વધુ કર્મના બંધ કરે કે નહિ? બંધાતો જાય કે છૂટતો જાય? ધર્મની જિજ્ઞાસા એટલે વાંઝીયણ ઇચ્છા નહિ, શુષ્ક ઇચ્છા નહિ, પણ એના તરફના રાગ અને આકર્ષણ સાથેની આતુરતા વિચારજો, માનવ જીવનનો સોનેરી સમય ક્યાં અને કેટલો બધો ખર્ચાઇ રહ્યો છે?

સાંસારિક જિજ્ઞાસાનું કારણ વધુ પડતી જરૂરિયાતો અને ઉપાધિ :—આજના વધારે ઉપાધિના અને વધારે સગવડના કાળમાં હલકી જિજ્ઞાસાનો પાર નથી, તેથી જીવ નાહકનો કેટલાય પાપ

બાંધતો હશે ! પરિણામે દુઃખ કેવું ? મહાન ! તો કહો દુઃખ શાથી ? હલકી જિજ્ઞાસાથી, વધારે જિજ્ઞાસા શાથી ? જીવનની જરૂરિયાતો અને ઉપાધિઓ વધારી મૂકી કે તેથી. ઉપાધ એટલે જરૂરિયાતને પોષવા કલ્પેલું સાધન. જ્યાં નવું જુએ-સાંભળે, કે મેળવવાનું મન થાય ! પાપ-ઇચ્છાનુ એક ચક્ર ચાલુ થાય એટલે તેની સાથે સંકળાયેલાં અનેક ઈચ્છા-ચક્રો ચાલુ થાય છે ! એમાં જીવને કચરાઇ મરવાનુ.

નિયત ધર્મજીવન માટે, જરૂરિયાતોનું માપ કાઢો :—

ચોક્કસ પ્રકારનુ ધર્મજીવન કેમ જીવવું, તેની યોજનાની વિચારણા કરવાની છે. એ માટે નક્કી કરવું જોઇએ કે, 'મારે ઓછામાં ઓછા પાપથી ચલાવવું જોઇએ, અને તેની જિજ્ઞાસાઓ ઓછી કરવી જોઇએ.' જિજ્ઞાસાઓ ઓછી કરી, પછી મન નવરું તો નહિ રહે, તો શું કરવુ ? તેને ધર્મની, તત્ત્વની અને પરમાત્માની જિજ્ઞાસામાં જોડો. પછી મન જેમ જેમ યોગના ઉપર ઉપરનાં પગથિયાં ચડશે, તેમ તેમ અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ નિર્જરા વધતી જશે. મન પાપ-જિજ્ઞાસાથી બચી જવાને લીધે પાપમાંથી બચી જશે. તેટલું જ નહિ, પણ વિષયોની સંજ્ઞા અને જિજ્ઞાસા જે જોરદાર બનતી હતી, તેને પરમાત્મજિજ્ઞાસા તોડી નાખશે. તેને વાસી કરશે, તેના કુસંસ્કારને ઘસી નાખશે, અને ધર્મસંજ્ઞાના સસ્કારને તાજા અને સુદૃઢ કરશે. જેને વધુને વધુ યાદ કરો, તેના સંસ્કાર તાજા અને દૃઢ થાય, એ નિયમ છે.

કુસંસ્કારોને પોચા કોણ પાડે ? :—

કુસંસ્કારોને પોચા તે પાડી શકે કે જેને તે વાસી કરતાં ને કરમાવતાં આવડે, ભૂલતાં આવડે, યાદ કરતાં નહિ. રસદાર ભોજન વારંવાર કરવાના જ સંસ્કાર જેણે પાડ્યા હોય તે જ્યાં જશે

ત્યાં એની શોધમાં રહેશે, એને રસમાં મહાલવાનું જ મન થયા કરશે! એને મંદિરે નૈવેદ્ય મૂકવા કે સત્પાત્રમાં દાન કરવાની વૃત્તિ જેટલી નહિ જાગે, સાધર્મિભક્તિ અને તત્ત્વવિસ્તાર સાંભળવાની વિશેષતા જેટલી એને યાદ નહિ આવે, એટલી જાતે સારા પકવાન્નનું જમણ જમવાની વૃત્તિ રહ્યા કરશે! કેમ જાણે સારા સારા રસો ઉડાવી લેવા એજ જિંદગીનો મહાન લહાવો! એમ કોઇને સારી લક્ષ્મી મળે એ લહાવો! કોઇને સારી સ્ત્રી મળે એ લહાવો! બચાવમાં કહે છે કે 'મારી સ્ત્રી હોય તો, ઘેરે કોઈ ઉત્સવ, મહોત્સવ લઇએ તો તે દિપાવે, સાધુ–સાધર્મિની સેવાભક્તિ સારી કરે.' પણ સાચુ કહો, આટલા માટે સારી સ્ત્રીને જીવનનો લહાવો સમજો છો? કે પતિપત્નીના વૈષયિક સંબંધ માટે? ભૂલશો નહિ, કે મન ચોર છે આપણે જો સાવધાન ન હોઇએ તો એ આપણને પવિત્રતામાંથી અપવિત્રતામાં અને શુભમાંથી અશુભમાં લઇ ગયા વિના રહે નહિ.

દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ: સંસ્કાર તેવી સૃષ્ટિ :—સંસ્કારનું બળ જુઓ. સુંદર સ્ત્રી કે પુરુષ સામે દેખાય, તેમાં સારી ઘણી વિશેષતાઓ હોય છે. એ સુશીલ હોય, ધર્મી હોય, પરમાર્થ કરનાર હોય, સહિષ્ણુ હોય, સેવાભાવી હોય, નમ્ર હોય....વગેરે ઘણું. પણ તે યાદ ન આવતાં, જે પ્રકારના સંસ્કાર આત્માએ પોષ્યા હોય, તે પ્રકારનુ આત્માનું વલણ થાય છે. એટલે સીઓમાં સારૂ રૂપ જુએ ત્યારે એને એમ થાય કે 'આ સુંદર ભોગ્ય છે!' એમાં સારી સેવા જુએ ત્યારે થાય કે 'આવા સેવા કરનાર આપણને મળવા જોઈએ.' માટે, જે આ સ્વાર્થના જ ધોરણ છે, તે સૂચવે છે કે સારા સંસ્કારના અભ્યાસની બહુ જરૂર છે. એ માટે તત્વોની અને આત્મગુણોની જિજ્ઞાસા જોઈએ. આત્માની એ તાકાત છે કે શુભ જિજ્ઞાસામાં આગળ ને આગળ વધી શકે. એ સુશક્તિનો ઉપયોગ કરી લેવો

જોઇએ. એ માટે સદા મનમાં રમ્યા કરવું જોઇએ કે 'હું શા માટે હવે સસારી પદાર્થોની કે સાંસારિક પ્રસંગની બહુ જિજ્ઞાસા કરૂ ? હવે મને એ ખપે નહિ.'

જિજ્ઞાસાદિ યોગોમાં જોરદાર પ્રયાણ—

યોગના પહેલા પગથીયા તરીકે જિજ્ઞાસા પછી બીજુ પગથીયું પૃચ્છા. પૂછવા માટે, અહંકારને મારવો પડે, આત્માને કુણો કરવો પડે. એમાં આગળ આગળ વધતાં શુભ ભાવના અને શુભ ધ્યાનના જોરે ક્ષપકશ્રેણી મંડાય છે. લાખો પૂર્વોના કાળ તપની, સયમની, અને સૂત્ર–સ્વાધ્યાયની ક્રિયા એની એજ હોવા છતાં, એ ગાળામાં કેવળજ્ઞાન જે ન મલ્યું, તે અત્યારે શુક્લધ્યાન દ્વારા કેવળજ્ઞાન કેમ મલ્યું ? કહો પહેલાં જિજ્ઞાસા કરી હશે, પૂછ્યું હશે, સાંભળ્યું હશે, સમજ્યા હશે, પછી વ્રત પણ લીધાં હશે, બધુ ખરૂ; પરતુ હમણાં જિજ્ઞાસા એવી વધી, કે સુસસ્કારોના જોર પર ધીખતી, આંતરદૃષ્ટિ પ્રગટી, ઉચ્ચ ભાવના અને ઉચ્ચ ધ્યાનમાં ચઢી કર્મો ખપાવવા માંડ્યા ! ધ્યાનબળ વધ્યુ દર્શન, ચારિત્ર, મોહનીયની ક્ષપણા કરવા માંડી, એને ક્ષીણ કરી નાખ્યા ! સાથે, જ્ઞાનવરણીય કર્મોના ક્ષયે કેવળજ્ઞાન આપ્યું !

નારી તત્ત્વની વિશેષતાઓ :—

ઇન્દ્રિયોના જડ વિષયોની જરૂરિયાત જેટલી ઓછી કરવામાં આવે, તેટલા પ્રમાણમાં આત્મિક ઓજસ વધે. કેમકે જરૂરિયાત જડની જેટલી ઓછી થાય, તેટલી તેની જિજ્ઞાસા વગેરેના પગથિયાં ઓછાં થાય; અને તેથી થતો પાપનો બંધ ઓછો થાય. સાથે, કુસસ્કારો ઢીલા પડતા જાય. તેના મહાન લાભ કયો ? તે, કે ગંસ્કારના પાત્રોની જે વિશેષતાઓ દેખાતી નહોતી, તે હવે દેખાવા માડે. કુસસ્કારોને પોષવાનુ બધ કર્યું, તો પણ ઇન્દ્રિયોના પાત્રો તો સામે આવવાનાં. પણ એમાં પહેલાં કુસંસ્કારોથી જે

ખરાબ વિચારો થતા હતા, તે હવે બંધ થઈ, હવે તેની નાચી ગ્રાહ્ય વિશેષતાઓ સામે દેખાવા માંડશે! સારી વિશેષતાઓ જોવી હોય તો ઘણી ભરેલી છે. વાસનાનું પાત્ર દેખાતી સ્ત્રીમાં વિનય છે, સહિષ્ણુતા છે, શીલ અને સંયમ છે, સેવાકારિતા અને વાત્સલ્ય છે, મૃદુતાદિ છે, એમ અનેક વિશેષતાઓ છે. કદાચ કોઈમાં એમાંનું કાંઈ જ ન હોય, તોય એનામાં વિશેષતા તરીકે વિરાગજનકતા છે, સંસારવર્ધકતા છે પાપપોષકતા છે, જગતને અનર્થમાં આકર્ષણ-કારિતા છે, વગેરે અનેકાનેક વિશેષતાઓ છે. જિજ્ઞાસાથી જોતાં આવડવું જોઈએ

પાપજિજ્ઞાસા અને પાપવિકલ્પોની ભયંકરતા —

જ્યાં સુધી જડની જિજ્ઞાસા વગેરે લપ ઓછી થાય નહિ, ત્યાંસુધી ધર્મની કે તત્ત્વની જિજ્ઞાસા જાગે નહિ. પછી ધર્મ અને પરમાત્મા અંગેની ગમે તેટલી વાતો સાંભળવામાં આવે તો પણ તેથી તેને શું લેવાદેવા? પાપની જિજ્ઞાસા એવી બદમાશ છે, ભયંકર છે, કે એ આત્માને પાપની કઈ ગલિકુંચીઓમાં ફસાવી દે, તેની ખબર જ પડે નહિ! પાપજિજ્ઞાસાની આંટીઘુંટીમાં પડેલાને કોઈ સ્ટેશન જ મળે નહિ, કે જ્યાં જઈ અટકવાનું થાય! પાપ જિજ્ઞાસાઓની અને પાપ વિકલ્પોની ભયંકરતા ખાસ ધ્યાનમાં રાખી લેવા જેવી છે એ માટે એ આંતરમંથન ચાલુ જોઈએ કે,

૧. ખોટી ઝંખના-જિજ્ઞાસામાં પાપનો બંધ કેવો?

૨. નિર્જરાનો અવકાશ હતો, તે કેવો અટકયો?

૩. કુસંસ્કારોનું પોષણ કેટલું?

૪. પાછું કુસંસ્કારને લાયક પાત્ર મળે એટલે કેવી કુવિકલ્પની ભયંકર પરંપરા ચાલે?

૫. એ ભવેભવમાં જીવને કેવા અને કયાં રખડાવે?

આવડત હોય સારી જિજ્ઞાસાની, તો જગતના પાત્રો પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિને સંવેગ અને વિરાગ માટે થાય. કારણ કે તેણે પાપ જિજ્ઞાસા તોડી નાખી છે. જે પાત્રમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ રાગને ઉત્તેજિત કરે છે, રતિ-આનંદને કરે છે, તેમાં જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વિરાગ, અકળામણ, અને ઉદાસીનતાને ઉત્પન્ન કરે છે જુઓ કુમારપાળની દૃષ્ટિ.

વસ્તુને જોવાની કળામાં કર્મ તૂટે: કુમારપાળ.—

રાજા કુમારપાળ અમલદાર વર્ગ વગેરેની સાથે કુબેરશેઠની લક્ષ્મી જોવા જાય છે. કુબેરશેઠની હવેલીઓની ફરકતી ધજાઓ જોઈ રાજા બોલી ઉઠે છે કે " અહો ! આ ધજાઓ કહે છે કે ' અમારાથી સૂચવાતી આ લક્ષ્મી, અમારી જેમ ફડફડાટવાળી છે, અર્થાત્ ચચળ છે " સંસારના રસિયાને સંસારનુ એકપણ પાત્ર સામે આવે ત્યાં પાપ બુદ્ધિના અને રાગના સહેજે વિચારો આવે છે. ત્યારે મોક્ષના રસિયાને વિરાગના વિચારો સહેલાઇથી આવે. પરતુ કુસંસ્કારોને લીધે જડની પાછળ જાણે આદુ ખાઇને મડેલા જીવને, ઘેલા થયેલા જીવને, પાપની ક્રિયા પુરી કર્યા પછી પણ વિચારો તો ચાલુ જ ! પકવાન્નના જમણનુ ભોજન ભલે દસ મિનિટમાં પતે, પણ તેનુ વિવરણ કલાકોના કલાકો ચાલે ! દિવ્ય જીવનનો કેવો આ પાશવી ઉપયોગ ! જુઓ કે, એની વિચારણામાં ક્યાંસુધીની અધમ વિચારણા ? સામી સ્ત્રી સતી હોય, ધર્મી હોય, તો પણ ' અહો ! કેવી સુશીલ ધર્માત્મા ', એમ એને નહિ થાય, પણ ગુલાબી ચામડી અને અદ્ભુત રૂપ પર ' આ સારૂં ભોગનુ પાત્ર છે', એમ વિચારણા પહોંચે છે ! કેમકે કુસંસ્કારોને પોષ્યા છે તેથી. વાહ ! કેવી આ નીચ દશા ! વળી ત્યાં પાછું એમ લાગે પણ નહિ, કે આ આપણે અધમ વિચારણા કરી રહ્યા છીએ !

સતી સુરસુંદરીને જોઇને વેપારીને, વેશ્યાને, અને રાજાને શું શુ થયું ? વેપારીને એ કરીયાણું લાગી, વેશ્યાને એ પૈસા કમાવાનુ સાધન લાગી, રાજાને એ ભોગ્ય લાગી. કારણ ? જુદા જુદા સંસ્કાર-

વાળી જિજ્ઞાસા ! જેવા સંસ્કાર તેવું જ વલણ આત્માનું ઘડાવાનું ! પછી વલણના હિસાબે આતુરતા થવાની. કોઈ સ્ત્રી સુંદર રૂપવાળા મુનિને જુએ, પણ જોતાં, કામના જ સંસ્કારો પોષ્યા હોય તેવી સ્ત્રીને શું વિચારણા મળે ? 'આ મુનિ છે, ધર્મના આરાધક છે,' તે બધું ભૂલી જાય ! સુરસુંદરીને રાજાએ બધી સાહ્યબી, બધી રાણીઓ ઉપર પટરાણીની સત્તા, વગેરે ઠકુરાઈ આપવાની વાત કરી. ચોરે પણ શું કર્યું ? સુરસુંદરી મહાસતીને ભારે ધાકધમકી બતાવવા માંડ્યો. જે જાતના સતીના આંતરદર્દભર્યા માયાળુ શબ્દો સાંભળવા શાહુકાર ગણાતા રાજા વગેરે પણ જો તૈયાર નહિ, તો તે ચોર સાંભળે ? એ તો તલવાર લઈ ઉભો થઈ ગયો ! લ્યો, છે હૈયું ? વિચારવા જેવું એ છે, કે જ્યાં સુધી આપણે જીવતા છીએ, સભાન છીએ, ત્યાં સુધીમાં કુસંસ્કારો, કુ-વલણો અને કુજિજ્ઞાસાઓને નાબુદ કરવા માટે કેટકેટલું કરવું જોઈએ ? ચોર દુર્જન છે. દુર્જન એટલે ? જેનામાં

દુર્જનનાં પાંચ લક્ષણ છે :—

(૧) દયાનો અભાવ, (૨) નિષ્કારણ વિગ્રહ (લડાઈ), (૩) પારકાનુ પડાવી લેવાનું ગમે, (૪) બીજાને જ દોષ દેવાની તૈયારી, અને (૫) સ્નેહીઓ પર અસહિષ્ણુતા, તિરસ્કાર. આનાથી આપણાં માપ કાઢવાની જરૂર છે. ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ જે દયાળુ હોય, મરણે પણ વિગ્રહથી દૂર રહેવાની ઇચ્છાવાળો જ હોય, ચોરીને બદલે દાન કરનારો હોય, પોતાને દોષ દેનારના પણ ગુણો જોનારો હોય, અને એકલા સ્નેહિઓ જ નહિ પણ જગત પર સહિષ્ણુ હોય, તો તે સજ્જન ગણાય.

●

ઇચ્છાયોગમાં 'કરવાની ઇચ્છા' જોઇએ

પરમ ઉપકારી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજા યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામના ઉત્તમ શાસ્ત્રને વિષે યોગદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ બતાવતાં ઇચ્છાયોગથી પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે.

નમસ્કારમાં પરમાત્મા કેવા કેવા સ્વરૂપવાળા છે, તે બતાવતાં એક વાત એવી કહી કે પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે.

એનો અર્થ તો જાણે એ થયો કે પરમાત્માને સમજવાને માટે યોગીપણું જોઇએ. યોગી ન હોય તો? શાસ્ત્રકાર કહે છે? કે યોગસન્મુખ ન હોય તેને પરમાત્માને સમજવાની વાત તો દૂર છે., પણ તે પરમાત્માની જિજ્ઞાસા પણ ન કરી શકે. અર્થાત્ તેનામાં સમજણની નાલાયકતા છે એટલું જ નહિ, પણ જિજ્ઞાસાની પણ લાયકાત નથી.

પરમાત્મા, મોક્ષ, યોગ, વગેરે એવી ઊંચી ચીજો છે, એ એવી કોટિની છે, કે એની જિજ્ઞાસા થવામાં પણ યોગ્યતા જોઇએ! ત્યારે જો જિજ્ઞાસા જ હજી જાગી નહિ, તો ઉપરનાં પગથિયાં તો આવે જ ક્યાંથી? જો એ જિજ્ઞાસાનાં પગથિયાં નથી, તો પછી પાપકાર્યોની જિજ્ઞાસાનાં અને એની આગળનાં પગથિયાં એના શિરે લખાયેલાં જ છે. એટલે? એટલે એ કે આ મોહ તમને ઠગી રહ્યો છે. તમારે જો પરમાત્મા–મોક્ષ વગેરે જાણવા-સમજવાની અને વિચારવાની ગરજ નથી, તો જડની જિજ્ઞાસા વગેરેની આખીય મશીનરી તમારા દિલમાં કામ કરતી રહેશે. એમાં અહીંય ગદ્ધા-ગુલામી અને પરભવેય.

એક આત્માને તત્ત્વની જિજ્ઞાસા થાય. જિજ્ઞાસા પછી પૂછવા સાંભળવાની ઇચ્છા, એટલે કે શુશ્રૂષા થાય; પૂછવા માટે જવાની ઇચ્છા કરે. જઇને પૂછે-સાંભળે, સમજે. સમજીને અંગીકાર કર્યા પછીની અમલની અવસ્થા ધરે. શ્રાવકપણું પાળે. આ બધા પગથિયામાં ચઢતે ક્રમે અસંખ્યગુણ-અસંખ્યગુણ કર્મનિર્જરાનો લાભ પામે. અંગીકારમાં શું કરવાનું? સમ્યક્ત્વ. સમ્યક્ત્વ એટલે સાંભળેલા તત્ત્વ પર સચોટ હૃદયપૂર્વકની શ્રદ્ધા. તે માટે શ્રવણ જોઇએ. આ માટે કોઈ તત્ત્વ કહેનારની પાસે જવું જોઈએ. આ માટે અંતરમાં જિજ્ઞાસા-શુશ્રૂષા જાગવી જોઇએ. જિજ્ઞાસા ઉપરની જે બધી વાતો છે તે આગળ આગળ અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ કર્મની નિર્જરા કરાવનારી છે.

<u>જિજ્ઞાસા વગેરેની રહસ્યમય કિંમત:</u>—તમને આ વાતો મામૂલી લાગેને ? 'હા' કહો છો ? તમારા મનને એટલું તો થાય છે કે આ માનવભવમાં, ભાઈ! ધર્મ જોઈએ તો ખરો. પણ 'આ માનવ જીવનમાં પૈસા-સુખસગવડ જોઈએ, એના વિના ન જ ચાલે,' એ હૈયે કેવું વસ્યું છે ? એમાં જો ધારણા કરતાં વધુ મલ્યું. તો ત્યાં હૈયાના આનંદનો ઉછાળો કેવો ? અપરંપાર ! અને આ તત્ત્વો, ધારણા નહોતી તેટલા વિપુલ પ્રમાણમાં મલ્યાં, છતાં ઉછાળો કેટલો ? ગ્રંથકાર જે ઈચ્છાયોગથી પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે, તે ઈચ્છા યોગની પહેલી શરતમાં 'કરવાની ઈચ્છા' છે. કરવાની ઈચ્છા તત્ત્વજિજ્ઞાસાથી મળી છે,

(૧) એક <u>તત્ત્વની સાચી જિજ્ઞાસા થાય એટલે આત્મા ગુણશ્રેણિએ ચઢયો સમજો.</u>

(૨) એથી આગળ એમ થયું કે <u>"લાવ પૂછું !"</u> <u>ત્યાં અહંભાવ ઘસ્યો ?</u>

(૩) "લાવ જાઉં પૂછવા માટે," એમ કરી ચાલ્યો એટલે <u>વીર્યાન્તરાય તોડયો.</u>

(૪) જઈને શ્રવણ કરવા લાગ્યો, અને સમજવા-સ્વીકારવા માંડયું, ત્યાં <u>પ્રમાદનો ત્યાગ કર્યો</u> એટલે <u>ગુણશ્રેણિ ચઢી.</u>

જો જો કેવી ક્રમશઃ ગુણશ્રેણિ એટલે અધિકાધિક કર્મ ક્ષય થઈ રહેલ છે. સાચી પૂછવાની ઈચ્છામાં જે ગુણશ્રેણિ, તે કરતાં શ્રવણમાં વધુ. બરાબર શ્રવણ કરે છે. ને લાગે છે કે આ સ્વીકારવા જેવું છે, એટલે પાછી ગુણશ્રેણિ વધી. અને જ્યારે એ સ્વીકારી રહ્યો છે, ત્યારે તો વળી ઓર ગુણશ્રેણિ ચઢી. સ્વીકાર્યા પછી "અહો હું પામ્યો !" એટલે પાછી ચઢી ! ક્રોડ પૂર્વોનું ચારિત્ર પાળતો હોય, અને આમ સમાન સ્થિતિમાં રહેતો હોય, પણ જ્યારે <u>શુભવિચારોની</u>

શ્રેણિમાં ચઢી શુભધ્યાનની શ્રેણિ ચઢે એટલે, જરૂર પડે અંતર્મુહૂર્તમાં ઠેઠ તેરમે ગુણઠાણે જઈને બેસે! વીતરાગ સર્વજ્ઞ થાય! બધો નિકાલ તરતમાં થવા માંડે!

આત્મનિરીક્ષણ :—ખૂબી તો એ છે કે 'અત્યાર સુધી ભૂતકાળનો સંસાર કેવો અને કેટલો ડહોળ્યો? શું શું કમાઈ કરી? શું અત્યારે પરિસ્થિતિ છે? પાપી છે કે ધર્મી? સાધુ છે કે શ્રાવક? આરંભ-સમારંભવાળો છે કે આરંભ વિનાનો?' આ કાંઈ પૂછવાનું નહિ! શુદ્ધ આત્મનિરીક્ષણ કરતાં જીવ શુભવિચારની ધારાએ ચઢવા માંડ્યો, ગુણશ્રેણિએ ચઢવા માંડ્યો, એટલે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ કર્મ નિર્જરા કરતો ચાલ્યો! હવે સાથે પ્રથમ સંઘયણ જો યારી આપે અને શુભ ધ્યાનની ધારા વધતી જ ચાલે તો સકલ ઘાતી કર્મ ખપાવી કેવળજ્ઞાન સુધી ય પહોંચી શકે! દૃઢપ્રહારીનું જીવન કેવું? અર્જુનમાલીની દશા કેવી? ઝાંઝરીયા મુનિનો ખુની રાજા કેવો? પાપમય; છતાં એ શુભ વિચારણા અને શુભ ધ્યાનના બળે કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ બન્યા!!

પૂર્વનો ઉન્નતિવાળો કાળ :—ગુણસાગર ચોરીમાં બેઠા હતા. દેખાવમાં લોકમાં શું દેખાતું હતું? ઘણો ભાગ્યશાળી! આઠ કન્યાઓ પોતાનો હાથ એના હાથમાં આપી રહી છે! હાથમાં હાથ છે! એકનો નહિ, આઠનો! રત્નસંચય એમના પિતા, એ સાચેસાચ રત્નના સંચયવાળા. અર્થાત્ મહા સમૃદ્ધિશાલી. એમનો આ સૌભાગી પુત્ર છે! ધામધૂમથી વિવાહ-ઉત્સવ ઉજવાય છે. શું આ સ્થિતિ કેવળજ્ઞાન પામવા માટે યોગ્ય ગણાય? પણ ગુણસાગરે જે ગુરુને જોયા હતા, તે તો હજુ છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણઠાણામાં અટકેલા હશે! છદ્મસ્થપણામાં હશે! ત્યારે ગુણસાગર કેવળજ્ઞાનની તૈયારી કરે છે! તેરમે ગુણઠાણે વીતરાગ સર્વજ્ઞ બનવાની તૈયારી કરે છે!

ગુણશ્રેણિના ગજબ ચમત્કાર :—

આમ તો અત્યારે ગુણસાગર પાણિગ્રહણ કરી રહ્યા છે. એક રૂપસુંદરી સાથે નહિ, આઠ સાથે! તમારી દૃષ્ટિએ આ વિષયતૃષ્ણા કેટલી ગણાય? ત્યારે એમની લક્ષ્મીમાં કેવું? સંપત્તિય વિપુલ! અને મોટા ઘરમાં આરંભસમારંભનું પૂછવું જ શું? તે તો ઠીક ઠીક હોય. આવી સ્થિતિમાં કેવળજ્ઞાન હોતું હશે? હા, હોય. ગૃહસ્થનેય જો ગુણશ્રેણિએ ચઢતાં આવડે તો કેવળજ્ઞાન પણ મળે! ન મળે એમ નહિ. અને સાધુ હોય અને ગુણશ્રેણિએ ચઢતાં ન આવડે તો તે કયી સ્થિતિમાં મૂકાય? જીવ ગમે તેવી સ્થિતિમાં બેઠો હોય પણ ગુણઠાણાની પગથાળીએ ચઢતાં આવડે, એટલે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ કર્મનિર્જરા કરતો ચાલે! અને જો સંઘયણ યારી આપે તો ક્ષપકશ્રેણિના ઉંચા પગથીયે પહોંચી, કેવળજ્ઞાન લઈને સ્થિર થાય. ગુણશ્રેણિમાં શું કરવાનું? શુભ ધ્યાનની ધારાએ આત્માને પુદ્ગલના રાગમાંથી ખેંચી લઈ શુદ્ધ સ્વભાવમાં ચઢાવી દેવાનો.

લોક અને ગુણસાગરના દૃષ્ટિભેદ — ગુણસાગર એટલે ગુણનો સાગર! ગુણનું ખાબોચીયું નહિ.

લોક સમજે છે કે "આઠેય સુખ આપનારી. એટી સાથે કોલ આપે છ!"

આ સમજે છે કે 'આ એક-બે નહિ, પણ આઠ-આઠના બંધનમાં પડયો!'

લોક સમજે છે કે 'આ આઠેને પરણ્યા પછી જોજો એનો વૈભવ અને વિલાસ!'

આ સમજે છે કે 'આ લપમાંથી કયારે છૂટું, ને કયારે ગુરુદેવ પામે જઇ ચારિત્ર લઉં!'

કેવાં હૃદય અને કયી સમજ એમનામાં હશે! (૧) વૈભવ વિપુલ હતો પણ તે કોઈની ગુલામી કરાવે તેવો વૈભવ નહોતો!

(૨) વિલાસ સુલભ હતા, પરંતુ તે ટોણા-ટપકા ખાવાની સ્થિતિના વિલાસ નહોતા! (૩) ઘર કુટુંબ વિસ્તારવાળું અને તેમ હતું, છતાં ત્યાં કલેશ ને કંકાસ હોય તેવું ઘર નહોતું! આવી મહાસુખદ સ્થિતિ છતાં ગુણસાગર વૈરાગ્યના આસમાનમાં ઉડતા હતા! તે કેમ બન્યું? વિચરતા તીર્થંકર ભગવાન પધાર્યા હોય તેવું પુણ્ય નહોતું? ત્યારે હતું શું? વિવેકવાળું જાતિસ્મરણ. જાતિસ્મરણમાં શું વિચાર્યું? અહિં જો આરાધના ચૂકી જઇશું તો ભૂતકાળના પંડિત એવા આપણે અહિંયા વર્તમાનના મૂર્ખ બનશું!! ભૂતકાળના પંડિત એટલે સારી આરાધના કરી માનવતા કમાયેલા. વર્તમાનના મૂર્ખ એટલે ભવિષ્યમાં ભ્રષ્ટ, પતિત, અને અતિ દુઃખિત કરે તેવું કરનારા. ! પૂર્વે આરાધના કરી હતી માટે પંડિત એવા એમણે અનુત્તર વિમાન જોયું હતું, અને અહીં પણ ઉત્તમ કુળ અને ધર્મસામગ્રી મળી; તે હવે વર્તમાનના મૂર્ખ નહિ થવાનું. જેટલા પ્રમાણમાં જીવે દુન્યવી ચાળા જેટલા જોરશોરથી પૂર્વે કર્યા, એટલા જ જોરજોરથી એટલા ચારિત્ર અને તપ આરાધી કર્મ-નિર્જરા કરવાની! જેવી સંસારમાં ઘોર અજ્ઞાન-દશા હતી, ચારિત્ર લીધા પછી તેટલા જ [

ચોક્કસ પ્રકારની યોજના વિચારી, તેનો સચોટ અમલ કરવાથી (૩) આત્મા ઇન્દ્રિયોની પાછળ પૂર્વે જેટલો ગુલામ હતો તે હવે પોતે ઇન્દ્રિયો પર જટમગાર બની જવો જોઈએ સીધેસીધુ નહિ તો બળાત્કારે પણ ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાં જતી અટકાવવાની. બાકી (૪) જ્યાં જીવનની અતિ જરૂરિયાતોમા ઇન્દ્રિયોને રોકવાનુ આપણું ચલણ નથી ત્યાં પણ આપણે ઇચ્છાપૂર્વક ન જ દોડી જઈએ. ત્યાં કચવાતે દિલે અને જલદી પાછા વળી જવાની તૈયારી સાથે જઇએ

ગુણસાગરની ધ્યાનધારા (૫) દેવગુરુ નહોતા મલ્યા ત્યાં સુધી આળસ અને પ્રમાદમા હતા હવે ઉદ્યમ કરવાનો !(૬) જે મોહની ગુલામી હતી તેને હઠાવી, હવે માનસિક સ્વચ્છંદતાને ગુરુપારતન્ત્ર્યની પોલાદી સાકળોથી કબજે કરવાની ! (૭) ચેકડા મારતા હતા, તેટલા જ શાંત બનીને બેસવાનુ ! (૮) જે પ્રકારની અજ્ઞાન અને મોહ દશામાં રઝળતા હતા, તેથી વધુ પ્રમાણમાં જ્ઞાનદશા અને નિર્મોહ દશામા રમવાનુ ! એટલે ગુણસાગર ચોરીમાં બેઠા એ ભાવના કરે છે કે, "સદ્દગુરૂ પાસે જઈ સયમ લઈશ ! નિર્મળ શ્રુતજ્ઞાન ભણીશ ! નિત્યગુરુ વિનય કરીશ ! કઠોર તપ તપીશ ! નિર્દોષ રૂક્ષ ગોચરીથી નિર્વાહ ચલાવીશ ! કામ કષાયને ભગાડી, મહા સુંદર જીવન બનાવીશ ! સંયમ યોગમાં સ્થિર થઈ જીવિત-મરણને વિષે સમભાવ કેળવી મોહ શત્રુને હણીશ !"

આ નવ આત્માઓ શું કરે છે? ગુણશ્રેણિએ કૂદકે ભૂસકે ચઢી રહ્યા છે! સમભાવનું એટલું બધું ઓજસ આવી ગયું છે, કે કોઈ એક જણ આવીને કહે કે બીજી મિનીટે તમારૂં મૃત્યું છે! ને બીજો આવીને કહે કે, 'તમારૂં' લાખ વર્ષનું આયુષ્ય થયું!' તો આ બન્ને તરફ હૃદયમાં કંઈ ફેર નહિ! સામે લાવી કોઈ હીરાના ઢગલા ભેટ કરે, કે ઘરમાં પડેલા ઝવેરાતની માટી થઈ જાય, તોય એ બને પ્રત્યે હૈયામાં કોઈ આનંદ કે શોક નહિ! એકબીજાની પ્રતિસ્પર્ધી એવી બંનેય વિષમ સ્થિતિમાં આત્માની દર્પણ જેવી અવિકૃત અવસ્થા! એ વિચારે છે કે "મોહના જેટલા શત્રુ આવશે, તેનો પ્રથમથી પરમાત્માએ આપેલા દશ પ્રકારના યતિ-ધર્મના શસ્ત્રોથી નાશ કરી નાખીશું! ક્રોધ કે અભિમાન, હિંસા કે જૂઠ, કોઇ મોહ રિપુને ઉભો નહિ રહેવા દઇએ." કવિ એમની સ્થિતિ રજૂ કરે છે—

સંયમ લેઇ સુગુરૂ કને. તપ તપશું મનોહારી રે લો...અહો તપ૦
જીવત મરણે સમપણું,
સમતૃણ-મણિ ગણશું રે લો...અહો સમ૦
સંયમ યોગે થિર થઈ;
મોહ રિપુને હણશું રે લો..
અહો! મોહ, રિપુને હણશું રે લો...
અમે પણ સંયમ સાધશું, નાથ નગીનાની સાથે રે લો...

મોહના સ્થાનમાં ધર્મનાં તાન—એક વાર સંયમ-યોગમાં સ્થિર થઈ, મોહના સુભટોને ભગાડી મૂકવાના! પછી નિરાંત! એક તત્ત્વની સાચી જિજ્ઞાસા વધારી જીવ આગળ વધ્યો, એટલે તો પછી ઉપડ્યો ગુણશ્રેણિના માર્ગે. અહીં એક બાજુ લગ્નનાં વાજાં વાગી રહ્યા છે, મંગલ વર્તાઈ રહ્યા છે, એ તમારે સંસારીને મન તો ભવ્ય ઉત્સવનો પ્રસંગને? તે વખતે આ યોગ્ય જીવો જાણે સદ્ગુરુ પાસે પહોંચી સંયમી થયા! ગુરુ વિનયને તો જાણે આત્મામાં

ઓતપ્રોત કરી દીધો! સમતા ને સમાધિ વધારતા ગયા! આત્માના પરિણામ ઉંચા વધતા ચાલ્યા. સામેથી દુનિયાના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ આક્રમણ આવે તો પણ મોહના યોદ્ધાને આત્મવીર્યની સહાય આપવાની વાત નહિ! સઘળા મોહ પર વિજય મેળવી લીધો! વિજય મેળવવા માટે જે પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો, તે પુરુષાર્થમાં જુગજુના કર્મ ખેરવી નાખ્યા!

ગુણસાગરની આદર્શ પત્નીઓ:—આ જે ગુણશ્રેણી ચઢી, તેમાં લોક જોતાં રહી ગયા! ગોર મંતર ભણતો રહી ગયો! માબાપ ઓરતો કરતા રહી ગયા! અને ગુણસાગરે કેવળજ્ઞાન-કેવળ દર્શન ઉપાર્જ્યાં! ત્યારે એ આઠ કન્યાઓ હાલી-મવાલીના ઘરની નહોતી. તેમ મામુલી જીવ સાથે સંબંધવાળી નહોતી. એટલે એ પણ શુ કામ બાકી રાખે? એય ઉચ્ચ ભાવનાના આસમાનમાં ઉડવા લાગી. અહીં તો લોક દૃષ્ટિએ મહાન જીવન ઉત્સવ હતા. શ્રીમંતના ઘરની કન્યાઓ, રૂપરૂપનો અંબાર! એમાં વળી આ લગ્નના પ્રસંગે આભૂષણશૃંગારમાં શુ ખામી હોય? આ જોઈ માતપિતાનુ દીલ કેવુંક ઠરે! એ સ્થિતિમાં લોકને રાગમાં રમતું મૂકી આ કન્યાઓ વીતરાગભાવનામાં ચઢી! સંસારના ઉત્સવો જોઇને હૃદયમાં કકળાટ થાય, તેવા વિરાગી આજે દુનિયામાં કેટલા જોવા મલે? દુનિયાદારીનો ઉત્સવ મંગળ એટલે આત્માના અનુત્સવ-અપમંગળ સર્જાઇ રહ્યા છે!— આવુ સમજનારને, સમ્યગદર્શન કરનારને હૃદયમાં કકળાટ થાય, નિસાસો પડે. કન્યાઓ વસ્તુમાં સમ્યગ્દર્શન કરી રહી છે. એમાં એમણે પણ પતિની પાછળ ક્ષપકશ્રેણીની ગાડીએ સિધાવ્યું. ઘનઘાતી કર્મો ચૉરીમાં હસ્તમેલાપની મોહની રમત વખતે ઉરાડીને એ કેલળજ્ઞાન પામી! આપણે ચૉરી તો નહિ પણ ઉપાશ્રયમાં; તેમજ મોહની રમત નહિ, પણ જિનવાણી શ્રવણ કરતાં, કેટલા કર્મ ઉરાડી ક્યાં પહોંચી રહ્યા છીએ, એ તપાસવા જેવું છે.

ગજસુકુમાળ પર પ્રભુદયા :—ગજસુકુમાળને જંગલમાં જતાં જોઈ નેમનાથ પ્રભુને કકળાટ ન થાય ? સગડી માથે મુકાઈ તે પહેલાં પણ અને તે વખતેય પ્રભુ જ્ઞાનથી જોતા જ હતા ! કેવળ-જ્ઞાનથી પ્રભુ નિહાળી રહ્યા હતા કે આ સસરો સોમીલ આ કુલડાના માથે કેવા ખેરના અંગારા ભરી રહ્યો છે ! સુકોમળ માથું કેવું ભડભડ બળગી રહ્યું છે ! અગ્નિ અંદર પેઠો છે, ને કુણા મગજને શેકી બાળી ભસ્મ કરી રહ્યો છે ! એમાં કેટકેટલી પારાવાર વેદના છે, તે પણ પ્રભુ બરાબર જોઇ રહ્યા હતા ! છતાં એ જ્ઞાની સાથે જોતા હતા કે 'એના અશુભ કર્મના ઉદયના ઉપદ્રવમાં તેના આત્મા માટે મહોત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો છે. સંસારના ઉત્સવમાં તો આત્માની હોળી સર્જાઈ રહી હોય છે!' આવું દર્શન સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહિ કરે તો કોણ કરશે ? ભલે અગ્નિ ભયંકર, પણ એ તો માત્ર બંધનભૂત કાયાની રાખ કરે, આત્માની નહિ ! આત્માના તો એ અગ્નિ જન્મોજન્મના કર્મ કચરા સાફ કરી રહ્યો છે ! ભગવાનના દીલમાં કેમ અરેરાટી નહિ ? કેમકે ભગવાન સ્વયં વીતરાગ તો છે જ, પણ આ તો એ જુએ છે કે ગજસુકુમાળ પણ ત્યાં કર્મના ઉપદ્રવમાં વીતરાગ બની મોક્ષ વરવાનો મહોત્સવ ઉજવશે ! અનંતી ભવ પરંપરાનો અંત આણશે ! કષ્ટની શી કિંમત હતી જો લાભ અગણ્ય-અચિંત્ય થતો હોય તો ?

શુભ ભાવનામાં ચઢ્યા પછી વિમાન જેવી માવજાની જરૂરી – જ્યાં ગુણસાગરના લગ્ન મહોત્સવ ઉજવાઇ જવા કાળે માબાપને કદાચ થતું હશે કે, ગુણસાગર કહી દેશે કાલ પ્રભાતે કે ' દીક્ષાનો વિચાર તો છે પણ આજે નહિ, થોડા વખત પછી ! તે મારી ખાતર નહિ, તમારી ખાતર !' ઓરતા ને અરમાન માબાપને થતા હોય કે ન થતા હોય, પણ અહીં તો પુત્રરત્નને અદ્ધર આકાશમાં ઉચ્ચ ભાવનાના વિમાનમાં ઉડવાની વાત છે. ઉત્તમ કોટિના અધ્યવસાય તે વિમાન છે. પગ નીચે મૂકવાનું કામ નહિ. અર્થાત્

જમીનને અડી રહેવાની હવે જરૂર નહિ. પછી સંસારનું કંઇ દેખાઈ ગયું, કે મેલે એને નીચે પડતું ! પણ જો પોતે જ પડતું મૂકે તો ? તો શું ? વિમાનને એટલે કે શુભ વિચારધારાને જતી કરી તો ભાઈ આવ્યા નીચે મલિન સાંસારિક ભાવના તળ પર ! એ તો શુભ ભાવનાને પકડીને બેસી રહેતાં જો આવડે તો એ વિમાનના સ્વભાવ, કે ઉંચે ઉંચે લઇ જાય; અર્થાત્ વિચારણાની ધારા ઊંચી વધે, અને આત્મ-ઉન્નતિ પણ અધિકાધિક ખીલે !

ધર્મક્રિયાનો પ્રભાવ ગુણશ્રેણિથી ગુણાય :–પરિણામની ધારા પર, વિચારના ઉચ્ચ પગથિયાં પર, ને શુદ્ધ અધ્યવસાયની નિસરણી પર ચઢતાં આવડે, તો અધિક ને અધિક આત્મવિકાસ સધાતો ચાલે ! એવી જ કોઈ ગુણશ્રેણિમાં સંગમ ગોવાળીઓ એ શાલિભદ્ર બન્યો ! હાથી એ મેઘકુમાર બન્યો ! ભિખારી એ સંપ્રતિ રાજા થયો ! સર્પ એ ધરણેન્દ્ર બન્યો ! આ બધું શુભ વિચારસરણીની વૃદ્ધિગત ધારાના પ્રતાપે ! જો એને ન આવકારીએ તો પછી ટૂંકડા કપાળમાં શું લખાવાનું ? પાપ કેળવું, મેળવું ને કબજે કરૂં, એજને ? જેવો પેલો ગુણશ્રેણિમાં અધિકાધિક કર્મનિર્જરા કરતો ચાલે, તેમ હલકી ભાવનામાં આ અધિકાધિક પાપ બંધ કરતો ચાલે ! ! એક બાજુ ગુણશ્રેણિની ઊંચી ઊંચી પાયરી, ને બીજી બાજુ હલકી ભાવનામાં દોષનું ભોંયરૂં ! એક બાજુ ગુણોનો ધસારો, ત્યારે બીજી બાજુ કુવિકલ્પોનો ધસારો !

જુઓ, જીવને સ્વભાવભૂત શું છે–સતત શુભ વિચારો ? કે કુવિકલ્પો ? :–શુભ વિચારો માટે કોઇ નિયત કાળ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કે ભાવની રાહ જોવાની જરૂર નથી. સઘળો કાળ, સઘળું ક્ષેત્ર, સઘળા સંયોગો, ને સઘળી પરિસ્થિતિ, શુભ વિચાર કરવો હોય તો નડતર રૂપ નથી. ગરીબ માણસ શુભવિચાર કરે તો ફળે નહિ, અને તવંગર કરે તો જ ફળ મળે, તેવું નથી. ઘરમાં કરો તો નિષ્ફળ, ને ઉપાશ્રય-મંદિરમાં કરો તો ફળે, તેવું પણ નથી. સર્વકાળ, સર્વક્ષેત્ર, અને સર્વ

દ્રવ્યના સયોગ નિર્જરા માટે ને શુભવિચારણા માટે બનાવી શકાય છે. એટલું ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ કે માનવ ભવમાં શુભ વિચારણાના સતત પ્રવાહની સારી તક છે. એ જો ગુમાવી તો સમજો કે પછી તો મનુષ્યપણામાં વાવેલા કુસંસ્કારો ભવિષ્યમાં ભયંકર નીવડશે. જેમ ક્ષેત્રમાં પડેલા દાણામાંથી અનેક છોડ, ને તેમાંથી અનેક નવા દાણા, અને તેમાંથી વળી નવા છોડ થાય. તેમ આ કુસંસ્કારના બીજને જો અહીં પોષ્યા તો ભવાંતરમાં તે વૃદ્ધિ જ પામવાના! શુભવિચારોના અભાવે ખોટા વિકલ્પો એટલા બધા જાણે સ્વભાવભૂત બની ગયા છે કે, સામે કોઈપણ પાત્ર આવ્યું કે મલિન સંસ્કારો જાણે તરત જ આત્મામાં જાગવા માંડે છે! પછી ભલેને સતી સ્ત્રી સામે આવે! અને કુવિકલ્પોથી આત્માને ભરી દીધો હોય એટલે આત્માનુ વલણ કુવિચારો તરફ જ જાય. (સંયોગોમાં એ તાકાત છે કે ઉદયમાં વર્તતા કર્મને દુપીને બીજા ઉદયમાં લઈ જાય. પણ શુભવિચારણા તો, જો સીધો જોરદાર પુરુષાર્થ ચાલુ રહ્યો હોય, તો ઘડતર એવુ કરી નાખે કે ગમે તેવા સંગોગો આવે પણ શુભવિચારણા જ ચાલે.)

જડ પુદ્દગલના ખીલે બંધાયેલું જગત દોડે તો ય જડના સીમાડામાં:—ધર્મક્રિયા એ નિશાળ છે; ને એમાં પ્રતિકૂળતાની કસોટી એ પરીક્ષા હોલ છે. ક્રિયાની નિશાળમાં શુ શીખશો ? શુભ-વિચારણા કરવાનુ અને શુભ અધ્યવસાય વધારવાનું, તથા ઉપસર્ગ-પરીસહ, પ્રતિકૂલ વાતાવરણ વગેરે કસોટીમાં બરાબર ટકો એ રીતે તૈયાર થવાનું. એમાં પાસ થયા એટલે સમજો કે આત્માનુ ઓજસ વધ્યું, કલાસ ચઢયો, મોહના સુભટને ધક્કો લાગ્યો. પૂર્વે કુસંસ્કારો ગમે તેટલા પોષાઈ ગયા હોય, પણ હવે ધ્યાનનો નવો પુરુષાર્થ જો જોરદાર જગાવો, તો કુસંસ્કારો એવા તટે કે એમાં આત્માની પહેલાંની વલણની સ્થિતિ આખી બદલાઈ જાય. પરમાત્મા યોગીગમ્ય છે. અયોગિગમ્ય નથી. અયોગીને પરમાત્માની જિજ્ઞાસા નહિ.

કારણ કે કુવલણુ, અને કુવિકલ્પો સિવાય બીજો કોઇ એને ધંધો નથી. નવરો પડ્યો, ચાલ્યો કુવિચાર ! આવું ક્યાં સુધી ચાલે ? જ્યાં સુધી સંસારનો પક્ષપાત હોય ત્યાં સુધી. રાત ને દિ' આ દુનિયાના જડ પદાર્થોના કુંડાળામાં જ એ કેવળ ફરવાનો ! પુદ્ગલના ખીલે બંધાયેલું જગત દોટ મૂકે તો પણ હોય ક્યાં ? જડના જ સીમાડામાં ! ત્યાં એની બધી હોંશિયારી છે. ધીખતો પુરુષાર્થ છે. ઘોર આફતમાંથી પણ સ્વાર્થને સાધી લેવાની કળા જગત પાસે છે ! તેમ આપત્તિ વખતે આત્મહિતને સાધી લેવાની કળા જિનના ભક્ત પાસે ન હોય ?

બળ, બુદ્ધિ અને પુણ્ય શા માટે :—લક્ષ્મણજીના મૃત્યુથી રામચંદ્રજી ગાંડા જેવા થાય છે. એ શું રાજ્ય સંભાળે ? ત્યારે રાજ્ય સંભાળવાના અધિકારી કોણ ? લવણ અને અંકુશ (લવ ને કુશ). પણ એ શું કરે છે તે જુઓ. એ વિચારે છે કે 'જો આ રાજ્યના મોહમાં ફસાઇશું તો આત્મહિત ગુમાવશું.' રાજ્ય, રમણી વગેરે ઘંટીના પડ છે. ભોગના લોભે એમાં જો એકવાર માથું ઘાલી એને ગળામાં લીધા, તો પછી બસ ! જિંદગીભર ઉપાડીને ફરો ! લવણ-અંકુશ તરત જ ત્યાંથી ચાલી નીકળીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે ! લક્ષ્મી સદાય નધણિયાતી જ છે. 'તેના ધણી થવાના કોડ હું કરું,' એવી ગાંડાઈ તેમનામાં નહોતી. કાકાના મૃત્યુનો, અને પિતાના ખેદનો આઘાત બાજુએ મૂકી ચારિત્રની રજા માગી. રામચંદ્રજી અને સીતાજીના કોમળ પુષ્પ જેવા આ બે બાળકો, વિચારો કે કયી લગનીમાં છે ! પુણ્યવાન એવા કે એમને રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણ પણ જીતી શકે નહિ ! છતાં તે અતુલ બળ એમણે શામાં ખર્ચ્યું ? ચારિત્ર પાળી કર્મ ખપાવી, અનંતબળી બનવામાં; નહિ કે સંસારમાં મહાલી કર્મના સકંજામાં વધારે ફસાઇ નિર્બળ થવામાં. એમની પાસે બુદ્ધિ હતી, તે કેવળજ્ઞાન લેવા માટે હતી. કિંતુ

એકેન્દ્રિય નિગોદિયા બનવા માટે નહિ! અહીં એમને જે વિપુલ સુખ હતા, તેમાંથી નીકળી અનંત સુખમાં જવા માટે, પણ નહિ કે અનંત દુઃખમાં પટકાવા માટે! આ કયારે બને? ચારિત્ર ધર્મની સાધના હોય તો બને. સ્વાધ્યાય, વિવેક, અને સહિષ્ણુતામાં અત્યંત નિપુણ બનતાં જો આવડે, તો ધર્મ સાધના એવી સરસ થાય કે પછી અનંત કાળને માટે કોઈથી ન લુંટાય તેવા અનંત સુખ મળે! સમિતિ ગુપ્તિના ધોરણે જ જ્યારે મન, વચન અને કાયાને પ્રવર્તાવે, જ્યારે કુવિકલ્પો છોડી સ્વભાવતઃ શુભવિચારણાની ધારામાં આવે, ત્યારે ચારિત્ર ધર્મની સાધના જોરદાર થાય.

શુભ ભાવનાથી ત્રણ તત્ત્વની સિદ્ધિ:—શુભવિચારણામાંથી શુભધ્યાન જાગે, અને તેથી સારામાં સારી કર્મની નિર્જરા થાય. વિચારણામાં એકાગ્ર બને તેટલો સમય દુનિયાને એ ભૂલી જાય છે. એ વિચાર ધર્મધ્યાનના પ્રકારમાં આવે છે ધ્યાન એ અભ્યન્તર તપ હોવાથી કર્મ નિર્જરા કરાવે છે. વળી શુભ-વિચાર એ માનસિક શુભક્રિયા છે. એ શુભ આસ્રવ હોવાથી પુણ્ય બંધાવે છે. તેમ જ શુભ ભાવના એ સંવર હોવાથી પાપને રોકે છે. આમ શુભ વિચારણામાં ત્રણ તત્વના મિશ્રણ છે. શુભ વિચારણા રૂપી મનની શુભક્રિયા એટલે શુભ આશ્રવ; શુભ ભાવના એ અશુભ ક્રિયાની અટકાયત, એટલે સવર. અને શુભધ્યાન એ નિર્જરા તત્વ સવર નવાં પાપ અટકાવે છે, અને શુભધ્યાન રૂપ તપ જુનાં સિલિકે રહેલાં પાપનો નાશ કરે છે. શુભધ્યાનમાં એકાગ્રતાવાળો ઉપયોગ છે. એકાગ્રતા એટલે એક વિચાર પર સ્થિરતા. એટલે જ ધ્યાનની સારી એકાગ્રતાની કિંમત મહાન છે.' એકાગ્રતા જો અશુભ હોય તો દુર્ધ્યાન થવાથી એ ભયંકર છે. વિચાર કરે તેટલી મનની ક્રિયા છે, અને એકાગ્રતા એટલે સ્થિરતા છે મનની પવિત્રતા સતી સ્ત્રીનુ કામ આપે છે. ત્યારે તે સતીને દેશવટો એટલે? પછી આત્માની સપૂર્ણ

કરનાર વેશ્યા જેવી અપવિત્રતાનું સેવન થાય છે. વિચાર અને વાણીનો પ્રમાદ આત્મા પર જોરદાર, એટલે પછી તે જ પ્રમાણે આત્મા ખેંચાય છે. એટલે પવિત્ર મન જો સદા સુંદર વિચારણા, સુંદર ભાવના અને સુંદર મનોરથમાં રમતું હોય તો આત્માના આકર્ષણ ઉચ્ચ કર્તવ્ય તરફ થવાના.

સંસારને ઓળખી લો તો મન નહિ બગડે :—આર્ય દેશમાં આધુનિક જડવાદના પ્રવાહમાં તણાઇ ગયેલા અને અનાર્યને છાજે તેવા ઉદ્‌ભટ જીવન જીવતા થઈ ગયેલા દીકરા દીકરીને જ્યારે માતપિતા શિખામણ આપે છે, ત્યારે એ નવી પ્રજા ગુસ્સે થાય છે. એમને નથી માતાની પરવા, નથી બાપની, કે નથી પત્નીની પરવા! મા-બાપના કુણા દિલને શું થતું હશે? આના કરતાં વાંઝિયા રહ્યા હોત તો સારું, એજને? લ્યો દીકરા દીકરી આવી મળ્યા, એટલે તમે માનો છો કે સંસારના સુખ મળ્યા! છતાં રોવાનું? સંસારના સુખ કેવાં? ૧ પુણ્યની સાથે મિશ્રિત થયેલાં પાપનાં કલંકથી કલંકિત! સંસારનાં સુખ કેવાં? ૨. રોજ રડાવે! નિસાસા નખાવે તેવા! સંસારનાં સુખ કેવાં? ૩. અનેકના પાપોદય જાગે તો જ મળે તેવા! સંસારના સુખ કેવાં? ૪. અનેક કુવિકલ્પો કરાવે તેવા! સંસારનાં સુખ કેવાં? ૫. પરિણામે ભયંકર દુઃખો લાવે તેવાં! સંસારનાં આવા ઠગારા અને હલકટ સુખનાં સ્વરૂપને જાણનારો સમકિતી જીવ તેનાથી સદા કંટાળેલો, ત્રાસેલો, અને ભડકેલો રહેવાનો, તથા બને તેટલો અલિપ્ત રહેવાનો જ પ્રયાસ કરે! જાણે છે કે ભયંકર કુવિકલ્પો કરાવી કુસંસ્કારો દૃઢ કરનારા અને રૌદ્ર દુઃખને દેનારા આ દુન્યવી સુખોથી દૂર રહેવામાં જ મઝા છે. પછી એના માટે મન બગડવાની શી જરૂર? શુભ વિચારણામાં જ સદા મસ્ત રહેવું.

વિકલ્પોથી દૂર રહેલી સુરસુંદરીએ સામે મરણ જોઈ, નવકારનું સ્મરણ કરવા માંડયું. ચોર તલવાર ઉગામીને સામો ધસી આવે છે. ખરેખર! કર્મની ગતિ અત્યંત વિચિત્ર છે! તેમ અગમ્ય પણ છે! જાણે ગુણની ચઢતી પર અદેખો બનીને એ વેર ન વાળતો હોય જીવ પર! પણ સતી સુરસુંદરીને શીલરક્ષાનો દૃઢ નિર્ધાર છે. પછી પ્રાણ જાય તો પરવા નથી.

સજ્જનતાનું મૂલ્ય:—ત્યારે દુર્જનને વળી વિચાર શાનો? નિર્દયતા અને વિના કારણ લડાઇ, ચોરી, લૂંટ, સ્વાર્થ અને અસહિષ્ણુતાનું જ જાણે જીવન! સજ્જન થવું હોય તો બધો વિચાર કરવો પડશે. દયાળુતા, સૌમ્યતા, દાન, પરમાર્થ અને સહિષ્ણુતા વગેરે ખાસ કેળવવા જોઇશે. પછી એ લાભ કેળવવામાં દુન્યવી ગેરલાભ સામું નહિ જોવાય. અર્થાત્ 'સામો ક્રૂર બનીને ખાટી જાય? અને અમે સહિષ્ણુ થઇને શું પૈસા ટકા ગુમાવીએ?' એવા એવા વિચાર-ધોરણ નહિ રખાય, જો સજ્જન બનવું હોય તો.

નવકારના પ્રભાવે શાસનદેવીને પ્રગટ થઈ જવું પડયું! ચોરનો એ હાથ થંભાવી દે છે! અને ચોરને થપાટ મારે છે. જંગલમાં નિઃશસ્ર, અબળા અને અસહાય સ્થિતિમાં દેખાતી સુરસુંદરીને પણ સાચા ધર્મની મોટી સહાય હતી. ચોરે ચમત્કાર જોઈ ક્ષમા માગી. સુરસુંદરી ઉદાર દિલે કહે છે, 'ડર નહિ!' ઉત્તમ જીવો જાત પર ખમીનેય બદલામાં પાછો ક્ષમાનો ધર્મ કરે છે. પલ્લિપતિ સતીને જવા દે છે, એની ઉભો પ્રશંસા કરે છે! ધન્ય નવકાર! જીવનમાં હાલતાં ને ચાલતાં નવકારની રટણા થઈ જવી જોઇએ. એ મહાન દોષ-શુદ્ધિ અને મહાન ગુણોદય સાધી આપે છે. એક બાજુ સુરસુંદરી નમસ્કાર મહામંત્રનું ફરી ફરી સ્મરણ કરે છે; કર્મની વિચિત્રતા અને તે ઉત્પન્ન કરનાર આત્માની અનંત અવળચંડાઈનો વિચાર કરે છે. જુઓ બાળપણમાં ભણેલા નવ તત્ત્વ કેવા

પ્રવૃત્તચક્ર યોગીમાં એ હોય જ. ઉપરાંત એ અહિંસા
સ્થિર કરવા તથા આત્મસ્વભાવમાં અહિંસાદિ ગુણને
લાલસા રાખે. અર્થાત્ એ સ્થિરયમ અને સિદ્ધિયમ, એ બે ..૮ અત્યંત
ઝંખનાવાળા હોય; અને તેથી જ સદ્ઉપાયમાં પ્રવૃત્ત રહેનારા હોય.
યોગ એટલે માત્ર કોઈ મહાન સમાધિ એમ ન સમજતા. અહિંસા
સત્ય વગેરે પણ યોગ છે. મોક્ષ સાથે આત્માને જે યોજી આપે તે
યોગ. પરમાત્માને નમસ્કાર તે પણ યોગ. મોક્ષને અનુકૂલ કોઈ પણ
વિચાર વાણી કે વર્તાવ, તે યોગ. ગ્રંથનો વિષય યોગની આઠ દૃષ્ટિ
છે. પણ એ ગ્રંથને વિસ્તારતાં પહેલાં પરમાત્માને ઇચ્છાયોગથી
નમસ્કાર કર્યો, એટલે જિજ્ઞાસા થાય કે ઇચ્છાયોગ શું? કેવો?

ઇચ્છાયોગમાં ન અભિમાન કે ન અવ્યવસ્થિતતા:— અહીં ઇચ્છાયોગનું વર્ણન કાંઈ ઇરાદાપૂર્વક લાવવામાં આવ્યું છે, એવું નથી. પણ પરમાત્માને જે નમસ્કાર કરીએ છીએ તે કયી કોટિનો છે, તે બતાવવું છે. (૧) અભિમાન ન થઈ જાય, તેમ (૨) જઘન્ય કોટિનીય સાધનામાં શું આવશ્યક છે તે સમજાય, એ માટે ઇચ્છા-યોગ સમજવા જેવો છે. એ સમજીએ તો પછી મોટી સાધના ક્યાંનો ખોટો ઠેકો રાખવાનું નહિ બને. અસત્યવાદી ન બનાય એ માટે ગ્રંથકારે કહ્યું કે 'અમે જે નમસ્કાર કરીએ છીએ તે ઇચ્છાયોગના ઘરનો નમસ્કાર કરીએ છીએ. કાંઈ ઊંચા ભાવ કરવાનો દાવો અમે રાખી શકતા નથી, કેમકે એવો નમસ્કાર કરવાનું હજુ અમે પામ્યા નથી.' માટે તો 'નમુત્થુણં' સ્તુતિમાં 'નમસ્કાર કરું છું' એમ ન કહેતાં, નમસ્કારની પ્રાર્થના કરી કે

પગ નમસ્કાર છે. "ઇક્કોવિ નમુક્કારો જિણવર વસહસ્સ વદ્ધમાણસ્સ-જિનવરમાં શ્રેષ્ઠ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને કરેલો એક પણ નમસ્કાર સંસારસાગરથી તારે છે" આ સામર્થ્યયોગના નમસ્કારની વાત છે. એ જ તત્કાલ કેવળજ્ઞાનરૂપી જીવનમુક્તિ લાવી આપે છે. ઇચ્છાયોગના નમસ્કારથી જો મોક્ષ સીધો મલતો હોય તો પછી દીર્ઘકાળ સુધી આ તપ-જપ કોણ કરે ? નમસ્કાર કર્યો એટલે પત્યું, મોક્ષ મલી ગયો ! જીવનો સ્વભાવ સુકોમળ છે. સુકોમળ એવો કે, દા. ત. એક બાજુ ભાખરાના મોટામોટા ટૂકડા અને એમાં સાકરના આખા નાખેલા ટૂકડાનો બનાવેલો લાડુ, અને બીજી બાજુ વાટેલી સાકર નાંખેલો મુલાયમ ચુરમાનો લાડુ, એમ સામે અવ્યા તો બેમાંથી કયો લાડુ ગમે ? સાકરના ને ભાખરાના ટુકડા ચાવવા પડે એવો લાડુ, કે મોંમાં મુકતાં જ જીભ પર સીધો રસદાર સ્વાદ છૂટે એવો મુલાયમ લાડુ ? બીજો જ કહેવાના. તો પછી ઇચ્છાયોગના નમસ્કારથી મોક્ષ મલી જતો હોય તો કોણ બીજી માથાફોડ કરે ? ઇચ્છાયોગથી મોક્ષ મળે ખરો, પણ એમાંથી આગળ વધીને. શાસ્ત્ર કહે છે 'તું જ્યારે સામર્થ્યયોગની સાધનામાં આવી નમસ્કાર કરે, પછી મોક્ષ મળે.' તે પણ જે શાસ્ત્રયોગના નમસ્કાર સુધી પહોંચ્યો હોય તેને મળે. તે શાસ્ત્ર યોગનો નમસ્કાર પણ તેને મલે કે જેણે ઇચ્છાયોગના ખૂબખૂબ નમસ્કાર કર્યા હોય.

૬ ઇચ્છાયોગનું લક્ષણ

ઇચ્છાયોગનુ આ પ્રમાણે લક્ષણ બતાવે

"[1]कर्तुमिच्छोः [2]श्रुतार्थस्य [3]ज्ञानिनो...

[4]विकलो [5]धर्मयोगो य स इच्छायोग उच्यते

ધર્મપ્રવૃત્તિને ઇચ્છાયોગ કહેવાય છે.

પણ તે (૧) વિકલ એટલે ખોડખાંપણવાળો,

(૨) એવો પણ ધર્મયોગ એ ઇચ્છાયોગ છે. ધર્મયોગ એટલે પુરુષાર્થ કરી સાધેલો ધર્મ, એ ઇચ્છાયોગ છે. ધર્મની માત્ર ઇચ્છા એ ઇચ્છાયોગ નહિ. વળી ધર્મયોગ પણ પરાણે થયેલો નહિ, કિંતુ

(૩) कर्तुमिच्छोः—સ્વયં જેને ધર્મ કરવાની ઇચ્છા વર્તે છે, એનો ધર્મ પુરુષાર્થ લેવાનો છે. એટલું જ નહિ કિંતુ

(૪) श्रुतार्थस्य એટલે ધર્મયોગનુ શાસ્ત્ર જેણે સાંભળ્યું છે તેનો ધર્મયોગ એ ઇચ્છાયોગ. શાસ્ત્ર સાંભળ્યા વિના મનમાની રીતે અને મનમાન્યો ધર્મયોગ થઈ જાય, એ નકામો છે. એ ઇચ્છાયોગમાં નહિ આવે. વળી માત્ર કરવાની ઇચ્છાવાળો અને શાસ્ત્ર સાંભળનારો એટલુ જ નહિ ઉપરાંત

(૫ ज्ञानिनः—જે જ્ઞાની છે, અર્થાત્ સાંભળેલા શાસ્ત્રને સમજનારો છે, એ મુજબ વિધિ અને પોતાની સ્ખલનાને સમજનારો છે, તેનો યોગ લેવાનો છે. પાછું જ્ઞાની હોવા છતાં

(૬) प्रमादिन જે પ્રમાદી છે. એટલે કે શાસ્ત્ર કહેલા યોગ્ય કાળને, તે તે ચોક્કસ આસનમુદ્રાદિને, અને ચોક્કસ વિધિને જે પ્રમાદથી સાચવતો નથી,

આવો ધર્મયોગ એ ઇચ્છાયોગ છે. P-186

ઇચ્છાયોગ એટલે માત્ર ઇચ્છા નથી, પણ ધર્મનો પુરુષાર્થ છે, ધર્મની પ્રવૃત્તિ છે. તે પણ સ્વેચ્છાથી એટલે રાજીપાથી કરાતી

---

* ૧. કરવાની ઇચ્છાવાળા, ૨ આગમના શ્રોતા અને ૩ જ્ઞાની, છતાં ૪ પ્રમાદીની ૫. ખોડવાળી ૬ ધર્મપ્રવૃત્તિ, તે ઇચ્છાયોગ કહેવાય છે.

પગ નમ' વળી ઉચ્ચ કોટિનો ધર્મ કરવાની ઈચ્છા હોય, અને
વર્દ્ધમાન છે. એટલા માત્રથીય ઈચ્છાયોગમાં પણ નથી અવાતું;
એકાન્તિ હોય, જે ધર્મ કરવો છે, તેના પદાર્થને જેણે ગુરુમુખે શાસ્ત્રોમાંથી
નપરંતુ સાંભળ્યો છે, સાંભળીને પાછો જ્ઞાતા બન્યો છે તેથી 'એના અંગે
ભાવરેતા અને વિધિવિધાન ક્યાં? વિઘ્નો કેવાં આવે? કેવી રીતે
એનો સામનો થાય?'–આ બધી વાતોનો જ્ઞાતા હોય. અથવા
સામાન્યથી કહીએ તો આગમનો શ્રોતા હોય. ખૂબ સમજજો ઈચ્છા
યોગીની કક્ષામાં આવવા માટે પણ કેટકેટલો અને કેવો કેવો
પુરુષાર્થ જોઇએ છે.

<u>અર્થ એટલે આગમ શી રીતે?</u>:—અહિં 'શ્રુતાર્થ' એટલે સાંભળ્યા છે આગમ જેણે એવો અર્થ કર્યો. એમાં 'અર્થ' શબ્દનો અર્થ આગમ કેમ કર્યો? એટલા માટે કે તેના દ્વારા તત્ત્વને અર્થાય છે, એટલે કે ઇચ્છાય છે, ઇષ્ટ બનાવાય છે, એની અપેક્ષા કરાય છે. જેના થકી તત્ત્વની અભિલાષા રહે તેનું નામ અર્થ. 'અર્થ'નો અર્થ કર્યો 'આગમ.'

<u>ઘણું છતાં ઇચ્છાયોગ?</u>:—જેણે આગમનું શ્રવણ કર્યું છે, તે શ્રુતાર્થ. વળી શ્રવણ માત્રથી ન ચાલે. શ્રવણ કરવા છતાં, વસ્તુનો, વસ્તુના વિધિવિધાનનો, તત્ત્વનો જ્ઞાતા ન બને, તો સારો ઇચ્છાયોગ નહિ સધાય. માષતુષ મુનિ જેવા પણ પાંચ મહાવ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વગેરેના જ્ઞાતા તો ખરા જ. નહિતર, <u>જાણે નહિ તો પાળે શું?</u> ધર્મ કરવાની ધગશ થઈ, ગુરુ પાસે જઈ આગમનું શ્રવણ કરે, ને એ શ્રવણમાંથી જ્ઞાન મેળવ્યું. આટલું છે, અને પાછો ધર્મ સાધેય છે. એને શાસ્ત્રયોગ નહિ કહેતાં ઇચ્છાયોગ કેમ કહો છો? કારણ એ છે કે એ તત્ત્વનો વેત્તા બન્યો છતાં પ્રમાદી છે! પ્રમાદી હોવાથી તેનો ધર્મયોગ કાળ–આસન–મુદ્રા વગેરેમાં ખોડખાંપણવાળો છે. શાસ્ત્ર-યોગીમાં પ્રમાદ હોય નહિ, તેથી એ ખોડખાંપણ લગાડે નહિ. પણ

અહીં સાધક એટલા પ્રમાદને પરવશ છે કે ધર્મયોગમાં ખોડખાંપણ લગાડી દે છે. એ હિસાબે એ ઇચ્છાયોગી છે. છતાં એ સાચી ધર્મની અભિલાષાવાળો છે, તત્ત્વવેત્તા છે, એ વાતનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

ઇચ્છાયોગમાં ચાર ખાસીયતઃ—કરવાની ઇચ્છા, શાસ્ત્રશ્રવણ, કર્તવ્ય બોધ અને પુરુષાર્થ-ખાસ આ ચાર ખાસિયત ઉપર આ ધર્મયોગનો અધિકાર છે, એમ કહેવાય. પણ પ્રમાદમાં હોવાથી વિકલ દશાનો હોવાને લીધે ઇચ્છાયોગની સ્થિતિમાં છે. શાસ્ત્રયોગી તો પ્રમાદ નહિ રાખવાનો; આત્મસત્ત્વથી પ્રમાદ ત્યજવાનો. તેથી તેનો ધર્મયોગ વિકલ નહિ થવાનો, શાસ્ત્રાનુસારી થવાનો. શાસ્ત્રાનુસારી એટલે શાસ્ત્રે જેવા કાળને, ક્ષેત્રને, દ્રવ્યને, અને ભાવને સાચવીને ધર્મ કરવાનો કહ્યો છે, તે મુજબ બરાબર સાચવીને કરે.

કાયોત્સર્ગયોગ કરવાનો, એટલે પછી કાયોત્સર્ગના દોષો વિનાનો અને પ્રતિજ્ઞાના પાલનથી કરવાનો. જેટલા આગારો રાખ્યા તેટલાથી ઉપરવટ નહિ થઈને કરવાનો. એ રીતે કરે અને તે પણ બરાબર જિનમુદ્રા સાચવીને, પ્રમાદને ત્યાગીને કરે તો તો શાસ્ત્રયોગનો કાઉસ્સગ્ગ થાય. પાછું આની ઉપર સામર્થ્યયોગ ન આવે ત્યાંસુધી કેવળ જ્ઞાન ન મલે. એનાથી આગળ વધી સામર્થ્યયોગને સાધવાથીજ એ મળે.

ઇચ્છાયોગમાં ખુમારી કે સંતોષ ખોટો છેઃ—જો શાસ્ત્રયોગ આટલો ઉંચી કોટિનો છતાં સીધો કેવળજ્ઞાન આપનાર નથી, તો તેનાથી નીચેનો ઇચ્છાયોગ સીધો મોક્ષ કેમ જ આપી શકે? આપણે એ ઇચ્છાયોગમાં કદાચ આવ્યા હોઇએ, તો એના પર ધર્મિપણાની કેટલી ખુમારી કરી શકીએ? એવો કેટલો સંતોષ માની શકીએ, કે 'અમુક પ્રકારની સાધના મેં કરી લીધી; હવે બસ, આપણે પામી ગયા?' સાથેસાથ ઇચ્છાયોગના ઘરની આપણી સાધના હોય, તોપણ શાસ્ત્રયોગની આગળ તો તે તુચ્છ છે, એ બરાબર લક્ષમાં જોઈએ. આજે તો આપણી સાધના ઉંચી કોટિના ઇચ્છાયોગના

ઘરનીય નથી લાગતી, તો પછી આવી ખોડીખાંપડી ઇચ્છાયોગની સાધના પર ખુમારી કે સંતોષ કોણ અનુભવી શકે? એ કે જે અજ્ઞાન હોય, અથવા ઇચ્છાયોગના ઘરમાં જ ન આવ્યો હોય તો પહેલાં શોધવું પડે કે આપણી પ્રવૃત્તિઓ ઇચ્છાયોગમાં છે કે નહિ? વિનયરત્ને સંયમ લીધું અને પાળે છે. તો તે ઇચ્છાયોગની પ્રવૃત્તિ ખરી? ના, નહિ, કેમકે ઇચ્છા ધર્મયોગની નથી; ઇચ્છા તો ઉદાયી રાજાને મારવાની છે. બગલો ધ્યાનથી ઉભો રહ્યો, તે ધ્યાન કહેવાય? ના, તે લુચ્ચાઈ છે. માટે કહો કે પહેલા યોગના ઘરમાં આવવા ધર્મયોગ સાધવાની પવિત્ર ઇચ્છા જોઈએ.

સામાન્યથી ચારિત્ર માટે બે શરત.—બદદાનતથી વિનયરત્ન કાલિકસૂરિજી મહારાજ પાસે આવ્યો; કહે છે, "ચારિત્ર આપો."

"કેમ વારૂ?"

"સંસાર અસાર છે શું મઝા છે?"

"પાળી શકીશ?"

"હા; બરાબર!"

સૂરિજી મહારાજે એને ચારિત્ર આપ્યું. કેમ? જો કે આમ તો દીક્ષાની યોગ્યતા માટે સોળ ગુણ કહ્યા છે, પરંતુ સામાન્યતઃ બે વાત જેનામાં દેખાતી હોય, એ ચારિત્ર માટે યોગ્ય ગણાય. પ્રખર ન્યાયવિશારદ ઉ. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે અધ્યાત્મસારમાં કહ્યુ છે કે यो बुद्ध्वा भवनैर्गुण्यं, धीर स्याद् व्रतपालने। स योग्यो .. એક તો સંસારની નિર્ગુણતા અર્થાત્ અસારતા-અપકારિતા જેને સમજાઈ છે, અને બીજું જેનામાં વ્રત-પાલન કરવા જોગી ધીરતા-સ્થિરતા હોય, તે યોગ્ય છે. ગમે તેમ થાય પણ વ્રત મૂકે નહિ, તે વ્રત-પાલનની ધીરતાવાળો, અને બીજું 'સંસાર કોઈ ખૂણામાંય ગુણકારી નથી' એવી એની નિર્ગુણતાના સચોટ ખ્યાલવાળો,-તે દીક્ષા લેવા માટે યોગ્ય છે. કોઈ આત્મામાં સર્વવિરતિના સાચા ભાવ

છે કે નહિ, તે તો કેવળી સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જ જોઈ શકે. છદ્મસ્થનું એ ગજું નહિ માટે છદ્મસ્થોએ આ જોવાનું કે સામો સંસારની અસારતા સમજે છે ? અર્થાત્ સંસાર એ નિર્ગુણ છે, જરાય ગુણકારી નથી, એવું એને લાગ્યું છે? તેમ, એ વ્રત પાળવા માટે બરાબર મજબુત છે ?

'એકાન્ત નિશ્ચયનયનું ખંડન'

<u>એકલા હૃદયના ભાવ પર ચાલનારને મતે શાસનનો વિચ્છેદ</u> :—

પ્રશ્ન :—કોઈ એમ આક્ષેપ કરે કે સર્વવિરતિના પરિણામ (આંતરભાવ) નહિ હોય તો વેશથી શું કરશો ? દીક્ષા નકામી જશે. ભાવ વિના ગુણસ્થાનક હોય નહિ. માટે ભાવ પર આધાર રાખો !'

ઉ૦ :—પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે 'પણ જો એવું જોવા જઈએ, તો શાસનનો ઉચ્છેદ થઈ જાય. કેમકે હૃદયના ભાવ જોવાનું છદ્મસ્થનું ગજું નથી. એમ છતાંય અમે તને પૂછીએ છીએ કે જેનામાં સર્વવિરતિના પરિણામ હોય, તેને પછી દીક્ષા–વેશ આપીએ તો જ ક્ષપકશ્રેણિ માંડે એવું તું માને છે? ના, વેશ વિના જ ભાવથી ક્ષપકશ્રેણિ અને કેવળજ્ઞાન મળેલું છે. તેથી વેશની જરૂર ન રહી. પછી તો ભગવાન જેવા પણ ગૌતમસ્વામીને દીક્ષા ન આપી શકે ! કેમકે ભગવાન જુએ કે ઇન્દ્રભૂતિજીને સર્વવિરતિના ભાવ થઈ ગયા છે, એટલે કહે કે 'બેસો હવે દીક્ષા લેવાની જરૂર નથી. ક્ષપકશ્રેણિ પણ એમ જ ભાવથી થઈ જશે.' આમ આખો દીક્ષા આપવાનો વ્યવહાર બંધ, એટલે પછી શાસન જેવું શું રહ્યું ? <u>એકલા ભાવ પર મદાર બાંધી બાહ્ય વ્યવહારનો નાશ કરનારા એ તો શાસનનો વિચ્છેદ કરનારા છે.</u> કેમકે એમને તો બાહ્ય વેશ, બાહ્ય સાધુચર્યા, ગૃહસ્થોથી જુદી પડતી સાધુસંસ્થા વગેરે જરૂરી ન રહ્યા. કારણ, ભાવ ન હોય તો બધું નકામું, અને ભાવ હોય તો તે બધું બીનજરૂરી. જ્યારે અહીં

તો પૂર્વોક્ત બે લક્ષણ હોય, પછી ભાવ ન હોય તોય ભાવની ઇચ્છાથી સન્માર્ગનું પાલન કરતાં કરતાં ભાવ આવી જવાના, અને આત્મા આગળ વધી જવાનો. એમ અનંત આત્મા ઠેઠ મોક્ષે પહોંચી ગયા.

<u>ખુદ જિનેશ્વરદેવના જીવનમાં વ્યવહાર વિના નિશ્ચય નહિ</u> – વીર પ્રભુએ જ્યારે 'કરેમિ સામાઈઅં' ઉચ્ચર્યું, ત્યારે જ સર્વવિરતિના પરિણામ આવ્યા, પણ ઘર ત્યજીને વરઘોડે નીકળ્યા ત્યારથી નહિ. જો કે દીક્ષા લેવા માટે નીકળ્યા, ત્યારે સાથેસાથ ત્યજી દીધું છે, પણ ત્યાં સુધી પરિણામ નહિ! બધું ઉતારીને આપી દીધું ત્યાં-સુધી પરિણામ નહિ! લોચ કર્યો ત્યાંસુધી પણ નહિ, કિંતુ 'કરેમિ સમાઇઅં' ઉચ્ચરતી વખતે સર્વવિરતિના ભાવ જાગ્યા, અને ત્યાં જ મનપર્યાયજ્ઞાન પ્રગટયું. મનઃપ્રયાયજ્ઞાન છટ્ઠે-છમે ગુણસ્થાનકે મુનિને જ હોય. ભગવાનને મનઃપર્યાયજ્ઞાન દીક્ષા લેતાં થાય જ એવો નિયમ છે. જ્યાંસુધી કરેમિ સમાઈઅં ઉચ્ચર્યું નહિ, અને છટ્ઠું ગુણસ્થાનક ફરસ્યું નહિ ત્યાં સુધી મનઃપર્યાય આવ્યું નહિ. એ બતાવે છે કે મુનિપણું અને દીક્ષાના ભાવ 'કરેમિ સામાઈઅં' વખતે આવ્યા. સંસારનો ત્યાગ, પાછી એની પ્રતિજ્ઞાનું ઉચ્ચારણ, એનું પાલન વગેરેનો વ્યવહાર આદર્યો એટલે જગતના પદાર્થો પર વિરક્તભાવ અમલી થયો, અને તે વિરતિમાં પરિણમ્યો.

<u>વિરતિ ને વિરાગમાં ફેર છે.</u> <u>રતિ</u> એટલે આસક્તિ, આકર્ષણ. વિરતિ એટલે જેમાંથી આસક્તિ-આકર્ષણનો ભાવ નીકળી ગયો છે. તે. <u>રાગ</u> એટલે જગતના પદાર્થો વિષે હિતકારીપણાની બુદ્ધિ અને ઉપાદેયભાવ. એથી આત્માને એ હિતકારી અને ઉપાદેય લાગ્યા કરે. એ ભાવ ઉઠી ગયો, તો વિરાગ. સંસારી આત્મા વિરાગી હોઈ શકે છે. સંસાર પર એને હિતકારીપણાનો ભાવ નથી. વિરાગી એમ નથી સમજતો કે સંસાર હિતકારી છે, કે આદરવા જેવો છે.

સંસારને એ નિર્ગુણ સમજે છે, અપકારી સમજે છે, છોડવા જેવો જાણે છે. છતાં હજી મોહના લીધે એના પર રતિ-આસક્તિ થાય થાય છે, જેમ ડાહ્યા દરદીને કુપથ્ય પર વિરાગ છતાં જીભને ખેંચાણ થાય છે. વિરતિમાં આવ્યાથી જીવને જગતનું ખેંચાણ કે જગત પર આસક્તિ નથી રહેતી. જાણે અંદરથી સહજભાવે સુગ થાય છે. એવી વિરતિને લાવવા માટે આચાર-પાલનના વ્યવહારની જરૂર છે.

નિશ્ચય એ સ્ટેશન છે, વ્યવહાર એ મુસાફરી છે —

દીક્ષા એ પણ વ્યવહાર છે. ઉપાશ્રયમાં રહેવું તે પણ વ્યવહાર છે. વ્યવહાર વિના ભાવ ન જાગે. એકલા નિશ્ચયથી કોઈની મુક્તિ થઈ નથી. વ્યવહારનું નિમિત્ત પામીને જ મોક્ષ થાય છે. ભરત ચક્રવર્તી જેવામાં જો કે અહીં બાહ્ય દીક્ષાનો વ્યવહાર નહોતો દેખાતો તોય પૂર્વભવમાં તો તે હતો જ. સાચા જિનમતને શરણે જવા જે માગતો હોય, ને એને હૃદયથી સ્વીકારવા માગતો હોય, તે નિશ્ચયમાં મુંઝાતો નથી, વ્યવહારને મૂકતો નથી. અર્થાત્ વ્યવહાર અને નિશ્ચય બંનેને ધરે છે. કેમકે નિશ્ચય આદર્શ છે, વ્યવહાર પ્રવૃત્તિ છે. નિશ્ચય સ્ટેશન છે. વ્યવહાર મુસાફરી છે. અમદાવાદ સ્ટેશન કઈ દિશામાં છે, એ જાણ્યા વિના ગમે તેટલી મુસાફરી કરે, તે શું કામ લાગે? તેમ, તે જાણ્યા છતાં મુસાફરી જ ન કરે તો સ્ટેશનને દૂરથી માત્ર જાણવાનું જ ને? પહોંચાય તો નહિ જ.

નિશ્ચય-વ્યવહારની અન્યોન્ય અપેક્ષા —નિશ્ચયનુ લક્ષ હોય તો વ્યવહાર શુદ્ધ બને; અને વ્યવહાર શુદ્ધ બને એટલે નિશ્ચય જીવતું ને જાગતું બને. જેવી રીતે વ્યવહાર ધર્મક્રિયાઓ, આપણે અંતરમાં કેવો નિશ્ચય-ધર્મ પામ્યા છીએ, તેનુ પ્રતીક છે, તેમ નવો નિશ્ચય પામવા માટે એ સાધનરૂપ પણ છે. નિશ્ચય વ્યવહાર ઉભયને માનનાર આ વિવેક કરી શકે. બાકી એકલાને જ પકડનાર

તો આખી ભીંત જ ભૂલે. તીર્થંકરદેવ ગૃહવાસમાં હોય છે ત્યારે પણ મહાવિરાગ અને ભેદજ્ઞાન ધરાવે છે. કિંતુ પોતાના જીવનમાં પણ માત્ર એકલા ભેદજ્ઞાનથી નથી ચલાવતા. એ પણ કહે છે કે, 'જેવું ભેદજ્ઞાન છે, તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરી દેવો જ જોઇએ. જો શરીરથી આત્મા જુદો છે, તો માત્ર શરીર સાથે સંબંધ રાખનારા એવા ઘરવાસનું આત્માને હવે કામ શું છે ? એ ગૃહવાસ ત્યજી જ દેવો જોઇએ.' એ હિસાબે એ પરમપુરુષ પણ સંસારના સર્વ સંબંધો ત્યજી ભાવ સાથે ચારિત્ર વ્યવહાર આદરે છે. ચારિત્રવ્યવહાર એટલે વિહાર, તપસ્યા, સમિતિ-ગુપ્તિ અને મહાવ્રતોનું પાલન વગેરે. એનાથી નિશ્ચયરૂપ ભાવની વૃદ્ધિ કરી કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચે છે.

'શુદ્ધ નિશ્ચય નય'નો ભ્રામક શબ્દ :—એકલા નિશ્ચયની વાત કરનાર થાપ ખાય છે. તે જે નિશ્ચય મનાવે છે, તેને જૈનશાસન સુનય નથી કહેતું. એવંભૂત છેલ્લો નિશ્ચય છે. એવંભૂત એટલે એ જ પ્રકારે બનેલો. સાચો ઇન્દ્ર કયો ? ઇન્દન ક્રિયાવાળો, અર્થાત્ સિંહાસને બિરાજી ઇન્દ્રપણાની બરાબર સમૃદ્ધિ ઠકુરાઇવાળો—આ એવંભૂત ઇન્દ્ર. ત્યારે શું સિંહાસનેથી નીચે ઉતર્યા પછી એ ઇન્દ્ર નહિ ? તો આ નય કહે છે કે 'એ ઇન્દ્ર નહિ.' છતાં સમભિરૂઢ અને શબ્દ નામના નિશ્ચયનય તથા વ્યવહારાદિ નયની અપેક્ષાએ તો એ ઇન્દ્ર કહેવાય છે. એવંભૂતની પ્રધાનતામાં બીજાની ગૌણતા રહે છે. બીજા નયનું ખંડન કરી પોતાનું જ સ્થાપનારો-માનનારો નય એ કુનય. જો કે આમ કહેવાય શુદ્ધ નિશ્ચયનય, પણ શુદ્ધનો અર્થ સમજો છો? શુદ્ધ એટલે અન્ય નયથી નિરપેક્ષ અર્થાત્ એકાંત નિશ્ચયનય. તો એકાંત એ શું જૈનશાસનને માન્ય હોય? માટે શુદ્ધ શબ્દમાં મુંઝાતા ભરમાતા નહિ. મુંઝવનારા તો તમને કહેશે શુદ્ધ નિશ્ચય નય માનો. પણ શુદ્ધ એટલે એકાંત; અને એકાંત એટલે જૈનેતર, જૈનશાસનથી બાહ્ય.

વિચારણા પણ વ્યવહાર છે:—સંસારમાં પણ એવભૂતની અપેક્ષાએ ચેતન કેવો? શુદ્ધ ચૈતન્યવાળો, નિરંજન નિરાકાર, અનંતજ્ઞાન ને અનંતસુખમય, અને કોઇપણ જાતના વિકલ્પ વિનાનો. આવા નિશ્ચયનયના આત્માને શું કરવાનુ? કાંઇજ નહિ! તપ–જપ, વ્રત–પચ્ચક્ખાણ એ તો વ્યવહાર છે. પ્રતિજ્ઞા, સાધુવેશ, સાધુક્રિયા, એ બધું કયાં શુદ્ધ નિશ્ચયના સ્વરૂપમાં છે? માટે એકલા નિશ્ચય વાદીને એની જરૂર નથી લાગતી. ત્યારે મુક્તિ શી રીતે થાય?

શું કહે ત્યાં? કહે છે કે નિશ્ચયનું અવલમ્બન કરવાનું, પણ વ્રત–ક્રિયામાં આત્મહિત વસ્યું છે'–તે નહિ માનવાનુ! માત્ર આત્મપર્યાયની વિચારણા કરવાની.

પણ આ ધતિંગ છે, અજ્ઞાન છે. કેમકે આ જૈનશાસનનો નિશ્ચય નહિ. એનું કારણ એ છે કે આ શુદ્ધ પર્યાયની વિચારણા એ પણ વિકલ્પ છે, અને વિકલ્પ તે વ્યવહાર ગણાય. વિચારણા માટે મન જોઇએ, અને મન એ પુદ્ગલ છે, અને પુદ્ગલનુ આલંબન એટલે શુદ્ધ નિશ્ચય નહિ એના મતે તો વ્યવહારમાં આત્મહિત માને તો મિથ્યાત્વ લાગે! તો પછી વ્યવહારરૂપ આત્મ-પર્યાયની વિચારણા પણ કેમ કરાય? નિશ્ચયના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તો શુદ્ધ પર્યાયોનું કેવળજ્ઞાનથી થતું આત્મપ્રત્યક્ષ આવે. ત્યારે પ્રત્યક્ષને બદલે વિચારણા તો જે કંઈ જાણ બહાર હોય તેની કરવાની હોય, દા. ત. જંગલમાં માર્ગ પ્રત્યક્ષથી ખબર નથી, તો વિચારણા થાય છે કે માર્ગ કયો હશે? પણ અહિં તો શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટયેથી આત્માને

કહેશો, તો કર્મ તો પર દ્રવ્ય છે. એની શી અસર આત્મા પર થાય ? તમે તો પર દ્રવ્યની પર દ્રવ્ય પર અસર નથી માનતા. તો આ બધાનો સાર એ છે કે વ્યવહારથી અશુદ્ધિ માનવી જ જોઇશે, અને એને ટાળવા માટે ક્રિયાનો વ્યવહાર આદરવો જ પડશે. આત્માના ગુણને સાચવવા માટે અપ્રમત્તપણે સમ્યગ આચારોમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું જ જોઇશે.

ગુણરક્ષા માટે વ્યવહાર :—કહો જો એ ગુણને સાચવવા માટે આપણો કેટલો અપ્રમત્તભાવ ? 'દિવસ અને રાત્રે એવો સાવધાન રહું, કે આ મારો ગુણ ન જ જવો જોઇએ.' પછી ભલે ગુણ સંતોષ હોય કે ઉદારતા; સહિષ્ણુતા હોય કે નમ્રતા, ભલે ગમે તે ગુણ પકડ્યો, પણ એને જવા દેવો નહિ એ નિર્ધાર ખરો ? સાચો નિર્ધાર હોય તો એને સાચવવાનો વ્યવહાર અવશ્ય પાળવાનો ઉદ્યમ થાય. મહાપુરુષોએ એજ રીતે ગુણરક્ષણ કર્યું છે.

કર્મ તાવ આપ્યા પછી બેસી રહો છો ? :—વિનયરત્નનું ચારિત્ર ઇચ્છાયોગનુય નહોતું. કેમકે એમાં ચારિત્રની શુદ્ધ ઇચ્છા નહોતી. એને તો ચારિત્રના બહાને ઉદાયી રાજાના મહેલમાં ઘુસી રાજાની કતલ કરવી હતી. ઇચ્છાયોગ શું છે, ક્યાંસુધી આત્મા પહોંચે ત્યાંસુધી પણ ઇચ્છાયોગ નહિ, અને હજીય કેટલે આગળ જવું જોઇએ એ પુરૂં વિચારવું પડશે ! બહાનું કાઢો છો કે 'બનતું અમે કરીએ છીએ, કર્મની વેઠમાં વધારે ક્યાંથી થાય ?' પરંતુ વિચારજો કે શું આટલું જ બને એવું છે, કે ધારો તો વધારે બનાવી શકો એમ છો ? ત્યારે એ પણ જોજો કે શું કર્મ કરે એટલું જ થાય ? આપણે એને સર્વથા પરાધીન ? શું કર્મ તાવ આપ્યા પછી બેસી રહો છો ? કે દવા–હવા વગેરેથી તાવને કાઢવા મથો છો ? કર્મ જીવન વારંવાર તમાચ મારી જાય, એની સામે જૈન શાસન એવા કિમિયા બતાવે છે કે તમે એને તમાચ મારી શકો.

કર્મના ઉદય કેવી કેવી રીતે પીડે છે, છતાં એમાં ધર્મનુ શરણ લઇ આત્માએ પણ પોતાના ભવિષ્યને સુધારવા કેવા કેવા વ્યવહાર કરવાનુ શાસને બતાવ્યુ છે, તે ખૂબ વિચારો—આદરો, તો માત્ર ઇચ્છાયોગ નહિ કિન્તુ શાસ્ત્રયોગ—સામર્થ્યયોગમાં ચઢી અનંત સુખી બનશો.

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાન શ્રી હરીભદ્રસૂરિજી મહારાજાએ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય રચવાના પ્રારંભમાં મગલ માટે ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કર્યો. જો જો, આવા સમર્થ શાસ્ત્રકાર અને સંયમ અવસ્થામાં રહીને સંસારની કોઇ જંજાળ જે નથી રાખતા, તેવા ઉત્તમ ચારિત્ર પાળનાર જ્ઞાની ભગવંત કહે છે કે 'અમે નમીએ છીએ ઇચ્છાયોગથી. હજુ અમારામાં શાસ્ત્રયોગ અને સામર્થ્યયોગનો નમસ્કાર કરવાની શક્તિ નથી આવી.'

વિકથાવિષયકષાયાદિ પ્રમાદના યોગે અપૂર્ણ એવો જે ધર્મયોગ, એનુ નામ ઇચ્છાયોગ છે. તે આવા શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ક્યાં વિકથા કરવા ગયા હશે? તેમને પણ શું વિષયો પીડી જતા હશે? છતાં કહે છે કે આ મારો ધર્મયોગ ઇચ્છાયોગના ઘરનો છે! એટલે હવે આપણે આપણી ધર્મચર્યા પર કેટલી ખુમારી કે સંતોષ અનુભવી શકીએ તે વિચારવાનુ છે જીવને ધર્મની બાબતમાં કાં તો ખુમારી છે કે 'હું જાણે કેટલો બધો ધર્મ કરું છું!' અથવા સંતોષ છે કે 'આપણે કરીએ છીએ તે ઘણું છે.' ત્યારે અહીં તો શાસ્ત્ર શુ કહે છે? કોઈ ઇચ્છાથી ધર્મ સાધતો હોય તેમા ધર્મનુ સ્વરૂપ અધિકાધિક જાણવા માટે આગમનુ શ્રવણ પણ કર્યે જાય છે. શ્રવણ પાછું નકામું ન જાય તે માટે તત્ત્વજ્ઞાનને મેળવતો જતો હોય છે.

ઇચ્છાયોગ કહે છે. છતાંય તેનો નમસ્કાર અહિંયા ધર્મયોગમાં રાખ્યો છે. ઇચ્છાયોગની નીચેના પૌદ્ગલિક આશંસાયોગ કે કષાયયોગ એ ધર્મયોગ નથી. 'ફલાણો શું દાનથી કીર્તિ ખાટી જતો'તો ? હું વધુ દાનથી એને બતાવી આપું,' એમ કરી દાન દે, એ અભિમાન કષાયયોગ થયો.

તો પહેલું એ વિચારવાનું છે કે જો ધર્મયોગને કરીએ છીએ, તો એના માટેની ધગશ કેટલી છે? દર્શન કરવા જઈએ છીએ, સામાયિક-પ્રતિક્રમણ કરીએ છીએ, નવકારવાળી ગણીએ છીએ. ત્યાં ધગશ રાખીએ છીએ, પણ તે ધગશ એની કે બીજાની ? 'મારે પરમાત્માનાં દર્શન કરવાં છે,' એ ધગશ છે?, કે 'ક્રિયા પતાવવી એ ધગશ છે?' શું પતાવવાનું? મોંમાં પાણી ઘાલવા માટે દર્શન પતાવવાના, એમ? મન ક્યાં જઈ રહ્યું છે? ક્રિયાની પતાવટ પર, વ્યવહારના પાલન પર, શ્રાવકપણાનો આચાર 'પતાવવા' પર! અરે મહાનુભાવ! પતાવવા જેવી તો સંસારની વેઠ કે ઉત્તમ ધર્મક્રિયા? જેનાથી ભાવી અનંત કાળ સુધરી જાય એવી તરણતારણ ધર્મક્રિયા તો કેમ વધુ કરૂં, સારી કરૂં, નિરાંતે કરૂં એવું થવું જોઈએ.

ઇચ્છા કેવી જોઇએ?:—ઇચ્છાયોગમાં શું લાવવું છે? મનમાં થાય કે 'મારે પ્રભુની પૂજા કરવી છે. પૂજાની ક્રિયા તો પહેલી કરવાની છે. પ્રભુ-પૂજન વિના કાયા અને મન પવિત્ર ક્યાંથી બને? ત્યારે એ વિના દિવસ કેમ જાય?'

પછી શાસ્ત્ર શા માટે સાંભળવું છે? કહો કે 'તે વિના આત્મા કેમ સુધરે?'

શું સમજ્યા? શાસ્ત્રોનું શ્રવણ આગળ વધવા માટે છે, ત્યાંને ત્યાં ઉભા રહેવા માટે નથી. એટલું જો ધ્યાનમાં આવી જાય તો ઇચ્છાયોગની આ ક્રિયા પણ આત્માને ખૂબ જ આગળ લઈ જાય. તમને ધર્મ કરવાની શુદ્ધ ઇચ્છા હોય, શુદ્ધ ધર્મ કરવાની જ ધગશ હોય, તો જ ઇચ્છાયોગની સાધનામાં આવી શકો, નહિતર નહિ. જગતમાં સંમૂર્છિમ ક્રિયા કરનારા હોય છે, વિષક્રિયા કરનારા હોય

છે, પણ એ ઇચ્છાયોગમાં નહિ ગણાય. કેમકે શુદ્ધ ધર્મની સાચી ઇચ્છા નથી. ગતાનુગતિ ક્રિયા કરે એના કરતાં માણસ એમ વિચારે કે "નવકારવાળી વિના મારે ચાલે જ નહિ," એમ વિચારવામાં શુ વાંધો નડે ? ગભરાશો નહિ કે ઉત્કૃષ્ટી ઇચ્છા તો અમારામાં નથી આવતી. કેમકે ઇચ્છા અને ઉલ્લાસની ઘણી કક્ષાઓ છે. એમાં મધ્યમ કક્ષા પણ ચાલે. માત્ર ક્રિયા શા માટે કરીએ છીએ, એનુ ચોક્કસ નિશાન કરવાની જરૂર છે.

કોઇ પૂછે 'કેમ કંદમૂળ ખાતા નથી ?' તો શુ એનો જવાબ એટલો જ કે 'બાધા છે ?' ના, એમ નહિ. ત્યાં કહેવાનું કે

'કંદમૂળમાં જીવહિંસા ઘણી, માટે એ ખવાય જ નહિ.'

કોઇ નિયમ લઇને કાર્ય શરૂ કર્યું પછી રોજ શું વિચારવાનુ ? એ જ કે 'અમારે હવે તૃષ્ણાનું પાપ કાઢવા માટે ઓછામાં જ ચલાવવાનુ, એમ અમે નક્કી કર્યું છે. આનાથી વધુ નહિ જ વાપરવાનું.'

બાધા કરીને કાંઈ પણ છોડયુ' છે શા માટે ? ઓછામાં ચલાવવા માટે, ઇચ્છાઓ પર અને જરૂરીયાતો પર કાપ મૂકવા માટે.

પ્રભુનાં દર્શન શા માટે કરો છો ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાનુ' કે

'પ્રભુનાં જ દર્શન કરવા લાયક છે માટે.'

જૂઠું ન બોલતાં સાચું શુ કામ બોલો છો ? એટલા માટે કે

'માનવ જીભે જૂઠું બોલાય જ નહિ, સત્ય જ બોલાય. માટે જૂઠું નથી બોલતા.'

વ્રત-ક્રિયા આદિના ઉદ્દેશ અંગે અંદર ઉતરીને વિચારશો તો પોતાની પામરતા જરૂર દેખાશે. અજ્ઞાનતા એવી છે કે સ્ટેશનની જ ખબર નથી. એટલે પચીસ વર્ષ પહેલાંનું જે સામાયિક, પૂજા, કે દર્શન, તે જ આજે છે ! કદાચ એમેય હોય કે પૂર્વે જે ધગશથી થતું હતું તે ધગશ આજે નહિ હોય. પહેલવહેલાં સિદ્ધગિરિદાદાના દર્શને આંખમાં આંસુ હશે, પણ પછી નહિ ! ઇચ્છાયોગના ઘરની પહેલી શરત

એ કે 'ધર્મકાર્ય કરવાની ઇચ્છાથી અને ધગશથી કરીએ.' માટે સતત ધ્યાન એ જ જોઈએ કે જીવનની કિંમત ધર્મ સાધવા માટે છે છે. માનવની શાબાશી ધર્મ સાધવામાં છે, કર્મ સાધવામાં નહિ. ધર્મની ઇચ્છા શી રીતે થાય? એમ વિચારીને થાય કે કાળ જીવનનું બધું ખેંચી જાય છે, તેમાંથી બચાવવાનું ધર્મકાર્યથી બનશે. દિવસ પર દિવસ ઉગે છે, એ પસાર તો થાય જ છે, પણ પાપમાં ! ગઈ કાલનો કોઇ મહાન મહાત્મા કે બદમાશ હોય, પણ બન્નેને નવું પ્રભાત મલે એટલે અહોરાત્રની નવી કોરી કરન્સી નોટ મલે ! હવે તેનો જેવો ઉપયોગ કરવો હોય તેવો કરી શકે છે. જીવની શાબાશી જોઇએ કે તણાઇ જતામાંથી બચાવી લેવું. સવારે ઊઠ્યા ત્યારે ચોવીસ કલાકની જે ભેટ મલી, તેમાં અખંડ ત્રીસ સામાયિક કરવાની ભેટ છે. ચોવીસ કલાકમાં તો પૂજા, દર્શન, વ્રત, પચ્ચક્ખાણ, તપ-જપ વગેરે અનેક જાતના ધર્મ કરવાની તક છે ! પણ સાંસારિક સમયમાંથી એવું કેટલુ બચાવવાની પડી છે? મકાન, તિજોરી, બધું સલામત હોય, પણ માત્ર બે પૈસાની સાવરણી ય ન ખોવાય, તેની પણ કેટલી સલામતી રાખો છો ? ત્યાં તો એક્લુંય તણાઈ જવું ન જોઈએ અને અહિંયા બધું તણાઇ જાય, છતાં બચાવવાની વાત નહિ !! કેમ આમ? 'મનુષ્ય જીવન તણાઈ જતી શક્તિ, સામગ્રી અને સમયમાંથી બચાવી લઈ ધર્મમાર્ગે જોડવા માટે છે, એમ કરી આત્માને દુર્ગતિમાંથી બચાવી લેવા માટે છે,' તે વાત નક્કી નથી કરી. જો બેસીને બરાબર વિચાર કરો કે કાળ તમારા જીવનમાંનું કેટકેટલું તાણી જાય છે, તો એની ભયાનકતા ગજબની લાગે. માનવજીવનનો એકેક દિવસ જે મળે છે, તેમાં કેટલુંય સારું શક્ય હોય છે; પરતુ એના બદલે એકેકે દિવસનો કાળ તમારા જીવનમાંનું ઘણું ઘણું ઉલટાં રસ્તે તાણી જાય છે. અફસોસ ! કે હજારો દિવસોની તો કેટલી ગજબની ખોટ'!

શું શું તણાઈ રહ્યું છે ? ૧. માનસિક શક્તિ:—પહેલું, આ માનવના અવતારમાં આટલી સમજશક્તિ વિચારશક્તિ છે, તો એથી સારામાં સારી તત્ત્વવિચારણા કરી શકો. આત્મ-ચિંતવન, મૈત્રી આદિ ચાર કે અનિત્યતાદિ બાર ભાવના ભાવી શકો. આજ્ઞાવિચયાદિ શુભ ધર્મધ્યાન ધ્યાઈ શકો. પણ વિચારો કે એના બદલે અતત્ત્વની ભાંજગડમાં, તુચ્છ જડ પદાર્થોની ચિંતવનામાં, અને ખોટી હર્ષ-શોક-ભય તથા મોહની લાગણીઓમાં જીવન કેવું તણાઇ રહ્યું છે ? એમાં સમજશક્તિ અને વિચારશક્તિ કેવી વેડફાઇ રહી છે? જીવને કાળજી હોય તો શું આમાંથી કાંઇજ બચાવી શકાય એવું નથી ? કાળજી ચીવટ હોય તો આડે માર્ગેથી ઘણીય શક્તિ વેડફાતી બચાવી શકાય એમ છે. ખરાબ વિચાર, ખરાબ ચિંતવન, ખરાબ ભાવના આવતા પહેલાં ઝટ સારી વસ્તુ મનમાં ગોઠવી શકાય એમ છે. એટલે તરત તણાતું બચે.

૨. તણાઇ જતા પૈસા :—બીજું, જુઓ કે કાળ તમારા જીવનમાં ધનની કમાણીમાંથી કેટલુય બધું પાપમાં તાણી જાય છે. કેટલુ ખરચામાં, કેટલું ફેશનમાં, અને કેટલુ એશઆરામી માટે ખેંચાઈ જાય છે ? આ પાયધુનીથી જરા મોબીતલાવ જવું છે ઝટ મનને થશે કે 'ચાલો, ટ્રામ, બસમાં બેસી જઈએ.' શી જરૂર હતી ભાઈ? ચાલી નાખ, પાંચ સાત મિનિટનો રસ્તો છે એ રીતે વધેલા પૈસા કોઈ દેરાસરમાં, પૂજામાં, કે સાત ક્ષેત્રની પેટીમાં નાખજે-તો એ તણાતું બચ્યું ગણાશે આ સિવાય તો ઘણુ ઘણું તણાઈ રહ્યું છે જરા પેટ કે માથું દુખ્યું, ત્યાં એકાદ દિવસ ધીરજ ધરી ઉપવાસ ખેંચી કાઢે તો મટી જાય એમ હોય, પણ નહિ એ તો ઝટ ડૉકટરના ઘેર દોડવાનો. રૂપિયો દવાનો, બે રૂપિયા ઇંજેકશનના, બે રૂપિયા મોસંબીના, એમ ધનને તણાઈ જવા દેવામાં સંકોચ નહિ ! માત્ર હિસાબ ગણવાનો જ્યાં આત્માનો બચાવ છે ત્યાં. એટલે ક્યાં ? નથી જાણતા ? પ્રભુ પૂજાની સર્વ વસ્તુ ખરીદી

વાપરવામાં, કોઈ ટીપમાં લખાવવામાં, દાનમાં, જ્ઞાનમાં, પ્રભુભક્તિમાં ગુરુભક્તિમાં, સાધર્મિકભક્તિમાં, અનુકંપા કરવામાં, જ્યાં આ બધે ખરચેલું એ બચેલું બને છે, ત્યાં ખરચતાં હિસાબ ગણવાનો! વધુ ન ખરચાઈ જાય એ ધ્યાન રાખવાનું! ત્યારે સંસારમાં વાહ તમારી તણાઈ જવાની ઉદારતા! સંસારના બિનજરૂરી ખરચામાં આખું ને આખું તણાઈ જાય ત્યાં કાંઈ વિચાર નહિ?

<u>૩. તણાઈ જતી શરીર શક્તિ</u>:—હજુ વિચારો કે કેટલું ઉન્માર્ગે તણાઈ રહ્યુ છે. શરીરની શક્તિઓ ઘણી ઘણી સારી પ્રવૃત્તિમાં જોડી શકાય એમ છે; પણ એના બદલે ફોગટ પ્રમાદમાં વિષયકષાયના પોષણમાં, નિદ્રા કુથલીમાં, આરંભ સમારંભમાં, સાંસારિક દોડધામમાં શરીર-શક્તિઓ તણાઇ રહી છે. એના બદલે દેવગુરુ અને ધર્મની સેવામાં શું કેટલીય શક્તિઓ ખર્ચી શકાય એમ નથી? ત્યાં શુ સારા માર્ગે, પરમાર્થના કાર્યમાં, સુકૃતમાં તે શક્તિઓ વાપરી શકાય એમ નથી? બજારમાં શાક લેવા ગયો, લાવ, ત્યારે બજારમાં દહેરાસરના દર્શન પણ કરતો જાઉં, એવું ન કરી શકાય? શું છાપાના વાંચનને બદલે ધર્મપુસ્તક ન વાંચી શકાય? કસરતને બદલે પ્રતિક્રમણ કે ખમાસમણા ન બની શકે?

<u>તણાતા સામગ્રી અને સંયોગો</u>:—પોતાની ચીજ-સામગ્રી અને સંયોગો સંસારના કથલામાં કેટલા બધા તણાઈ જાય છે! તો એને ધર્મખાતામાં કે પરોપકારમાં વાળી બચાવું, એવી ધગશ હોય તો કેટલો બચાવ કરી શકાય એમ છે? માત્ર લક્ષ જોઈએ, આવડત અને ઉદ્યોગ ઉદ્યમ જોઈએ. આવડત હોય તો વિવેક કરી કરી બચાવવાના માર્ગ શોધી કઢાય, તે અનુસાર ઉદ્યમ થાય. એવા <u>ઉદ્યમથી દેખાશે કે આપણે માનેલી પાપ સામગ્રી અને પાપ સંયોગ એ ખરેખર હવે તો ધર્મ સામગ્રી અને ધર્મસંયોગ બની ગયા છે!</u>

<u>પુણ્યસામગ્રી</u>:—દા. ત. એજ માનવદેહનો ઉપયોગ દયામાં દાનમાં, તથા દેવ-ગુરુ-સંઘ-સાધર્મિકની પૂજા-ભક્તિ-વૈયાવચ્ચમાં

અને તપસ્યામાં જેટલો થાય, તેટલા પ્રમાણમાં પુણ્યોપાર્જન નીપજે છે. એ હિસાબે એ દેહસામગ્રી પુણ્યસામગ્રી બની ગણાય. એમ જ ઇન્દ્રિયોનો સદુપયોગ થાય, એને અશુભમાંથી પાછી હઠાવાય, પ્રશસ્તસ્થાનમાં નિયોજાય, તો એજ ઇન્દ્રિયો પુણ્યસામગ્રી બને. દા. ત. ચક્ષુનો ઉપયોગ પર રૂપ જોવામાં, હિંસામાં ઉપયોગી થવામાં, ઈત્યાદિમાં થાય એ ચક્ષુ પાપ-સામગ્રી. પણ શાસ્ત્રવાંચન, ઇર્યાસમિતિ નિરીક્ષણ, દેવાદિદર્શન, વગેરેમાં ચક્ષુનો ઉપયોગ થાય તો એ ચક્ષુ પુણ્ય સામગ્રી. એમ પ્રભુગુણગાન, ધર્મોપદેશ વગેરેમાં વપરાતી જીભ એ પુણ્ય સામગ્રી. ત્યારે તત્ત્વચિંતન, પરોપકાર વિચારણા, ધર્મધ્યાન, વગેરે કરાવતું મન એ પુણ્ય સામગ્રી. તેમ જિનપ્રતિમાદિ સાત ક્ષેત્રમાં અને અનુકંપામાં ખર્ચાતી લક્ષ્મી એ પુણ્ય સામગ્રી.

પુણ્યસંયોગ :—તો સંયોગમાં પણ એવું જ છે. સારી પત્નીનો સંયોગ જો ધર્મકાર્ય કરવામાં ઉપયોગી થયો તો તે પુણ્યસંયોગ. કુપત્નીનો સંયોગ જો ધીરતા, ક્ષમા અને વૈરાગ્યદાયી બન્યો તો તેય પુણ્ય સંયોગ. કપરા દેશકાળના સંયોગ જો ત્યાગમાં જોડનાર બન્યા, મોજશોખ ઘટાડનાર બન્યા, અને ધર્મમાં વધુ ઉદ્યમી કરનારા બન્યા, તો એ પણ પુણ્ય સંયોગ.

વિવેક :—બસ, આ ભેદ સમજીને પાપરૂપ બનતી સામગ્રી કે સંયોગને આપણે પુણ્યરૂપ બનાવી શકીએ. માત્ર આપણાં ધોરણ ફેરવવાની જરૂર છે. એ થાય તો તો લાગે કે આપણે તણાઈ જતું કેટલુંય બચાવી શકીએ છીએ ! આ માટે કોઈપણ સામગ્રી કે સંયોગ અંગે થતી હલકી વિચારણા અને અધમ ધોરણમાં કઈ કઈ ભયંકરતા છે, અને એથી ઉલટું ઉત્તમ વલણ અને ઉમદા ધોરણમા કઈ કઈ વિશેષતાઓ છે, એનો આલોક પરલોકના અનેક દૃષ્ટિબિંદુથી વિચાર કરવો જોઈએ. ખેદની વાત છે કે એવી ઘણી સામગ્રી અને ઘણા

સંયોગો આજે આપણને મળ્યા છે કે જે ધરાસર પાપ સામગ્રીરૂપ અને પાપ સયોગરૂપ બની રહ્યા છે!

હવે પાપ સામગ્રીના દાખલા જુઓ.

પાપસામગ્રી :—દા. ત. પહેલા નંબરની સામગ્રી માનવદેહ, એ કેવી ઊંચી સામગ્રી! પણ આજે એ ષટ્કાય જીવોના સંહારમય આરંભ-સમારંભમાં કારણભૂત બની થોકબંધ પાપકમાઈ કરાવી રહી છે ને? એટલે દેહ એ પાપસામગ્રી થઈ. એજ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો અને મન એ પણ વિષયોના સંગ અને કષાયોના સેવનમાં કારણભૂત બની સતત કર્મબંધ કરાવી રહ્યા છે, તેથી એ પાપસામગ્રી થયા. એવું જ લક્ષ્મી પણ ઘોર પાપસામગ્રી બની રહી છે, એ આજે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

પાપસંયોગ ના દાખલા પણ જુઓ. કોઈને પત્ની સારી પ્રેમાળ મળી છે, તો એ પણ એને પાપસંયોગરૂપ નીવડે છે, જો એ એટલા મોહમાં ચકચૂર રાખે છે કે એના સિવાય બીજી દેવ-ગુરુ-ધર્મની લગની જ ન લાગવા દે, અને એની ખાતર અનેક પાપ-વેપારો, અભક્ષ્ય-સેવન, બીજાઓ સાથે કલેશ ટંટા વગેરે કરાવી પાપના થોક ઉપર્જાવે. ત્યારે આવી પત્નીનો સંયોગ પાપ સંયોગ જ થયો ને? એથી ઉલટું જો એ કર્કશા પત્ની હોય, કુભારજા હોય, તો પણ એના સંયોગે પતિ કલેશ, કષાય અને શોક વગેરે દ્વારા કેટલાંય પાપ ઉપાર્જશે, માટે પાપ રૂપ. બીજી રીતે જુઓ કે ગામમાં કે દેશમાં, ધંધામાં કે મિત્રમંડળમાં અમુક પ્રકારના સંયોગ ઉપસ્થિતિ થાય, એના ઉપર પણ જીવો જો અઢળક પાપ બાંધશે, તે એ પાપસંયોગ થયા.

આનો ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ. એને નિરંતર હૃદયમાં રમતો રાખવામાં આવે પછી કદાચ તેમાં આલંબન સારું ન મળવાથી વિશેષ ઉદ્યમ ન કરી શકે, છતાં શુભભાવ તો ટકાવી શકે. તેથી ઇચ્છાયોગમાં સારો નંબર લાગે. ઇચ્છાયોગ શું માગે છે? આત્માના ઉદય માટે ધર્મ સાધવાની ઇચ્છા-'એ વિના મારે ચાલે જ નહિ. કેમકે જીવનનું કર્તવ્ય આત્માનો ઉદય અને ધર્મ જ છે. એમ નહિ કે ધર્મ ન કરીએ તો ખરાબ દેખાય, પૈસા ટકા ન મળે.

કોઇ પૂછે બ્રહ્મચર્ય કે સદાચાર કેમ પાળો છો? તો કહીએ મારું જે આ જીવન છે, તે શીલ પાળવા માટે છે. કેમકે એનાથી અનાદિના કુસંસ્કારો ભૂલાઇ ભૂસાઇ જાય છે પરંતુ મારું વ્રત ભાંગે તો અમે કલંકિત થઈએ! લોકમાં અપભ્રાજના થાય,' તેવી જ માત્ર વાત નહિ! પણ 'માનવ થઈને શીલ ગુમાવીએ તો ખલાસ, ભવ ગુમાવ્યો, તક ગુમાવી.' આ કર્તવ્ય સમજે એટલે પોતાના જીવનમાં શીલ પાળતાં વાર નહિ. આ સાથે ઇચ્છાયોગનો ધર્મ સાધવા માંડે, એટલે ધર્મમાંથી એને કોઈ ચલાયમાન ન કરી શકે.

<u>બાધામાંથી પતન કેમ?</u>:—માણસ પતન પામે છે તે કેવી રીતે? એ વિચારશે કે-'પ્રતિજ્ઞા છે, માટે પાપ નહિ કરવાનું.' પણ એમ નહિ કે 'પાપ કરાય જ નહિ. પાપના ભવ બીજા, માનવનો નહિ.' પછી અવસર આવે પ્રતિજ્ઞા ન ભાગે, પણ નવો ઇસ્યુ કાઢે! ધારો કે બાધા છે કે 'જૂઠું ન બોલવું.' પણ જૂઠનો પ્રસંગ આવ્યે છોકરાને બોલાવીને કહેશે કે, 'જો આ મારે તો નિયમ છે, પણ તું સમય વર્તિ લે!' કેવું પતન! અહીં જો એ સમજ્યો હોય કે 'જૈન માનવના જીવનમાં જૂઠું ન જ બોલાય,' તો પોતે તો ન બોલે, પણ બીજા પાસેય ન બોલાવે. એના બદલે 'મારે બાધા છે, માટે મારે જૂઠું ન બોલાય' એટલું જ માની બેસે, એટલે એટલા સિવાય બધા દરવાજા ખુલ્લા! 'બીજાને એવી બાધા નથી તો એ જૂઠું બોલી શકે. મારે પણ જૂઠું બોલવાની જ બાધા છે, બોલાવવાની બાધા નથી.' આવાં

લોચા વાળે, ત્યારે કેમ પતન ન પામે ? 'ધર્મ જ કર્તવ્ય છે. પાપ કરાય જ નહિ.' દા. ત. શીલએ માને તો બચે. પાળે એમ સમજીને કે શ્વાસોશ્વાસ એ કાયાનો પ્રાણ છે, તેમ શીલ એ આત્માનો પ્રાણ છે. શરીર નાશવંત છે, તે નાસ્તિકને પણ કબુલ કર્યે છૂટકો છે. <u>શરીર અને આત્માનો મૂકાબલો કરીએ એટલે શરીરની કિંમત જ નહિ લાગે.</u> એટલે જો આત્માના શિયલનું રક્ષણ થતુ હોય, તો ભલે કાયા વહેલી પડી જાય ! પણ કાયાના રક્ષણમાં શીલનુ ભક્ષણ થતું હોય તો તે નહિ થવા દેવાનું.

<u>પાપ ધોવાનું અહીં જ સુલભ છે</u> :—ઈચ્છાયોગનું કર્તવ્યા શું તાકાત આપે ? સુકોમળ કાયાથી પણ ક્ષાત્રવટ દેખાડવાનું બળ આપે ! કંગાલ દેખાતામાં શૂરવીરતા લાવે ! સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવું તે કર્તવ્ય છે, વર્ષભરનાં પાપ ધોવાં છે, એ બુદ્ધિથી આવ્યાં હોય તો સામાન્ય ગરમીની તો શું તાકાત છે, પણ કોઈ વિશેષ ગરમી વરસે તો પણ વધાવવા તૈયાર ! પાપ ધોવાનું અમારું કર્તવ્ય છે માટે પ્રતિક્રમણ કરવું જ જોઇએ ! આમ પાપ ધોવાનું આ જ જીવનમાં સુલભ અને સાધ્ય છે ! એ અમારા આત્માને શકિત અને આનંદ આપનાર છે, માટે એ સાધવું જ જોઇએ એમ થશે.

શીલભંગનું પાપ નથી જ થવા દેવું; એટલે સુરસુંદરીને આપઘાતનો યત્ન કરતાં, સરોવરમાં ઝંપાપાત કરતાં કે મગરના મોંમાં ગળાઈ જતાં વાંધો નથી લાગતો. એમાંથી બચ્યા પછી ભારંડ પક્ષીએ એને ઉંચકી આકાશમાં ઊડયે રાખ્યું. પણ વળી પાછી અદ્ધરથી જ છોડી. <u>આકાશમાંથી પડતી કોણે મૂકી ? ભારંડ પક્ષીએ ? ના, એના કર્મે !</u>

<u>પાપને પુણ્યકાર્યથી ધકેલો</u> :—કર્મ જીવની જે ફેંકાફેંક અને જે વિટંબના કરે છે, તેવુ જગતમાં કોઇ કરતું નથી <u>કર્મ શિવાય કોઇ રઝળાવનાર કે કાયાની માટીમાં જીવને ચુંથનાર નથી.</u> કર્મ છે,

ત્યાં સુધી વિટંબણા મટનાર નથી, નવી વિટંબણા આવ્યા વિના રહેનાર નથી! તો હવે શું કરવું? એજ કે વિટંબણાને હઠાવવાને બદલે કર્મને ઉખેડવાની વાત રાખો! પાપ કર્મનો ઉદય આવ્યો ને બજારે પાંચસો ખૂંચવી લીધા, તો નક્કી કરવાનું કે 'હવે બીજા પાંચસો હું દાન ધર્મથી લૂંટાવી દઉં!' ખલાસ! પુણ્યથી પાપ ઠેલાય. કર્મ હોય તો વિટંબના આવ્યા વિના રહે નહિ. સુરસુંદરી ઉપરથી ફેંકાય છે! પણ એના ચિત્તમાં શું? 'નમો અરિહંતાણં' આ સપ્તાક્ષરી મંત્ર છે. ત્યારે ષોડશ અક્ષરી મંત્ર જાણો છો? એ છે 'અરિહંત-સિદ્ધ-આયરિય-ઉવજ્ઝાય-સાહૂ!' આમાં વિપુલ પુણ્યની કમાઈ અને થોકબંધ કર્મની નિર્જરા! પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર એ જેમ ધર્મ છે, તેમ એમનું સ્મરણ એ પણ ધર્મ છે. 'મરીશ તો પણ શીલનું રક્ષણ તો થશે! અને નમસ્કાર મહામંત્ર મારી પાસે છે, ત્યાં સુધી મારી દુર્ગતિ થનાર નથી!' સુરસુંદરીને કોઈ આકુળતા-વ્યાકુળતા નથી પટકાવામાં! છતાં જાણે કર્મ કહે છે 'હું તને પટકાવા ન દઉં!' કેવી રીતે? ત્યાં વિદ્યાધરનું વિમાન જતું હતું. સુરસુંદરી પડી એમાં!

શીલરક્ષાની ધગશે મૃત્યુમાં આનંદ:—વિદ્યાધર વિલાસી જીવ દેખાયો! એને જોઈને મુંઝાઈ સુરસુંદરી. એણે ઉદ્‌ગાર કાઢયા કે "કેમ મને પકડી રાખો છો? નાખો સીધી ધરતી પર મરતાં રાજી થઈશ."

'પણ શું કામ છે, પટકાઈને મરી જવાનું?'

ત્યારે કહે છે, "શીલ સાચવવામાં મારા માથે ખૂબ વીતી છે, ને એમાંથી મને લાગે છે કે આ જીવનનો અંત આવી જાય, તો શીલ અખંડ રહી જાય. માટે હું હાથ જોડીને કહું છું કે મને નાખી દો નીચે."

એટલે પેલો વિદ્યાધર કહે છે. "આશથી તું બીમા, હું તારો ભાઈ છું. તારી કાન્તિ, સ્વરૂપ અને તારા બોલ જોતાં મને લાગે છે

ઊંચી કોટિનો જીવ છે, તો શા માટે આપઘાત જેવું અધમ કામ કરવાને તૈયાર થાય છે?" વિદ્યાધરના હૃદયના બોલ સાંભળી એને કાંઇક ધરપત વળી.

<u>સજ્જનને નવ વસ્તુ ગોપવવાની:—</u>

<u>સજ્જન માણસો નવ ચીજોને</u> છુપાવી રાખે છે. એક તો <u>આયુષ્ય</u> તેને ગોપવી રાખવુ જોઈએ. એનો ખોટી રીતે વિનાશ ન કરવો જોઇએ. બાકી હા, વ્રતનું ને ધર્મનુ રક્ષણ કરતાં પ્રાણ જાય તો વાંધો નહિ. તે સિવાય નહિ. આજે તો બાઈઓ ઘાસતેલ છાંટીને બળી મરે છે, અને ભાઇ પાટા પર સુઇને ખતમ થાય છે. એ 'મરી ગયાં સારા' એમ માને છે પણ પછી શું ત્યાં ખોટી રીતના દુર્ધ્યાન કરીને કોઇ તિર્યંચ વગેરેનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય. ને માછલી થવું પડયું, પછી કોઇ મ્લેચ્છના ઘેર કડાઇમાં કકડતા તેલની અદર તળાવાનો વખત આવે ત્યારે ?

બીજુ <u>ધન,</u> તેને ગોપવી રાખવુ જોઈએ, જેમ તેમ ઉડાવવું જોઈએ નહિ. ગોપવવું એટલે બિનજરૂરી <u>બધા ખરચા બંધ કરીને, અને જરૂરીમાં પણ ખૂબ જ સાદાઈ અને ત્યાગ કેળવીને ગોપવી રાખવાનુ,</u> <u>કે જેથી વધુ કમાવા માટે વધુ પાપ ન કરવા પડે</u>

<u>ત્રીજુ ઘરનું છિદ્ર</u> :—એ કોઈને કહેવુ નહિ. એ ગોપવી રાખવું. છિદ્ર એટલે દોષ રહસ્ય વગેરે. <u>ચોથું વિષયક્રિયા, મોહરમત,</u> એ પણ ગુપ્ત રાખવી. સામાન્ય ચેષ્ટા પણ બે શિવાય ત્રીજો દેખતો હોય ત્યાં ન કરવી જોઇએ. અરે ! મોહનો સામાન્ય બોલ પણ ત્રીજો સાંભળતા ન બોલાય. ત્યાં તો ગંભીર અને શિષ્ટ બોલ જોઈએ. કહો ત્રીજાના સાંભળતા પતિ પત્નીને વહાલી કહીને બોલાવે ?

<u>પાંચમું ઔષધ</u> :—એ પણ ગોપવીને વાપરવું. નહિતર કદાચ કોઈની નજર લાગી જાય.

છઠ્ઠું દાન દેવાનું— તે પણ ગોપવી ને. જમણા હાથે દીધું તે ડાબો હાથ ન જાણે !

સાતમું માન—મળ્યું હોય, તે પણ મનમાં ગોપવી રાખવાનુ. બહાર ગાતા નહિ ફરવું.

આઠમું અપમાન :—તેને પણ બહાર નહિ કહેવાનુ.

નવમું શીલ વગેરે આત્માના ગુણ, તેને બરાબર ગોપવી રાખવા. એટલે કે એનું બરાબર રક્ષણ કરવું.

તપ વર્ષોના ! ઘાતક લટકો એક જ વખતનો ! :—અનંતકાળનો ઇતિહાસ તપાસીએ તો દેખાય કે લાખો વર્ષના તપ તપનારા વિશ્વામિત્ર વગેરેને પણ રભા ઉર્વશીનું એક મટકુ થયું કે જોવાનું મન થયું ! સ્ત્રીની આંખ અને અંગોપાંગના વર્ષોના લટકા નહિ, એક દિવસના નહિ, એક વખતનાય લટકા વર્ષોના તપને સાફ કરી શકે. બ્રહ્મા એમ જ ચતુર્મુખ થયા. ચાર ચાર માસ સિંહની ગુફા આગળ ઉભા રહેવાની હામ ખરી, પણ કોશા વેશ્યાની આગળ એક દિવસ પણ સ્વસ્થ શીલવંતા ઉભવાની તાકાત નહિ ! જાતીય સંબંધોના અનાદિ સંસ્કાર એવા છે કે વિજાતીય પાત્રો સંબંધમાં આવતાં જ વિકારનુ અવનવુ તોફાન જગાવ્યા વિના રહે નહિ. તમે જો મર્યાદા મૂકો, નવવાડ બ્રહ્મચર્યની ચૂકો, એટલે મોહ કહે છે, "આવ હવે અમે તને માકડાની જેમ નચાવીએ ! પછી ભલે તું સાધુવેશમાં હો, પણ તારામાં જો વિકાર સુલભ છે. તો ભક્તાણીનું રૂપ કરી આવીનેય તને ઉંચો નીચો

મનને વિકૃત બનાવવામાં કોઇ લાભ? શું કોઈ સમ્યગદર્શનનો, જ્ઞાનનો, ચારિત્રનો કે તપનો પર્યાય વધે ખરો? ના, ઉલટો હોય એ હ્રાસ પામે. તો પછી શા સારું વિકારી થવું? વિકારી થવામાં આત્માની ઉંચામાં ઉંચી કોટિની મહાકિંમતી અને શરીરની રાજા સમાન ગણાતી ધાતુ જે વીર્ય, તે પાતળી પડી વિનાશને પામે છે. એનાથી ઇન્દ્રિયોનાં તેજ ઘટે છે. મગજની ગ્રહણ-ધારણ-વિચારણ શક્તિ હણાય છે, અને ધીરવીર હૃદય પણ દુર્બળ બને છે. જગતમાં જીવન જીવવાની મઝા હોય તો સાત્ત્વિક, સબળ અને તેજસ્વી ઇન્દ્રિયો તથા મનના ઉપર છે બ્રહ્મચર્યના ભંગથી, વીર્યના નાશથી એ ઈન્દ્રિયો અને મનને નિઃસત્ત્વ, દુર્બળ અને માયકાંગલા બનાવી દીધા. પછી જીવન જીવવામાં શી મઝા? પછી તો આયુષ્ય હોય એટલે જીવવાનુ તો ખરું પણ દહાડા એમ જ મુડદાલીયા જીવનથી પૂરા કરવા પડે. ચક્ષુમાં તેજ ન હોય, કાન બહેરા પડયા હોય, મગજમાં સ્મૃતિ-ભ્રંશ રહ્યા કરે, તેથી ભૂલી બહુ જવાય; એટલું જ નહિ પણ મગજની શકિત ઘણી મરી ગઇ તેથી મગજ સહેજ સહેજમાં ઉશ્કેરાઇ જાય, તુચ્છ વિચારો કરી નાખે, દીર્ઘ અને ઉંડા તત્વચિંતન કરવામાં એ તદ્દન અસમર્થ હોય. આ તે કાંઇ જીવન છે?

ત્યારે તમે બીજી પણ એક વાત સમજો કે બ્રહ્મચર્યનું મમત્વ જો નથી, તો વિચારસરણી હલકી રહેવાની, અને કાર્યોમાં સારી સફળતા નહિ મળવાની, કવિ કહે છે "અબ્રહ્મચારીનું ચિંતવ્યું કદીએ સફલ ન થાય; પાપસ્થાનક ચોથું વરજીએ."

આગળ વધીને કામની કલ્પનાસૃષ્ટિમાં ચડી ભોગસુખના ઝાંઝવાના નીર જેવા વિકલ્પો કરશે ! વળવાનું કશું જ નહિ, પરંતુ સતત વિચારણા વિષય ભોગની, વિષયના આશનરસાપણાની ! ત્યારે બ્રહ્મચર્યના મમતાળુને અને અભ્યાસીને એ કોઈ લત નહિ. તેથી શુદ્ધ ગુણદર્શન અને તત્ત્વચિંતનના પવિત્ર ઉચ્ચ જીવન જીવે.

અબ્રહ્મ સેવનમાં એ પણ ખામી છે કે છતા તારક દેવગુરુને મૂકી કામના પાત્રની ખોટી ગુલામી ઉઠાવવી પડે છે, એની ખોટી શેહમાં પડવું પડે છે તેથી દેવગુરુ અને ધર્મને કાં સરાસર ભૂલાય છે, અગર તો ગૌણ કરાય છે. ત્યાગ, તપસ્યા વગેરેને જતા કરવા પડે છે. આવા આવા તો કેઈ નુકસાનો ખડા થાય છે. અહાહાહા ! પ્રભુશ્રી વીરના વારસદાર થવા છતાંય આવી ભયંકર નુકશાનીઓ વહોરવી પડે તે શા કારણે ? એક અબ્રહ્મચર્યના જ કારણે ને ? વિષયભોગના કારણે ને ? ત્યારે આ એક જ દોષ જો દૂર કર્યો તો કેવી અદ્ભુત કમાણી હાથવેંતમાં છે ! કેવા સુંદર અને સાચા વીરના વારસદાર બનાય છે ! અબ્રહ્મના લીધે કાર્યમાં નિષ્ફળતા પણ ઘણી. નિષ્ફળતા એટલે આત્માના લાભમાં ઉતરવાની વાત નહિ, પાછળથી નિશ્ચિંતતા, પ્રસન્નતા અને પ્રોત્સાહિતતા નહિ. આત્માના અસલી નિર્વિકાર અને જ્ઞાનમય સ્વરૂપની સામે લક્ષ રાખવાથી કામવાસના કાબુમાં આવે છે. સાથે, સુદર્શનશેઠ, સ્થૂલભદ્રસ્વામી વગેરેના ચરિત્ર ખબ ખૂબ વિચારવા લાભદાયી છે.

ધર્મક્રિયાની સફળતા શામાં ?

અનંત ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજા યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય' ગ્રંથમાં પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે ઇચ્છાયોગથી.

ાગથી નમસ્કાર શા માટે? એટલા માટે કે શાસ્ત્રયોગ ને સામર્થ્યયોગનો દાવો કરીએ એ સ્થિતિ અત્યારે અમારી નથી. એમ છતાં ઇચ્છાયોગથી પણ નમસ્કાર કરવામાં ન આવે તો તે નમસ્કાર નિષ્ફળ જાય.

સાધેલો ધર્મ સફળ, જો શુદ્ધિ, મુક્તિ અને સમૃદ્ધિ — પ્રાથમિક નજરમાં પણ ઇચ્છાયોગના ઘરની ક્રિયા બનવી જોઈએ; તો જ માની શકીએ કે ધર્મક્રિયાની સફળતા જે મલવી જોઈએ તે મલશે. ધર્મક્રિયાની સફળતા એટલે? સ્વર્ગીય સુખ મળે તે નહિ, પણ આત્મામાં શુદ્ધિ આવતી જાય, આત્મા વિકાસ પામતો જાય, મોહમય સંસાર અને કર્મનાં બંધનમાંથી મુક્ત થતો જાય, પોતાના અનંતસુખ-સમૃદ્ધિની નજીક પહોંચતો જાય. તેમાં ધર્મક્રિયાની સફળતા છે. ત્યારે જો આમાં સાચી સફળતા હોવાનુ માનીએ, એટલે તો કોઈ દિવસ એવા નિરાશ થવાની જરૂર ન પડે, કે "ભાઈ, હું આટલાં તપ-દાન-શીલ કરે જાઉં છું, છતાં તેનું કેમ કોઇ ફલ દેખાતું નથી? અથવા મને બધું નિરાશા જેવુ કેમ લાગે છે?" આવું જે થઇ જાય છે, તેના કરતાં જો એ સમજતો હોય કે ધર્મક્રિયાની સફળતા (૧) આત્માના દોષોની શુદ્ધિમાં છે, (૨) જડની પરાધીનતામાંથી આત્માની ક્રમશ: મુક્તિમાં છે, અને (૩) આત્માના ગુણવૈભવનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ કરી મોક્ષની નજીક જવામાં છે, તો નિરાશા નહિ લાગે. કેમકે એ ફળ તો શુદ્ધ ધર્મક્રિયાથી સધાઈ જ રહ્યું છે.

આત્માની શુદ્ધિમાં શું આવે? એ, કે જે દોષ અને દુર્ગુણોથી તથા કુવાસના-કુસંસ્કારોથી આત્મા કલુષિત હતો, તે તે હવે ઓછા ઓછા થતા આવે, હ્રાસ પામતા જાય

આત્માની વિભૂતિની નજીક જવું એટલે શું ? એટલે એ કે આત્માની પોતાની જે નિર્મળ જ્ઞાનમય દશા છે, નિવૃત્તિના ઘરની સુખની દશા છે, સ્વરૂપે મહાસત્વ ને વીર્યની દશા છે, એનો અંશે અંશ પણ અનુભવ કરતા જવું, ઝાંખી કરતા જવું, એટલે આત્મ-સમૃદ્ધિની નજીક જવાય.

વિનાશી-અપવિત્ર-પર અવિનાશી-પવિત્ર-સ્વ :—

(૧) આત્મશુદ્ધિ, (૨) બંધનથી મુક્તિ, અને (૩) આત્મ-સમૃદ્ધિની ખીલવટ. આ ત્રણમાં ધર્મક્રિયાની સફળતા છે, પણ દેવલોકનાં કે રાજવૈભવનાં સુખ મળે તેમાં નથી. ઇચ્છાયોગના ઘરની ધર્મક્રિયા સાધવા એ સફળતા લક્ષમાં રહેવી જોઇએ. આત્માની શુદ્ધિ, મુક્તિ, અને સમૃદ્ધિના સચોટ લક્ષથી ચારિત્ર લેવાય અને પળાય, ત્યારે તો કથીર એવા કાળનો સોનેરી ઉપયોગ બની જાય ! વર્તમાન વિકટ સંયોગોમાંથી ઉંચામાં ઉંચી કોટિનુ ફળ મેળવી આપનારૂં ચારિત્ર એ ત્રિપુટીથી બને છે. ૧ લોક કાળને કથીર કહે છે. તેનો સોનેરી ઉપયોગ કરવા, ૨ લોક સંયોગોને વિકટ કહે છે, તેમાંથી ઉંચામાં ઉંચી કોટિનુ ફળ નિપજાવવા માટે, ૩ કાળા કાળમાંથી ધોળુ ફળ મેળવવા માટે, ટુંકા ૪ એવા માનવભવમાંથી લાંબી સફળતા મેળવવા માટે, ૫ વિનાશી એવી કાયાથી અવિનાશી પદની સાધના માટે, ૬ અપવિત્ર એવા શરીરદ્વારા આત્માને પવિત્ર બનાવવા માટે, ૭ પર એવા સંયોગોમાંથી સ્વ એવી આત્માની ઋદ્ધિ બનાવવા માટે-ઇત્યાદિ માટે છે ધર્મસાધના. શુદ્ધ ધર્મ સાધવાની વાસ્તવિક ઇચ્છા કરે ત્યારે તે ઇચ્છાયોગના ઘરની ક્રિયામાં આવે. આ રીતે ધર્મક્રિયાઓ હવે વિચારો.

કરી વિચારો ક્રિયાના ઉદ્દેશ.—કેમ સામાયિક ? પાપમાંથી બચવાનો એ માર્ગ છે ! આટલો પ્રભુની મૂર્તિને ઠાઠ શા માટે ? પ્રભુ પ્રત્યે દિલ ચોંટાડી રાખવા માટે. આ આંગી અને આ

થાળ ભરી ભરીને ફૂલ, ફળ, નૈવેદ્ય આ બધું શા માટે ? પાપમાં તણાતી લક્ષ્મીને યોગ્ય પાત્રે અર્પવી જ જોઈએ. પરમાત્મા ફરી ફરી નહિ મલે ! જો એ નહિ મળ્યા હોય ને હીરા માણેક પણ મલ્યાં હશે, તો તે શું કરવાના ? આ ઈચ્છાયોગથી પૂજા કરનારો કેવો ઉદ્ધાર હોય ? એમાં પૂછવાનું શું ? ઇચ્છાયોગમાં શુદ્ધ ધર્મ લેશ્યા જોઈએ છે, એ આવી પછી તો આત્મામાં અપૂર્વ જોમ આવે છે.

ઇચ્છાયોગ એક સમર્થયોગ :—ઇચ્છાયોગ તો માત્ર નામથી ઇચ્છાયોગ છે, બાકી તો એ મહાન સમર્થ યોગ છે ! સાતમે ગુણઠાણે અપ્રમત્ત ભાવ સુધી લઈ જનાર એ ઇચ્છાયોગ છે ! અલબત શાસ્ત્રયોગનું લક્ષ રહેવું જોઇએ. બાકી ઇચ્છાયોગ એક સમર્થયોગ છે એમાં શકા નથી. ત્યારે કાંઈ સામર્થ્યયોગ એમને એમ નથી ઉતરી પડતો ! અનંતી દ્રવ્યક્રિયા પછી ભાવક્રિયા આવે છે ! એ ભાવક્રિયાના દીર્ઘ અભ્યાસ પછી શુકલધ્યાન, ક્ષપકશ્રેણિ, ને કેવળજ્ઞાન આવે છે. આ અભ્યાસની દશામાં, એટલે કે આ ભાવક્રિયાની નિશાળે ભણવાની અવસ્થામાં કયી ક્રિયા લાવવાની ? ઇચ્છાયોગના ઘરની. પણ એ ઇચ્છાયોગના ઘરની જે ક્રિયા આપણને ઉંચે લઈ જવા સમર્થ છે, જો તેને શાસ્ત્ર કહે છે એ પ્રમાણે ન બનાવીએ તો ત્યાંના ત્યાં ઊભા રહીએ !

દ્રવ્યક્રિયાની મહત્તા :—

પ્રશ્ન :—અનિચ્છાએ કરેલો ધર્મ ઇચ્છાયોગમાં આત્માને લાવી આપે ?

ઉ૦ :—જેને લાવવો હોય તેને, બીજાને નહિ. પંચવસ્તુમાં આજ શાસ્ત્રકારે દ્રવ્યશ્રુત-દ્રવ્યક્રિયાનું ગૌરવ ગાયું છે. કહ્યુ છે. કોઇએ આક્ષેપ કર્યો કે-દ્રવ્યશ્રુત અનંતવાર સેવ્યું, છતાં હજુ ભાવશ્રુત આવ્યું છે ? ના, માટે કહો કે દ્રવ્યશ્રુત કામનું નથી, ભાવશ્રુત જ કામનું છે; ત્યારે તેને આ શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે

'તારી વાત અર્ધ–સત્ય છે' અનંતવારની દ્રવ્યક્રિય તે અમે માનીએ છીએ. પણ એ સમજજો કે જ્યાં મલશે ત્યારે તે દ્રવ્યશ્રુતની સહાયથી મલશે. ભાવ વિનાની ક્રિયા નકામી એનો અર્થ એ નથી કે ક્રિયા નકામી. જમીન અને વરસાદ છતાં પાક કેમ નહિ? કેમકે બીજ નહોતું વાવ્યું. તો પાક માટે બીજ કામનું અને વરસાદ નકામો એમ? ના, એ તો પાછો જ્યારે જમીનમાંથી પાક થશે, ત્યારે બીજ અને વરસાદ સિવાય નહિ જ. ભાવશ્રુતનું લક્ષ્ય ન રાખ્યું, તેથી અનંતવાર દ્રવ્યશ્રુત જ ભાવશ્રુત મેળવી આપશે. ભાવનું ધ્યેય રાખીને ક્રિયા કરતાં કરતાં, સાચા ભાવ અને ભાવક્રિયા પ્રગટશે. માટે તો સમકિત વિનાની દાનાદિ ક્રિયાને નકામી કહેનાર જ્ઞાનીઓએ જ સમકિત પામવાના સાધન–તરીકે પાછા દાન, વ્રત, તપસ્યાદિને બતાવ્યા છે

ભાવ બે પ્રકારના છે. આજે ઉપવાસ કર્યો, કોઈ આહારની ગુલામી નહિ, કોઇ આહારની વિચારણા નહિ. આહારની લપમાંથી છૂટયાનો મહાતોષ. આ ઉત્તમ ભાવ છે. હવે આ જેમ ભાવ છે, તેમ એ ભાવના ધ્યેયને પામવા માટે હૃદયમાં જે ઈચ્છા થાય છે, તે પણ ભાવ કહેવાય છે. અર્થાત્ છતી ભૂખે આહારની ગુલામીમાંથી છૂટયાનો તોષ પામવાની સાચી તમન્ના એ પણ ભાવ છે. ઉચ્ચ કોટિના ભાવ લાવવાના હૈયાના ભાવને પણ ભાવ કહેવાય છે. એ રાખીએ તો દ્રવ્યક્રિયા નકામી નહિ. આપણાં વ્રત–પચ્ચકખાણ અને અભિગ્રહોમાં કેવો અદ્ભુત ચમત્કાર છે! એ ખૂબ ખૂબ સેવતાં કોઈક દિવસે ઊંચી કોટિના ભાવ જોવાનો સમય આવશે. પણ જેણે એ ગણ્યુ જ નથી તેને તો આહાર–વિષયની બારે ભાગોળ ખુલ્લી! એટલે ભાવ એ અંગેના મલિન ને મલિન જ આવ્યા કરવાના પૂર્વ પુરુષોના ચરિત્રો જુઓ, વિચારો એમાં વ્રત તપ વગેરે સેવતાં સેવતાં ઉત્તરોત્તર શુભ ભાવની ચઢતી થયાનુ ઠામ ઠામ દેખાઈ આવશે.

ધર્મક્રિયાની ઇચ્છા શા માટે ? કહો કે જીવનનો સારજ ધર્મક્રિયા છે ! જીવનની સફળતાજ આમાં છે ! કથીરના સંયોગમાંથી સુવર્ણ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવાની સાધના ધર્મક્રિયામાં છે ! વિનાશી, અપવિત્ર અને પર એવી કાયામાંથી અવિનાશી, પવિત્ર ને સ્વકીય કલ્યાણ સાધવાનું કાર્ય આમાં છે ! નાસ્તિકને પણ કાયાના આ ધર્મો કબૂલ કર્યા વિના છૂટકો નહિ. સ્વપરના ભેદ જગતમાં નિર્ણીત થઈ ગયેલા છે. તો કહો, કાયા દાસ કે આત્મા ?

આસ્તિકનું ડહાપણ :—નાસ્તિક ભલેને આત્માને મંજુર ન કરતો હોય, પણ કાયા પર એ શું એવો દાવો, સંતોષ કે ખુમારી ધરી શકે એમ છે, કે 'આપણું કહ્યું કાયા માને જ ? આપણી ઇચ્છા મુજબ જ કાયા વર્તે ? આપણા કબજામાં જ એ રહે ?' ના, તારું ધાર્યું તે કરે, કે તું એનું ધાર્યું કરે ? તારા હુકમ એ પાળે, કે એના હુકમ તું પાળે ? બધું ઉંધું ! આપણે એનું કહ્યું માનવાનું ! તેથી જ આસ્તિક આત્મા એમ વિચારે છે કે, 'એવી પણ આ કાયામાંથી જો હું ધર્મનો ઇચ્છાયોગ સાધું, જો હું ઇચ્છાયોગથી પણ ધર્મ સેવી લઉં તો મારા આત્માનું અવિનાશીપદ, સાચી પવિત્રતા, ને સાચું સત્ત્વ હું સાધી શકું એમ છું. આટલા માટે મારે આ ધર્મક્રિયા કરવી છે.' આવી ઇચ્છા આપણને ઇચ્છાયોગના અધિકારી બનાવે છે.

'લૌકિકમાંથી અલૌકિક તરફ'

જીવન જીવનમાં ફેર :—જીવ તો દુનિયામાં અનેક કોટિના છે ! એમના ય જીવન વિવિધ પ્રકારે છે. એમાં આ મનુષ્યજીવ અને એમાંય આર્ય માનવ-જીવન જ અલૌકિક છે. તો પછી સાધના પણ અલૌકિક જોઈએ, લૌકિક નહિ ! જીવન મચ્છર ને માંકડનું ઓ, માંખી ને ભમરાનું, વીંછી ને સાપનું, કાગડા ને કબુતરનું-

બધાનાં વિવિધ જીવન દેખાશે. વાઘનું જીવન જેટલું ભયંકર, એટલું સસલાનું જીવન ભયંકર નહિ. છતાં સસલાને સદા ભયભીત જીવન. હવે અજ્ઞાનતાની દૃષ્ટિએ જીવનો જોઈએ, તો પણ વિવિધતા! શક્તિ–અશક્તિમાં જોઈએ તો પણ વિવિધતા! ગુલામી ને શેઠાઈમાં જોઈએ તો પણ વિવિધતા! સો હાથણીને એક હાથી. કુદરતી રીતે એમાં એવો તફાવત છે કે સો જણ આજ્ઞા ઉઠાવનાર અને એક જ જણ આજ્ઞા કરનાર!

<u>સંસારી જીવોના કરુણ જીવન</u> :—નરકના જીવના જીવનો તો આજે તમે નજરે દેખી શકતા નથી, પરંતુ તમારી નજર સામે અનેકાનેક પશુના જીવન, પખીના જીવન, કીડા મંકોડા વગેરેના જીવન, તેમ જ માણસોમાં રાજાના, અમલદારના, વેપારીના, દલાલના, શેઠ–નોકરના, વગેરેના વિવિધ પ્રકારના જીવન તો જોઈ શકો છો ને? એમાં તમને શું નથી દેખાતું કે તમે પોતે કેવા ઉચ્ચ જીવન જીવવાનો સુંદર સંયોગ–સામગ્રી પામ્યા છો? વર્તમાન જગતમાં પશુ પખીના જીવનમાં ત્રાસનો પાર નથી. અમેરિકા જેવામાં ચરબી માટે ઢોરોને સ્પેશીઅલ મોટી જમીનો પર ઉછેરવામાં આવે છે, અને લોટબંધ એનો સંહાર યાંત્રિક કતલખાનામાં કરવામાં આવે છે. ક્રોમ જેવા કોમળ ચામડા માટે કુમળા વાછરડાઓને ધખતા ઉકળતા પાણીથી નવરાવી સોટાથી કુટવામાં આવે છે. શાથી? એ જીવ જીવતો હોય ત્યાં સુધી એમ કુટેલા ચામડામાં લોહી ફરતું રહે અને ચામડું વધારે મુલાયમ થાય. કેટલુ ય બાળ્યા કૂટ્યા પછી જીવતા જીવે એની ચામડી ઉઝરડી લેવામાં આવે છે. વિચારજો એ જીવોના જીવનની કરુણ દશા. ત્યારે આજે લીવર એકસ્ટ્રેક્ટ, ઈસેન્સ ઓફ ચીકન્સ, કોડલીવર ઓઇલ, વગેરે કેટલાય ઇજેકશનો અને દવાઓ બનાવવા માટે માછલાં મરઘા, વાંદરા, વગેરે પર કેટકેટલા ભયંકર જુલમ વરસાવાય છે, એ વિચાર્યું છે? એમાં એ વાંદરા વગેરે તો ચીસેચીસ પાડી ઉઠે છે, પણ એની દયા ત્યાં કોણ ખાય?

કેવું કરુણ જીવન ! પંખીઓના પીંછાઓ, અને માંસાદિના ઉપયોગ પાછળ એના પર પણ જુલ્મનો પાર નથી. ત્યારે વાતવાતમાં આજે દુકાળ ! એમાં ઢોરોની કઈ દશા ? અરે ખુદ એ તળાવના માછલાની કઈ દશા ? પાણી તો સુકાવા આવ્યું, પછી ગામના કુતરા અને સીમના શીયાળીયા-ગીધડા તળાવ પર તૂટી પડે, ત્યાં એ માછલાની કેવી કરુણ દશા ! અરે ! સારા ગણાતા ઘોડાની પણ આખી રાત ડાંસ મચ્છરથી ડસાવાની કેવી દુઃખદ દશા ! ગુલામ માનવ પ્રાણીની પણ કેવી કરુણ સ્થિતિ !

આ તો દુઃખની દૃષ્ટિએ જીવન જોયાં. પણ જીવનમાં પાપાચરણ કેવાં તે જુઓ. એ પશુ પંખી કે અનાર્ય મનુષ્યોને કોઈ વિવેક ખરો ? ના, જીવન આખું પાપથી ખદબદતું ? બિલાડીને શરીર પર લાકડી પડતી હોય છતા પકડેલા ઉંદરને નહિ છોડે. ઘોડો ઈચ્છે કે ન ઈચ્છે પણ સડેલા ચણા ભેગી જીવાત પણ ચાવી નાખવાનો. ત્યારે પશુઓ ધર્મ તો શું જ કરે ? કાં તો ચામડાતૂટ વેઠમાં હોય, કાં નવરો પડ્યો અજ્ઞાન અને અવિવેકમાં સમય બરબાદ કરતો હોય, ધર્મનું નામ નહિ, એને એક સહેલામાં સહેલો પરમાત્માના જાપનો ધર્મ પણ નહિ ! કેવાં જીવન આ !

<u>ધર્મસામગ્રી અને ધર્મસમજ એ અલૌકિક છે</u> :—આ વર્તમાન માનવ જગતમાં પણ જે અનેક જાતનાં જીવન દેખાય છે, એ બધાં જીવનમાં શી બહુ સગવડ મલે છે ? કાંઈ બહુ નહિ. છતાં એ બધાંય જીવન લૌકિક આહારાદિના ધોરણ પર ચાલનારા છે. તેમાં ફક્ત તમારૂ માનવ-જીવન જ અલૌકિક ધર્મસામગ્રી અને ધર્મ-સમજવાળુ છે. તો એ અલૌકિકતાથી જીવનમાં અલૌકિક કાર્ય થવાં જોઇએ તાકાત ન હોય તો લૌકિકને એકદમ મૂકી દેવાનું ન બને; પણ લૌકિક કાર્યમાં અલૌકિકતા અવશ્ય ભેળવી રખાય. ખાનપાન, પહેરવુ, ઓઢવું, પદાર્થો પર મમત્વ કરવું, માતાપિતા બનવું આ બધું લૌકિક છે. જીવન જો અલૌકિક બનાવવાનુ સમજતા હોઈએ

તો આવાં લૌકિક કાર્ય કરીને કેમ જ બેસી રહીએ ? તો પછી અલૌકિકતા આવે એ માટે અલૌકિક કાર્યવાહી જોઇએ.

લૌકિકમાં અલૌકિકતા ભેળવો —ખાવાની લૌકિક ક્રિયા કરતો કીડો, ને ખાવાની લૌકિક ક્રિયા કરતો માનવ.–એમાં ફરક કયાં પડે ? માનવની લૌકિક ક્રિયામાં ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક તથા વૈરાગ્યાદિની અલૌકિકતા ભળેલી હોય; ને તેનુ ભોજન પણ અલૌકિક કાર્ય માટે અર્થાત્ ધર્મસાધના માટે હોય. સ્વાર્થ લૌકિક ને પરમાર્થ અલૌકિક ! કદાચ મોહવશ સ્વાર્થ સાધે પણ અલૌકિક દાનાદિના પરમાર્થ ભેળવીને. ભોગ લૌકિક ને ત્યાગ અલૌકિક છે ! ભોગવે ખરો પણ ત્યાગરૂપી અલૌકિકતા ભેળવીને. ત્યારે કેટલાક લૌકિક તો બિલકુલ તજવાના જ હોય. અનીતિ–જૂઠ લૌકિક, ને નીતિ–સત્ય અલૌકિક ! હિંસા લૌકિક ને દયા અલૌકિક ! તો આ લૌકિકને છોડી નીતિ, સત્ય, દયા વગેરે અલૌકિકને જ સાધવાના. માનવ–જીવન અલૌકિક છે ! માટે માનવતા અલૌકિકતામાં રહેલી છે. લૌકિક એટલે અજ્ઞાન લોક બહુ માને તે; અલૌકિક એટલે જ્ઞાનીએ ફરમાવેલી જીવજતના, પાપત્યાગ વગેરે વસ્તુ. બાઈને ચૂલો સળગાવવો પડે તે લૌકિક, પણ દયાથી ઉપર ઢાંકવાનું રાખે તે અલૌકિક. અહિંયા આ લૌકિક્તા–અલૌકિકતાને સમજનારી બાઇ સમજે છે કે વધુ સળગાવું એટલે ઓલવવામાં વધુ પાપ ! તો કરવું શું ? વધારે અગ્નિ સળગાવવો જ નહિ; અને થોડું પણ કરવું પડે છે એમાંય એ વિચારે છે કે ‘અગ્નિ, કાચું પાણી વગેરેને અડવું જ ન પડે તેવું ક્યારે પામુ !’ માણસ વિચાર કરે તો ખ્યાલ આવે કે ‘મારું જીવન કેટલું પાપમય છે ! અલૌકિકતાને ભેળવું તો પણ કેટલી ? મામુલી !’ છતા પણ જો આવડે, તો અલૌકિકતા કામ કમ ન કરે ! શું મણ લોટમાં પાંચશેર–દસશેર ઈલાયચી હોય તો જ કામ કરે ? ના રે ! પાંચ તોલા વાટીને નાખી એટલે મઘમઘાટ ! તેમ આ અલૌકિકતાને ભેળવતાં આવડે તો

આખા લૌકિક કાર્યને મઘમઘાટ કરી નાંખે! ઈચ્છાયોગનો ધર્મ કરવો છે? તો આ બધું કરવું પડે. કોઈ પૂછે કે ધર્મક્રિયા શા માટે કરો છો? કહેવાનું કે મારું જીવન લૌકિકમાંથી અલૌકિક બનાવવા માટે.

એકલી લૌકિક પ્રવૃત્તિ ઝેરી, જંગલી અને પાપમય:— ભિખારીને શા માટે આપવું? કેમકે એકલા ખાઈએ તો તે લૌકિક જીવન બને, અને એને આપવું તેથી અલૌકિક જીવન બને! એકલી લૌકિક પ્રવૃત્તિ એટલે? ઝેરી. જંગલી ને પાપવાળી! ઝેરી એટલે કુસંસ્કારોનું ઝેર બગબર નાખી આપે તેવી. જંગલી એટલે આત્મરક્ષાના વિવેક વિનાની. પાપમય એટલે જીવ પર પાપ લાદનારી. એકલી લૌકિક પ્રવૃત્તિ એટલે આત્માની સ્મૃતિ વિનાની પ્રવૃત્તિ. શું કરે એ? કુસંસ્કારોના ઝેર વધારે, જ્ઞાનીઓના વિવેકને ન લેવા દે, આત્માને કર્મથી ભારે કરી નાખે! અમારું જીવન માત્ર લૌકિક પ્રવૃત્તિથી ઝેરી, જંગલી ને પાપમય નથી બનાવવું; એ માટે ધર્મ કરીએ છીએ.

શીલનો ઉદ્દેશ:— હવે કહો ત્યારે શીલ પાળવું શા માટે? ન પાળીએ તો મોટું પાપ લાગે, માત્ર તેટલા માટે નહિ! કિન્તુ શીલ એ અમારા જીવનની અલૌકિકતા છે, સુગંધી છે, તેવું વિચારીને. અશીલ મૈથુન એ લૌકિકતા છે, દુર્ગંધી છે. સુગંધીને કોઇ મહાન દિવસેય ન લાવીએ તો વસવાયા ને અમારામાં શો ફેર? માટે પર્વતિથિના બ્રહ્મચર્ય. અમારું ચાલે તો અમારા જીવનના પ્રત્યેક દિવસે પવિત્ર રહીએ. મૈથુન, અબ્રહ્મ એ લૌકિકતા છે, અપવિત્રતા છે, બ્રહ્મચર્ય એ અલૌકિકતા—પવિત્રતા છે.

ઇચ્છા માટે ગુણોની મર્યાદાની પકડમાં પકડાવું પડશે:— ઇચ્છાયોગના ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરતા જઇશું પણ આવી ચોક્કસ ઇચ્છાઓના સ્વરૂપનો ઇચ્છાયોગ જો નહિ આવે, તો પૂર્વભવની

જેમ આ ભવમાંય છતી ધર્મક્રિયાએ ડિંડવાડું ચાલ્યા કરવાનું. ઈચ્છાયોગના ઘરની પ્રવૃત્તિ એવી શુદ્ધ ઈચ્છાએ બનવી જોઇએ કે "આત્માપરના વાસનાઓના અને વિકારોના બંધનમાંથી મુક્ત થવા માટે હું આ ધર્મ કરું છું ! આત્માની ગુણવિભૂતિની નજીક જવા માટે કરુ છું ! એ કરતો જાઉં એટલે મારા લૌકિક જીવનમાં અલૌકિકતા આવશે !" સમજી જ રાખવું કે જગતમાં દેખાતાં સઘળા જીવનોમાં માનવજીવન અલૌકિક છે. તો જીવનમાં અલૌકિકતા જોઇએ જ. માટે જ અલૌકિક પ્રવૃત્તિ આદરવી જ અને એમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું જોઇએ. લૌકિકજીવન એટલે પશુજીવન, છૂટું, મર્યાદા રહિત સ્વચ્છંદ જીવન. ઈચ્છાયોગનો ધર્મ સિદ્ધ કરવો હોય તેને જ્ઞાનીઓએ દર્શાવેલ ગુણોની અનેકવિધ મર્યાદાઓની પકડોમાં પકડાવું પડશે. છૂટા નહિ ફરાય.

અલૌકિકતા માટે વ્રતપચ્ચક્ખાણ–સંવેગવિરાગ —કપરા સંયોગ ઓછા નહોતા મલ્યા સતી સુરસુંદરીને ! આપત્તિ આવી એટલે 'ઓ....બાપ' નહિ કરવાનું પણ 'નમો અરિહંતાણં'....કરવાનું એણે રાખ્યું હતું. એણે શ્વાસોશ્વાસ પ્રાણ નહિ, શીલ પ્રાણ માન્યા હતા. આને પરિણામે જીવનમાં અલૌકિકતા રાખી શકી અને અલૌકિક પ્રવૃત્તિ આદરી શકી. પૂર્વે એણે વધુ પડતા મોજ વિલાસ નહોતા કર્યા તેથી અત્યારે એ સારું સહી શકે છે. બાકી સંસારના વધુ પડતા વૈભવ વિલાસો મેલવા એ આત્માનું કારમું મોત કરે છે. એવું કદાચ અજ્ઞાનતામાં મેવાઇ ગયું હોય તો એમાંથી બહાર નીકળી, બચાવ શોધવો જોઇએ; જેથી લાગેલા પાપ ધોવાય, તે ઉપરાંત દૃઢ થયેલા કુસંસ્કાર મંદા પડી જાય. જીવનને આ અલૌકિકતા તરફ લઈ જાય છે. આના માટે વ્રત–પચ્ચક્ખાણભર્યું અને સંવેગ–વિરાગ છલકતું જીવન બનાવી દેવું જોઇએ.

ઇચ્છાયોગનો દીર્ઘ અભ્યાસ જરૂરી :—કોઈપણ ધર્મની કાર્યવાહી સફળ ક્યારે બને ? જેની પ્રવૃત્તિ ઇચ્છાયોગાદિ ત્રણ યોગમાં

આવતી હોય. તેમાં શાસ્ત્રયોગ, સામર્થ્યયોગ ઉંચી ભૂમિકા માગે છે, જે આજે આપણામાં દેખાતી નથી. ઈચ્છાયોગમાં શું જોઈએ? જે ધર્મકાર્ય ઉપાડયું, તે ધર્મકાર્ય કરવાની શુદ્ધ ઈચ્છા, એ પહેલું જરૂરી. અને તેને માટે જરૂરી આગમનું શ્રવણ અને તત્ત્વનું જ્ઞાન પણ સાથે જોઈએ. આ ત્રણ વાતો જેનામાં આવે, એની ધર્મપ્રવૃત્તિ ઈચ્છાયોગના ઘરમાં આવી શકે. સાથે કહ્યુ કે प्रमादेन विकल अर्थात् જીવન પ્રમાદી હોવાથી તે ધર્મયોગ ખોડખાંપણવાળો છે; પણ ઉચ્ચ કોટિની જે ધર્મ સાધના કરવી છે તે માટે જે શુદ્ધ અને નિરતિચાર યોગ જોઈએ છે, તે આ ઈચ્છાયોગના દીર્ઘ અભ્યાસથી જ બની શકશે. વિષયકષાયની પરાધીનતાવાળી પ્રમાદ દશા હોય એટલે અતિચાર કરી બેસે છે, છતાંય પ્રબલ ધર્મેચ્છાદિવાળા એવા ય ઈચ્છાયોગને ધર્મયોગ કહેવામાં આવે છે. પણ એ ઈચ્છાયોગ માટે ત્રણ વાત ઉપર જે કહી, તે ખાસ લાવવી જોઈએ. ધર્મની શુદ્ધ ઇચ્છા, શાસ્ત્ર શ્રવણ અને તત્ત્વબોધ. આ સાથેનો ધર્મપુરુષાર્થ તે ઈચ્છાયોગ.

ઉદ્દેશ નક્કી વિના ત્યાના ત્યાં :—શુદ્ધધર્મ આરાધવાની ઇચ્છા એ પહેલી શરત છે એટલે કોઈ પૂછે કે વ્યાખ્યાનનું કેમ શ્રવણ કરો છો? કેમ પ્રભુ-પૂજા કરવા જાઓ છો? તો કહેવાનું કે, 'મહાન પુણ્યે અમે શ્રાવક બન્યા છીએ એટલે એ બધું કરવું જ જોઇએ!' એમ જ ધર્મક્રિયા ચલાવ્યે રાખનારા ઘણા હોય છે, પણ એ વર્ષોને પરિણામે ધર્મક્રિયાઓ કરવા છતાં ત્યાંનાં ત્યાંજ ઉભા રહે છે!'

'ક્રિયાને પચાવતાં શીખો'

ખાધું પણ પચાવ્યુ નહિ તો શું કામનું? :—વ્યાખ્યાન શા સારુ સાંભળો છો? કહો 'સારૂં મારે સાંભળવું છે!' કેમ સાંભળવું છે? એટલા માટે કે 'આત્મામાંથી અજ્ઞાન ટળે, અજ્ઞાનનો અધકાર ટળી સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય, નવી ધર્મપ્રેરણા મળે, ધર્મમાં

ઉલ્લાસ આવે, મોહ ઢીલો પડે ! રાગ ઘટે, ને ધર્મવીર્ય સ્ફુરે !' માટે સાંભળવા જાઉં છું. દુનિયાની કાર્યવાહીમાં કેવું કેવું બોલો-વિચારો છો ? ત્યારે શું અહીં કંઇ મલે નહિ ? તો મહાન ધર્મ સાધી મહાન ફળ લાવવાનું છે. આ ફળના હિસાબે ક્રિયા પચાવતાં આવડવું જોઈએ. જેમ ખાવું કેમ તે આવડવું જોઈએ, અને વળી તેને પચાવવું કેમ તે પણ આવડવું જોઇએ, તેમ વ્યાખ્યાનશ્રવણાદિ ધર્મક્રિયા કરતાં અને પચાવતાં આવડવી જોઇએ. પચાવવું એટલે આત્માએ ને આત્મગુણોને સુંદર પુષ્ટિકારક પરિણામ આણવાનો પુરુષાર્થ છે. ચક્ષુ તો માખીને પણ છે. જોવાનું તો એ પણ કરે છે. પણ એને જોઇને પચાવતાં નથી આવડતું. જોયા પછી નુકસાનમાંથી પાછા હઠવાની ખબર નથી, કારણ કે બિચારી લૌકિક જીવનમાં પડેલી છે ! એટલે હોમાય છે કળકળતા દૂધમાં કે ઘી તેલમાં. ત્યારે અલૌકિકતાના હિસાબે માનવને જોતાં અને પચાવતાં બન્ને આવડે. લૌકિક ક્રિયા કરે તો પણ અલૌકિકની સાધના ત્યાં સાથે જ આવે. સ્વયં પેટ ભરવું છે, ત્યાં દાન સાથે જ રાખે. જેટલા રસ મલે તેટલા ભોગવે તેમ નહિ, એકાદ એનો ત્યાગ કરે. બાજુએ મૂકી દે, આ ત્યાગ અને દાન એ અલૌકિકતા. મળેલું ખાવું છે તે એવું ન ખાવું જોઈએ કે શરીર પ્રકૃતિ બગડે, અને તેથી પછી મન પણ બગડે. કેમકે શાતામાં જેટલી સમાધિ ટકાવવી સહેલી છે, તેટલી અશાતામાં નહિ રહે. સુશક્ત શરીરે ક્રોધને જેટલો કાબુમાં રાખી શકાશે, તેટલો અશક્ત શરીરે રાખવો મુશ્કેલ છે. એટલે જ ખાવામાં સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. કેમકે જો એ શરીરને બગાડી માંદુ અશકત કરે, તો ક્રોધને અવકાશ મલે. એ સાવધાની એ અલૌકિકતા. તો કહો, ખાવાની લૌકિક ક્રિયામાં પણ દાન, ત્યાગ અને સાવધાનીની અલૌકિકતા આવી. ત્યારે અલૌકિક એવી ધર્મક્રિયાનું તો પૂછવું જ શું ? હજી આગળ જુઓ. લોકમાં આડધરામાં પ્રાણીએ તેમ ન ખાવ જોઈએ. એક સારી ચીજ પેટ

ભરીને ખાધા પછી પણ જો એની લગની ન છૂટે, તો પેટે તો વાત પતાવી દીધી, પણ મન બેહુ બેહુંબેહું ચકરાવે ચઢ્યા કરે કે 'કોણ જાણે શું થયું આજે ! તે બરાબર ખાઈ શકાયું નહિ. નહિતર ટેસ્ટ તો અવલ હતો.' ખરી રીતે વિવેક જોઈએ કે 'ખાઉં ખરો, પણ તેને સર્વસ્વ માનીને નહિ ! ભોગવું ખરો પણ જીવનનુ સર્વસ્વ માન્યા વિના!' જેટલી ચીજો પુણ્યના યોગે મળે છે, તેનો લાભ જે લેવાનો, તે એને નોકર તરીકે રાખીને; શેઠ તરીકે રાખીને નહિ ! આ વિવેક છે, આનો લાભ એ કે તમારી પાસે એ કાળાં કામ ન કરાવે, તમને સતાવે નહિ; કે માથે ચઢી બેસે નહિ. વસ્તુનો ભોગવટો કરવામાં આત્મરક્ષણની થોડી પણ ઉસ્તાદગીરી કરતાં ન આવડે, તેનું તો સંસારમાં મોત જ થઈ જાય ! સમકિતી જીવ આત્મરક્ષણ કરવામાં આવો ઉસ્તાદ હોય ! એ સમજીને જ ચીજ વાપરે કે "આ ચીજ એટલે જીવનનું સર્વસ્વ નહિ. અને જે એક જીવનનું સર્વસ્વ ન થઈ શકે, તે સનાતન કાળના આત્માનું તો શુંય સર્વસ્વ થઈ શકે ? માટે એની પાછળ ઘેલા નહિ થવાનું, દુર્ધ્યાન નહિ કરવાનું. પછી એને પચાવતાં આવડે.

પર્વતિથિએ ખાવાનું પચાવ્યું:—કૂરગડુઋષિ પર્વ તિથિના દિવસે પણ ઘડો ભરીને કૂર લઈ આવતા હતા. એમને એટલી બધી ભૂખ લાગતી, પણ શું ખાતા હતા ? કૂર ! કૂર એટલે શું જાણો છો ? ઘેબર જેવો ઘી નીતરતો આહાર નહિ, ઘી દૂધથી રેબઝબ નહિ, કિંતુ સુકાલુખા ભાત જેવું. ભૂખ્યા રહી શકાતું નહોતું એટલા માટે લાવતા હતા. એકવાર પર્વ દિવસે પણ લાવ્યા. બીજા સાધુઓ ઉપવાસી હતા. આ તો ભક્તિ માટે બીજાઓ પાસે ગયા અને કહે 'આમાંથી સ્વીકારી મને લાભ આપો' ત્યારે બીજા સાધુઓએ શું લાભ આપ્યો ? લેવાનો નહિ, આપવાનો ! પણ શું ? થૂંક ! 'આજેય ખાવાનું સૂઝે છે' એમ કહી પાતરામાં થૂંક્યા ! લ્યો, લાભ

આપ્યો ! હજુની ઘડી સુધી આ મુનિ કેવા ગળિયા હતા ? સવારથી ઉઠે ત્યારથી ભૂખ લાગે ! પણ હવે ક્ષણ પછી આ મુનિ કેવા બળીયા આત્મા થઈ ગયા, તે જુઓ. ખાતાં મુનિએ વિચાર્યું 'અહો હુ કેવો પામર ! પણ આ તપસ્વીનુ સુખામૃત મારી ભૂખ મિટાડશે ! તપ અને અનાહારીપણું આપશે ! અહો, કયારે હું પરની લતથી છૂટુ !...' એમ ભાવનામાં ચઢી ક્ષપક શ્રેણીએ મુનિ વીતરાગ કેવળ જ્ઞાની થયા ! દેવ ઉતર્યા, સોનાનુ કમળ રચાયું, ને મુનિને તેના પર બિરાજમાન કરી કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કર્યો. ઘડી પહેલાંના નિર્બળ એ ઘડીમાં બળિયા બની ગયા ! શુ આ ? પર્વતિથિએ પણ ખાવું પડતું, તેને પચાવતાં આવડયું. મુનિના થુંકને ય પચાવ્યું !

દિવસમાં ૨-૩ કલાક પણ જગતના વિચારથી બચી શકો ?.— આત્મા જે ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચી જાય છે. તે શાના યોગે ? શુદ્ધ વિચારધારાની બળવત્તાના યોગે. એમાં એ તાકાત છે કે ઘડી પહેલાં હેઠ નીચે રહેલાને એકદમ ઊંચે ચઢાવી દે ! મૂળમાં શુભ વિચારણાએ મન જીવને કહે છે કે 'જગતની કોઇ ચીજ તારી નથી.' બસ તેના પર પછી ભાવનાના ફુવારા છૂટે છે, એમાં આગળ વધતાં કેવળજ્ઞાનની ય શી વાર ?

વિચારો કરવાના નહિ :—એટલું તો નક્કી કરો કે ચોવીસે ય કલાક જગતના વિચાર નહિ; બે ત્રણ કલાક તો માત્ર ધર્મના વિચાર. 'ના' કહે છે. 'નક્કી થાય એવું નથી !' કેવી કંગાળ દશા ! કયાંથી હવે અપૂર્વ અલૌકિક જીવન આવે ? જીવન કેવુ મળ્યું છે ? લૌકિક કે અલૌકિક ? સવારથી માંડી સાંજ સુધી થતી સેંકડો પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ખૂબ અલૌકિક મનની વૃત્તિ અને કાયિક પ્રવૃત્તિ ભેળવવી એ ભારે જરૂરી છે. આ ફરી ફરી યાદ કરાવી ભારપૂર્વક એટલા માટે કહેવાય છે કે હજી જીવનમાં તેવી અલૌકિકતા નથી દેખાતી. અલૌકિક જીવનની જરૂર ગમે તેટલી

હોય, એને જાણવાનું પણ બન્યું હોય; પણ તમને તો જાણે અત્યારે એમ જ લાગે છે ને કે એને જીવનમાં નભાવાય એમ નથી? અને લૌકિકને છોડાય એમ નથી? માટે જ અમારો આગ્રહ છે. અલૌકિક તરીકે સર્વત્યાગ તો કદાચ નહિ, પણ આજે થોડો પણ ત્યાગ જો નથી કર્યો તો ક્યાંથી આગળ ઉપર પણ સર્વત્યાગ કરવાના? જેને ત્યાગની ઇચ્છાય નથી, તેને પછી આગળતો વધવાની વાત જ ક્યાં?

મોક્ષમાં તો યાવત્ શરીરનો પણ ત્યાગ છે, તો શરીર સાથે જે અહંકાર છે, પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયસુખો છે, રોફ, પ્રપંચ, તૃષ્ણાઓ આ બધું જે શરીર સાથે છે, તેનો ત્યાગ તો મોક્ષમાં હોય જ ને? તો કહો, કેવો મોક્ષ જોઇએ છે? એ બધાના ત્યાગવાળો? કે ત્યાગ વિનાનો? એમ થાય છે ખરું કે મોક્ષતો સર્વના ત્યાગવાળો છે, તો એના હિસાબતી મારે થોડો પણ ત્યાગ કરવો જ જોઈએ? દિનપ્રતિદિન ત્યાગમાં આગળ વધવું જ જોઇએ? એટલે મારા જીવનમાં વિરાગનો અભ્યાસ સતત જોઇએજ, ત્યાગનો અભ્યાસ જોઈએ જ. એટલા માટે દાન જોઈએ; શીલ જોઇએ; તપ જોઇએ. જો દાન શીલ વગેરે નહિ તો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ન બંધાય. મળતા ભોગોમાંથી ધર્મ-બુદ્ધિએ જ ત્યાગ કરતો જાય એટલે પરભવ સલામત મલે. ત્યાં દેવગુરુના સંયોગ મલે, એ સંયોગ મલે એટલે વિવેક આવે. એની સાથે ઉદારતા આવે. આ ત્યાગની વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ જ્યારે ભોગની સાથે મલે, એટલે તો લૌકિકતામાં અલૌકિકતા મલી કહેવાય. મનુષ્યનું ખોળિયું ઘણાના હાથમાં નથી આવતું. અસંખ્ય દેવો, તિર્યંચો, નારકો સામે મનુષ્યની સંખ્યા બિલકુલ મામુલી છે.

લૌકિક જીવનના સ્વરૂપ—એટલે જ દેખાઈ આવે છે કે મનુષ્ય જીવનની કિંમત વધુ છે. એવા કિંમતી જીવનમાં 'જેટલું મલે તેટલું ભોગવી લેવું, જેટલું ખાઈ પી શકાય એટલું ખાઈ-પી લેવું, જેટલું ભેગું કરાય એટલું ભેગું કરી લેવું', એ માટે પૂરતા કષાયો

કરી લેવા, અને થાકયા એટલે ઉંઘી જવું, એમ ? એ લૌકિક જીવન છે. ક્રોધ–માન–માયા, અને લોભમય જીવન પણ લૌકિક જીવન છે. ઋદ્ધિ, રસ, અને શાતાની આસક્તિ પણ લૌકિક જીવન છે માયા-શલ્ય, નિયાણાશલ્ય, મિથ્યાશલ્ય, આ પણ લૌકિક જીવન છે. પુદ્‌ગલની જ આશંસા અને આસરવાસર, આ બધું ખતરનાક લૌકિક જીવન છે. જગક ઠીકઠીક મલ્યું તેના પર મસ્તાન થવુ, મન–વચન–કાયાથી અઢાર પાપસ્થાનકની પ્રવૃત્તિમાં ઉજમાળ રહેવું, પાપસ્થાનક એકપણ બાકી ન ગખવુ, આ ભયકર લૌકિક જીવન છે. પતંગિયું દીવામાં ઝુંફીને પોતાના જ જીવનનો નાશ કરે છે. પણ તે એક જ જીવનનો અને તમે? સંસારના ક્ષણિક ને દુન્યવી સુખોમા ઝુંફીને અનેક જીવનોનો નાશ કરો છો. જંતુ પાસે તો અલૌકિક જીવનનો માર્ગ નથી, માટે તેમ થાય છે, પણ તમારી પાસે અલૌકિક જીવનની ભરપુર સામગ્રી અને આવડત છે, તે મૂકી એકલા લૌકિકમાં જાઓ તે કેટલું ખેદ અને શરમજનક ? ગટરનો કીડા ગટરમાં જ રહેવા સર્જાયો. તેને કોઈ ખીરનુ કુંડુ ધરવા ન જાય. પરંતુ બૂંડને તો કદાચ કોઈવાર કોઈ દયાળુ ખીરનું કુંડું ય ધરે, તો પણ એ ગટરમાંજ મોં ઘાલવા જાય. એ ખીરને અડે નહિ ! તો કીડા કરતાં ય એ કેવું મૂર્ખ ? અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો અલૌકિક જીવનની સામગ્રી અને સમજના અભાવે બિચારા ગણાય. પણ સંજ્ઞી મનુષ્ય તો અલૌકિક જીવન ન ઘડે તો બેવકૂફ ગણાય ! જીવો જીવનમાં ધર્મની સામગ્રી મેળવ્યા છતાં લૌકિકમાંજ ઘસડાય છે એટલે પરભવમાંય ધર્મને મોંઘો કરી નાખવાના ! કેમકે લૌકિકમાં કયાંથી સુસંસ્કાર કમાવાય ? લૌકિકની વધુ પડતી લતમાં બોધિ દુર્લભ થાય છે, એટલે ભવાંતરે ધર્મની મગસર નાલાયકતા ! જૈન ધર્મનું મોં જોવા ન મળે ! આવું માનવ કરી શકે, કીડા નહિ. એ તો બિચારા પૂર્વનુ પાપ ભોગવે ! ત્યારે ભૂલેલો માનવ આગામી અનેક ભવોમાં નરસુ ભોગવવાનું તૈયાર કરી મૂકે છે !

પૂર્વે અને આજ —પૂર્વના કાળમાં લોકો આપત્તિમાં પણ પણ પરમાર્થ કરવા તૈયાર હતા, આજે સપત્તિમાં પણ સ્વાર્થની જ સાધના કરે છે ! કેમ આમ ? લૌકિક જીવન સુકૃતભર્યું નથી તેથી. ઉત્તમ આત્માઓને વિષયો મલે ઉત્તમ કોટિના, પણ ત્યાગ ઉત્તમ કેળવે, અને અધમ કોટિના આત્માઓને વિષયો મલે કુચા જેવા, પણ ત્યાગનુ નામ નહિ ! ઉત્તમ બનવુ હોય તો ત્યાગની અલૌકિકતા ઉપર બનાય યુગલિકના કાળમાં જમીન જે હતી તે પણ સાકર જેવી ! આયુષ્ય કેટલાં મોટાં ! પહેલા આરામાં અસખ્ય વર્ષોનુ, છતા ખાવાની ક્રિયા ત્રણ દિવસે કરે ! ને ખાવાનુ કેટલુ ? ચણાના દાણા જેટલુ ! શરીર કેવડુ મોટુ ? ત્રણ ગાઉનુ ! વિષયો કેવા મળતા હતા ? ઉંચી કોટિના ! પણ લાલસા કેટલી ? નહિવત્ ! આજે આપણને વિષયો કેવા ? નહિવત્ ! ને લાલસા કેટલી ? ઉંચી કોટિની !! વિચારો ફરક. પૂર્વે ઉચા વિષયોમાં પણ નહિવત્ ભોગ ! અહિંયા કુચા જેવા વિષયમાં ભોગવૃત્તિ એવી જોરદાર કે તમારી પાસે અમારે ત્યાગ કરાવવો હોય, તો નવ નેજે પાણી ઉતરે !' એનુ નામ લૌકિકમાં ગળાબૂડ ડૂબામણ છે

અલૌકિક કોટિની ધર્મક્રિયાઓ શુ એવી હોય કે હજારો વાર કરીએ છતાં આત્મામાં ઓજસ ન આવે ? આત્મા ગુણમાં પ્રગતિ કે વિકાસ ન સાધે ? આજે તો આપણે પ્રભુદર્શન કરતા હોઈએ તે જાણે લૌકિક અને કોઈ સ્નેહી સબધીના દર્શન થાય તે જાણે અદ્દભુત ! સામાયિક એટલે કસ વિનાનુ, અને વિકથા એટલે કસવાળી ! પ્રભુની ભક્તિ એટલે માલ વિનાની ને સિનેમા નાટક ખૂબ રસ સાથે ! આ એવું બનાવી દીધું છે, માટે જ કસવાળી આરાધના કે જોરદાર આરાધના થતી નથી. આરાધનાનો આનદ વર્ષો સુધી ટકતો નથી. એ તો અલૌકિક કોટિનો ધર્મ બનાવીએ તો એ અજબ ગુણવિકાસ કરી આપે. ત્યારે કહો કે ઇચ્છાયોગની પ્રવૃત્તિ બનાવવા માટે જીવનમાં અલૌકિકતા ઝગમગાવવી જોઇશે. એનાથી ગુણો ખૂબ ખીલશે.

મહાન સંપત્તિવાળાને આપણી આગળ ઝુકાવનાર જો કોઈ હોય તો આપણા આત્માના શીલ વગેરે ગુણો છે. અલબત્ પુણ્યનો ઉદય પણ મહાન દુર્ગુણી આગળેય લોકોને ઝુકાવે છે ખરો, પણ તે પુણ્ય એને સહાય કરે ત્યાંસુધી. બાકી પુણ્ય જાય કે એ જ લોક ભારોભાર નિંદા કરે ! એટલે કોઇને લોક ઝુકે છે કે નિંદે છે એના પર એના ગુણ અવગુણના ધોરણ ન બંધાય. સાચા ગુણ પ્રત્યેના નમન અને પુણ્યશક્તિ પ્રત્યેના નમન જુદાં. ત્યારે એનાં આકર્ષણ પણ જુદા ગુણ પ્રત્યેનો ઝુકાવ કે આકર્ષણ, પુણ્ય કે કોઇની સહાય નથી માગતું

ગુણ રક્ષામાં જ જીવનની વીરતા —સતી સીતા અને બીજા મહાપુરૂષોના દાખલા શિખવે છે કે, ભયંકર આપત્તિમાં પણ ગુણનુ રક્ષણ, ધીરતા, વીરતા અને સ્થિરતા રાખીને કરવાનુ એ માનતા કે જો એ રીતે ગુણરક્ષાનો પરમાર્થ માર્ગ ખુલ્લો રાખ્યો, જો જુલ્મની ઝડી વરસતાં છતાં લૌકિક જીવનમાં અલૌકિક્તા બરાબર ટકાવી રાખી, તો અમારે બીજી કોઈ ચિંતા નથી. 'માનવ એવા અમે ગુણરક્ષા માટે આ બધું સહન કરીએ, તેમાં શુ નવાઈ? અવશ્ય સહન કરવું જોઇએ નહિતર જૈન શાસન પામી અમે શી વિશેષતા કેળવી ?' સુરસુંદરીએ એમ જ શીલરક્ષા કરી. સ્ત્રીજાતિ, અને કેટલી વીરતા ! ત્યારે મરદનુ ખોખું ધારણ કરી અંતરથી કાયર અને નિ:સત્ત્વવૃત્તિમાં રમનાર તથા અંતરમાં પશુ સુધીના વાસના-વિકારોનુ જ જીવન જીવનાર એ સાચા મરદ શાના? સુરસુંદરીને માનવના ખોખા-વાળા બે માણસો મલ્યા જો કે પોતે તો માત્ર એક જ છે. પણ રાજાની કઈ દષ્ટિ થઇ? ને વિદ્યાધરની દ્રષ્ટિ કઈ થઇ? રાજાને પત્ની કરવી હતી, વિદ્યાધરે બેન ગણી.

મનમાં જેવી જાતના વિકલ્પોનો અભ્યાસ હોય છે, પછી સંયોગ મલતાં તેવા પ્રકારનું આત્માનું વલણ બને છે. તેમ-

જેવા વલણવાળો બને, તેવાતેવા વિકલ્પોમાં રમતો રહે છે

.. .. ..ના સંસ્કાર પણ કામ કરે છે. રસ્તે ભિખારી ઉભો છે, એને જોતાં આપણને દયા આવી. કેમ આવી? ભીખારીએ દયા નથી કરાવી, દયાના સંસ્કારે દયા કરાવી. દયાના સંસ્કાર દયાના વિચારોના અભ્યાસે પડાવેલ. આત્માનું વલણ પણ દયામય હોવાથી અવસરે દયા ઉભરાઈ આવે છે. એથી ઉલટું જો દયાના સંસ્કાર નહિ અને બજારમાં ચાલ્યો જતો હોય અને ૫-૧૫ ભીખ માગતા માનવીને જુએ તો તગડી મૂકે! 'આ લોકોને મહેનત કરવી નહિ અને મફતનું ખાવું છે' આવું વિચારનારા પણ હોય છે. સંભવ છે કે એવા પ્રકારના આળસુ ય હોય, પણ આપણે જો દયાના સ્થાનમાં નિર્દયતાનો વિચાર કરવા ટેવાયા, તો આપણને દયાના સાચા સ્થાન પ્રત્યે પણ નિષ્ઠુરતા આવે

શાસ્ત્રયોગ

કાઉસ્સગ્ગમાં શરીરના હલનચલનનો ત્યાગ, અને આત્માનું ...ક ધ્યાન હોય; છતાં ત્યાં શાસ્ત્રયોગ ક્યારે ગણાય? શાસ્ત્રયોગના ...વરૂપ માટે [૧]યથાશક્તિ અપ્રમાદ, [૨]વચન અનુસારે અવિધિનો ત્યાગ, પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને [૪]તીવ્ર બોધ જોઇએ. તપાસો એ ત્યાં છે?

પ્રશ્ન—કોઈ પૂછે કે ભલે ચૈત્યવંદન-પ્રતિક્રમણ આખામાં આ ...ાસ્ત્રયોગ નથી રહેતો, પણ કોઈ અંશમાં ખરો કે નહિ? ...તિક્રમણ બરાબર સંધ્યા કાળે કરે, એમાં સૂર્ય ડુબુ-ડુબુ થાય ...ારે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર આવે, વાંદણાના બરાબર પચીસ આવશ્યક અને ...ત્તર સંડાસા સચવાય શ્રદ્ધાપૂર્ણ હોય, મનનો ઉપયોગ તીવ્ર હોય, ...ઉસ્સગ્ગમાં ઓગણીસે ય દોષ ટાળી, મન વચન કાયા બરાબર ...યમિત કરે,—તે બધું કદાચ ન થવા મળે એટલે શાસ્ત્રયોગ આખી ...્યા માટે નહિ, પણ તેમાંની કોઈ એક ક્રિયામાં બને કે નહિ? ...ત. 'શક્રસ્તવ' બોલવાનું —કે 'નમોઽર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વ

સાધુભ્ય'' આટલું જ બોલવાનુ. આમાં પણ બરાબર વિધિપૂર્વક બોલવા છતાં શાસ્ત્રયોગ કેમ નહિ ? ભલે અખંડ ક્રિયા નહિ પણ કોઈ અંશ તો શાસ્ત્રયોગમાં આવે કે નહિ ? કાઉસ્સગ્ગ પારતાં 'નમો અરિહંતાણં' કહ્યુ, એટલી જ ક્રિયામાં શાસ્ત્રયોગ કેમ નહિ ? જો એ શાસ્ત્રયોગ બને તો ગ્રંથકર્તા કેમ પોતાને ઇચ્છાયોગના જ સાધક જણાવે છે ?

ઉ૦ આનો ઉત્તર એ છે કે પહેલુ તો જ્ઞાની છતાં જે આત્મા પ્રમાદી છે, તેનો ધર્મયોગ, તે ઈચ્છાયોગ. એક મુખ્ય ક્રિયા આદરી તેના મોટા ભાગમાં શું ? એમાં વધુ પ્રમાદ છે કે અપ્રમાદ ? વિધિ કે અવિધિ ? ખોડખાંપણ વધુ કે અખંડતા વધુ ? તે જોવા જાઓ તો દેખાશે કે અવિધિ, પ્રમાદ, ને ખોડખાંપણ વધારે છે, માટે તે શાસ્ત્રયોગ નહિ. વિધિમાં યોગ્ય કાળે જ ક્રિયા જોઇએ; એના વિહિત આસન મુદ્રાદિ બરાબર સાચવીને, સભ્યાદિ આદિ પ્રમાદ તજવા જોઇએ. તાત્પર્ય કે પ્રમાદના ત્યાગ માટે આત્મા સાવધાન જોઇએ. એક નવકારવાળીના ૧૦૮ પારા ફેરવવામાં સમય તો જવાનો જ છે. હવે જો પારા જલદી ઉથલાવી જવા જેવું કરે તો ય પ્રમાદ, અને ધીરે ચલાવતાં બીજું ત્રીજું વિચારે તો પણ પ્રમાદ ! પણ જો હાથમાં લીધેલા જાપપર જ જો ઉપયોગ, એના શબ્દ અને અર્થનો જ ખ્યાલ, તો એ પ્રમાદથી બચ્યા. એમાં સાથે તીવ્ર ઉપયોગ, અને શ્રદ્ધાબળ રાખી આસન, મુદ્રા વગેરે વિધિ બરાબર શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ સાચવીને શુદ્ધ ગણો તો તે શાસ્ત્રયોગ બને.

નાની શી ક્રિયામાં મહાન લાભ! — જાવંતિ ચેઈઆઈં, જાવંત કેવિસાહુ, જયવીયરાય–આ ત્રણ સૂત્રમાં મુક્તાસુક્તિ મુદ્રા છે, એટલે કે અંજલિ અણવિકસ્યા કમલના ડોડા જેવી રાખવાની. અહીં જો ઉપયોગ બરાબર હોય, તો જુઓ કેવો લાભ મળે છે. જાવંતિ ચેઈઆઇમાં 'અધો–મધ્ય ને ઉર્ધ્વલોક, અર્થાત્ ઠેઠ ઉપરથી નીચે સુધી બધા ક્ષેત્રમાં જેટલા ચૈત્ય હોય તે સર્વેને

હું અહિ રહેલો વાંદું છું' ત્રણેય લોકના ચૈત્યો તરફ આંતર દૃષ્ટિની બરાબર એકાગ્રતા હોય તો આ વંદનનો અનુપમ લાભ મળે લોકના સમગ્ર ચૈત્યોને વાંદવાનો લાભ કેટલો બધો! જાવંત કેવિસાહૂમાં ભરત-મહાવિદેહ વગેરે અઢી દ્વીપમાં રહેલા મુનિ, જે ત્રિવિધે મન-વચન કાયાના દંડથી વિરામ-પામેલા છે, તેમને વંદન કરાય છે. જુઓ ઘેર બેઠા કેવા વિપુલ લાભ મળે એવા સૂત્ર અને ક્રિયા આપણને મળ્યા છે! એ બધી ક્રિયા અને સૂત્રોચ્ચારણ ખૂબ જ ધગશથી કરો, પણ જો પ્રમાદમિશ્રિત હોય તો ઇચ્છા-યોગ ગણાય, શાસ્ત્રયોગ નહિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ જેવા પણ શાસ્ત્રયોગનો દાવો નથી કરતા, એ સામાન્ય જેવી ગણાતી નમસ્કાર ક્રિયા પણ ઇચ્છાયોગે કરે છે એનો અર્થ એ કે એમને એ ક્રિયાથી સંતોષ નથી વળી જતો કે 'બધુ બરાબર થયું કે પુરૂ થઇ ગયુ' તો તમે મોટી ક્રિયા જે ચૈત્યવંદન, પ્રતિક્રમણ વગેરે કરો છો તેમાં કેમ સંતોષ માનો છો કે 'બરાબર થયું?' ઇચ્છાયોગમાં અનુષ્ઠાન ચાલુ છે તેનુ જે તત્ત્વ છે તે પણ આગમ સાંભળીને જાણ્યું છે, છતાં પ્રમાદના કારણે વિકલ-અપૂર્ણ યોગ કહી દીધો, ત્યાં બરાબર કે પૂર્ણ હોવાનો સંતોષ કેમ રખાય? એ રખાય છે તે 'કયાં ઉભા છીએ? કયાં જવુ છે?' એનો ખ્યાલ નથી માટે. ધર્મના નામે કેવુ ઘસડી રહ્યા છીએ, અને ખરેખર કેવુ આરાધવાની જરૂર છે, તેનો વિચાર નથી એટલે. આંખો મીંચીને જ ચલાવે જઇએ પછી અરવાળે શુ મળવાનુ? આત્માની પ્રગતિ નહિ. ભવિષ્યમાં નક્કર જવાબ પણ નહિ! તેથી જ

નંદનઋષિ કે ધન્ના અણગારની સામે કેટલે ? મહા ક્ષમાસાગર મહાવીર ભગવાનની અપેક્ષાએ ક્ષમામાં ક્યાં ? ક્ષમા ન બને, તો સેવામાં કેટલે ? શાસનના પૂર્વ મહાપુરુષોને સાંભળ્યા છે ને ? તો માપો. વ્યવહારમાં બધી ખબર રહે છે કે 'પોતે લક્ષ્મીમાં કેટલો ? સત્તામાં ક્યાં ? પરિવારમાં કેટલો ? તબીયતમાં ક્યાં ?' અહીં-જ ખબર નથી. ક્યાં ઉભો છું—એનો ખ્યાલ ચોક્કસ હોય તો માણસને પોતાને યોગ્ય અને શક્ય લાગતા કર્તવ્ય બજાવ્યા વિના રહે નહિ. તેથી અહિંયાં જાણે બધાં કર્તવ્ય સમાપ્ત થઈ ગયાં ! અથવા જાણે કંઈ કર્તવ્ય જ નથી ! એમને ? એક બે ત્રણ સામાયિક કર્યા, પણ શું પછીય મનને કહ્યું કે સામાયિકના સૂત્રના અર્થ તો જાણ ? કહો, સમતાના સ્થાનનો લાભ ક્યારે ? આત્મા ઓતપ્રોત થાય ત્યારે. તે ક્યારે ? સૂત્રનો અર્થ જાણી અંતરમાં ભાવિત કરે ત્યારે. 'ઇરિયાવહિયા શું ? કરેમિભંતેની પ્રતિજ્ઞા શું ? એ ન સમજાય તો શા ભાવ પ્રગટે ?

'સવ્વસ્સવિ...નો ભાવ— કહો જો 'સવ્વસ્સવિ દેવસિઅ....' સૂત્રથી શું કરવાનું છે ? જાણો છો ? ગુરૂ પાસે સઘળા દૈવસિક મન-વચન-કાયાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત માગવાનું છે. 'હે ભગવંત ! દિવસ કે રાત્રિ સંબંધી મેં સર્વ પ્રકારનું જે મનથી ખોટું વિચારેલ, વચનાથી ખોટું બોલેલ અને કાયાથી ખરાબ આચરેલ, તેના માટે હે ભગવંત ! શું હું પ્રાયશ્ચિત કરૂં ?' આમ શિષ્ય પૂછે છે, ત્યાં

અનાદિકાળથી હોળી ચાલી આવી છતાં મૂર્ખ આત્માએ તે તરફ દૃષ્ટિ સરખી નથી કરી ! નહિતર આ દશા ન હોય. કેઇ આત્માએએ એ હોળી તરફ નજર નાખી તમારા જેવા સંસારમાંથી કર્મને ડામી પોતાના આત્માને ઉદ્ધર્યા છે. આત્મા સંસારમાં છે માટે કર્મ લાગે જ તેવું નથી. તમે કર્મને દ્વાર ઉઘાડા કરી આપો તો કર્મ અંદર પેગી જાય.

કર્મ દરેકના જુદાં:—ધરતી પર ધર્મી અને પાપી બંને રહે છે. કસાઇ અને દયાળુ બંને જીવે છે. ધર્મીને કે દયાળુને રહેવા નથી મલતું કે જીવવા નથી મલતું એવું નથી. જગતમાં વિવેકથી જીવે એને કર્મ ઓછાં લાગે. કર્મના પુદ્ગલના ભંડાર છે. એ જો એમજ ચોટયે જ રહે, તો તો ધર્મી અને પાપી બંનેને સરખી રીતે ચોટયા જ કરે. પણ એવું નથી. બંનેને પાપ પુણ્ય સરખું નથી ચોટતું. તફાવત આંખે ન દેખાય, પણ એ વસ્તુ ફલથી દેખીએ છીએ. એક ઘરમાં દસ માણસ હોય છે. દરેકના ભોગફળ જુદા દેખાય છે. કોઇ બિમાર, કોઇ નિરોગી, કોઈ બુદ્ધિમાન કોઈ મૂર્ખ, કોઇ બળવાન કોઇ નિર્બળ, એમ સૌના દેહ-બુદ્ધિ-બળ-સુખદુઃખ જુદાં શાથી ? સૌના કર્મ જદા છે માટે. કર્મ પુદ્ગલ આત્માને દેખે કે ચોંટીજ પડે તેવું નથી. અમુક પ્રકારનું આત્માનું વલણ કરો તે મુજબ અમુક પ્રકારનાં કર્મ ચોંટે. આત્માની મનોવૃત્તિ પર જ કર્મનો આધાર. આત્માને મિથ્યાદૃષ્ટિમાંથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ બનાવો, પછી જગતના પ્રસંગમાં પોતાના આત્માનું વલણ કેવું રહેવાનું ?

સમ્યગ્દૃષ્ટિની દૃષ્ટિ કેવી ? "હું સંસારમાં રઝળવાવાળો નહિ, મોક્ષમાં મહાલવાવાળો છું. એ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા માટે તો આ જન્મ મલ્યો છે. તેથી આ જીવન લૌકિક નહિ, અલૌકિક જીવવાનું. હું કર્મનો એવો ગુલામ નહિ કે એના પ્રભાવમાં અંજાઇ, ઘમંડી કે દીનદુઃખી બનું. મોહની લાગણીઓ હાલતા ચાલતા મને ફસાવી

ન જાય. હું અનંતબળી, એ બળ ઢકાએલું ભલે હોય, પણ હું વીતરાગનો અનુયાયી, નિર્ગ્રંથ ગુરુને માનનાર, જગતના ઊંચા સુખને પણ દુઃખ લેખનાર." જ્યાં આની માન્યતા ઘડી, પછી તો ગમે તે પ્રસંગે સમાધિનું વલણ સહેજે રહે. તેથી કર્મબંધ બહુ જ ઓછા થાય. એમ કરતાં સમ્યક્ત્વથી આગળ વધી ક્રમશઃ વિરતિ-વીતરાગતા અને અયોગમાં ચઢે, તો કર્મનો લેપ તદ્દન અટકે. પછી તરત મોક્ષ.

આરાધનાનું માપક યંત્ર :—કેવળજ્ઞાન સામર્થ્યયોગથી મળે. એ સામર્થ્યયોગની વાત દૂર રહી. પણ એની નીચેનો શાસ્ત્રયોગ તે પણ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ જેવાને દૂર દેખાય છે ! એ હજી શક્ય બન્યો નથી લાગતો, એટલે મુક્તિ તો એમને કેટલીય દૂર લાગતી હશે ! ત્યારે આપણી વાત વિચારો કે જ્યાં આપણામાં સુંદર ઇચ્છાયોગનાં પણ ઠેકાણાં નહિ ત્યારે આ ભવમાં તો નહિ પણ આવતા ભવમાંય તુરત મુક્તિ જ થશે, એમ કેમ મનાય ? જૈનશાસનમાં આરાધનાનું માપ ઘસેડપટ્ટીની ક્રિયા પર નથી, તેમ કોરી વિદ્વત્તા કે જ્ઞાન પર નથી. પણ હૃદયની પરિણતિ કેવી છે તેના પર છે. પછી એ પરિણતિ શિષ્યની વધી જાય, તો ગુરુ અધિક જ્ઞાની છતાં ઉભા રહી જાય, ને શિષ્ય કેવળજ્ઞાન પામી સંસારમાથી વહેલો છૂટે ! એ વાત આપણને આશ્વાસન આપે છે કે 'મારામાં મહાપુરુષો જેટલું જ્ઞાન નથી, છતા તેમણે ઉપદેશેલી પરિણતિ તો જરૂર લાવી શકું.' આંતર પરિણતિ જેટલી કુણી, સતેજ, અને જ્ઞાનીના માર્ગ તરફ ઝુકેલી રહેશે, તેમજ માત્ર તત્ત્વનો પક્ષપાત કરનારી બનશે, એટલા પ્રમાણમાં પ્રગતિ સધાશે.

ઇચ્છાયોગ શું બહુ માગે છે ' એ આસન, કાળ, મુદ્રા, વિધિ બરાબર જોઈશે જ એવુ નથી કહેતો. હા, એનુ લક્ષ્ય રાખવાનુ કહે છે. પરંતુ એ 'આની ક્રિયામાં તો અવિધિ છે, પ્રમાદ છે, માટે આ

ઇચ્છાયોગમાં નહિ,'-એમ નથી કહેતો. કાઉસ્સગ્ગમાં કેમ ઊભું? જાઓ રવડી મરો? એમ નથી કહેતો. વિકલતાને અર્થાત્ ખોડખાંપણને શાસ્ત્ર બચાવમાં લે છે. શાસ્ત્રની આવી દયા! તો શાસ્ત્રે શું માગ્યું? (૧) 'જે કરો તે શુદ્ધ ઇચ્છાથી કરજો, પરાણે કે સોદારૂપે નહિ કરતા. (૨) તે ગુરુ પાસે શ્રવણ કરી, શ્રદ્ધા કરી કરજો, આપમતિએ નહિ કરતા. (૩) તે સમજીને કરજો પણ મૂઢની જેમ નહિ કરતા.' આમાં શાસ્ત્ર શું બહુ માગે છે?

<u>ધર્મ શ્રવણની રીત</u>:—શ્રવણ કરવા તો આવો જ છો, હવે સમજ કરજો. શ્રવણ કરતાં ચિત્ત ચંચળ ન બનાવતા કે જેથી શ્રવણ કરો તે બરાબર ન સમજાય. જે સાંભળો તે કદાચ વિસ્તારથી નહિ સહી, તો છેવટે સારરૂપ પણ લઈ જજો. ત્રણ હજાર શબ્દોમાંથી ત્રણસો, ત્રણસો નહિ તો સો, પચાસ, પણ લઈ જશોને? અહીંથી ઉઠીને બહાર ગયા ને કોઈએ પૂછયું, શું સાંભળ્યું આજે? કહેશો 'ભૂલી ગયો,' એમ? કેમ ભૂલ્યા? જરૂરી નહોતું? 'હતું પણ સ્મરણશક્તિ બરાબર નહિ,' તો ડાયરી રાખી નોંધી લેવું હતું. આજના પોતાને હોશિયાર માનનારા માણસો તો વાતવાતમાં ડાયરી કાઢે છે! 'ક્યારે કઈ એપોઇન્ટમેન્ટ છે? કયું કયું કામ છે?' બધું ડાયરીમાં નોંધેલું જુએ. તેની જરૂર ને ફુરસદ પણ ખરી, તો આખા વ્યાખ્યાનમાંથી પાંચ પોઇન્ટ નોંધાય નહિ? તેને દિવસમાં પાંચ વાર ન જોવાય? એવી રોજની પાંચ વાત યાદ રાખતાં મહિને?

<u>ક્રિયા માટે ઇચ્છાનું સ્વરૂપ</u>:—વ્યાખ્યાન સાંભળો છો? હા સાંભળવું જ જોઈએ. વ્યાખ્યાન કેમ સાંભળો છો? આત્માને સત્સાધનામાં જોડયો રાખવા. તે વગર ન ચાલે! નવકારવાળી કેમ ગણો છો? ગણવી જ જોઇએ. જેમ પાણી કેમ પીઓ છો? કહો છો તરસ લાગી છે માટે. ખાવું શા માટે? ભૂખ લાગી છે માટે. તેમ આ <u>ધર્મક્રિયા શા માટે કરવાની? આત્મકલ્યાણની ભૂખ અને તૃષા છે માટે. એ ભૂખ ન હોય તો જગાડવાની</u>. તો જ <u>ઇચ્છા-</u>

યોગની પ્રવૃત્તિમાં અવાય. ઇચ્છા આવી કરવાની કે 'જડહિતની દુનિયાની જપમાળા ગણતાં ગણતાં થાકી ગયો, હવે આત્મહિતની ભૂખ લાગી છે, લાવ નવકારવાળી. દુનિયાની ધાંધલ સંભાળતાં સંભાળતાં હું વેઠિયો મજુર થઈ ગયો, હવે તો મને ધર્મની રુચિ થઈ છે, તો લાવ ધર્મનું પુસ્તક સંભાળું, સામાયિક કરું.' સાચી ભૂખથી થતી ક્રિયા તે ઈચ્છાયોગ. કાઉસ્સગ્ગ પારતાં જો 'નમો અરિહંતાણં' બોલવામાં અરિહંતને નમસ્કારનો ખ્યાલ હોય ને બોલો, તો ઇચ્છાયોગમાં. બાકી રાબેતા મુજબ સંમૂર્છિમની જેમ બોલી જાઓ તો ઈચ્છાયોગમાં નહિ.

(૧) મનમાં ફજુલ વાતોના કચરા અને (૨) ઉપયોગ શૂન્યતાથી ધર્મક્રિયા એળે!:—સંસારમાં ઘણી ક્રિયા સ્વાભાવિક થાય છે, છતા ઉપયોગ રહે છે. ખાવાનું હજારો દિવસ હજારો ટક સહેજે થતું છતાં કોળિયો મોંને બદલે નાકમાં નથી પેસતો! મોંમાં નાખતાં માખી દેખાય તો તરત ઓકી નખાય છે; પછી ભલે મગજમાં કોઈપણ વિચાર ચાલતા હોય. તેમ ધર્મક્રિયા કરતાં જાગત લક્ષ જોઇએ. 'નવકાર' બોલો છો, 'નમો અરિહંતાણં' બોલો છો, તો તેમાં ધ્યાન રાખો. આત્મ-કલ્યાણ અર્થે નવકાર ગણવાની ઈચ્છા સાચી હશે તો ખ્યાલ જાગતો રહેશે. ધર્મસાધનાની આવી ઉત્તમ વસ્તુ તે મનના ઉપયોગ વિના સિદ્ધ નહિ થાય. વાસ્તવિક રીતે ધર્મક્રિયાના ફળનો અધિકારી કોણ? જે એમાં મનનો ઉપયોગ રાખે તે. ઉપયોગ વગરની ક્રિયા અધિકારની નહિ પણ ધરેડની ગણાય. ઉપયોગ વિનાની ક્રિયા સફળ નહિ પણ નિષ્ફળ જાય. હજારો દિવસના અભ્યાસ છતાં ચિત્તની ચંચળતા કેમ મટતી નથી? ધર્મ સાથે આત્મા કેમ એકાકાર નહિ? તેના સંસ્કાર કેમ ગાઢ નથી પડતા? કહો, ઉપયોગ શૂન્ય હલકાયે રાખ્યું માટે. આ ઉપયોગ શૂન્યતાનું શું કારણ? કહો કે દુનિયાની માલ્લી વાતોએ

કબજો મેળવ્યો છે એવો આ ધર્મક્રિયાઓએ નથી મેળવ્યો એથીજ છતી ધર્મક્રિયાએ ઇચ્છાયોગની ખામી! શું નથી સમજાતું કે આત્માની આ મહા અજ્ઞાન અને કંગાલ દશા છે? શું સામાયિકમાં એ તાકાત નથી કે એ દુનિયાની વાતને ભૂલાવી દે? ત્યારે શું જગતની એક એક વાતમાં એવી તાકાત છે કે સામાયિક પૌષધમાંય એ મનને પકડે? અથવા તદ્દન સામાયિક પૌષધ મૂકાવે; અને ચારિત્રને તો અવસરેય સ્મરણમાંય ન આવવા દે? માટે જગતની બહુ વાતોના કચરા તમારા પવિત્ર હૃદયગૃહમાં ન ભરો. તો ધર્મ સ્ફુરશે અને ટકશે.

અંતરમા ભાવ ન હોય છતાં ભાવ જગાડવા ક્રિયા કરો:—

કુટેવથી એ વિચારો એકદમ નથી છૂટતા, તેથી જ ધર્મક્રિયામાં સાચો રંગ અને એકાકારતા નથી આવતી; છતાં ધર્મ સાધવામાં પવિત્ર ભાવ જગાડવાનુ લક્ષ ચોક્કસ કરવું અને સાચવવું જોઈએ દા. ત. પ્રભુદર્શનની ક્રિયામાં પ્રભુ આગળ એમ પ્રાર્થાય કે 'હે નાથ! સંસારમાં અમે તપી ગયા હતા, સળગી ગયા હતા; હવે હે ભગવાન! તારી પાસે ઠરશુ. અહો! કેવી અદ્દભુત તારી કરણી! કેવા અનુપમ તારા ગુણ! કેવું આદર્શ તારું જીવન!' આ ચિંતન દ્વારા હૃદયને ભાવભીનુ કરવાનુ. ક્રિયાનો જે ભાવ જોઇએ, તેનુ લક્ષ કરવાનુ, તેની ઝંખના કરવાની. ઉપવાસની ક્રિયામાં ભાવ શાનો જોઈએ? આહારસંજ્ઞાના કાપનો દાનમાં? પરિગ્રહસંજ્ઞાના કાપનો. શિયળમાં? વિષયસંજ્ઞાના કાપનો. શીલ લીધું છતાં વિષયસંજ્ઞા મુંઝવે તોપણ જો પ્રયત્ન તે સંજ્ઞા કાપવા માટેનો હોય, તો એવાને હજુ શાસન નભાવે. તેમ, ધીમે ધીમે સંજ્ઞા કપાતી આવે. એવી રીતે પાપ વિચારચાલુવાળું સામાયિક પણ જો પાપ વિચારને તોડવાની ધગશથી કરો, તો લેખે છે એ ધગશથી લાંબા અભ્યાસે જ પાપ વિચાર અટકવાના. ધર્મક્રિયા સેવતાં ગુણસ્થાનકના ભાવની

જે ભિનાશ જોઈએ, તે કદાચ ન આવે, પણ કરતાં કરતાં હૃદય ભીનું બનાવવાનું લક્ષ તો રાખવું જ. તેથી ગુણસ્થાનકોની સાચી સ્પર્શના થાય. ભાવ જગાડવાની ઇચ્છા એ પણ ભાવ છે.

ભાવ જાગવાના અવસરે ક્રિયા છોડી ન દો :—મંદિરે પગ મૂક્યો, ત્યાં પ્રભુને જોતાં જ ઝણઝણાટી થવી જોઈએ. મૂર્તિ દેખતાં હૃદયમાંથી જાણે ભક્તિરસના પાણીનો પ્રવાહ આંખ દ્વારા છૂટે ! સ્તુતિમાં હૈયું નાચે ! તેવું કરવાની ઇચ્છા જોઈએ, ભાવ જોઈએ, એટલે ઈચ્છાયોગ નિકસે. ચૈત્યવંદન કરે, એક સ્તવન બોલે, ત્યાં જો હૃદય ભીનું ન થયું, તો મનને કહે 'ચાલ, બીજું બોલુ.' એમાં વળી કોઈ કડી આવશે, ત્યાં મન બેસશે તો દીલ ભીનું થશે. નવકારવાળી એક ગણી પણ ચિત્ત ચોટયું નહિ, તો બીજી નવકારવાળી ગણવાની. અથવા નવકારવાળી પુરી થતાં પહેલાં કેટલીક અસ્થિરતામાં ગઈ, હવે છેલ્લા પારા આવ્યા ત્યાં ખ્યાલ આવ્યો. તો એમ થાય કે 'ઘણું રખડી આવ્યો. હવે તો સ્થિર થા. ચાલ હવે બાકીની બરાબર ભાવપૂર્વક ગણ.' એમ મનનો ખ્યાલ કરો, એટલે છેલ્લા પારામાં ભાવ જાગ્રત રહેશે. ક્રિયા કરતાં કરતાં ભાવ આવે ખરા, પણ ભાવ લાવવા માટે ક્રિયા કરો તો આવે. તેથી જ સમજો કે એક નવકારવાળી ગણી, અને અંતે ભાવ જાગવાનો અવસર આવ્યો, તો ફેર બીજી આખી નવકારવાળી ગણવી જોઈએ. આ તો એક સ્તવન કે નવકારવાળીમાં ભાવ જાગવાની હજી તૈયારી થઈ, ત્યાં સમાપ્તિ કરી દે છે! પછી ભાવમાં ઝીલવાનો અવસર ક્યો ? એટલે જો હવે બીજું સ્તવન કે બીજી માળા શરૂ કરે, તો તેમાં ભાવમાં ઝીલવાનું થાય, ચિત્તની સહેજે સ્થિરતા થાય; શુભ ઉપયોગ વધે; સાવચેતી વધે, આત્માનંદ વધે ! પ્રભુ આગળ બે મિનિટ ઉભા રહી આંખથી પ્રભુને દેખતા હતા. ત્યાં પણ આંખ જરા મીંચી અવધારણ કરવાનું કે પ્રભુ બરાબર દેખાય છે કે કેમ ? એમ પ્રભુનું દર્શન કરી-

ખસવાના પ્રસંગે ખ્યાલ આવ્યો, કે હવે હૃદયથી મેળાપ થાય એમ લાગે છે, તો પછી, કહો, ત્યાંથી ભાગવાનું કે બે મિનિટ વધારે ઉભા રહેવાનું? ત્યાં હવે બે મિનિટ વધુ થોભો એટલે પ્રભુ સાથે હૃદય ભળવા માંડે. કદાચ આનો ખ્યાલ ન આવ્યો, કિંતુ બહાર નીકળતાં પણ આવો વિચાર આવે તો ફરીથી દર્શને જવું. એમાં શું વાંધો? એમ ન બન્યું તો મનને એટલું ય થવું જોઇએ કે ધક્કો નિષ્ફળ ગયો.

ક્રિયામાં મનના ઉપયોગથી શ્રદ્ધાબલ અને સંયમબલ તથા ધર્મધ્યાન વધે:—વિમાનમાં બેઠા, વિમાન ઉપડ્યું. ચાલે છે કે નહિ તેની ખબર નથી. બહાર જોવા ડોકું કાઢો ત્યાં ખબર પડે કે સો બસો માઇલ તો કપાઇ ગયા! એમ ઇરિયાવહી, કાઉસ્સગ્ગ, કે નવકારવાળી શરૂ કરી; પણ સાથે વેશવસ્તુ ઠીક ઠીક કરવામાંથી ઉંચો આવ્યો, ત્યાં જુએ તો એ પુરુ થવા આવ્યું હોય! આવી વૈમાનિક વેગથી ક્રિયા થાય, એવી ભલે હજાર વાર થાય, પણ આગળ નહિ વધાય. ઇચ્છાયોગ એમ નહિ સધાય. ખ્યાલ આવે કે 'થોડા પણ ઉપયોગથી ક્રિયા કરૂં', ઉપયોગ વિના ચાલ્યું ગયું તો ચાલો ફેર સૂત્ર ભણું, ફરી કાઉસ્સગ્ગ, ફરી નવકારવાળી, ફરી ક્રિયા કરૂં,' અને તેમ કરાય તો એમ કરતાં એક દિવસ એવો આવે કે એક પણ 'નમો અરિહંતાણં' પદ જેવુંય મનના ઉપયોગ અને હૃદયના ભાવ વગર નહિ ચાલ્યું જાય! એ એક નમસ્કારમાં અનંતા અરિહંતને નમસ્કાર કરવાનો લાભ, તમારામાં લાયકાત અને ઉપયોગ હોય, તો થાય! ઇચ્છાયોગની સાધના બરાબર કરવા કટીબદ્ધ થાઓ તો જુઓ કે આત્મામાં ઉપયોગ શું કામ કરે છે. એ ઉપયોગથી હૈયામાં શ્રદ્ધાબલ વધી જાય. પછી તો એમ થાય કે પ્રભુ પાસેથી ગૌતમ સ્વામીએ દ્વાદશાંગી જ્ઞાનથી લીધી, મેં એ સમ્યગ દર્શનથી લીધી, આટલો જ ફેર!' આ ક્યારે કે જો દ્વાદશાંગી શબ્દ સાંભળી દિલમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધાનો ઉપયોગ સ્ફુરે તો

એમ કોઇ વસ્તુ વાપરતાં પહેલાં જો ઉપયોગ રાખી નજર નાખે કે 'કોઈ જીવ બિચારો આમાં ભૂલો તો નથી પડ્યો ને?' તો

ત્યાં સંયમ વધે, શુભ ધ્યાન વધે. કેમકે આ શુ કર્યું ? નિર્દોષ જીવ બિચારો મરી ન જાય, એની શુભ ચિંતા કરી, અને હોય તો એની રક્ષા કરી. એટલે સંસારની ક્રિયામાં પણ ધર્મધ્યાન અને સંયમની કમાણી ! એથી ઉલટુ પડિલેહણ વગેરે ધર્મક્રિયામાં ચિત્ત ચોંટેલું ન હોય, ને જીવની જતના ન કરે તો ધર્મની ક્રિયામાં અશુભ ધ્યાન તથા અસંયમરૂપી પાપની કમાણી કરાવે. ઉપયોગ વગરની ધર્મક્રિયામાં શું કમાણી ? પછી એવા પ્રકારની ધર્મના ઉપયોગ વિનાની ક્રિયાઓ કરવામાં વર્ષો વીતે છે ! ત્યારે બીજી બાજુએ જીવનભર સાંસારિક વાતોના ઉપયોગ ખૂબ ફાલેફૂલે છે, અને મનમાં રાત ને દિ' એનાજ વિકલ્પો અને કલ્પનાઓ આવ્યા કરે છે !!

ખોટા વિકલ્પોની વ્યાપકતા અને ભયાનકતા :—મનમાં જે જાતિના વિકલ્પના અભ્યાસ રહે છે, અત્માના વલણ પણ તેવા જ પ્રકાર ઘડાવાના. બિલાડીને મલે કંઈ નહિ પણ જન્મથી મનમાં ઉંદર મારવાના ગાઢ વિકલ્પ ! ઉંદર ક્યારે મળે ને ઝડપુ, એ લેશ્યા સતત ! પછી પડછાયો દેખાય તો પણ 'ઝડપી લઉં ? હમણાં મારી નાખુ,' એવા જ વલણ રહ્યા કરે ! વિકલ્પ બહુ ખોટી ચીજ છે. ખરાબ ચીજ છે. વિકલ્પના જોરે સંસારના પદાર્થોને જોવા માત્રમાં ભયકર વલણ થાય છે. વળવાનુ કંઈ ન હોય છતાં વિકલ્પના ઘસારા જીવની કતલ કરી નાંખે !

તદુલિઓ મચ્છ, "મોટા મગરમચ્છના મોંમાંથી નિકળતા નાના મચ્છો કેવા ભાગ્યશાળી, કે બિચારા બચી ગયા," આવી વિચારણા ન કરી શકે. અથવા "આ મોટો મગરમચ્છ કેટલી તૃપ્તિવાળો ! અહો 'માલ મળે છે, તો ખાધે રાખો ! આપણા કબજામાં છે તો કોઠીમાં ઓરે રાખો,' એમ એને નથી થતું." આવી વિચારણા તંદુલીયાને નહિ. જો કે મોટો મચ્છ એક વખત પેટ ભરી લીધા પછી કાંઈ જુએ નહિ કે મોંની અંદર માછલાં

પેઠા છે, પણ તંદુલીયાને ખોટા વિકલ્પનો અભ્યાસ મોટો, તેથી એ વિચાર કરે ઉલટો, એ જ કે "હું હોઉં તો એક ન છોડું!" બસ, માત્ર આ ખોટા વિકલ્પના અપગધે તંદુલિયો નરકમાં જાય છે![1] ઓછું મલે તોપણ વિકલ્પ ન કરતા., વધુ મલે તોપણ વિકલ્પની ચુંગાલમાં ફસાતા નહિ. "શ્રીમંતો ગરીબનાં લોહી પી જાડા થયા છે,"–આવા આવા વિચાર એ ખોટા વિકલ્પ છે. તેમાં જો કોઈ સામે શ્રીમંત મલે તો કદાચ દ્રવ્યથી નહિ, તો ભાવથી તો તેનું ખૂન એ કરી નાંખશે! આ વિકલ્પનાં પાપ! દયાના વિકલ્પ રાખે તો દયા વરસે. હિંસાના વિકલ્પ દયા ભૂલાવશે. લડાઈ વીતી ગઈ. ખોટા વિકલ્પના અભ્યાસવાળાઓએ ભયંકર પાપકર્મ બાંધ્યા, પણ દયા ન ચિંતવી. હજી ય કોઈને આનંદરૂપે, તો કોઈને પશ્ચાત્તાપરૂપે પાપ-વિકલ્પો ચાલુ હશે! લડાઈ પતી પણ વિકલ્પ ન પત્યા!

વિકલ્પથી નુકસાનો:—વિકલ્પ એ જાણે ક્ષયનો જંતુ છે. એ એક મનમાં પેઠો કે બીજા અનેક વિકલ્પ-જંતુઓ ઉત્પન્ન કરે છે. એથી વળવાનું કશુ જ ન હોય, છતાં એ એટલી ભયંકર સ્થિતિએ પહોંચી જાય છે, કે હૃદયને કાળું મેશ કરી મૂકે, મગજને તપાવી દે, અને રૌદ્ર ધ્યાનમાં ચઢાવી નરકના ભાતાં ભેગા કરાવે! લ્યો શો સાર કાઢયો? પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને સાતમી નરકના ભાતાં ભેગા થયા શરીરની ધાતુઓને એ ઉશ્કેરી મૂકે છે, તેથી આખું ય ઘડતર ફરી જાય છે. પછી તો એ વિકલ્પોની આવૃત્તિ ચાલ્યા કરે છે, તે સહજ-ભાવે. વિકલ્પોના કાળ દરમીયાન સારી ભાવનાઓ, તત્ત્વના ચિંતનો, મહાપુરુષના જીવન-સ્મરણો કે માત્ર પ્રભુના નામજાપને પણ અવસર રહેતો નથી. તેથી માનવજીવનનો અમૂલ્ય સમય, વિના સુકૃત-કમાઈએ વેડફી નાખવાનુ થાય છે! બીજું એક નુકસાન એ પણ છે કે સાગમાં સારા સ્નેહી માટે પણ જો આપણે ખોટા વિકલ્પમાં ચઢયા, તો એ દુશ્મનરૂપ લાગશે, અને પછીના આપણા એવા વર્તાવ થશે કે ખરેખર એ દુશ્મન બની જાય.

1

ત્યારે વિકલ્પને જો મૂળમાંથી રોકીએ તો કેટલીય સારા પુરુષાર્થની કરણીને અવકાશ છે. માત્ર આપણા કર્મના ઉદયની વિચારણા અને સામા તરફ મૈત્રી ભાવના-આ બે જાગ્રત જોઈએ; તો વિકલ્પ અટકે. પછી તો જુઓ કે વિકલ્પ વિનાના મસ્ત મનથી કેવી કમાઈ!

પ્રસન્નચંદ્ર અને કુમારપાલ :—પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ વિકલ્પ માંથી પાછા હટ્યા અને શુભ ભાવનામાં ઊંચે ચઢ્યા, તો ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચી ગયા. મહારાજા કુમારપાળે ધર્મ પામ્યા પછી વિકલ્પો ત્યજ્યા, અને પવિત્ર વિચાર-વાણી-વર્તાવનું જીવન ઘડ્યું. ઘોડા પર બેસી લડાઈ લડતાં કોઈક પંચેન્દ્રિય માનવોની હિંસા પણ થતી હશે, છતાં ઘોડા પર બેસતાં પહેલાં પલાણ પ્રમાર્જે પુંજણીથી!! આમાં આયુષ્ય બંધાય તો કામજ થઈ જાય ને? આયુષ્ય ન બંધાય તો પણ બીજો પુણ્યબંધ કેવો! અગીઆર લાખ ઘોડાને પાણી ગળેલું પીવડાવવાનું!

શુભ ભાવનો પ્રભાવ :—ગોશાળો કેવો? તેને પશ્ચાતાપ થયો. પ્રાયશ્ચિત્ત નથી લીધું. પણ શિષ્યોને કહે છે "હું ભયંકર પાપી છું ઠગારો-દંભી છું. તમને બધાને મેં ઠગ્યા છે, પણ હવે હું મરું છું. તો મર્યા પછી મારા મડદાને કુતરાના હાલે નગરમાં ઘમડજો. તે મૌનપણે નહિ. ઢંઢેરો પીટાવી કહેજો કે 'સાચા જિન મહાવીર છે; આ તો ગોશાળો મંખલીપુત્ર ખોટો જિન! તેના અહિં પણ આ હાલ, તો પરલોકમાં કેવા?" આવો પશ્ચાતાપ એકવાર તો એને સીધો બારમા દેવલોકે લઈ જનાર બન્યો! જો કે જીવનના ભયંકર પાપ એને સાતમી નરકમાં બે બે વાર, પૃથ્વી-અપ-તેઉ-વાઉમાં બે બે વાર વગેરે વગેરે ઘણું ઘણું ભટકાવશે. પણ પછી પેલા પશ્ચાત્તાપનો સારો જવાબ મળશે. ઘોર પાપી અગ્નિશર્મા નવ નવ ભવમાં સમરાદિત્યની પાછળ પડેલ; છતાં છેવટે 'અહો! આ કોઈ મહા પ્રભાવી પુરુષ છે', એ વિચાર આવ્યો, તો અનંતકાળ પછી પણ એને એ વિચાર સારો જવાબ આપશે!

શ્રેણિક શુભ ભાવથી જગદ્‌ગુરુ.—હવે વિકલ્પની જગાએ માત્ર ભાવ આવી જવાથી જે ઉચ્ચ સ્થિતિ થાય છે, તેનો પ્રભાવ જુઓ. પદ્મનાભ સ્વામી ધર્મતીર્થ સ્થાપશે, ત્યારે કેઈ ઇંદ્રો આવશે, અચ્યુત દેવલોકવાસી ને કેઈ બીજા દેવો આવશે; પણ 'આ પ્રભુ તો નરકમાંથી આવ્યા ' એમ કોઇ જુગુપ્સા નહિ કરે. એ બધા તો એમની વર્તમાન ઊંચી સ્થિતિ જોશે કે શી રીતે એ થઈ? કહો, શ્રેણિકના ભવમાં પાછલી અવસ્થામાં વિકલ્પો ટાળી શુભ ભાવ માત્ર કેળવ્યા, માટે થઈ પછી ભલે એ શુભ ભાવ માત્ર શ્રદ્ધાના હતા, પણ હતા હૃદયવેધી. એક શ્રદ્ધા માત્રથી પણ આત્માના દેદાર ફરી જાય, તો ચારિત્રથી તો પૂછવુ જ શુ?

ભંગારી આત્મ ના દેદાર ફરે તો ધર્મ ફળે; અને દેદાર તો ફરે કે જો હૃદયસ્પર્શી ભાવ જાગે. ભૂખ્યું કુતરૂં જોઈ દયાથી રોટલાનો ટૂકડો નાખ્યો, પણ એ ભાવથી કે 'જીવ કર્મવશ હતો ત્યારે માત્ર યે ભયકર હાલહવાલ થયા હતા!' દયાનુ ક્ષમ આવ્યું ને દેદાર ફર્યો. ક્ષણ પહેલા બીજા વિચારમાં મન કઠોર હતું, પણ દયાનુ પાત્ર આવ્યું ને ભાવ જાગ્યો. દેદાર ફર્યા, એટલે એ દયા ફળે, અતિ ઉત્તમ લાભ આપે. કેવો? હાથીપણેથી મેઘકુમાર! ઇચ્છાયોગ સાધતા ચિત્ત ચંચળ થાય તો ફરી ફરી સાધો. એમ કરતાં ઉપયોગ પૂર્વકનું થાય. 'સકલ કુશલ-વલ્લિ પુષ્કરાવર્ત મેઘો' બોલ્યા, પણ એનો અર્થ 'પ્રભુ સઘળા સુખની વેલડીને ઉગાડવા માટે પુષ્કરાવર્ત મેઘ સમાન' એમ ખ્યાલમાં ન આવ્યો, તો અર્થની વિચારણા સાથે ફરી બોલવાનુ. એમ કરી ભાવ જગાડી જીવના દેદાર ફેરવીને ચૈત્યવદન કરો તો એ મહાન ફલ આપે. દેદાર ફેરવવા માટે ખૂબ જ ઉપયોગવંતી ધર્મક્રિયાની પુંઠે પડવાની જરૂર છે. તો નક્કી દેદાર ફરે. પછી કદાચ આ જીવનમાં જો નહિ તો ભવાંતરમાં જરૂર સચોટ જવાબ મલશે. દેદાર ફેરવવા માટે એ વિચારો કે 'વિષય, કષાય, અને અને ગારવાના તાપથી સંસાર તપે છે, ધખે છે, જીવને સુકવી દે છે,

નિસ્સાર કરી દે છે. તેથી સંસાર અસાર છે. ગમે તેટલો સાર કરીને માચબ્યો તો ય અંતે અસાર ! એમાં સારભૂત ધર્મ કરવો ગુમાવ્યો માટે આજસુધી કર્મવશ રહ્યા. હવે અસારની પુંઠ ન પકડવી, ને સારનો કેડો ન મૂકવો. જૈન ધર્મ, સયમ, તપ, દેવ, ગુરુ એ બધું સાર. એનો કેડો ન છોડવો. મિથ્યાત્વ, કુમતિ, વિષયો, ઘેલછા, કષાય, તૃષ્ણા એ અસાર. એ કદી ઉભા ન રહે તેવું કરવું.

શાસ્ત્રયોગ

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવાનશ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજા યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય નામના શાસ્ત્રમાં યોગની આઠ દૃષ્ટિનુ વર્ણન કરતાં પહેલાં કહે છે કે, આરાધક આત્મા જે પ્રવૃતિ કરે છે, તે પ્રવૃતિ ત્રણ વિભાગમાં આવે-ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, ને સામર્થ્યયોગ એમાં શાસ્ત્રયોગ અંગેની ટૂંકી વાત જણાવતાં કહે છે કે, શાસ્ત્રયોગમાં આત્મા (૧) યથાશક્તિ અપ્રમાદી હોય, (૨) નિર્મળ શ્રદ્ધાવાળો હોય, (૩) ચકોર બુદ્ધિવાળો હોય, અને (૪) અવિકલ ધમ યોગને સાધતો હોય અવિધિ અને અતિચારનો ત્યાગ કરીને ધર્મ સાધતો હોય તેની પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રયોગના ઘરની ધર્મપ્રવૃતિ કહેવાય.

મારે આવા શાસ્ત્રયોગમાં પહોંચવાનુ છે, એવા નિરંતર ધ્યાનવાળો અને શુદ્ધ ધર્મની ઇચ્છાવાળો જે નિષ્ફલ પણ ધર્મપ્રવૃતિમાં મચ્યો હોય તો તે ઇચ્છાયોગમાં હોય છે હવે ઇચ્છાયોગનો સાચો વિકાસ કોણ સાધે ? તે, કે જે શાસ્ત્રયોગના સાચા ધ્યેયવાળો હોય, તેમાં આવવાની તીવ્ર ઈચ્છાવાળો હોય 'હું ક્યાં ઉભો છું ? ને મારે ક્યાં જવું છે ?' આ બે વાતો સમજ્યો હોય તેને ઇચ્છાયોગની સાધના વિકસવી દૂર નથી, ને શાસ્ત્રયોગે પહોંચવું દૂર નથી.

ભાવના:—પખવાડીયામાં જે હોળી ચૌદ ચૌદ દિવસ [illegible]ના, માત્ર બીજાને જ નહિ પણ પોતાની જાતને ય બાળનારી; તેનાથી બચાવા માટે ' લાવ, આજે પૌષધ કરૂં ? શા માટે ? નવી પાપની હોળીથી બચવા અને જુના કર્મના બંધથી મૂકાવા માટે. જે વીતરાગ પરમાત્માની યતકિંચિત્ કૃપાની રૂએ પણ હું આ મનુષ્ય જન્મ પામ્યો; તો તેના બદલામાં પરમાત્માની સેવા તો કરવી જ જોઇએને ?' એમ કરી ચૌદશે પૌષધમાં આવવાનુ. ' રોજના એક એક ટંકમાં અસંખ્ય સ્થાવર જીવોનો હું ખોડો કાઢું છું. પણ આજે ચતુર્દશી છે, તો જીવોને કહું છું, "આજે ખુશમીશાલ જીવતા રહો ! વીતરાગ પરમાત્મા સારા જગતના જીવોના નિષ્કારણ બંધુ છે. તેમનો અનુયાયી હું એક દિવસ પણ તમારો બંધુ ન બનું, તો મને લાંછન લાગે." ઇચ્છાયોગ સુધી આવેલો, જેઠ મહિનાની ચૌદસે પૌષધ કરી ગયો, તે ભલે પાછો પંદરે દહાડે ઠેઠ અષાઢ મહિનાની ચૌદસે આવે, પણ આ ભાવનાથી આવે તો પૌષધ એ પોતાની ચીજ બને. અને અપૌષધ એટલે ઘરસંસાર, એ પર વસ્તુ લાગે, શત્રુભૂત લાગે ! આ કયારે આવે ? કે જ્યારે હંમેશા એવા મુખ્ય લક્ષવાળો હોય કે, 'હું કયાં ઉભો છું ! ને કયાં જવા ધારૂં છું !'

મનવચન કાયાની હીલચાલનું પ્રયોજન પંચાચારનું પાલન—ત્યારે પૌષધમાં એ ભાન હોય, કે 'મારો ઘણો સમય પ્રમાદમાં જાય છે, અને એ પ્રમાદ મામુલી છે ! ભલે ને બહાર હરવા ફરવા ન જતો હોઉં, પણ અહિંયાં પાંચ મિનિટ પણ કાયાની ગુપ્તિ ન રહે, ત્યાં મનની ગુપ્તિની તો વાતેય શી ? સીધી એક મિનિટ પણ મનોગુપ્તિ નહિ. પ્રયોજન વિનાની એક આંગળી પણ ઉંચી નીચી ન કરે તો કાયગુપ્તિ રહે. ત્યારે આખા અંગના અંગ પ્રયોજન વિના જ્યાં હાલેચાલે ત્યાં ? પ્રયોજન એટલે પંચાચારનું પાલન. આ પ્રયોજનવાળી સારાયે અંગને હલાવવાની પ્રવૃત્તિ તે કાયાની

ગુપ્તિ છે; અને આ પ્રયોજન વિનાની બધી પ્રવૃત્તિ તે કાયદંડ છે. તમે કહેશો કે આ તો બધી ઝીણી વાતો કરો છો! પણ એ સમજ્યા વિના વિકાસ નહિ થાય, હૃદયથી આરાધવાની વાત આવે ત્યાં જો ગોટા વળાશે, ખોટા બચાવ ને ઓઠા લેવાશે, તો પછી તે રીતે તો આ જન્મમાં શાસ્ત્રયોગી નહિ બની શકાય.

જગતના પ્રેમમાં બીઓ, શાસ્ત્રના ઠપકામાં આનંદો—આશ્ચર્ય છે કે જીવોને જગત તરફથી કઠોરતા જેટલી ખપે છે, તેટલી શાસ્ત્રની દયા ખપતી નથી! ગુરુ "મહાનુભાવ"થી કહે, પણ જાણે તે બધું પગ નીચે ઘસી નાખીએ, કે 'અમને બધી ખબર છે!' અને કોઇ અમલદાર ધમકાવીને કહે કે "ભાન નથી"? તો 'Very sorry' 'Excuse me' 'I beg your pardon' વગેરે કહીને ઉભો રહે! સમજુ અને ડાહ્યો તો તે કે જે ગુરુ કઠોરતાથી આપે તો પણ હર્ષભેર લે; ને જગતની પ્રેમભરી વાતમાં પણ સાવધાન બની જાય શાસ્ત્રની કઠોર આજ્ઞા આનંદ સાથે માને; જગતની દયાભરી વહાલભરી વિનંતિને પણ ભયની દૃષ્ટિએ જુએ. આમ તો દયા છે શાસ્ત્રની આપણા પર. તે દયાથી આપણને આપણી શક્તિ મુજબ જ કરવાનું કહે છે. એમાં પાછું કેટલાય અપવાદની છૂટ આપે છે. તો પછી શાસ્ત્રની દયાની કદર કરી કાં એના જ આદેશોના ખપી ન બનવું?

આત્માની દુર્દશાનું નિરીક્ષણ—આત્માને પોતાની દુર્દશા વિચારે તો દેખાય કે, "મારી ક્રિયામાં હું પ્રમાદી ઘણો, અપ્રમાદી ઓછો; અવિધિ ઘણી, વિધિ ઓછી! જડની, જગતની, માન-શોભાની, અનુકૂળતાની ઝંખના હજી પણ ઘટતી નથી! ભલે બહારનો સંસાર મૂકીને આવ્યો, પણ અંતરનો સંસાર લઇને જ બેઠો છું! ભલેને ઉપાશ્રયમાં આવ્યો, પણ તે કાયાથી મનથી તો જાણે ઘરની રીતભાતમાં છું. તેથી મારું મન કહે છે, કે 'કોઇએ મારી સાથે તોછડાઇથી વાત નહિ કરાય! અમારે તો, ઘરે હતા ત્યારે, બપોરે સુવા જોઇતું

હતું તો અહિંયા પણ તે ટેવ નહિ મૂકાય.' આવી આવી તો માનામાં કેઈ પોલ! અંદરના રાગદ્વેષ, કષાય, માન, મોભાની અને ઈન્દ્રિયસુખની વૃત્તિઓ જાણે અસ્ખલિત રાખવાની હોય તેવી ચર્યા હજી ચાલી રહી છે! આવી સ્થિતિ શું બતાવે છે? કદાચ ધર્મયોગનો ઈચ્છાયોગી હોઈશ કે કેમ, પણ સાથે કર્મયોગનો તો મોટો ઇચ્છાયોગી છું!' શું મૂકીને ધર્મસ્થાનમાં આવવાનું? શું મૂકીને આવ્યા હોઈએ તો સાચેસાચ ઇચ્છાયોગી ગણાઈએ? જો ઉપાશ્રયમાં હાજરી માત્રથી ધર્મયોગી બનાતું હોય, તો અહિં ઉપાશ્રયના ઘાટીઓ મોટા ઈચ્છાયોગી ગણાત! ધર્મયોગ લેવનારા એટલે કર્મયોગને બહાર મૂકીને આવનારા. વર્ષોની આરાધના પછી જો આગળ વધવું છે, તો અહિંયાં ધર્મસ્થાનમાં જેમ બાહ્ય કુટુંબ મૂકીને આવો છો, તેમ આંતર કુટુંબ તરીકે જે દુનિયામાં જરૂરી માનેલા અહંભાવ, માનેલા ગુસ્સા, માનેલા માન-પાન ને મોભો છે, તે બધું પણ મૂકીને આવવું જોઈએ

આ વિકટ સંસારની અંદર જુવો કે જ્યાં કેટલાય ચોવીસે કલાક કાળી પ્રવૃત્તિઓમાં રહે છે, તેમાંથી જે એક કલાક પણ અહિં આવે તે બચે છે. જેમ બહારનો સંસાર બહાર મૂકવાનો છે તેમ અંદરનો સંસાર પણ બહાર મૂકવાનો છે. જો દુનિયાનો મોભો, દુનિયાનો ગુસ્સો, દુનિયાની ચાલબાજી, ને અહંભાવ,-આ બધી દુનિયાની વાતો બહાર મૂકીને ધર્મસ્થાનમાં આવે તો ન્યાલ થઈ જવાય!

સ્વકીય યથાર્થ દર્શન:—વિચારો કે "જાવું છે મારે અપ્રમાદ સ્થિતિમાં, અખંડ ધર્મક્રિયાની પ્રવૃત્તિમાં, અતિ નિર્મળ ને અતિ-ચકોર બુદ્ધિના ઘરમાં ને હું ઉભો છું ક્યાં? હું છું પ્રમાદ ભરેલી સ્થિતિમાં! હું છું બુદ્ધિનો બંઠ! ને ધર્મ હું ઓડબાંપણવાળો કરી રહ્યો છું! તો ત્યાં કેવી રીતે જવાશે? ઘોર સંસારમાં આવી દિવ્ય વાતો મળી છતાં કેમ આથડી રહ્યો છું? આવી દિવ્ય વાતો જીવ-

નમાં ઉતારવાની જે તક મલી છે, તે અહિં નહિ ઉતારું તો પછી તે ક્યાં મલશે ? ક્યાં ઉતારીશ ? હું મહાસામ્રાજ્યનો રાજા કે મંત્રી હોઉં, છતાં અહિં જે બેઠો છું, તે રાજાપણું કે મંત્રીપણું મૂકીને બેઠો છું. મને એ ખ્યાલ છે કે હું સંસારનો કીડો છું. કીડો એટલે ? કીડાને ઉંચું ચંદનનું કાષ્ટ આપ્યું હોય, પણ એનું કામ તો તેને કોચી ખાવાનું. એમ મારે ચંદન જેવો માનવભવ કોચી ખાવાનો. એટલો પામર અને કંગાળ છું ! મારી આગળ મોટા નિધાન મોજુદ છે, પણ હું કંગાળ ને પામર ક્યાં લાભ લઉં છું ? એટલે ? એક પ્રભુપૂજા કે એક સામાયિક, એ કેવળજ્ઞાન સુધીના નિધાન છે. પણ એ નિધાનમાંથી સામાન્ય લાભ પણ ક્યાં લઇ રહ્યો છું ? અરે ! એક સીધો સાદો શબ્દ કે 'સંસાર ઘોર, ને કર્મ ભયંકર છે,' એથી જરા તડકડાટ પણ ક્યાં છે ? સંસારનો અદનો ગુલામ બની, કેવો ભાન ભૂલી આથડી રહ્યો છું ? પ્રમાદથી ભરપૂર ભરેલો, ધર્મક્રિયામાં વાતવાતમાં ખોડખાપણ લગાડનારો, જેને વાતવાતમાં અતિચાર ને પ્રમાદ સેવવાનો પાર નહિ, એવો હું ! પણ હવે ક્યાં જાવું છે મારે ? નિર્મળ શ્રદ્ધામાં ને અપ્રમાદની સ્થિતિમાં. એ માટે શું શું ન કરૂં ? દુનિયાની એક એક વાત સાધવા સત્તર માથાકુટ કરૂં, તો અહિં એક પણ નહિ ? બધી જ કરૂં. કેમ કે મારે આગળ વધવું છે."

પુરૂષાર્થી થાઓ :—અહીં તમે આ બધું સાંભળી તો લીધું. પછી સરવાળે ક્યાં ? ત્યાંના ત્યાં જ ને ? મહાપુરુષોની વાત આવે ત્યારે કહો, કે 'અમારૂં ગજું નહિ' પરન્તુ અશે ય પ્રારંભ કરી, ત્યાં પહોંચાડે એવો ધરખમ ઉદ્યમ જોઇએ કે નહિ ? કોઈ વિચાર નહિ કે આ શા માટે પોલાણ ચલાવું છું ? રૂડી ધર્મક્રિયામાં વિકથા શા માટે કરૂં ? કલાકભર તો બંધ ગયું. મંદિરમાં પેઠો છું, તો નિરુત્સાહ, ઉંચું મન અને દુન્યવી જંજાળ શા માટે જોઇએ ? અહિંયાં વિષય કષાયની હોળી સળગાવવાની શી જરૂર છે ? સાધનાની આ ત્રુટિ-

ઓને ઓછી કર્યા વિના, પ્રમાદને ધક્કે ચઢવ્યા વિના, આગળ વધી નહી શકાય. રાગ, દ્વેષ, અહંભાવના સ્થાનમાં જ્યાં બેઠા હોય, તેમાંથી બહાર નીકળી આગળ વધવાની જરૂર છે ઉંચી કોટિની મૈત્રી, કરૂણા, પ્રમોદ ને માધ્યસ્થ્ય ભાવનાઓને ભાવવા સાથે, જિનાજ્ઞાનુસાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર પાળનાર, અસાધારણ વિદ્વાન, અદ્દભુત કોટિના તત્વચિંતન કરનાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજા જેવા પણ કહે છે કે 'હું પરમાત્માને ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરૂં છું'

આત્માના ધોરણ પલટે તો ધર્મિકતા આવે—'જગતમાં કયી સ્થિતિમાં ઉભો છું,' તેનું ભાન જીવે ન કર્યું, ને 'કયાં જવું છે તથા તેને યોગ્ય કેવું જીવન જોઇએ' તે ન વિચાર્યું, એવું અનંતવાર બન્યું! ત્યારે 'કયાં ઉભો છું ને શું કરવું છે,' એ સંસાર દૃષ્ટિએ તો આ જીવનમાં સેંકડોવાર કરી નાખ્યું! પણ બધું કર્મની હોળી માટે.' તો પછી ધર્મમાં કયાં ઉભો છું ને શું કરવુ છે,' તે કયારે વિચારવાનું? ધર્મમાં નિત્ય નવો રંગ ને નવુ જીવન ન બને એવુ થવું જોઇએ. તમારે તો સંસાર પલટે છે તેમ જીવન ધોરણ પલટે છે. એટલે એ મુજબ અમુક ઠસ્સો ને અમુક રહેણી કરણી પલટતા આવડે છે. સંયોગ પલટે તેમ સાંસારિક જીવન પલટે છે, પણ ધાર્મિક જીવનના ધોરણ પલટાતાં નથી, એ કેવું આશ્ચર્ય! ખરી રીતે તો ધર્મસાધના અંગેના ધોરણ વધુ ને વધુ વિકાસવાળા, ઉન્નતિવાળા, અને કડક થવા જોઇએ. પોતાના મન પર એવું કડક ધોરણ કરવું પડે કે, 'અકડાશવાળી સ્થિતિ નહિ ચાલે, મૃદુતા જોઇશે. ખાવાની બહુ વાત નહિ ચાલે, તપશ્ચર્યા જોઇશે. અજ્ઞાનની સ્થતિ નહિ ચાલે, તત્વજ્ઞાની બનવું જ જોઇશે!' શા માટે આ ધોરણ? કેમકે સંયોગ પલટાતા ચાલ્યા માટે! એ સંયોગમાં આખાને આખા તણાઈ ન જઇએ માટે! જો કોઈ સંગીન ધોરણ નથી ઘડાતા, તો અણુઝ આત્મા, જે ચીજમાંથી આત્મિક લાભ લેવાનો હોય, ત્યાંથી કર્મનો લાભ લે છે! દા. ત. ધર્મશ્રવણ એ દુન્યવી

ધોરણે ન કરાય. ત્યાં તો ગમે તેમ શ્રવણ કર્યું તે અહીં ધર્મમાં તેમ ન ચાલે.

શાસ્ત્રે શ્રોતાના કેટલાક ગુણ બતાવ્યા છે—સારો શ્રોતા કોને કહેવાય? જેનામાં આ ગુણ હોય. શ્રવણ બરોબર ન હોય તો પરિણામ ધાર્યું સારૂ ન આવે. બરાબર શ્રવણ માટે ગુણ કેળવવા જોઇએ. (૧) પહેલો ગુણ એ, કે પોતે વકતાનો ભક્ત હોવો જોઇએ. જેની પાસે સાંભળવા આવ્યો તેના પર ભક્તિ–રંગવાળો જોઇએ. ભકિત ન હોય એટલે કહે કે, 'મહારાજ કેટલામાં છે, ખબર છે બધી!' આવા કેઇક લોચા વાળે. એટલે ઉંચામાં ઉંચી વાતોનું તત્ત્વ કહેવાતું હોય, પણ તેને મામૂલી લાગે! બીજો ગુણ એ, કે (૨) શ્રોતા અગર્વી હોય, ગર્વ રહિત હોય. ગર્વ હોવાથી શંકા પૂછે નહિ. (૩) ગર્વ નથી, ભકિત પણ છે, પણ શ્રવણની રૂચિ ન હોય તો શું કરવાનું? એટલે ત્રીજોગુણ રુચિ જોઇએ. (૪) પણ રુચિ છતાં શ્રવણ બરાબર કરે નહિ, ચંચળતા ભારે રાખે "વ્યાખ્યાન કયારે ચાલ્યું? કયારે પુરુ થવાનુ? કોણ આવ્યું"? આ બધા મનમાં ગોટા હોય એટલે શ્રવણ નકામું જાય. તેથી ચંચળતા ન જોઇએ, અસ્થિરતા ન જોઇએ. (૫) ત્યારે સ્થિર થઇને સાંભળતો તો હોય, પણ સમજવા જોગી સમજશકિત ન હોય તો? સાંભળવા છતાં અબુઝ રહે! માટે સમજશકિત જોઇએ. જેથી કહેવાતી વસ્તુને સમજી સુબુદ્ધ બને.

એક શ્રોતા બનવા માટે પણ કેટલી તૈયારી જોઈએ, તો પછી વકતા બનવામાં કેટલી તૈયારી જોઈએ? આગળ જુઓ. (૬) શ્રોતા પાઠો પટુ જોઇએ. કેમકે પ્રશ્ન કેમ મૂકવો, તે ન આવડે તો? કે યોગ્ય પ્રશ્ન પૂછી સ્પષ્ટીકરણ કરતાં ન આવડે તો? એટલે પ્રશ્નનો જ્ઞાતા જોઇએ–કયારે પ્રશ્ન કરવો? કેવો કરવો? કેવા શબ્દોમાં કરવો? દા. ત. વાત્સલ્યભાવે કોઈ વાત કહેવાતી હોય, ને એ એવો પ્રશ્ન મૂકે, કે જેથી આખી સભાને લાગે કે વકતા પર આ ટીકા થાય છે,

તો એ પ્રશ્ન અનુચિત. તેમ મૂઢની જેમ હા એ હા કહી જાય, પણ સમજવા પ્રશ્ન ન પૂછે, તો તે શ્રોતા પણ યોગ્ય નહિ. આટલે સુધી તો પ્રારંભના શ્રોતા. પછી આગળ વધે એટલે (૭) એ સારું જાણતો હોય. અર્થાત્ સારા શ્રોતામાં સારૂં જાણવાપણું જોઇએ. પરંતુ અહીં તો અફસોસ કે શ્રોતા બન્યા રહેવામાં મહિનાઓ કે વર્ષો વીત્યા હોય. પણ સુજાણપણું ન આવ્યું હોય! કેમકે સાંભળેલું ધારી રાખવામાં આળસુ હોય છે. ત્યારે ઉદ્યોગી ન હોય તો એમજ કંઈ થોડું જ યાદ રહે? પછી કેમ? તો કે વાતોડિયો થાય. (૮) ખરી રીતે સાંભળેલું આત્મામાં અવધારિત કરવા માટે લખી લેવું, પુનઃ પુનઃ તે વાંચવું, યાદ કરવું, વગેરે ઉદ્યોગવાળા બનવું જોઈએ.

શ્રોતાના ગુણ :—ફરી યાદ કરો, શું આવ્યું? વક્તા પ્રત્યે ભક્તિ, નમ્રતા ને શ્રવણ રુચિ, તેમજ શ્રવણમાં સ્થિરતા, અને એની સાથે સમજવાની શક્તિ જોઈએ. તેમ તત્ત્વને સમજવા ઉપરાંત પટુતા જોઈએ, જેથી જીવનમાં ક્યાં ક્યાં ખામી છે, તેનો ખ્યાલ આવે. વળી પ્રશ્ન કરવાની આવડત જોઇએ. તેમ સુજાણપણું જોઈએ. તેનાથી બહુશ્રુત બનાય. સાથે ઉદ્યોગી રહેવું જોઈએ, તો તત્ત્વનું ચિંતન અને અન્યાન્ય વિચારણા ચાલુ રહે.

(૯) નવમા નંબરમાં નિદ્રાનો ત્યાગ કરનારો હોય, અને સાથે (૧૦) સારી બુદ્ધિવાળો હોય. આંખ નિદ્રાથી ઘેરાતી ન જોઇએ; નહિતર તત્ત્વના ઉંડા પરામર્શ (વિચાર) નહિ ચાલે. વળી સદ્બુદ્ધિ જોઇએ સદ્બુદ્ધિ એટલે વસ્તુને સીધા રૂપમાં લઈ જવાની સરલ મતિ. તો સદ્બુદ્ધિવાળો શું કરે? મહાપુરુષો જે વાતો કહે, તેને શ્રદ્ધાથી સંગત કરી સીધે સીધી માને, અને મારો આત્મા કેમ ઉજળો બને તે શોધે. પણ કુતર્ક ન કરે, તેમ નિરુત્સાહ ન બને.

રીતના મોહ કરતાં વસ્તુનો મોહ રાખો:—ધર્મશ્રવણ ધર્મ તુ જ સાંભળવાના ધોરણથી કરવાનું છે. પણ આજે તો કહેશે

કે, 'વસ્તુ તો સારી છે. ગ્રન્થ ભગવતીસૂત્રનો છે. પણ વક્તાની વ્યાખ્યાન-શૈલી ચમકદાર નથી.'' અરે ભલા માણસ! આત્મહિતને વસ્તુ સાથે સંબંધ છે, રીતને શું જુએ છે? રીતના મોહ કરતાં વસ્તુનો મોહ કરવો જોઇએ. વસ્તુ શું? શાસ્ત્રે કહેલી ધર્મની વાતો. માર્ગાનુસારિતાના ગુણોથી ક્ષપકશ્રેણી સુધીની વાતો,–આ શાસ્ત્રોનો અર્થ તે વસ્તુ છે. રાગ એનો જોઇએ. પણ રીતના મોહમાં પડી જઇએ એટલે શું થાય? 'ભગવતી સંભળાવે છે પણ મઝા આવતી નથી. અમુક ઢબે કહે તો ઠીક રહે'' આમ લોચા વળે છે. આ રીતનો મોહ ખોટો છે. કોઈએ સોનૈયા ભેટ આપ્યા, મેલા લુગડામાં બાંધીને આપ્યા; તો શું આનંદ આવે નહિ? આપવાની રીત ગમે તેવી, પણ આપ્યું શું? સોનૈયા વહેવારમાં જુઓ, શરીર ઢાંકવામાં વસ્તુનો મોહ રાખે તો ઓછા ખર્ચમાં પતે. પણ રીતનો મોહ રાખે એટલે ફેશનેબલ કપડા જોઇએ! શાક લાવવા બે આના ન મલતા હોય, પણ કપડા ઇસ્ત્રીટાઈટ કરવામાં ચાર આના પહોંચે! ઝવેરી જો ઘરાકની રીતના મોહમાં પડે તો પોતાનું ગુમાવી બેસે. એ ઘરાકના કપડાં ન જુએ! એ તો એનામાં શાહુકારનુ હૃદય છે કે ચોરનું, તે જુએ!

કલ્પસૂત્રમાં રસ કેમ નથી પડતો? એટલા માટે કે રીતનો મોહ પેસી ગયો છે માટે. નહિતર કલ્પસૂત્રમાં વસ્તુ કમ છે? ડહાપણ હોય તો વસ્તુના ખપી બનો. રીતની અપેક્ષાએ જોવા જાઓ તો વેશ્યા ચઢી જાય, ને વસ્તુની અપેક્ષાએ જોવા જાઓ તો સતી ચઢી જાય. આજનું જગત વિનાશના માર્ગે ચઢી ગયું હોય તો તે રીતના મોહના કારણે. ઘેરઘેર ફેમિલી ડોકટર થઇ ગયા. પણ ફેમિલી ગુરુ નહિ! કોણે ફેમિલી ડોકટર ઘાલ્યા? રીતના મોહે. તે એટલે સુધી કે ખાનપાનમાં તો રીતનો મોહ ખરો, પણ દવા ખાવામાંય રીતનો મોહ! રીતના મોહમાં આજની નવી પ્રજા વિપત્તિના માર્ગે ચઢી ગઇ છે. જીવનમાં નિરોગી ખોરાક, સાદાં

વસ્ત્રો, સાદુ ઘર, કલ્યાણ મિત્રો, સદ્‌ગુરુ સેવા, દેવાધિદેવની ભક્તિ-વગેરે વસ્તુની જરૂર છે. રીતની ખટપટમાં પડવાથી આખી ય સ્થિતિ બગડે છે. પછી તો કેમ ? તો કે 'ખોરાક આવી રીતનો જોઈએ, વસ્ત્રો આ પ્રકારનાં, ઘર આવી સ્ટાઈલનું, મિત્રો આવી પદ્ધતિના, ગુરુ આ રીતનુ બોલનારા જોઈએ' આવા તો કંઈ તોફાન ચાલે. મિત્રની વસ્તુને બદલે રીત જુઓ તો ઠગાઓ.

મિત્ર-પરીક્ષાનું દૃષ્ટાન્ત—તમને ખબર હોય તો એક મંત્રીના નિત્યમિત્ર ગણાતા ભાઈબંધે અવસરે મંત્રીને બહાર કાઢયો! "રાજાનો દ્રોહ કરીને આવ્યા ? નીકળો બહાર !" પર્વમિત્રે દિલસોજી દેખાડી, પણ સહાય ન કરી. જુહારમિત્ર મળ્યો, એણે કહ્યુ, 'ફિકર ન કરો.' વસ્તુ જાણી લીધી કેમકે મંત્રીએ જ કહ્યું કે "મેં રાજપુત્રનુ ખૂન કર્યું છે, મને બચાવો." વાત ખોટી હતી. પણ મિત્રની પરીક્ષા માટે મંત્રીએ એ ઉભી કરી હતી. તે જુહારમિત્રે સાચી માની લીધી, અને મહાન રાજભય છતાં મંત્રીને ઘરમાં સંતાડી રાખ્યો! આમાં જુઓ કે નિત્યમિત્રની રીત દેખાવડી હતી. બે વખત રોજ મંત્રીના ઘેર મળવા આવતો, પણ મિત્રપણાની વસ્તુ બરાબર નહોતી. ત્યારે જુહારમિત્રની રીત બહુ સામાન્ય. કોઈકવાર રસ્તે મળે ત્યારે જુહાર કરવાના એટલુ જ. છતાં એનામાં મિત્રપણાની વસ્તુ ઉમદા હતી. તો કુટુંબના અને પોતાના જાનના જોખમે રાજાની સામે થઈ એણે મંત્રીને ગુપ્ત આશરો આપ્યો. આર્યદેશમા હિસાબ મંડાતા હતા કે હલકાપણું નોકરમાં હોય, શેઠમાં નહિ. ઉછાંછળાપણું નાનામાં હોય, મોટામાં નહિ ! અધીરપણું સ્ત્રીમા હોય, પુરુષમાં નહિ ! પણ આજે તો વિપરીત ઘણું દેખાય છે ! કેમકે આજે એવી કેળવણી નથી. સંસ્કૃતિને બદલે વિકૃતિની કેળવણી અપાય છે. પહેલાં તો સહુ સહુને પોતાના દરજ્જા મુજબનુ ભાન હતુ.

પ્રશ્ન—વસ્તુ ને રીતનું મિલન ન હોય ?

ઉ૦—હોય, પણ વસ્તુ અને યોગ્ય રીતનું મિલન હોય. જો

વસ્તુતત્ત્વ સમન્વય કે 'ખાવું એ પુષ્ટિ માટે છે,' તો રોગ ન આવે, ને પુષ્ટિ રહે, તો એની સાથે રીત કયી ? એજ, કે "બે કોળિઆ ઓછા ખાવા જોઇએ. પ્રકૃતિ બગડે એવું વાયડું, તીખુ, તમતમતું કે કડકારી ન ખવાય." પણ જેને રીતનીજ ખબર ન હોય તે ? આજે તો પકવાન્ન પોથીઓ ફેરવાઇ ગઈ! વસ્તુગત્યા વસ્તુની પરવા નથી, એટલે નાચીને ખોટી રીત કહે છે, ને ખોટી રીતને મહા આર્શિવાદ રૂપ ગણે છે.

કાયા, કુટુંબી અને ધર્મ એ ત્રણ પ્રકારના મિત્ર :— સુરસુંદરીને નંદીશ્વર દ્વીપમાં મુનિ કહે છે, કે જગતમાં ત્રણ પ્રકારના મિત્ર હોય છે. તેમ આત્માને પણ ત્રણ મિત્ર છે. નિત્ય વધારેમાં વધારે લુચ્ચો છે, પર્વમિત્ર એનાથી ઓછો, ને જુહાર મિત્ર એકાંતે-કલ્યાણકારી. કોણ નિત્યમિત્ર ? કાયા. કોણ પર્વમિત્ર ? સ્વજન પરિવાર. કોણ જુહાર મિત્ર ? ધર્મ એ જહાર મિત્ર.

કાયા એ નિત્યમિત્ર છે. શું કરે ? સદા સાથે રહે; ડાહી ડાહી વાતો કરે એટલું. આપણાં ચા-પાણી પી જાય, અને આપણને પાપ વધારી આપે ! એની આતર આપણે ઘસાવાનુ, સુડાવાનું ને કચરાવાનું ! ને જ્યારે એ સમજે કે હવે કંઈ માલ નથી, એટલે આપણને કરે લટકતી સલામ! તે આ કાયા! આત્માનુ પુણ્ય ખાઈ જનારી. સુસંસ્કારો ચાવી જનારી આ કાયા ! એ મોનેરી ધર્મની તક ખાઈ જાય ! ત્યાગ તપશ્ચર્યા ખાઇ જાય ! જન્મી ત્યારથી ખાવા માગે ! કશું નહિ તો અગુઠો મોંમા ! શાતા માગે, આરામી માગે, હાડકા હરામ ગએ! આમ કરીને, કષ્ટને આનદથી વધાવવા-વેઠવાના સુસસ્કાર, મહેનતના સુસંસ્કાર, જ્યારે ને ત્યારે ત્યાગ સેવાભાવ વગેરેના સુસસ્કારને જગા ન આપે.

સુસંસ્કારો શું કહે છે ?-'વ્રત પચ્ચખ્ખાણ બરાબર રાખ !'

ત્યારે કાયા શુ કહે ?-'નિત્ય નવું ખાવા લાવ, નવુ સારૂં પીવા લાવ, પહેરવા લાવ, જોવાનુ સુઘવાનું લાવ, કોમળ સ્પર્શો લાવ.'

આમ એ પુણ્યના થોક ખાઈ જાય છે. પૂર્વના શુભ કર્મે આપેલી અપૂર્વ ધર્મકરણીની તકને રસાતલ કરે છે. કાયાને માન-પાન, સ્થાન-સ્થિતિ જોઈએ છે; એટલે કહે, 'ધર્મ કરવાના સંયોગો નથી.' શું? વાત સાચી છે? કહે છે કાયાના સંયોગો જુદા છે! પણ આપણે કોના સંયોગ જોવાના? 'કાયાને કે આત્માના?'

નિત્યમિત્ર એવી કાયા તો મૃત્યુ રાજાનો હુમલો આવતા આત્માને કહી દેશે 'નીકળ અહિંથી,' અને કાઢી મૂકશે. પેલા નિત્ય મિત્રે મંત્રીને કહી દીધું હતુંને? બાકી તો જીવતા જીવે કાયા શું શું પાપ નથી કરાવતી? વાસુદેવની કાયા એને અઢળક પાપ કરાવી નરકમાં મોકલે છે રૂડા રૂપાળા ધર્મને ભૂલાવનારી કાયા છે. કાયાની બદમાશી તો બરાબર નજર સામે રાખવા જેવી છે. એને મિત્ર નહિ પણ શત્રુ લેખવાની છે.

પર્વમિત્ર તે કુટુંબ પરિવાર. એ કાયાની જેમ નિરંતર સાથે નહિ, છતાં ઘણીવાર સાથે રહે છે. તે પણ થોડી ઘણી લુચ્ચાઈ કરી જાય. મિત્ર ખરા, પણ કર્મની વાતમાં, ધર્મની વાતમાં નહિ. આપણું પુણ્ય ખાઈ જાય, પુણ્ય વધારે નહિ! વધારે રંગરાગ કોણ કરાવે? સારા સારા વિષયોના ઉપભોગ કોણ કરાવે? ચાડી ચુગલી કોને ખાતર? પોતાના આત્મા ખાતર? ના રે ના, હિંસાથી માંડી મિથ્યાત્વશલ્ય સુધીનાં પાપો જે સેવાતાં હોય, તો પહેલા નંબરમાં નિત્યમિત્ર કાયા માટે, ને બીજા નંબરમાં પર્વમિત્ર માટે. સ્વજન એટલે પર્વમિત્ર, એ શું કરે? ધારિણી દીક્ષાર્થી મેઘકુમારને મનાવે છે, "મને તો પુત્ર! ઘણી આશા હતી, કે હું વહુના છોકરાને રમાડીશ! મારા કકળતા હૈયાને તો તું જો. તું મારો એકનો એક પુત્ર છે." સ્વજન શું કહે? 'તું ઘરમાં રહે એટલે મોક્ષનું સર્ટિફીકેટ! ઘડપણ ન આવે, મૃત્યુ ન આવે!' કેમ એમ જ ને? ભવાંતરમાં કયા સ્થાને જશો, તે કહેવા તો કોઇ તૈયાર નથી; છતાં ત્યાં સારું મળે એટલું ય કરવા સ્વજન તૈયાર નથી! આ પર્વમિત્ર! આ પર્વમિત્ર આપણા મૃત્યુ વખતે માત્ર

દિલસોજી દેખાડે, પણ રક્ષણ ન આપે પરલોકની જેલમાં એકલા જવા દે, સાથે ન આવે.

જુહાર મિત્ર ધર્મ છે. એ કહે છે કે 'ભલેને તું દિવસો સુધી મને ન મલે, પણ કોઈવાર પણ મલે છે, તો હું તો તને મિત્ર જ ગણું; આપત્તિમાં સાથે ઉભો રહું.' આ મિત્ર પેલાની જેમ આપણું પુણ્ય ખાય નહિ, પણ પુણ્યને વધારી આપે. ત્યારે બીજી બાજુ પેલા બે ? પાપ વધારી આપે; કિન્તુ આ મિત્ર પાપ વધારે નહિ, પણ પાપનો ક્ષય કરાવી આપે. અંતે મૃત્યરાજાનો હુમલો આવે ત્યારે મહારક્ષણ આપે. જુહારમિત્ર 'ધર્મ' એમ ન કહે કે–'ચાલ્યો જા, એકલો.' એ તો જીવની કર્મે તરફથી થતી મૃત્યુ જેવી મહા દુર્દશા વખતે માથે રહે, અને જીવને મહાશરણ, મહારક્ષણ, મહાસહાય આપે. પરલોકને જેલ સમાન નહિ, પણ મહેલ સમાન બનાવે. એટલું જ નહિ પણ છેવટે આ ધર્મમિત્ર આપણને મોક્ષના મહા-સામ્રાજ્ય અપાવે.

સુરસુંદરીને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે પર્વમિત્ર, નિત્યમિત્ર, ને જુહારમિત્ર. એમાંથી જુહારમિત્ર કોઈકવાર મલનારો. અર્થાત્ ચૌદ રાજલોકના વિશાળ ક્ષેત્રમાં માત્ર મધ્યલોકમાં માત્ર અઢી દ્વીપમાં માત્ર પંદર કર્મભૂમિ પર જીવ મનુષ્યપણે આવે ત્યાં એ ચારિત્રરૂપે ભેટે ! અનત પુદ્ગલ પરાવર્તમાં ચરમાવર્તમાં આવે ત્યારે ભેટે ! એવો એ જ્યારે મલવા આવ્યો હોય, તેને હવે વધાવી લેવામાં પ્રમાદ કે બેદરકારી શા સારૂ ?

આમ જુહારમિત્રની રીત કરતાં વસ્તુ અલૌકિક છે. તેમ ધર્મશ્રવણ મળે ત્યાં ધર્મની વસ્તુ જોવી, કેવી રીતે કહે છે તે રીત નહિ. એ શુ કર્યું ? દુન્યવી ધોરણ મૂક્યા. દુન્યવી ધોરણ પલટો તો પછી ઈચ્છાયોગની સાધના વેગવતી બનીને. શ્રદ્ધાબળ, અપ્રમાદ વગેરે વધારી શાસ્ત્રયોગમાં પરિણમે. અલબત્ તત્ત્વજ્ઞાન તો વિકસાવવું જ રહ્યું

પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ, યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચયગ્રંથમાં 'પરમાત્માને નમસ્કારની ક્રિયા હું ઇચ્છાયોગથી કરું છું' એમ કહે છે ત્યાં ધર્મક્રિયાની આરાધના કરવાના ત્રણ વિભાગ પાડ્યા. (૧) શ્રેષ્ઠ સામર્થ્યયોગે, (૨) મધ્યમ શાસ્ત્રયોગે, (૩) પ્રાથમિક ઇચ્છાયોગે. આ ત્રણ પરીક્ષામાં પાસ થયા પછી યોગ આરાધવાની જરૂર નહિ. પરમાત્માને નમસ્કાર વગેરે ધર્મક્રિયા ઇચ્છાયોગની કરતાં આવડી, એમાં શાસ્ત્ર-યોગનું લક્ષ્ય રાખ્યું, એના સતત પ્રયત્નમાં રહ્યા, એમ કરતાં જીવ શાસ્ત્રયોગની આરાધનાવાળો થાય. ત્યાં સામર્થ્યયોગનો આદર્શ રાખે, અને ક્રમે કરીને તે સિદ્ધ કરે. એટલે ઘાતી કર્મનો નાશ, ને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય. હવે વીતરાગ બન્યા એટલે લીધેલું ચારિત્ર ચાલ્યું ન જાય. ચારિત્ર મૂકી ન દે. 'ચાલો, કેવળજ્ઞાન પામ્યા, હવે ઘેર જઈને બેસીએ', તે પણ નહિ. હવે તો વીતરાગ સર્વજ્ઞ છે માટે સ્નાતકનું ચારિત્ર બન્યું. એ કેવું ચારિત્ર? સર્વશુદ્ધ, સહજ ભાવનું. હવે એમને 'મારે આ ચારિત્ર કર્તવ્ય છે,' એવું નહિ વિચારવાનું, પણ જેમ પવનની સહજ ભાવે તિર્છી ગતિ હોય છે, તેમ વીતરાગ પરમાત્માને સહજ ભાવે ચારિત્ર હોય છે.

ઋજુવાલિકાના તીરે રહેલા પ્રભુ મહાવીર દેવ શુક્લ ધ્યાનનો બીજો પાયો ચિંતવતા કેવળજ્ઞાન પામ્યા. હવે? તપશ્ચર્યાની આરાધના, ને ઉપસર્ગની આરાધના પૂર્ણ થઇ ગઇ. નહોતા પામ્યા કેવળજ્ઞાન, ત્યાં સુધી એમ હતું કે 'ચાલો અભિગ્રહો કરવા દો, કે 'રાજકુમારી હોય, માથું મુંડેલુ હોય, પગમાં બેડી હોય, મધ્યાહ્ન વીત્યો હોય, અડદના બાકળા રોતી રોતી વહોરાવે, તોજ લઇ પારણું કરવું!' હવે કેવળજ્ઞાન પામ્યા એટલે કેમ? તો કે પામ્યા પહેલાં તો છ-છ મહિના સુધીના તપ કર્યા હતા, પણ હવે તો નિત્ય ભોજી! કેવળજ્ઞાન નહોતા પામ્યા ત્યાંસુધી બધી ઇરાદાપૂર્વકની કર્મ તોડવાની તાલાવેલીવાળી આરાધના હતી. હવે એવા તૂટે એવા ઘાતી કર્મ તો નાશ પામી ગયા; અને જે અઘાતી બાકી છે, તે કાંઇ

તપસ્યાથી તૂટે એમ નથી; માટે તપસ્યા નહિ. ઘાતીકર્મ ભયંકર ગણાય, પણ પોચાં! લપડાક મારીએ કે ભાગી જાય! ત્યારે ભયંકર ન ગણાતા અઘાતી કેવાં? હઠીલાં, કે ગમે તેટલી લપડાકો મારો પણ ન જાય. એ તો ભોગવાઈને જ જાય. એ કયા? વેદનીય, આયુષ્ય, નામકર્મ ને ગોત્રકર્મ. છતાં એ આત્માનું બહુ બગાડે નહિ. આત્માના જ્ઞાનદર્શનાદિ ગુણનો ઘાત ન કરે. ત્યારે ઘાતી કોણ? જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અંતરાયકર્મ,–એ ચાર ઘાતી. એનો નાશ ન કરો ત્યાંસુધી એ આત્મગુણને હણે. જગતની ગુલામી કરાવે તો તે ઘાતી! અઘાતીને જન્મ આપનાર ઘાતી! ઘાતી મરે એટલે અઘાતીને મર્યે જ છૂટકો.! ઘાતી કેમ ભયંકર છે? જીવને અજ્ઞાની, વિષયાંધ, દુર્ગુણી, નિર્બલ બનાવનાર હોય તો તે ઘાતી છે. અનંતા અલોકને, જ્યાં કોઈ રૂપી પદાર્થ નથી, પ્રમાણનું માપ નથી, એવા એ અમાપ અંધકાર–પ્રકાશ વિનાના અલોકને જોઈ શકવાવાળો આત્મા, આ ઘાતીના ઉદયે પ્રકાશની હાજરીમાંય એક ચીજ પણ પુરી જોઇ શકતો નથી! પોતાની પીઠ પાછળ શું છે, તેય જોઇ શકાતું નથી! તે કોનાથી? ઘાતીથી, અઘાતીથી નહિ.

અઘાતી કર્મે શરીર આપ્યું છે, તે જ્ઞાન નથી રોકતું. પણ ઘાતીએ આપેલા જ્ઞાનાવરણ જ્ઞાનને રોકી રાખે છે. શરીર મલ્યું, ઇન્દ્રિયો મલી, એ અઘાતીના હિસાબે મલ્યાં છે, એટલે કદાચ પુણ્યાઈ ખૂટી જાય તો ઈન્દ્રિયો દુર્બલ થઈ જાય; આંખનાં તેજ ખૂટી જાય, છતાં પણ જો આપણે વીતરાગ બનવું હોય તો એ અટકાવતાં નથી! પણ અંદરમાં રહેલાં મોહનીય આદિ ઘાતી તો કહે છે કે, 'હું છું ત્યાંસુધી વીતરાગ નહિ બની શકો. ચાહે દેખતા હો, કે આંધળા.'

ઘાતી કેમ ભયંકર? અનંતા જ્ઞાનદર્શનને અનંતા વીર્યને, અને અનતી વીતરાગતાને અટકાવે છે માટે. ઘાતી ભયંકર છે માટે જ જ્યાંસુધી ભગવાન પણ કેવળજ્ઞાન નહોતા પામ્યા, ત્યાંસુધી એ ઘાતીના નાશ કરવાની તમન્ના અને મથામણમાં હતા. એ માટે કઠોળ તપસ્યા કરતા. ઘોર ઉપસર્ગ પરીસહ સહતા. એટલા માટે તો ઈચ્છાપૂર્વક અનાર્ય દેશમાં વિચરતા. પણ કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી શું ? કંઈ નહિ. કેમકે ઘાતી સઘળાં નાશ પામી ગયાં. હવે જે અઘાતી કર્મ છે તે એવાં હઠીલાં છે, કે લાત મારો પણ ન ખસે. તે તો તેનો ક્રમશઃ ભોગવટો થઈ ગયે આપોઆપ ભાગશે. એટલે અઘાતીથી નહિ પણ ઘાતીથી ડરવાનુ છે. ત્યારે ઘાતીથી ભય પામવાની વાત તો દૂર રહી, પણ ઉલટું જેટલા પ્રમાણમાં ઘાતીને પપાળવાનુ કામ ચાલુ, તેટલા પ્રમાણમાં તે આત્મ પ્રદેશમાં પથારી લાંબી કરીને સુવાનાં ! જો આપણું કામ એને લપડાક મારવાનું તો તેનું કામ ભાગી જવાનું.

એટલે શુ સમજ્યા ?

અંતરમાં ઉઠતા ક્રોધ, અભિમાન વગેરે કષાયો, અને કામ, ભૂખ, ઈર્ષ્યા વગેરે લાગણીઓથી ડરવું જોઈએ, એને બદલે એ જ હૃદયમાં રમતા રાખવાનું જેટલું આપણે કરીએ, તેટલા પ્રમાણમાં એ આત્મામાં દૃઢમૂલ થાય. ત્યારે જો એ કષાયો અને એ કુલાગણીઓથી જો ભય પામી, એની સામે ક્ષમા, નમ્રતાદિની અને બ્રહ્મચર્ય, તૃપ્તિ તથા પ્રમોદ વગેરે ભાવનાની લપડાક મારીએ, તો એ ભાગી જાય. મહેનત ઘાતીને કચરવાની કરવી જોઇએ, પોષવાની નહિ. તેમ અઘાતીને કચરવાનુ કામ નથી. પાપના ઉદયે આવેલી નિર્ધનતા કે અઘાતીના ઉદયે આવેલો રોગ નહિ ખસે, જો નિકાચિત વિપાકોદય હશે તો. પણ ઘાતીના ઉદયે આવેલી દુર્બુદ્ધિ, અજ્ઞાન, અને ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પ્રમાદ, એને સામો પુરુષાર્થ કરીને ભગાડી શકાય એમ છે.

પ્રભુ મહાવીરદેવ સંસારમાંથી બહાર નીકળી દીક્ષા લઈને બહાર પડ્યા, કે એકદમ જાણે તપ પર તૂટી પડ્યા! બેમાસી, ચોમાસી ને છ માસી! સંયમ લીધું એટલે એકદમ પુરુષાર્થને ખડો કરી દીધો. કાયકલેશ, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, દિવસોના દિવસો અનશન, આ બધું ઇચ્છાપૂર્વક ઉભું કરી દીધુ! કેમકે એઓ સમજે છે કે આ જે વિવિધ તપશ્ચર્યા છે, તે ઘાતીને લપડાક છે! તપશ્ચર્યા આરાધવા માંડી એટલે કષાય પર ઘણુ પડે! મોહ મરતો આવે! ત્યાગ કરવા માંડયો એટલે અજ્ઞાનનું જે પાપ હતું ઘાતીનું, તેને લપડાક પડવા માંડી. ધ્યાનના તપથી નિદ્રા ભાગવા માંડે, વિહાર વગેરે તપથી અંતરાય તૂટી વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ પ્રગટે. મોટાભાગે કાયોત્સર્ગ વગેરે ચાલુ, તે અભ્યન્તર તપ, તેમાં કાયકલેશ થાય તે બાહ્યતપ,-આ બેની સાધના રાખી એટલે ઘાતીના ભુક્કા. તપના ઘરનો પુરુષાર્થ ઘાતીને લપડાક લગાવે છે! એને ભગાડી મૂકે છે! માટે જ આપણી પાસેથી જો એ ન ટળતાં હોય, તો એમાં બેદરકારી આપણી છે. એટલું જ નહિ કિંતુ બેદરકારીથી ઘાતીને આગળ વધવાની વાત જાણે આપણને પોસાતી વાત છે, એટલે તેને પાળ્યે રાખીએ છીએ. ખેદની વાત છે કે અનુપમ ધર્મશાસન મળ્યા પછી પણ તપથી દુષ્ટ ઘાતીને દૂર કરવાની આપણી તૈયારી ઓછી! અને અજ્ઞાન, મોહ, ધર્મવીર્યાન્તરાય વગેરે એ ઘાતીને પોષવા પપાળવાની તૈયારી ઘણી!

ઘાતી હઠીલા નથી; એની સામે આપણે હઠીલા છીએ. જ્ઞાનીઓના જીવન અને ઉપદેશ મળવા છતાં આપણે ઘાતીને જાણે રાખી મૂકવાની હઠવાળા છીએ. એ હઠ ન હોય તો, માથું દુખતું હોય ને ધર્મક્રિયા બેઠાં બેઠાં કરવાનું આવે ત્યારે, હૃદયમાં જોરદાર કલેશ થાય. 'કેવો હું હીણભાગી? ધર્મ કરવાના અવસરે માંદો? હવે બેઠાં બેઠાં કરીશ તો અતિચાર લાગશે, નવા વીર્યાન્તરાય બંધાશે, અહિં તો દુબળો છું જ, પણ પાપનાયોગે ભવાંતરમાંય શું?' કંઈ પશ્ચાતાપ થાય? શોધવાની જરૂર છે કે જે ઘાતી કર્મોને

આપણે જૈન શાસનના બળે તોડી શકવાનુ સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ તેવા ઘાતીને તોડવાનો ધધો ચાલુ છે, કે પંપાળવાનો? અજ્ઞાન શુ ન્યય ઉઠતું નથી, કે આવા ઉત્તમ સામગ્રીવાળા ઉત્તમ ભવમાં આત્મા માંથી જાણે એ ઉઠી જવા તૈયાર છતાં બેસાડીએ છીએ? વિષયો આવીને ચોંટે છે, કે આપણે લાલસા કરી કરી એને ગોથી મેળવી પછી એને બાથ ભરીને બેસી રહીએ છીએ? વળી એ લાલસા ઉખડી ન જાય માટે વારંવાર મીઠા સ્મરણના ગુંદર લગાડીએ છીએ? અલબત વિષયની લાલસા અને કષાયની પકડ આત્મા પર અનાદિ કાળથી છે પણ જો એના પર પેકિંગ-સિલિંગ કરવા તૈયાર ન હોઇએ, તો તે ઉખડવા તૈયાર છે પણ જો તેને સીલ પેક કરવાની રમત આ જન્મમાં પણ ચાલુ, તો આ જન્મ નહિ પણ કેટલાએ જન્મમાં એ નહિ ખસે! આપણે હઠીલા બનીને તેને હઠીલાં બનાવીએ છીએ સામર્થ્ય યોગનુ સામર્થ્ય એવું છે કે, જુગજુના ઘાતી કર્મો જે અદર ભરાઈ બેઠેલાં છે, તેને અતર્મુહૂર્તમાં દૂર કરે! પણ એ પૂર્વે શાસ્ત્રયોગની સાધના જોરદાર જોઇએ એ માટે તીર્થંકર દેવ જેવા પણ ઘોર તપશ્ચર્યા ને ઉગ્ર સંયમની સાધના કરતા હતા એમાંથી સામર્થ્ય યોગ પ્રગટાવીને, ઘાતીના અનતકર્મો જે જન્મ જન્મનાં બાધેલા હતા, તે બધાંને ઋજુવાલુકા નદીના કિનારે પ્રભુ મહાવીર વિભુએ અતર્મુહૂર્તના કાળમાં ઉખેડી નાખ્યા! વાત આટલી છે કે મોહનીય વગેરે ઘાતીનુ પોષણ ન કરો ઘાતીના જોરથી આત્મા નિષ્ઠુર થઈ જાય છે માટે, આત્માના પરિણામ નિષ્ઠુર થઈ જાય તેવી કોઈ કાર્યવાહી નહિ જોઇએ આપણા આંતર પરિણામની નિષ્ઠુરતા ન થાય, તે ખાસ સાચવવાનુ. નિષ્ઠુર પરિણામે જે લપટતાનુ પાપ લાગ્યુ તે ઉદયમાં આવે ત્યારે જીવ વિકરાળ વાઘ જેવો હશે! જે આત્મા સમજે છે કે આ વસ્તુ કરવાલાયક

નહિ જ, છતાં જો જાણી બુઝીને ખુશીથી મનને એમ મનાવી લે છે કે 'આનો તો વાંધો નહિ,' તો તે ઠેઠ ઘાતકી પરિણામ સુધી પહોંચે છે ! હવે જુઓ શાસ્ત્રયોગ માટે ચકોરતા જોઈશે.

ચકોરતા :—પ્રભુએ કેવળજ્ઞાન પામતાં પહેલાં ઘોર તપશ્ચર્યા, ભયકર કાયકષ્ટ, અને દિવસ ને રાત કાઉસગ્ગમાં, આવું સાડાબાર વર્ષ કર્યું ! ઘાતીને નાશ કર્યા ત્યાંસુધી એ કર્યું. કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી એ નહિ. સામર્થ્યયોગ એવી ચીજ છે કે એ કેવળજ્ઞાન પમાડી દે, પછી એની કે શાસ્ત્રયોગ અને ઇચ્છાયોગની કોઈ જરૂર નહિ. શાસ્ત્રયોગ માટે શું જોઈએ ? સમ્યગ દર્શનની ઉંચી નિર્મળતા, એ માટે આઠ પ્રકારના દર્શનાચાર ખૂબ ખૂબ આચરવા જોઇએ. એથી તત્વજ્ઞાની બની. ચકોર બનવાનું. પોતાના દોષોને પડછાયામાંથી ઓળખીએ તેવા ચકોર ! સાધના કરવા બેઠા, ને કોઈ અતિચારનો સંભવ પણ જાણુ બહાર જાય, તે બને નહિ ! એથી પ્રમાદ, સ્ખલના, અવિધિ વગેરેનો ત્યાગ કરી અપ્રમત્ત બનવાનુ. દુકાન પર નોટો ગણતાં બે નોટો કદાચ ભેગી ચાલી જાય, એવો પ્રમાદ કે બેદરકારી કરો ખરા ? ના, તો પછી અહીં ધર્મક્રિયામાં કેમ પ્રમાદ રહે ? મનને કહી દો કે ધર્મને તો હું નોટો કરતાંય અધિક ગણું છુ, માટે બરાબર સજાગ રહીશ

પ્રભુના દર્શન કરીને પાછો ચાલ્યો પણ વળતાં પ્રભુ તરફ આપણી જરાક પીઠ થઇ. શાસ્ત્રયોગમાં આ ન ચાલે. ત્યાં તો બરાબર ખ્યાલ હોય કે ભગવાનની નજરમાંથી જ્યાંસુધી બહાર ન નીકળું, ત્યાં સુધી જરાય પ્રભુને મારી પીઠ ન થાય. આવા અતિચાર કે સ્ખલનાઓ આપણી જોઈએ તો કેટલી નીકળે ? ત્યાંસુધી. શાસ્ત્ર–યોગ શે આવે ?

શાસ્ત્ર–યોગના માર્ગ :— સમ્યગદર્શનની નવીન નવીન નિર્મળતા, અતિચાર અને દોષોને પરખવાની ચકોરતા, શાસ્ત્રયોગી કેમ બનાય તેને અનુલક્ષીને ઉદ્યમ, તે બન્ને માટે પ્રમાદનો ત્યાગ

ને અવિધિનો ત્યાગ કરવાનું આવડે, તો શાસ્ત્રયોગી બનવાની વાર નહિ. માટે ઇચ્છાયોગમાં જેમ જેમ આગળ વધતા જાઓ તેમ તેમ પ્રમાદને ડામો. સંપૂર્ણ નહિ તો અમૂક અમૂક અંશે,–આટલી વિકથા ઓછી કરો, આટલા વ્યસન દૂર કરો, આટલા વિષય ઓછા કરો, આટલા કષાયને કાપો! જીવનમાં જો પ્રમાદને ઓછો કરશો, તો ધર્મયોગનો રંગ જામશે. અર્થકામની તાલાવેલી, રંગ રાગ ને મોહ, તથા વિલાસ અને વૈભવ પ્રત્યે આત્માનાં આકર્ષણ તે મોટો પ્રમાદ છે! તે મોટા પ્રમાદને ઓછા કરો, એટલે કે એ બધો કથલો મામુલી કરી દો. અર્થાત્, એનો ભાર માથેથી ઉતારી દો, તો ધર્મસાધનામાં આગળ વધી શકો. એટલે જ રાજા કુમારપાળ જ્યારે રાજ્ય સંભાળતા ત્યારે સમજતા હતા કે જો માથે રાજ્ય સંભાળવાનો બોજો વધુ પ્રમાણમાં રાખું, તો ગુરૂદેવ હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ આગળ સુખે બેસી ન શકું. માટે એ બોજાનું પ્રમાણ ઘટાડી દેવા માટે બાર વ્રત અને જૈનત્વનુ વિશિષ્ટ પાલન, ચોમાસામાં કડક નિયમો, વગેરેને આનંદથી સ્વીકારેલું હતું. આમેય જુઓ કે ઉપાશ્રયમાં પેઠા એટલે સંસારની આધિને કિલ્લામાં પૂરી દીધી. આધિ એટલે તેના અંગેની ચિંતાઓ, વિચારણાઓ. તેને કેદ કરી શકાય; 'નિસીહિ' એટલે શું? જાણે 'કિલ્લો,' એમાં આધિઓ કેદ પુરાઈ ગઇ. પછી ધર્મયોગની સાધના સુંદર થાય.

પરમાર્હત કુમારપાળે સંસારને ત્રણ ભવમાં સમાપ્ત કરવાનું કર્યું. મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષને એવા ધકકે ચઢાવી દીધા, કે ' પોતાના શરીર પરથી અવસરે મંકોડો ન ખસ્યો, તો મંકોડાને નહિ ઉતાર્યો, પણ પોતાની ચામડી ઉતારી કાઢી! અવસરે દેવીનું ત્રિશુળ ખાવ નું કર્યું, પણ દયા નહિ છોડી! યાવત્ ચિતામાં બળવાની તૈયારી! તે આ બધું, પણ ક્યારે બને? જ્યારે ગુરુમહારાજ આગળ શ્રુતના અમૃત કુપ્પા પેટ ભરીને પીતાં આવડે તો! ક્યારે પીતાં આવડે? કે જ્યારે સંસારની ચિંતાઓને તાળાં મારતાં આવડે તો! તાળાં

મારતાં ક્યારે આવડે? જ્યારે તેનો બોજ માથે ન લઈએ તો! શાસ્ત્રયોગના આદર્શવાળો એ સમજે છે કે અપ્રમાદી બનું ત્યારે શાસ્ત્રયોગી બની શકું. અપ્રમત બનવા માટે સંસારમાં હોઉં ત્યારે પણ માથેથી સંસારનો બહુ બોજો ઉતારી નાખવો જોઇએ.

જીભ અને મન પર પરમાત્મા :—કેટલાક દુર્ભાગી જીવો, જે જીભથી પ્રભુના ગુણગાન કરી શકાય, જે મનથી પ્રભુના ગુણ વિચારી શકાય, તેનાથી જ લોકના દોષોને ઉકેલે છે. તો કહો સાપને જીભ મલી, ને એને જીભ મલી તેમાં શું ફેર? સાપ જીભને વારે-વારે બહાર કાઢે છે! કહે છે આપે સાપ મલ્યા તો શું? જીભના લપકારા. તેમ બહુ બોલકણાઓ ભેગા મળે એટલે જાણે કુથલી, વિકથા, નિંદાની એજન્સી ન રાખી હોય! તે સાપ જેવા! તેવાને નથી ને એક પ્રશ્ન પૂછો તો મો વચનો બોલે. જો પુણ્યે મળેલ જીભ અને હૃદય પર પરમાત્માને વસાવે, તો પછી એ આત્માને જે પવિત્રતા અને પ્રોત્સાહન આપે, તે અવસરે દેવ પણ ન આપી શકે. ટૂંકા જીવનમાં ટૂંકી જીભ! જે સારૂ બોલવું હોય તે સ્વતંત્ર-પણે બોલી શકાય. આટલી અનુકુળતા છતાં, તે જીભ પર પરમાત્માને અને જિનવાણીને વસાવવાનુ કેમ નથી થતું? ને ગલીચ વાતો વસાવવાની કેમ બને છે? જૈનને એ ગમે જ કેમ? જૈન તો આત્મ-પુરુષાર્થ એવો ફોરવે, કે જીભ અને મન એના આશીર્વાદરૂપ બને. એટલે આત્મપુરુષાર્થ વધે તો જગતમાં જ્યાં પ્રમાદથી લોકો લખ-લૂટ કર્મ બાંધે છે, ત્યાં જાગ્રત સુયત્નથી આ લખલૂટ કર્મ નિર્જરા કરે.

આત્માની માપબંધી:—જે સંસાર નભાવો છો તે માટે કેટલી બધી જરૂર માનો છો? આટલા વાસણ, આટલા ગાદલાં, આટલી ખુરશી, આટલા કૉચ, આટલાં સાધન, આટલાં કપડાં લત્તાં જોઇશે જ. એમ ખર્ચે તો આટલુ જ, શોખ તો આટલા જ, માપબંધીથી બધુ નક્કી કેમ? પણ ખરી રીતે આત્મા માટે નક્કી કરી રાખજો

કે આટલી તૃપ્તિ, આટલી ખામોશ, વગેરે જોઇશે જ. વિષય તો આટલા જ, કષાય તો આટલા જ, એથી વધુ નહિ જ! વિષય કષાય તો કચરા છે. તો શું કચરા માટે તદ્દન છૂટ! ના, માપણંથી જોઇએ. એ સમજજો કે આ કચરાનો ભાર ઉચકીને ન ફરાય, નહિ જ ફરવું જોઇએ. કેમકે તેની દબામણ એવી છે કે આપણો તો છુંદો જ થઈ જાય. "મારે રસ, ઋદ્ધિ, ને શાતાના ગારવ અપરિમિત નહિ કરવાના. ગારવ એટલે અભિમાન. ગારવ તો આટલા જ કરવાના. ખાવા અંગે મનમાં ખુમારી ચઢી જાય છે, અને 'ખાવાની તમને શું ખબર પડે? એ તો અમને જ આવડે,' આવું કદાચ બોલાઈ જાય, તો પણ બસ! એટલુ જ, પછી ગારવમાં આગળ નહિ વધવાનુ- ઓછા વિષયથી, ઓછા કષાયથી, ઓછા શલ્યથી, ઓછા ગારવથી, ને ઓછા દુર્ધ્યાનથી, ઓછા એટલે? ઘણી ઘણી કાપકુપ કરીને જીવન ચલાવવાનુ જે સમજે, તેનુ નામ સાચો મોક્ષાભિલાષી, સાચો ધર્માત્મા, વીતરાગના શાસન માટે સાચો યોગ્ય જીવ! જે આ ઓછું કરવાનું ન સમજે, પણ જેને બધુ સર્વાંશે જોઇએ, તેને મોક્ષ સાથે, ધર્મ સાથે, અને જિનશાસન સાથે શો સંબંધ?

ધર્મયોગમાં હૃદય ક્યારે મળે?:—સંસારમાં રહ્યા છતાં સંસારનું ઝેર ન ચઢી જાય, સસાર વિજય ન મેળવી જાય, તે માટે આ લિમિટ કરવી જોઇએ. ક્યાં લિમિટ નથી? ખાવામાં પણ જ્યાં ઉલટી થાય એવું લાગે એટલે કહે છે કે રહેવા દો. બચ્ચાને ખીલવતો હોય, પણ બચ્ચું જો અવળચંડુ એટલે એ ચાર લાત મારે; તો કહે છે 'ચાલ ઉઠ, ભાગ અહીંથી.' પરલોકની ચિંતા અને મોક્ષની લગની લાગે એટલે વિષયકષાયાદિમાં ઓટોમેટિક (આપમેળે) લિમિટ આવી જાય. એનું નામ સંસારમાં રહ્યા છતાં સંસારના ઝેર તમને ચઢયા નહિ. હજી બેઠા છો ભોગમાં, છતાં યોગી! માત્ર હવે એ વિષય, કષાય, ગારવ, શલ્ય, વગેરેમાં મર્યાદા થઇ, એના પર મોટો કાપ પડયો, એટલે યોગ માટે સારા જેવો અવકાશ મળવાનો; અને હૃદય એમાં

ભળવાનું. પછી અનંતજ્ઞાની અરિહંત પરમાત્માએ આત્મહિતની ફરમાવેલી ધર્મક્રિયાઓને ઇચ્છાયોગથી સાધવાની તૈયારી થવાની. એ સાધના સિદ્ધ થવા ઉપર શાસ્ત્રયોગને અવકાશ મળવાનો. એ સધાતા સધાતા સામર્થ્યયોગમાં પ્રવેશ, અને વીતરાગ સર્વજ્ઞતા.

આગમથી શ્રદ્ધા અને ચકોરતા વધે :—ઇચ્છાયોગમાં જે ધર્મક્રિયા હાથમાં લીધી, તે કરવાની ઇચ્છાથી કરવી જોઇએ; સાથે આગમનું શ્રવણ જોઇએ. કેમકે ધર્મક્રિયાની વિધિ રહસ્યો, ઉંડા ચમત્કાર, વિશેષતા, ને તેમાં ભાવવા જેવી સાવધાનીને બતાવનાર આગમ છે આગમનું શ્રવણ કરવાથી શ્રદ્ધા વધે છે, અને બુદ્ધિ બહુ ચકોર બને છે. કયાં ચકોર ? આરાધનામાં. જો શાસ્ત્ર-શ્રવણ નહિ, તો આજે જે પૂજા કરતો હશે, તે પછી દશ હજારમા દિવસે પણ તેવી જ પૂજા કરતો હશે. એમાં સુધારો કે વિકાસ નહિ હોય. કેમકે એમાં બુદ્ધિ ચકોર બની નથી. શાસ્ત્રયોગ માટે તીવ્ર શ્રદ્ધા અને ચકોર બુદ્ધિ જરૂરી છે

ઇચ્છાયોગમાં ખામીઓ ને પ્રમાદ નડી જાય છે, માટે તે અધકચરીયો યોગ છે. એવા એ પ્રમાદ અને અવિધિને ટાળે, ને બુદ્ધિ ચકોર બનાવે, ત્યારે તે શાસ્ત્રયોગમાં જાય. શાસ્ત્ર આવું જ્યારે સ્વરૂપ બતાવે છે, એવામાં જો આગમનું આલંબન ન રાખ્યું હોય તો કયાં કયાં મને અવિધિ-પ્રમાદ નડે છે, ને કયાં કયાં પાછો પડુ છુ, તેનો ખ્યાલ કરવાનો રહે જ કયાંથી ? ઉંચામાં ઉંચા ઇચ્છાયોગમાં પણ અસંતોષ રાખીને શાસ્ત્રયોગમાં જવાનુ છે તે બને નહિ. જીવ પૂજા વગેરે કરી સંતોષ વાળી દે ત્યારે એને કહો કે 'અરે ભાઈ' તુ તારી પૂજાથી જે સંતોષ માને છે, તે પહેલાં જરા તારા આત્માને પૂછ તો ખરો કે એ પરમાત્મા કોણ છે? કયા સન્માન સત્કારને યોગ્ય છે ? અને તું એમનાં કેવા સન્માન સત્કાર કરી રહ્યો છે?'

ઘેર આવેલ એક સામાન્ય મેમાનને પણ ચહાનો કપ જરા અના દરથી આપો, અથવા ચિત્ત બીજે રાખી આપો, તો એને ખોટું લાગે છે. તો અહીં ત્રણ જગતના નાથની પૂજા કેટલા ઉત્કટ આદ રથી અને ચિત્તના ઉપયોગવાળી જોઈએ ? પાછું એ જુઓ કે તમામ રોજીંદા ખોરાક કરતાં મેમાનને ઉચુ જમાડો તો ભક્તિ કરી ગણાય છે: તો જુઓ, અહીં ઇંદ્રોને પૂજ્ય એવા ત્રિભુવન ગુરુને કેવાં દ્રવ્યોથી પૂજો છો ? તે ય તમારાં દ્રવ્યો કે સાધારણના ?

આ પરમાત્મા કોણ, અને કયા સન્માન અને સત્કાર એમના કરીએ, તો ઉચિત સન્માન સત્કાર કર્યા ગણાય; આ બધો વિચાર કરશો તો દેખાશે કે આપણે એમને નથી ઓળખ્યા, કે નથી એમના યોગ્ય સન્માન કર્યા.

અનુમોદના જોઇએ, ખુમારી નહિ — માણસને પોતાની થોડીશી ધર્મક્રિયા પર ખુમારી અને સંતોષ કેમ થઈ જાય છે? કારણ એ છે કે તે જોવા તૈયાર નથી કે આ તો અનંત જ્ઞાનીનાં વિધિ-વિધાન છે. એની સાધનાની કક્ષા ઉંચી છે. એ કક્ષાને પહોંચવા જિનકલ્પી જેવા ય મથે છે, તો તું કોણ માત્ર ? અલબત આપણાથી જે કોઇ સુકૃત થાય, તે બદલ આપણી જાતને એવી ભાગ્યશાલી માનવી જોઈએ, કે જેથી દુનિયાનુ બીજુ ત્રીજું ભાગ્યશાળીપણુ ભૂલાઈ જાય. આમ સુકૃતની અનુમોદના જોઈએ. પણ અનુમોદના એવી ન જોઈએ કે આપણી અનેકાનેક બીજી ખામીઓ જોવામાંથી એ નજર ચૂકવી દે.

ખુમારી ટાળવાનો ઉપાય — કોઈએ ગોખવાનું કામ લીધું, પચાસ ગાથા સાંજે તૈયાર. ઘણુ સરસ ! પણ તે સંતોષ એવો ન જોઈએ કે જેથી કાલે ત્રીસ પાંત્રીસ ગાથા કરતો ન થાય ! જ્ઞાનનો ખોટો સંતોષ કે ખુમારી થાય ત્યાં વિચારવું કે 'કેવળજ્ઞાનનો કેટલામો ભાગ પામ્યો ?' માટે સંતોષ કેવો રાખવો, તે સમજજો. નહિતર

અવસરે ઈર્ષ્યા, અભિમાન ને જુગુપ્સા થઈ જશે. જીવ ખુમારીમાંથી ક્યારે બચે ?' જો સમજે કે "હું મનુષ્ય ખરો, ધર્મની સામગ્રી ખરી, તેને આરાધનારો પણ ખરો; પણ જે સામગ્રી મલી છે, તેમાંથી જેટલું આરાધી શકાય એમ છે, તેમાંથી તો હું ઘણું જ થોડું આરાધું છું !" જો ધર્મ સાધનાઓ કરીએ ને શાસ્ત્રનું આલંબન ન રાખ્યું, તો આગળ નહિ વધાય. ખુમારી પીડ્યા કરશે ! બુદ્ધિ ચકોર, વધુ ચકોર નહિ બને.

ઇંદ્રનું હૃદય:— આખા દેહે ઝવેરાતથી શોભતા ઇન્દ્રને પ્રભુની પૂજા કરવાનો અવસર આવે તો તેની અંગુલી કેવી મૃદુ પડે ? હૃદય કેવું ગળગળું હોય, ને એ જાતને કેવી ભાગ્યશાળી થયેલી માની રોમાંચ અનુભવે ? ત્યારે બીજી બાજુ જિનાજ્ઞાપાલન રૂપી ઉંચી મારી ભક્તિ નહિ કરી શકવા બદલ પોતાની પામરતા એને કેટલી ખટકતી હોય ? કેવી શરમ લાગતી હોય ! આ તો તે નાથ છે કે જેમની આગળ સામર્થ્યયોગી બનવાનું છે ! ત્યાં હજી ઘણીએ ખામીઓ ને ત્રૂટીઓવાળી પૂજા ચાલતી હોય એવા ઇચ્છાયોગ પર ખુમારી કોણ કરાવે છે ? આગમનું આલંબન લેવાતું નથી, તેથી બુદ્ધિ ઘડાતી નથી, સૂક્ષ્મ બની ચકોર થતી નથી. ચકોર બને તો તો ઓજ કરી કરીને ખામીઓને કે પ્રમાદને દૂર હઠાવી દે. પછી શાસ્ત્રયોગની શી વાર ?

વેશ્યાના હૃદય શ્રદ્ધાબળ ન વધે— ત્રણ લોકના ચક્રવર્તી પાસે જઇને આવે તે બેકાર આવે ? ભલે પૂર્ણ વીતરાગતા ન લાવી શક્યો, પણ વિરાગનું એકાદ પડિકુંય ન લાવે ? કદાચ એમની ઉચ્ચ અડગતા ન લાવે, પણ સામાન્ય અડગતા પણ નહિ ? જઈ આવ્યો હોય શ્રેષ્ઠ દાતા ચક્રવર્તી પાસે, ને બહાર પાછો સુકી ધાન્યનાય રોદણાં રૂવે ? આ શું સૂચવે છે ? પૂજા વીતરાગની કરવા છતાં વૈરાગ્ય લેવાતો નથી; તેમજ શ્રદ્ધા નથી કે 'જે મલશે તે

નાથથી જ મલશે, બીજાથી નહિ જ. તો નમું તો નાથને જ, ભજુ તો નાથનેજ, સ્મરૂ જપું તો નાથ ને જ !' આ શ્રદ્ધા નથી. તેથી મંતર જંતર, દોરા-ધાગા. કુગુરૂ-કુદેવ, બાધા-આખડી, વગેરે સત્તર ઠેકાણે હૈયાં આપવાં છે, જ્યાં લૉટરી લાગે ત્યાં ખરી ! કેમ ? વેશ્યાના ખેલ છે આ, કે જેને પતિની ગણત્રી નહિ. વેશ્યાના હૃદયે શ્રદ્ધાબળ ન વધે. પરમાત્માની પિછાન નથી, ઉંચા જૈન કુળમાં આવ્યો, તેની ખુમારી નથી, એટલે હૈયાં ઠેરઠેર ગીરો મૂકી આવે છે ! નહિતર જો હૃદય સતીનુ રાખે તો એક વીતરાગ માત્રપર શ્રદ્ધા હોય. હું તો વીતરાગનો સેવક ! હૈયું ગીરે મૂકીશ તો ત્યાંજ મૂકીશ. હું તો સર્વદાતા અરિહંતનો ભક્ત ! કાંઈ ઈચ્છીશ તો એની જ કૃપાથી. આફત ટળવાનુ સમજીશ તો મારા તીર્થંકર દેવથી ! નમું તો નાથને જ ! બીજાને નહિ. રોદણાં રોવું તો નાથ આગળ ! જો આજીજી કરૂ તો નાથ આગળ !' આમ કોણ કરી શકે ? ઈચ્છાયોગનો ધર્મ સાધતાં છતાં, આગમની વાતો જે સાંભળનારો હોય, નિયમિત સાંભળતો હોય તે. આમ સળંગ ધારાબદ્ધ તત્ત્વ સાભળવામાં આવે ત્યારે પૂર્વાપરના સંબંધ મલે; પ્રકાશ પૂરો મળે, શ્રદ્ધા અત્યત નિર્મળ થાય, વીર્યોલ્લાસ વધે; પ્રમાદ ફગાવી દેવાય.

નવ્ય જીવનનો એક ઉપાય-આલંબનના વિરહમાં પણ તાદૃશ ભાવ —આ પરમાત્મા એટલી ઉંચી કોટિના છે કે એમનું દર્શન અથાગ પ્રીતિ-ભક્તિના ઉછાળાવાળું અને ભારે એકાગ્રતાવાળુ જોઈએ. પરમાત્મા એટલા બધા કિંમતી લાગે કે આજુબાજુનુ બીજુ ટાળી એમના બિંબ ઉપર દૃષ્ટિ ચોટેલી ઉખડે નહિ ! નવ્ય જીવનના નવ ઉપાયમાં ચોથો ઉપાયમાં શુ સાંભળી ગયા છો ? યાદ આવે છે ? આ ચોથો ઉપાય છે કે આલંબન ખસી ગયા પછી પણ સાધના અખંડ રહેવી જોઈએ. દા. ત. આંખ સામે મૂર્તિ ન હોય છતાં તાદૃશ દર્શન થાય. શાસ્ત્ર વાંચી બંધ કર્યું પણ મનમાં

જાણે શાસ્ત્રનું વાંચન તાદૃશ ચાલ્યા કરે. દિન-પ્રતિદિન નવ્યજીવન બનાવવું હોય તો નવ ઉપાય પૈકીનો આ એક ઉપાય સેવવો જોઇએ. આરાધના એવી જોઈએ કે દિન-પ્રતિદિન સંવેગરંગ વધતો જાય? ધર્મક્રિયાઓ એવી સધાવી જોઈએ કે આત્મા આગળ ને આગળ વધતો જાય.

પરમાત્માની મૂર્તિ જોતાં શું વિચારશો?:— પરમાત્માનાં દર્શન કરતાં કરતાં એ એટલું ઉંચુ આલંબન લાગે કે દૃષ્ટિ એમના પરથી ખસીને બીજા પર જાય નહિ! એવો કોઈ પ્રસગ આવે, સામાન્ય નહિ, ભારે, છતાં દષ્ટિ ન ઉખડે! પછી તો કેમ? તો કે પરમાત્માને જોતાં જોતાં પરમાત્મભાવમાં ચઢે! દિલમા ચિંતવે-અહો કેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્માનું! એની આગળ કોણ વિસાતમાં છે? એમા ચઢયો ભાવ દર્શનમાં, એટલે કયાં પહોંચે? બોલોને, કયાં? કહો કે અવસર આવ્યે શુકલ ધ્યાન અને ક્ષપક શ્રેણી પર પહોંચ્યો હોય! ત્યાંથી નીચે ઉતરવાનુ નહિ!

'પ્રભુ, તમારૂં સ્વરૂપ કેવું! કોઈ અશિવ નહિ, પણ પૂર્ણ શિવ, અચલ, અરોગ, અનત, અક્ષય, અવ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિ એવી સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનમા શાશ્વતપણે બિરાજનારા!' આ દર્શન કરતાં કરતાં વિચારાય કે 'હું ક્યાં?' સે કડો અશિવની એટલે ઉપદ્રવની સ્થિતિમાં! ચલ સ્થિતિમાં! કેવી ચલ? અનેક રીતે ચલ! કોઇ એક ઠેકાણું જ નહિ! એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં! એક ચિંતામાંથી બીજી ચિંતામાં! એક જડ પદાર્થ પરથી બીજા જડ પદાર્થ પર! એક રાગાદિ લાગણીમાંથી બીજી લાગણી પર! એક કર્મના ઉદયમાંથી બીજા ઉદયમાં! કયાં હું આટલો ચલ વિચળ, ને કેવા આપ સ્થિર! કોઈ ભાવજ નહિ, ચિંતા જ નહિ, જડ સંયોગજ નહિ, રાગાદિ ભાવજ નહિ! મન, રોગ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, કર્મોદય, ઇત્યાદિમાંનુ આપને કાંઈજ નહિ! હે પ્રભુ! આપ તો

તે એમને એમ નહિ, પણ સંસારની મોટી ચિંતાઓના અને સંસારની વિકલ્પોભરી ઉપાધિઓના શિકાર નહોતા માટે. સંસારના વલોપાત ચિંતા અને વિકલ્પના ભારને નીચે ઉતારતાં આવડે, તો ધર્મક્રિયામાં પ્રમાદ ઉભો ન રહી શકે. પછી શાસ્ત્રયોગને આવતાં શી વાર ? મનને કહી દો કે "જૈન શાસન કહે છે અર્થકામ એ મહા પ્રમાદ છે. એમાં શું મુઝાવું હતું ? પૈસામાં હતું શું ? તુચ્છ પૈસા ! માટીની ચીજ, માટીમાં મલી જવાની ! ત્યારે વિષયો અને વિષયભોગનું ખોળિયું પણ માટીનું, તેમાંજ મલી જવાનું ! તો શું તેમાં આવેલો આત્મા એવો રંક છે કે એ માટીની ચીજ ખાતર આત્માને વેચે ?" વિષય કષાય એ પ્રમાદ છે. લક્ષ્મી એક પ્રકારનો વિષય છે. લક્ષ્મીનો રાગ એ કષાય છે. મહારાજા કુમારપાળે વિષયોનો જો વધુ પડતો ભાર રાખ્યો હોત તો વિવેક કરી શક્ત નહિ; ને ઉલટું અવિવેક પર વિવેકની છાપ મારત !

રાગ-દ્વેષ-મોહની કૂતરા સાથે ઉપમા:— રાગ અને દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન, અજ્ઞાન અને ઉલટું જ્ઞાન (વિપર્યાસ) એજ ખરા ભયંકર છે. જગતમાં વધુમાં વધુ ભયંકર હોય તો મોહ છે. રાગ દ્વેષ, અને મૂઢતા ત્રણેય કૂતરા છે ! હાઘીયા કૂતરા ! પણ દ્વેષ બિચારો ડાહ્યો, કે કરડવા આવે તે ભસીને આવે, એટલે આપણને ખબર પડી જવાથી સાવધાન બની જઇએ. પણ રાગ શાંત રીતે આવે, ને ગફલતમાં રાખી કાટી જાય ! ત્યારે મોહ તો વળી એવો કે આવે ત્યારે ઉલટું મનાવીને આવે. કૂતરાને બકરૂં મનાવે ! પછી એ કેવું મહાન ભયંકર નુકશાન કરે ? એ મિથ્યાત્વની મોહમૂઢતા છે. કાટે છતાં માને નહિ કે આ કૂતરે કાટ્યું. કેમકે એને બકરૂં માને છે ! પછી તો ઉપચારની વાત જ ક્યાં ? ફરી બચવાની વાત જ ક્યાં ? ત્યારે રાગમાં તો કહ્યા પછી ખબર પડે કે આણે બચકું ભર્યું; તેથી ઉપચાર થાય, ફરી બચાય. મોહમૂઢતા નથી. સમકિત આવ્યું કે

મોહમૂઢતાને જવું પડે પણ નથી આવ્યું ત્યાં સુધી આત્માને કાટેય ખરૂં, કાળા કામેય કરાવે, પાછું એ ખરાબ છે એવું માનવા ન દે તેથી પુન પુન કાળાં કામ કરાવે મોહનું કામ એવું ભયંકર કે દોષને ગુણ તરીકે બતલાવે ! મિથ્યાત્વના 'લીધે રાગદ્વેષ ભયંકર છે,' એવું હૈયે બેસે નહિ સમકિતી જીવને મિથ્યાત્વ નથી, તેથી જો કે એને રાગદ્વેષ પીડી જાય, છતા એ જરૂર સમજે છે કે "રાગદ્વેષ ભયંકર છે, મારા આત્માને કરડી જાય છે, અહિં અને પરલોકમા એની ભારે વેદનાઓ છે. એના તરફ શા વ્હાલ અને હેત ?" આમ એના તરફ અરુચિ જાગ્યા પછી એ કરવામાં મંદતા આવશે એથી બીજી બાજુ અવિધિ પ્રમાદ વગેરે ઘટશે, ધર્મશ્રદ્ધાનું બળ વધશે, અને શાસ્ત્રયોગને અવકાશ મળશે

સામર્થ્ય યોગ

સામર્થ્ય યોગમાં આત્મશક્તિની ઉત્કટતા :—હવે આપણે સંક્ષેપમાં સામર્થ્યયોગનુ વિવેચન જોવાનુ છે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તેનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે—शास्त्रसन्दर्शितोपायस्तदतिक्रान्तगोचरः।

शक्त्युद्रेकाद्विशेषेण सामर्थ्याख्योऽयमुत्तमः॥

અર્થાત્ ત્રણે યોગમાં સામર્થ્યયોગ ઉત્તમ કોટિનો છે, કેમકે એ તરત જ મુખ્ય ફલ જે 'વીતરાગ સર્વજ્ઞતા,' તેને ઉત્પન્ન કરે છે. એમાં આત્મશક્તિને પ્રબળ રીતે વિકસાવવામાં આવે છે. વિકસાવાતી આ બહુ જ બળવાન આત્મશક્તિ શેમાં પ્રવર્તે છે? શાસ્ત્રે કહેલા ઉપાય-પર્યન્ત જ નહિ, પણ તેથી ય આગળ આગળના ઉપાયમાં. એટલે શું સમજ્યા? શાસ્ત્રે જે ઉપાયોનુ વિશેષ વર્ણન નથી કર્યું, તે ઉપાયોમાં આ પ્રબળ આત્મશક્તિ પ્રવર્તે છે. ત્યારે જો તમે પૂછો કે શું મોક્ષના સર્વ ઉપાય શાસ્ત્રમાં વિસ્તારથી વર્ણવેલા ન મળે? તો એનો ઉત્તર ગ્રંથકાર મહર્ષિ પોતે જ આપે છે કે—એમ તો શાસ્ત્ર ઠેઠ ફલ સુધીનુ વર્ણન કરે છે; તેથી તેમાં ઉપાયનું સામાન્યરૂપે વર્ણન કર્યું હોય છે, પરતુ વિશેષરૂપે નહિ. એનુ કારણ એ છે કે વિશેષરૂપે આ ઉપાય જે અસ્તિત્વમાં આવે છે, તે આત્માની શક્તિની અત્યંત પ્રબળતાને લીધે.

સામર્થ્ય યોગની પ્રક્રિયા શાસ્ત્ર વિસ્તારથી ન વર્ણવી શકે:— એ અતિ પ્રબળ આત્મશક્તિ કેવી રીતે કામ કરી રહી હોય છે, એનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં થઈ શકે એવું હોતું નથી. છતાં શાસ્ત્ર સામાન્યથી કહે છે કે 'શાસ્ત્રયોગને માટે જરૂરી એવાં આત્મવીય કરતાં અતિ ઉત્કટ રૂપે જો આત્મવીર્ય ઉલ્લસે, તો સામર્થ્યયોગ જન્મે. એમાં આવી આવી રીતે અપ્રમત્ત સંયમભાવથી આત્મા આગળ વધી ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન ધ્યાવતાં શ્રેણિમાં ચઢે ત્યારે અપૂર્વકરણ કરતાં સામર્થ્યયોગ પામે,'—આવી રીતે શાસ્ત્ર વર્ણવી શકે. પરંતુ એ ધ્યાનબળના વિકાસનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ, શ્રેણિના કારણનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ શાસ્ત્ર ન વર્ણવી શકે. તેથી જ એમ કહેવાય છે કે સામર્થ્યયોગના ઉપાયોનું વિશેષરૂપે, અર્થાત્ તે તે વિશિષ્ટ ખાસીયતોનું વિસ્તારથી વર્ણન, શાસ્ત્ર ન કરી શકે.

આના જ માટે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ આગળ ઉપર એમ ફરમાવે છે કે સિદ્ધિ અગર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના સમ્યગ્દર્શન વગેરે જે હેતુઓ છે તે પરમાર્થથી શાસ્ત્રના આધારે સર્વ પ્રકારે નથી જાણી શકાતા; કેમકે તે પ્રકારો અનંત છે. કેટલાક પ્રકારો તો શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા મળે છે; પરંતુ બધા જ પ્રકાર શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા નથી મળતા. યોગીઓ પણ એ બધાને શાસ્ત્રથી નહિ જાણી શકે. કેમકે એમ જો શાસ્ત્રથી જ સર્વ પ્રકારે સમ્યગ્દર્શનાદિ પ્રકારો સિદ્ધ થઇ જાય, તો તો કેવળજ્ઞાનની જેમ શાસ્ત્રથી પ્રત્યક્ષ જ થઇ જવાથી તરત સર્વજ્ઞતા આવી જાય; અને મોક્ષ પણ થઈ જાય. કેમકે મોક્ષના છેલ્લા ઉપાયભૂત અયોગીકેવળીપણાનો વિશેષરૂપે બોધ શાસ્ત્રોથી જ થઈ જાય. મોક્ષના હેતુભૂત સમ્યગ્દર્શનાદિના સર્વ પ્રકારોની અંતર્ગત અયોગી કેવલીપણાની વાત પણ આવી જાય છે. અયોગી કેવળીપણું એટલે મોક્ષે જવાના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં જે શૈલેશીકરણાદિ કરાય છે તે. ત્યાં મન, વચન અને કાયાના સર્વ યોગ અર્થાત્ સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ સઘળી પ્રવૃત્તિ તદ્દન બંધ થઈ જાય છે.

આત્મપ્રદેશોને કાયા સાથે માત્ર સંબંધ એટલું જ. બાકી ઝીણામાં ઝીણી પણ કોઈ કાયિક હીલચાલ નહિ, વાચિક ઉચ્ચારણ નહિ, માનસિક ક્રિયા પણ નહિ. આ અયોગીપણું; અને કેવળીપણું એટલે સર્વજ્ઞતા. શાસ્ત્રથી જો મોક્ષહેતુના એ બધા પ્રકારો જણાતા હોય તો તો શ્રવણ કાલે જ એ બધાનો સાક્ષાત્કાર થવાથી તુર્ત સર્વજ્ઞતા અને અયોગીપણું આવી જાય, અને મોક્ષ ઉપજે. પણ એવું બનતું નથી. શાસ્ત્રના પારગામી ગણધર ભગવાન જેવાને પણ તુર્ત મોક્ષ નથી થતો માટે કહો કે મોક્ષના સર્વ ઉપાયોનું વિશેષ રૂપે જ્ઞાન શાસ્ત્રથી થઈ શકતું નથી. તેથીજ શાસ્ત્રયોગ ઉપરાંત માત્ર શાસ્ત્રના આધારે એ ઉપાયો સાધી ન શકાય. તેથીજ સામર્થ્યયોગ સાધવો પડે. એ એવો યોગ છે કે એમાં જે શક્તિની ઉત્કટતાને લીધે એ ઉપાયો અમલમાં આવે છે.

પ્ર૦–શાસ્ત્રયોગીને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો છે જ. હવે સામર્થ્યયોગ વખતે તે ઉપરાંત કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાન ખરું ?

<u>પ્રાતિભ જ્ઞાન</u> :—

ઉ૦–હા, સામર્થ્યયોગના મહાન આંતર પુરુષાર્થના પ્રભાવે એક '<u>પ્રાતિભ</u>' નામનું જ્ઞાન થઈ જાય છે. એ પ્રાતિભજ્ઞાન સહિત સામર્થ્યયોગ જલદીથી સર્વજ્ઞત્વને સાધી આપે છે. આ પ્રાતિભ-જ્ઞાન એક વિલક્ષણ જ્ઞાન છે. જેમ સૂર્યોદય પૂર્વે અરુણોદય થાય છે, તેમ કેવલજ્ઞાન પૂર્વે આ પ્રાતિભ જ્ઞાન પ્રગટે છે. તે માર્ગને અનુસરતું ઉત્કૃષ્ટ <u>ઊહા</u> નામનું જ્ઞાન છે. ઉહા એટલે તાર્કિક ચિંતન.

પ્ર૦–પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન જ કહીયે તો કેમ ? જો તેમ નહિ માનીયે તો પછી તેને મતિજ્ઞાનાદિ પાંચ જ્ઞાન ઉપરાંત છઠ્ઠું જ્ઞાન માનવું પડશે. પણ તેમ તો માની શકાય નહિ, કેમકે શાસ્ત્રમાં જ્ઞાન પાંચ જ કહ્યા છે. એને કેવળજ્ઞાન પણ નહિ કહી શકાય.' કેમકે કેવળજ્ઞાન તો સામર્થ્યયોગ પછી પ્રગટે છે; જ્યારે પ્રાતિભ-

જ્ઞાન તો સામર્થ્યયોગની સાથે જ હોય છે. માટે એને શ્રુતજ્ઞાન માનવું ઠીક છે.

ઉ૦–પ્રાતિભ જ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન નહિ કહી શકાય; કેમકે તત્કાળ જ જ્ઞાનાવરણના ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમથી એ નીપજે છે. તેમ એને કેવળજ્ઞાન-પણ નહિ કહી શકાય, કેમકે એ ક્ષાયોપશમિક છે, તદુપરાંત એ સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયોને અવગાહતું નથી. ત્યારે એનાથી તદ્દન નિરાળું પણ નથી.કિંતુ અરુણોદય જેવું છે. અરુણોદય એ દિવસ પણ નથી, તેમ રાત્રિ પણ નથી; ત્યારે એ બંનેથી તદ્દન અલગ પણ નથી. એવું જ પ્રાતિભ જ્ઞાન છે.

સામર્થ્યયોગનું પહેલું કાર્ય સર્વજ્ઞતા :—શાસ્ત્રયોગ સિદ્ધ કર્યા પછી ઉલ્લસેલા આત્મવીર્યની શક્તિ એટલી બધી ઉંચી હોય છે કે એનાથી જે સામર્થ્યયોગ પ્રગટે છે, તેની સાથે અરુણોદય જેવું પ્રાતિભજ્ઞાન પ્રગટ થઈ જાય છે. એ પછી તો કેવળજ્ઞાન પામવાની કાંઈ જ વાર લાગતી નથી. કેમકે સામર્થ્યયોગના પુરુષાર્થ વખતે જીવ શુકલધ્યાનમાં ચડે છે. આ શુકલધ્યાન એક ભયંકર દાવાનલ સમાન હોય છે. એમાં ચાર જે ઘાતીકર્મો–મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય, તે કર્મોના અનંત દળીયા સુકા કાષ્ઠની જેમ બળીને ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે. પહેલાં સર્વથા મોહનીય નાશ પામે છે, પછી જ બાકીના ત્રણ ક્ષય પામે છે. મોહનીયનો ક્ષય થયા વિના બાકીના ત્રણ નાશ પામી શકે જ નહિ. પરંતુ મોહનીય ક્ષય પામવાની સાથે જ શુકલ ધ્યાનનો ચાલુ વેગ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોની ક્ષપણા કરવાનું કામ કરી દે છે. તેથી બાકીના ત્રણ અવશ્ય નાશ પામે છે. આ ઘાતીકર્મનો નાશ અર્થાત્ ક્ષપણા કરવાની અંતર્મુહૂર્ત સુધીની સળંગ કાર્યવાહીને ક્ષપકશ્રેણિ કહે છે. કર્મનો ક્ષય કરનારી પ્રવૃત્તિની સળંગ ધારા તે ક્ષપકશ્રેણિ. હા, આત્મપુરુષાર્થની એક ધીખતી પ્રવૃત્તિ મોહનીયકર્મના ક્ષયને બદલે ઉપશમ કરનારી પણ છે. એ ઉપશમ

આનો ઉત્તર એ છે કે આત્મા જો યોગ્ય પુરુષાર્થ ફોરવે તો ઉદયકાળ પાકવાવાળા કર્મનો ઉદય તો થાય, પરંતુ પ્રદેશોદય થાય; વિપાકોદય નહિ. આનું નામ ક્ષયોપશમ. અહિં એવો સત્પુરુષાર્થ ફોરવવા તરીકે-ક્ષમાશીલ સાધુ મહારાજનો સમાગમ, ક્રોધની ભયાનકતા વિષેનું વાંચન-શ્રવણ અને ચિંતન, સદ્ભાવનાઓ, ક્રોધના કટુ વિપાકના દૃષ્ટાન્તોનો, અને ક્ષમાની મળેલી તકનો ખ્યાલ, ઇત્યાદિ કરવાની જરૂર છે. આવું બધું ચાલુ હોય તો ક્રોધ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ સિદ્ધ રહે. તેથી ક્ષમા ગુણ ટકયો રહે. એમ માન મોહનીયનો ક્ષયોપશમ સાધવાથી મૃદુતા નમ્રતા ગુણ આવે.

દ્વિવિધ ધર્મો – ઔદયિક અને ક્ષાયોપશમિક :—આ પ્રસંગે એ પણ સમજી લેવા જેવું છે, કે શું ક્રોધ કે શું ક્ષમા, શું અભિમાન કે શુ નમ્રતા, શું મિથ્યાત્વ (મિથ્યારુચિ) કે શું સમ્યક્ત્વ (સમ્યગ રુચિ)-એ જન્મે છે તો આત્મામાં જ, જડમાં નહિ; તો પછી બંનેમાં શો ફરક છે? એનો ઉત્તર એ છે, કે છે તો એ બે પ્રકારના આત્માના ધર્મો જ; કિંતુ ક્રોધ, માન, મિથ્યાત્વ વગેરે ઔદયિક ધર્મો છે.ત્યારે ક્ષમા મૃ [illegible]

[illegible] ૧૭

તે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કે ક્ષાયોપશમિક ગુણ કહેવાય. ક્રોધ અભિમાન વગેરે ધર્મો ક્રોધ મોહનીય કર્મ, માન મોહનીય કર્મ વગેરે કર્મના વિપાકોદયથી જન્મે છે, માટે તે ઔદયિક ધર્મ કહેવાય. ક્ષમા મૃદુતા વગેરે ધર્મો ક્રોધમાનાદિ મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટે છે, તેથી તે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહેવાય. અણુધપણું એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી હોય છે; તેથી તે ઔદયિક ધર્મ કહેવાય. જ્ઞાન એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટે છે માટે તે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહેવાય. આમ સામાન્ય રીતે (૧) જેટલા દુર્ગુણો છે. દા. ત. મિથ્યાત્વ, ગુસ્સો, અભિમાન, કપટ, કામ, હાસ્ય, શોક

વગેરે; તેમજ (૨) ગુણનો જે ઘાત છે. દા. ત. અજ્ઞાન, નિદ્રા, દુર્બલતા, અ-લાભ વગેરે, તે બધા ઔદયિક ધર્મો છે ત્યારે જે સદ્દગુણો છે. દા. ત. જ્ઞાન, દર્શન, સમ્યક્ત્વ, ક્ષમા, મૃદુતા વગેરે તે બધા ક્ષાયોપશયિક ધર્મ કહેવાય.

સદ્દગુણરૂપ ધર્મ બે જાતના : ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક — હવે આગળ વધીને જુઓ. પૂર્વે સમ્યક્ત્વ, ક્ષમા-મૃદુતા વગેરે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ કહ્યા, તેમાં ભય એ છે કે જો તેના જે વિરોધી કર્મ-મિથ્યાત્વ મોહનીય, ક્રોધ મોહનીય વગેરે-તે વિપાકોદય પામે, તો એ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો પાછા ચાલ્યા જાય. પરંતુ જો સિલકમાં રહેલા એ મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિ કર્મનો સર્વથા નાશ કરી નાખ્યો હોય, તો પછી કદાપિ એનો ઉદય થવાનો ભય જ ન રહે. આમ કર્મના સર્વથા નાશ પછી જે ગુણ પ્રગટે છે, તેને ક્ષાયિક ધર્મ કહેવાય છે. ક્ષાયિક એટલે કર્મના ક્ષય થકી નીપજતો ગુણ કે ધર્મ. એ નિપજાવવા માટે પ્રબળ પુરુષાર્થભર્યા સામર્થ્યયોગની જરૂર છે. ઇચ્છાયોગ અને શાસ્ત્રયોગથી આ ક્ષમાદિ ક્ષાયિક ધર્મો પ્રગટાવવાનું બની શકતું નથી. એ તો એક સામર્થ્યયોગની જ એવી તાકાત છે કે એ ઘાતી કર્મોની જડ ઉખેડી નાખે, અને ક્ષાયિક ધર્મ પ્રગટાવે.

ક્ષાયોપશમિકમાંથી ક્ષાયિકમાં :—હવે જ્યાં ક્ષાયિક ધર્મો પ્રગટ્યા એટલે ક્ષાયોપશમિક ધર્મો નહિ રહેવાના. કેમકે ક્ષાયોપશમિક ધર્મો કર્મના ક્ષયોપશમની અપેક્ષા રાખતા હતા. પરંતુ હવે જ્યારે કર્મ જ નથી રહ્યા, તો કર્મનો ક્ષયોપશમ પણ ક્યાંથી રહેવાનો ? તે નહિ તો ક્ષાયોપશમિક ધર્મ પણ નથી રહ્યો. ક્ષયોપશમમાં કર્મનો પ્રદેશોદય કે મંદ રસોદય હોય છે. તેમજ સિલકમાં કર્મની સત્તા હોય છે. ત્યારે ક્ષાયિક વખતે તો કર્મનો સર્વથા નાશ થઇ જવાથી એ બેમાંનું કશું રહેતું નથી. તેથી જ ક્ષાયોપશમિક ધર્મ પણ નથી રહેતા. આથી એ આવ્યું કે સામર્થ્યયોગના

ધર્મયોગમાં ક્ષાયોપશમિક ધર્મોનો ત્યાગ કરી ક્ષાયિક ધર્મો પ્રગટાવવામાં આવ્યા. આ ક્ષાયોપશમિક ધર્મોનો ત્યાગ એ સામર્થ્યયોગનું પહેલું સ્વરૂપ થયું. એને ધર્મસંન્યાસ કહેવામાં આવે છે.

ધર્મસંન્યાસ : યોગસંન્યાસ —બીજું સ્વરૂપ યોગનો ત્યાગ થવાનુ છે. એને ગ્રંથકાર અહીં યોગસંન્યાસ શબ્દથી કહે છે. સંન્યાસ એટલે ત્યાગ. ધર્મ એટલે ક્ષાયોપશમિક ધર્મ. યોગ એટલે મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ. એ બંનેનો ત્યાગ કયારે થાય તે વસ્તુ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ અહીં આ રીતે જણાવે છે કે બેમાં પ્રથમ જે ધર્મસંન્યાસ એટલે કે ક્ષાયોપશમિક ધર્મોનો ત્યાગ, તે દ્વિતીય અપૂર્વકરણ વખતે થાય; અને બીજો જે યોગસંન્યાસ એટલે કે યોગનિરોધ, તે શૈલેશીકરણ વખતે થાય.

અપૂર્વકરણ :—અહીં અપૂર્વકરણ સમજવું જોઈએ. અપૂર્વકરણ બે પ્રકારે છે. એક અપૂર્વકરણ પહેલવહેલું સમ્યક્ત્વ પામવા પૂર્વે થાય છે; અને બીજું અપૂર્વકરણ આઠમા ગુણઠાણે શ્રેણિ માંડવા પૂર્વે થાય છે. અપૂર્વકરણ એટલે અપૂર્વ વીર્યની ફોરવણી. જીવ અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વમાં—અતત્ત્વની રુચિમાં રમતો રહ્યો છે. એથી જ એના અધ્યવસાય અર્થાત્ આત્માની પરિણતિ મલિન રહ્યા કરે છે. એમાં 'નદીઘોલપાષાણ' ન્યાયથી કેટલીયવાર એ અધ્યવસાયો કંઈક શુભ બને છે. આની પાછળ જો કે આત્મવીર્ય કામ તો કરે જ છે; પરંતુ તે સહેજે એમ જ બને છે; તેથી તેને 'યથાપ્રવૃત્ત કરણ' કહે છે. કરણ એટલે આત્મવીર્યની ફોરવણી, અને 'યથાપ્રવૃત્ત' એટલે એમ જ સહજ ભાવે પ્રવર્તેલ. આનાથી આત્માના કાંઈક વિશુદ્ધ પરિણામ બને છે. સ્થૂલ ભાષામાં કહીએ તો શુભ વિચારસરણી ચાલે છે. પરંતુ અહીં બને છે એવું કે આત્મામાં અનાદિથી ચાલી આવતી જે રાગદ્વેષની તીવ્ર પરિણતિ, તે રૂપી દુર્ભેદ્ય ગાંઠ ખડી થાય છે. ખડી થાય છે એનો અર્થ એ

નથી કે 'પહેલા એ અદશ્ય થઈ ગઈ હતી, અને હવે એ પ્રગટ થાય છે.' કેમકે, એ અનંતાનુબંધી નામના પહેલા કષાય અર્થાત્ અતિ ઉગ્ર કોટીના કષાયરૂપ હોવાથી મિથ્યાત્વી જીવને ઉદયરૂપે પ્રગટ તો છે જ. પરંતુ ગાંઠ (ગ્રન્થિ) ખડી થાય છે એનો અર્થ એટલો જ છે કે યથાપ્રવૃત્ત કરણની સામે આ ગ્રન્થિ દુશ્મન તરીકે ઉભી છે. હવે એનો જો પ્રબળ સામનો થાય, તો જ એ ગ્રન્થિ ભેદાય; અને તો જ પછી આગળ સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શન પામવા માટે ભૂમિકા તૈયાર થઈ શકે. પણ જો એવો સામનો ન થઈ શક્યો અને ગ્રન્થિ અકબંધ ઉભી રહી ગઈ, તો જે યથાપ્રવૃત્ત કરણની શુદ્ધિ કાયમ ટકે એવી નથી તે યથાપ્રવૃત કરણને આત્મા ગુમાવી નાખવાનો; અને પાછો અનાદિ સિદ્ધ મલિન અધ્યવસાયમાં રમતો થઈ જવાનો ! એ તો કાંઇક વિશુદ્ધ બનાવતાં આવડે તો જ આ મહાકઠિન ગાંઠ ભેદાય, અને આગળ વધાય એમ છે. ત્યારે વિચારો કે મલિન અધ્યવસાયમાં જીવને અનતો કાળ એકધારાએ અર્થાત્ મળંગ રમ્યા કરવું હોય, તો બધું જ સહેલું છે. કોઇ એનો સામનો કરી એમાં ફેરફાર કરનાર નથી. માત્ર સારી સ્થિતિ કદાચ પ્રાપ્ત થઈ ગઇ, તો એને ટકાવવી અને આગળ વધારવી એ જ મુશ્કેલ કાર્ય છે. એને દુશ્મનથી બચાવી લેવાની જરૂર છે. અને દુશ્મન કોણ ? આપણા જ આત્માના રાગ-દ્વેષના પરિણામ. તો પૂછોને કે બાહ્ય માલમિલ્કત, કુટુંબ-પરિવાર વગેરે નુકસાનકારી નહિ ને ? ઉત્તર સીધો છે. રાગદ્વેષના પરિણામમાં એ બહારના નિમિત્તભૂત બનતા હોવાથી, તેમજ એના પોષક હોવાથી એ પણ નુકસાન લાવનારાજ ગણાય; માટે દુશ્મનરૂપ કહેવાય, પણ બાહ્યથી. અભ્યન્તર રીતિએ શત્રુભૂત આપણા આંતરિક રાગદ્વેષના પરિણામ છે. એને જો દબાવીએ, દૂર કરીએ, તો જ આગળ વધાય એમ છે. ત્યારે પ્રશ્ન એ છે કે એ રાગદ્વેષની ગાંઠને ભેદનાર કોણ છે ?

<u>ગ્રન્થિભેદ અપૂર્વકરણથી થાય:</u>—જેમ યથાપ્રવૃત્ત કરણમાં આત્માના ખાસ પુરુષાર્થ વિના એમ જ શુભ આત્મવીર્ય ઉલ્લસ્યું હતું,

તેમ નહિ, પણ ખાસ પ્રબળ પુરુષાર્થથી નિર્ધારિત મનવડે અધિકાધિક શુભ આત્મવીર્યને ઉલ્લાસાવાય, તો પેલી ગાંઠ ભેદાય. આ વીર્યોલ્લાસને અપૂર્વકરણ કહેવામાં આવે છે. ભૂલશો નહિ કે આ માટે અંતરની વિચારસરણી, અધ્યવસાય, લેશ્યા, વલણ વગેરેને ખૂબ જ ઉજ્જવળ, અપૂર્વ નિર્મળ કરવા જોઈશે. પછી તો ઈન્દ્રના વજ્રની જેમ રાગદ્વેષની નિબિડ ગ્રન્થિને એ ભેદી જ નાખશે.

અપૂર્વકરણથી પાંચ કાર્યો:—આમ જે આ અપૂર્વકરણ કરવામાં આવે છે, તેમાં કર્મસંબંધમાં અદ્દભુત પાંચ વસ્તુઓ બને છે. ૧. સ્થિતિઘાત, ૨. રસઘાત, ૩. ગુણશ્રેણિ ૪. ગુણસંક્રમ, અને ૫. અપૂર્વ સ્થિતિબંધ.

સ્થિતિઘાત અને રસઘાતમાં કર્મોની સ્થિતિ અને રસનો હ્રાસ થાય છે. એટલે કે યથાપ્રવૃત્ત કરણમાં ભલે સહજભાવે છતાં પણ આત્મામાં એટલી શુદ્ધિ આવી હતી કે આત્માની સિલકમાં પૂર્વે આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૭૦-૪૦-૩૦-૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ જેવી હતી, તે ઘટી ઘટીને ઠેઠ માત્ર એક કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલી બની જાય છે. એમાંય પાછી એક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી ઓછી થાય છે. આને અંતઃકોડાકોડી સ્થિતિ કહે છે. આટલી તો યથાપ્રવૃત્તકરણમાં હવે અપૂર્વકરણમાં આ સ્થિતિનો પાછો ઘાત થઈ ઓછાશ થાય છે. એવી રીતે એમાંના અશુભ કર્મો અર્થાત્ પાપ કર્મની પ્રકૃતિઓના રસનો પણ ઘાત થાય છે. તે સ્થિતિઘાત-રસઘાત કહેવાય છે. એક સ્થિતિઘાતમાં હજારો રસઘાત થાય છે. સ્થિતિઘાતમાં વસ્તુ એવી બને છે કે કર્મોની સ્થિતિમાં જે ઉપરની સ્થિતિનાં દળીયાં તેને, ઉદય સન્મુખ જે નીચેની સ્થિતિવાળા કર્મના દળીયાં, તેના ભેગાં નાખવામાં આવે છે, અર્થાત્ ઉપરની સ્થિતિમાંથી ઉદયવતી કર્મપ્રકૃતિઓનાં દલિકોને ઉદયસમયથી આરંભીને અંતર્મુહૂર્ત સુધીના

-દલિકમાં નાખવામાં આવે છે. ત્યારે અનુદયવતી કર્મપ્રકૃતિનાં દલિકોને ઉદય-આવલિકા પછીના સમયથી પ્રારંભી અંતર્મુહૂર્ત સુધીના દળિયામાં નખાય છે. આમ ઉપરની સ્થિતિનો ઘાત થાય છે. એની સાથે એ સ્થિતિઘાત પામેલાં દળિયાંનો રસ પણ અતિ મંદ કરવામાં આવે છે, એ રસઘાત થયો. તાત્પર્ય એ છે કે કર્મોની જે અમુક કાળની સ્થિતિ હોય છે, એનો અર્થ એ છે કે દરેક સમયદીઠ તે કર્મનાં જુદાં જુદાં દળીયાંને ઉદયમાં આવવાનું નક્કી થયેલું છે. એટલે દા. ત. કોઈ કર્મને કોડાકોડી સાગરોપમના કાળની સ્થિતિ છે; તો આત્માની અંદર તેટલા કાળના બધા સમય પર જાણે તે કર્મના દળીયાં પથરાઈ ગયેલાં છે. તેથી જેમ જેમ તે તે સમય આવતા જાય, તેમ તેમ તે તે દળીયાં આત્માની અંદરથી ઉંચકાતા જાય અને ભોગવાતાં જાય.

અહીં એક પ્રશ્ન ઉઠે છે, કે જો આમ જ કર્મ ભોગવાઈને છૂટકારો પામે તો પછી સર્વે કર્મોનો છૂટકારો શે થાય? કેમકે કર્મ બાંધવાનું કામ તો સમયે સમયે ચાલુ છે, અને ક્રમસર ભોગવવા કોડાકોડી સાગરોપમો જોઈએ; તો એ બધા ક્યારે ભોગવાઈને પૂરા થાય, અને ક્યારે આરો આવે? આનો ઉત્તર એ છે કે બાંધેલા કર્મ એમ જ અખંડ રહીને ક્રમશઃ ભોગવાતાં જાય, એવું મોટા ભાગે બનતુ નથી. પરંતુ બંધાઈ ચૂક્યા પછી પણ એના પર અનેક જાતના ફેરફારો થાય છે. શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં કહીએ તો એના પર અનેક કરણો લાગુ થાય છે જેમ કે, સંક્રમણકરણ, ઉદીરણાકરણ, ઉદ્વર્તના-કરણ, અપવર્તના-કરણ, વગેરે. સંક્રમણમાં, આ બંધાયેલા કર્મના જથામાંનાં કેટલાય કર્મદલિકો એ વર્તમાન સમયે બંધાતા સમાન જાતીય કર્મના ભેગાં ભળી જાય છે, અને પછી એનુ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે દા. ત. પૂર્વનું બાંધેલ અશાતા કર્મ વર્તમાનમાં બંધાતા શાતા-કર્મ ભેગુ ભળી શાતારૂપે બની જાય છે. ત્યારે ઉદીરણા-કરણથી મોડે ઉદયમાં આવવાનાં કર્મદળિયાં વહેલા ઉદયમાં આવે

છે. જેમ ઝાડ પર રહીને મોડી પાકવાની કેરી ત્યાંથી ખસીને ઘાસ વગેરેમાં દબાવાથી વહેલી પાકે છે, તેમ ઉદીરણાથી કર્મ વહેલું પાકી જાય છે. અપવર્તના કરણ કર્મોની બંધાયેલ સ્થિતિને હ્રાસ કરે છે. આવી રીતે બાંધેલા કર્મમાં ફેરફાર થાય છે.

તો હવે જુઓ કે અપૂર્વકરણમાં એક કાર્ય સ્થિતિઘાતનું થાય છે. ત્યાં સ્થિતિના છેલ્લે કાળે પાકવાના કર્મને એ વર્તમાન કાળમાં બીજાની સાથે સાથે ઉદયમાં આવી જાય, એવાં કરવામાં આવે છે. એથી ઉપરની કાળસ્થિતિમાં કર્મ હવે રહ્યુ નહિ, એટલે આ કર્મની સ્થિતિ એટલી ઘટી ગણાય. એનું નામ સ્થિતિઘાત. રસઘાતમાં અશુભ કર્મોના તીવ્ર રસના અમુક ખંડના ઘાત કરી તે રસને મંદ બનાવવામાં આવે છે, જેથી હવે એ અશુભ કર્મ એના ઉદયમાં એટલુ તીવ્ર વેદન નહિ કરાવે. આ સ્થિતિઘાત અને રસઘાત કરવા માટે યથાપ્રવૃત્તિ કરણ સમર્થ નથી. તે માટે તો અપૂર્વ-કરણ જોઈએ. અપૂર્વ એટલે સંસારમાં કદી નહિ જગાવેલ એવું કરણ. અર્થાત્ આત્માના • જબરદસ્ત આંતરિક ધર્મવીર્યોલ્લાસ પ્રગટવો જોઈએ. જીવનમાં ખરી વિશેષતા પણ એની છે, પણ પાપવીર્યોલ્લાસની નથી. એ તો અનંતા ભવો કરી. તેમ અપૂર્વ ઉન્નતિ અને સુખ પમાડનાર પણ ધર્મવીર્ય જ છે. માટે શક્ય દેખાય ત્યાં અને ત્યારે શુભ આત્મવીર્યોલ્લાસને, શુભ અધ્યવસાયોને, શુભ પવિત્ર વલણ અને લાગણીઓને જગાવતા, ટકાવતા, અને વધારતા ચાલો.

ગુણશ્રેણિમાં પ્રતિસમય અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ ચઢતા ક્રમે કર્મ દળિયાંની રચના કરવામાં આવે છે. સ્થિતિઘાત પામેલાં દળિયાંનીજ આ વાત છે. પરતુ તે પ્રતિસમય અસંખ્યાતગુણ અસંખ્યાતગુણ ઉપરમાંથી આવીને નીચે ઠલવાય છે. તેનું નામ ગુણશ્રેણિ છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે હવે પ્રતિસમય અધિક અધિક પ્રમાણમાં કર્મ ભોગવાઇને ક્ષય પામી જાય છે. સ્થિતિઘાતમાં ઉપરની

લાંબી સ્થિતિનો નાશ થયો હતો. આમાં એ કર્મદળિયા અધિક અધિક પ્રમાણમાં રચાઈને નાશ પામે છે. અપૂર્વકરણમાં સમય પર સમયે આત્માની વિશુદ્ધ વધતી જતી હોવાથી એવું બનવા પામે છે કે પૂર્વ સમય કરતાં પછીના સમયમાં ઉદય માટે અસખ્ય ગુણ કર્મદલિકની શ્રેણિ રચાઈ જાય.

ગુણ સંક્રમમાં, પૂર્વે જે સંક્રમણની વાત કહી તે મુજબ જ પરંતુ આમાંય પૂર્વેબદ્ધ થઈ સત્તામાં રહેલ અશુભ કર્મદલિકનું અસંખ્યગુણ અનખ્યગુણ સંક્રમણ બંધાતી સજાતીય પુણ્ય પ્રકૃતિમાં થયા કરે છે.

અપૂર્વ સ્થિતિબન્ધમાં :—પૂર્વે અનાદિ અનંત કાળમાં અશુભ કર્મોનો કદી નહિ કરેલો એવો જે અલ્પ સ્થિતિબંધ, તે અહીં કરે છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે અપૂર્વકરણના શુભ અધ્યવસાય વખતે શુભ કર્મનો બંધ તો હોઈ શકે, પણ અશુભ કર્મ બંધાય જ ક્યાંથી, કે એની અલ્પ સ્થિતિનો બંધ વિચારવો રહે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ પ્રાય : શુભ બંધાય છે. પરંતુ જે ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓ છે, તે શુભ અને અશુભ તે તે ગુણઠાણા સુધી અવશ્ય બધાય છે; પછી ભલે ત્યાં વિચારણા શુભ પ્રવર્તતી હોય. આ શુભ અધ્યવયાયનો લાભ એ કે એ અશુભ પ્રકૃતિઓની કાળસ્થિતિ અલ્પ, અને રસ મંદ બંધાય. કેમકે એવો નિયમ છે કે રાગદ્વેષનો સંકલેશ જેમ વધારે, તેમ કર્મની બંધાતી કાળસ્થિતિ મોટી હોય. પણ અશુભ કર્મનો બંધાતો રસ તીવ્ર હોય, અને શુભ કર્મનો બંધાતો રસ મંદ હોય. એથી ઉલટું, જેમ એ સંક્લેશ ઓછો, એટલે કે વિશુદ્ધિ વધારે, તેમ કર્મની બંધાતી કાળ સ્થિતિ નાની હોય. અશુભ કર્મનો રસ મદ બંધાય અને શુભ કર્મનો રસ તીવ્ર બંધાય. અહીં અપૂર્વકરણમાં વિશુદ્ધિ અપૂર્વ છે, તેથી અશુભ કર્મની સ્થિતિ જે અલ્પ બંધાવાની, તે પણ અપૂર્વ અલ્પ સ્થિતિબંધ કહેવાશે. કેમકે પૂર્વે કદી આટલી અલ્પ નહિ બાંધેલી.

દ્વિતીય અપૂર્વકરણ :—આપણી વાત હતી અપૂર્વકરણની. સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વે અનાદિની રાગદ્વેષની ઘન-નિબડ ગ્રન્થિનો ભેદ કરવા માટે સમર્થ તે પહેલું અપૂર્વકરણ. એમાં સામર્થ્યયોગ નીપજતો નથી. પરંતુ ક્ષપક શ્રેણિમાં જે દ્વિતીય અપૂર્વકરણ કરવું પડે છે તેના ઉપર સામર્થ્યયોગ નીપજે છે. શ્રેણિ એટલે મોહનીય અને જ્ઞાનાવરણીયઆદિ ઘાતી કર્મની કરવામાં આવતી ક્ષપણાની ધારા, તે કર્મોને ખપાવવાની નાશ પમાડવાની ધારા. એ પૂરી થયે તેરમે ગુણઠાણે કેવળજ્ઞાન-સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત થાય. આ ક્ષપકશ્રેણિ માટે અપ્રમત્ત નામના સાતમા ગુણઠાણ પછી આઠમે ગુણઠાણે અપૂર્વકરણ કરવાની જરૂર રહે છે. આ છે દ્વિતીય અપૂર્વકરણ. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયેથી રહેલી કર્મસ્થિતિમાંથી સંખ્યાતા પલ્યોપમપૃથકત્વ ઘટયે દેશવિરતિ, તથા સંખ્યાતા સાગરોપમ ઓછાં થતાં આવે તેમ તેમ સર્વવિરતિ; ઉપશમશ્રેણિ અને ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત થાય. એટલેજ કહ્યું કે તે કર્મસ્થિતિકાળ તેવા સંખ્યાતા સાગરોપમ લંઘે ત્યારે દ્વિતીય અપૂર્વકરણ પ્રાપ્ત થાય. આમાં પણ પૂર્વની જેમ સ્થિતિઘાતાદિ પાંચ વાનાં કરવામાં આવે છે. પરંતુ તે વિશિષ્ટ-કોટિનાં. આ કરવાને માટે સામર્થ્ય યોગનો જ પુરુષાર્થ સમર્થ છે. ઇચ્છાયોગ અને શાસ્ત્રયોગના વીર્યોલ્લાસથી આ અપૂર્વકરણ નીપજી શકતું નથી.

द्वितीयापूर्वकरणे प्रथमस्तात्त्विको भवेत् :—આ બીજા અપૂર્વકરણથી ઘાતી કર્મોની ક્ષપણા શરૂ થાય છે, તેથી હવે ત્યાં ઘાતીનો ક્ષયોપશમ રહેતો નથી. તેથીજ એ ક્ષયોપશમથી નીપજેલા જે ક્ષાયોપશમિક ક્ષમાદિ ધર્મો, તેનો ત્યાગ થઇ ક્ષાયિકકોટિના એ ધર્મો પ્રગટ થાય છે. પૂર્વે બે ત્યાગની વાત કહી છે; એક ધર્મસંન્યાસ (સંન્યાસ=ત્યાગ) અને બીજો યોગસંન્યાસ. બંનેય સામર્થ્યયોગના ઘરના છે એમાં યોગસંન્યાસ તો નિર્વાણની નજીકમાં થવાનો. પણ પહેલો 'ધર્મ-

સંન્યાસ' એટલે કે ક્ષાયોપશમિક ધર્મોનો ત્યાગ, એ દ્વિતીય અપૂર્વકરણથી થાય છે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ કહે છે કે-તાત્ત્વિક-પારમાર્થિક ધર્મત્યાગ એ છે. બાકી ઔપચારિક ધર્મત્યાગ તો દીક્ષા લેતી વખતે પણ હોય છે. ત્યાં દીક્ષા વખતે થતા ધર્મત્યાગનો અર્થ પ્રવૃત્તિરૂપ ધર્મનો ત્યાગ સમજવાનો છે. દા. ત. ગૃહસ્થ માટે શ્રી અરિહંત પ્રભુની દ્રવ્યપૂજાની પ્રવૃત્તિ એ ધર્મ છે, શ્રાવકોની સારંભ ભક્તિ કરવાની પ્રવૃત્તિ એ ધર્મ છે; પરંતુ સાધુપણું લેતાં એવી સઘળી પ્રવૃત્તિરૂપી ધર્મનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. આનું કારણ એ છે કે, દીક્ષા એ જ્ઞાનયોગનો સ્વીકાર કરવા રૂપ છે.

જ્ઞાનયોગ-મોહયોગઃ—દીક્ષા અંગીકાર કરી, એટલે જ્ઞાનયોગ સ્વીકાર્યો. સંસારમાં મોહયોગ છે, ત્યારે ચારિત્રમાં જ્ઞાનયોગ છે. જ્ઞાનયોગનો ખપ હોય તોજ ચારિત્ર લેવું પ્રમાણ ગણાય. એટલાજ માટે ચારિત્રના અધિકારી તરીકે ભવવિરક્તનેજ અર્થાત્ સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય ધરનારને જ ગણ્યો. કેમકે સંસાર પર એકાંતે જેને વૈરાગ્ય [illegible]

પડતી પ્રવૃત્તિ પણ એના મનમાં ભારે ખૂંચે છે. આ મોહ સંબંધો અને મોહ-પ્રવૃત્તિ એ મોહયોગ છે. સાચા વિરાગીને એના પ્રત્યે ભારે નફરત છે, અરુચિ અને દુઃખ છે. એને તો હવે ગમે છે પરમાત્મા સાથે સંબંધ, પરમાત્માના શાસન સાથે સંબંધ, અને એ અંગેની જ પ્રવૃત્તિ. આ બધું માત્ર જ્ઞાનમૂલક છે, જરાય મોહપ્રેર્યું નથી; તેથી એ જ્ઞાનયોગ છે. અર્થાત્ જ્ઞાનના લીધે જ થતો યોગ છે. જ્ઞાનથી જ નીપજતી મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ છે. જ્ઞાનયોગનો બીજો અર્થ એમ પણ થાય કે 'જ્ઞાનમય યોગ'

અર્થાત્ માનસિક ચિંતનાદિ અને કાયિક ક્રિયાઓ ખુદ જ્ઞાનમય છે, જ્ઞાનગર્ભિત છે, તત્ત્વજ્ઞાનની પરિણતિથી સર્વથા વ્યાપ્ત છે. આવું સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં નથી, તેથી તે જ્ઞાનયોગ નથી. આમ ચારિત્ર જ્ઞાનયોગ સ્વરૂપ હોવાથી સંસારથી વિરક્ત બનેલાને જ ચારિત્રનો અધિકારી ગણ્યો. એ વાત ચારિત્રની યોગ્યતા માટે દર્શાવેલ સોળ ગુણો પરથી નક્કી થાય છે.

દીક્ષાર્થીના સોળ ગુણઃ-પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય કોને માનવો ? એના ઉત્તરમાં કહે છે કે તેને માનવો કે જે (૧) આર્યદેશમાં જન્મ્યો હોય; તથા ૨-૩ વિશિષ્ટ કોટિની જ્ઞાતિ અને કુળે કરીને સહિત હોય. આર્ય દેશમાં જન્મ એ ગળથુથીમાં સારા સંસ્કારોની ભેટ આપે છે. વિશિષ્ટ જ્ઞાતિ અને વિશિષ્ટ કુળની ખાનદાની અકાર્ય કરતાં અટકાવે છે. નથીને ચારિત્ર લીધા પછી કદાચ મોહનો ઉદય જાગ્યો, તો કુળની ખાનદાનીની આત્મા પર શરમ પડશે, મનને એમ થશે કે 'આવા ઉંચા કુળમાં જન્મેલો હું, મારાથી અકાર્ય કે વ્રત ભંગ કેમ જ થાય! નહિતર પછી મારામાં અને ઢેડાભંગીમાં ફરક શો ?' પછી સદ્વિચારમાં પાછો ફરી પ્રતિજ્ઞાને દૃઢપણે વળગી રહેશે. તેમ એ પણ લાભ છે કે વિશિષ્ટ જ્ઞાતિ અને કુળના હિસાબે એના લોહીમાં એવા અણુઓ હશે કે જે એને ઉત્તમ સાત્ત્વિક પુરુષાર્થ અને પ્રગતિ, કરવામાં ખૂબ જ પ્રેરક બનશે. +++++ (૩) વળી તે 'ક્ષીણપ્રાયકર્મ-મલ' હોવો જોઈએ અર્થાત્ સર્વ કર્મમાં ભયંકર જે મોહનીય કર્મ તેમાંનું મિથ્યાત્વકર્મ તો ઉદયમાં હોય જ નહિ. ઉપરાંત, ચારિત્ર મોહનીય કર્મ ઘણું ઘણું નાશ પામી ગયું હોય. પૂછો કે ગુરુ આ શી રીતે જાણી શકે ? તો એની પછીનો પાંચમો ગુણ એનો ખુલાસો કરે છે. તે એ છે કે (૪) દીક્ષાર્થી એટલા જ માટે 'નિર્મળબુદ્ધિ' બનેલો હોય,

એની બુદ્ધિ હવે નિર્મળ બની ગઈ હોય. અર્થાત્ આજસુધી નડતી અનેક પ્રકારની વાસનાઓ અને વિકારોના મળ હવે સાફ થઇ ગયા હોય આ વસ્તુ એના વર્તાવ અને ઉદ્દગાર પરથી તેમજ આગળ બતાવેલા ગુણો પરથી સમજી શકાય છે. (૫) બુદ્ધિ નિર્મળ થવાના યોગે પાચમો. ગુણ એ છે કે એને સંસારની નિર્ગુણતાનું, સંસારની અપ્રકારિતાનું ભાન હોય. એને મનમાં સચોટ ભાસે કે 'જે મનુષ્યપણું મળવું ઘણુ જ દુર્લભ છે, તે પાછું અશુભ કરણીના યોગે ભવિષ્યના અનેક જન્મમરણનું નિમિત્ત બને છે, વળી એમાં જે સંપત્તિઓ જીવને અશુભ કરણી કરાવે છે તે વિજળીના જેવી ચપળ છે, ચંચળ છે. એનો અર્થ એ છે કે સંપત્તિ તો કદાચ આ જન્મમાં જ અથવા આવતા જન્મ પૂર્વે તો અવશ્ય ચાલી જવાની, પરંતુ એના અંગે કરેલાં પાપ માથે પડી જવાના ! અને અનેક જન્મમરણની જાળમાં જીવને જકડવાના ! સંપત્તિ ઉપરાંત સંસારમાં જીવને જે ઇષ્ટ અનિષ્ટ રૂપરસ વગેરે વિષયો મળે છે, એ વિષવૃક્ષના ફલની જેમ ભયંકર દુ:ખને દેનારા બને છે. ત્યારે સંસારની વળી એક મોહિની કુટુંબ-પરિવારનો સંયોગ, તેનો વિયોગ અવશ્ય થાય છે; તેથી તેની ખાતર સેવેલા પાપનુ અને તેના પ્રત્યે કરેલા રાગાદિનું ફળ ભોગવવાના અવસરે એમાંનુ કોઇ સગુ એ દુ:ખમાં ભાગ પડાવવા કે બચાવવા આવતું નથી. કેવો નિર્ગુણ અને નિસ્સાર આ સંસાર ! એમાં આયુષ્ય કર્મના. દળિયાં પ્રત્યેક ક્ષણે ભોગવાઈ ભોગવાઈને નાશ પામતા જાય છે. આયુનો નાશ એટલે મૃત્યુ; અર્થાત્ પ્રત્યેક ક્ષણે મૃત્યુ થાય છે. એમ કરતાં અંતે મહામૃત્યુ પામી અહીંથી નવો જન્મ લેવા ચાલી જવું પડે છે. ત્યાં અહીંના કરેલા હિંસાદિ પાપોનો, મોહનો અને રાગદ્વેષનો દારુણ વિપાક અર્થાત્ ભયંકર નતીજો પીડે છે, વિકરાળ દુ:ખોનુ પરિણામ અનુભવવું પડે છે. આવી રીતે સંસારની સારરહિતતાનુ ભાન દીક્ષાર્થીને હોવું જોઈએ.

(૬) તેથી જ એવા સંસાર પ્રત્યે એને વિરાગ હોય, અણુગમો હોયઃ સંસાર પર લેશમાત્ર આસ્થા એને ન હોય; ઉલટું એવો અણવિશ્વાસ હોય કે-'રખેને આમાં ઠગાઈ-ફસાઈને એમજ ન મરું !' સંસારનો એને ભારે કંટાળો હોય-xxxxx-(૭) સાતમો ગુણ એ છે કે સંસારના મૂળભૂત જે કષાયો, તે એના પાતળા પડી ગયા હોય. કેમકે ક્રોધાદિ કષાયો જો દુર્બલ ન થયા હોય તો તે ચારિત્રી બન્યા પછી ચારિત્રમાં પાછો એ એક નવો સંસારસર્જવાનો !xxxxx—(૮) આઠમા ગુણમાં દીક્ષાર્થીના જીવનમાં હાસ્યાદિ ન હોવા જોઈએ, અથવા નહીંવત્ કવચિત્ બનનાર હોય તો તે અવ્યક્ત જેવા હોય. હાસ્યાદિ એટલે હાસ્ય-કુતુહલ, શોક- વિલાપ, હર્ષ-ઉદ્વેગ, ભય-જુગુપ્સા, કામ-ચેષ્ટા વગેરે. આ દોષો જો મોજુદ હોય, તો સમજવું પડે કે એનામાં હજી હાસ્યના હિસાબે છીછરાપણું અને તુચ્છતા છે, ગંભીરતા નથી; શોકના હિસાબે પુદ્ગલાસક્તિ છે, વિરાગ નથી; ભયના હિસાબે નિઃસત્ત્વતા છે. જુગુપ્સાના હિસાબે કાં અહંભાવ કે કાં જડસંગિતા છે. કામના હિસાબે વેદનો ઉદય છે. હર્ષ-ઉદ્વેગના હિસાબે જડના મૂલ્યાંકન અને જડની પરાધીનતા છે, ચેતનના નહિ. આ બધું ચારિત્રમાં બાધક છે.-xxxxx-(૯) વળી દીક્ષાર્થી કૃતજ્ઞ હોવો જોઈએ. કેમકે જો કૃતજ્ઞ એટલે પોતાના ઉપર કોઈએ કરેલા ઉપકારને જાણનારો અને કદર કરનારો નહિ હોય. તો દીક્ષા અને જ્ઞાનશિક્ષા જેવા અતિમહાન ઉપકારને લીધા પછી પણ કદાચિત્ સ્વાર્થાંધ બની એ ઉપકારને ભૂલશે. તેથી ઉપકારી ગુરુ વગેરેનો ઉપરથી સામનો કરશે.-xxxx-(૧૦) દસમા નંબરમાં એ વિનીત હોવો જોઇએ. વિનય એ ધર્મનું મૂળ છે, એની તો ચારિત્રમાં ડગલે ને પગલે જરૂર રહે છે. ચારિત્ર પ્રત્યેના વિનયના યોગે સમિતિ-ગુપ્તિ બરાબર પાળશે; ક્રિયા શુદ્ધ કરશે.xx-(૧૧) પૂર્વે પણ એ રાજા, મંત્રી અને શહેરીજનોને સારો માન્ય હોવો જોઇએ. આ જોવાનું એટલા માટે જરૂરી છે કે જો આ દીક્ષાર્થી એ બધાને માન્ય નહિ, પણ વિરુદ્ધ હોય, તો એ

વિરોધની પાછળ કારણભૂત આની ખામી હોવી જોઇએ. આપણા અનુચિત વર્તાવ વિના લોકનો આપણા પ્રત્યે વિરોધ-અરુચિ શા માટે થાય ? અને જીવનમાં જો એવી અયોગ્ય કાર્યવાહી હોય ને દીક્ષા લે, તો કદાચ રાજા વગેરે રુઠે, લોક વધુ નિન્દે; અને પછી પણ દીક્ષિત બીજું કાંઈ અનુચિત કરી બેસવાનો સંભવ રહે.-xxxx-(૧૨) મુમુક્ષુ આત્મા દ્રોહકારી ન હોવો જોઇએ, વિશ્વાસઘાતી ન જોઈએ. નહિતર સાધુઓને અને શાસનને મહા નુકશાન કરી બેસે, જેમ વિનેયરત્ન. (૧૩) દીક્ષાર્થી અખંડિત અંગોપાંગવાળો જોઇએ. લુલો લંગડો દીક્ષિત થયો હોય તો લોક કહે 'જોયું ? આ ધર્મમાં આવા લુલીયા જમાલીયા એ ધર્મગુરુ !' એમ કહી નિંદા કરે-xxxxx (૧૪-૧૫-૧૬) છેલ્લા ત્રણ ગુણમાં, દીક્ષાર્થી આત્મા શ્રાદ્ધ એટલે કે અખૂટ ધર્મશ્રદ્ધાવાળો જોઇએ. નહિંતર પોતાની જ શ્રદ્ધાના અભાવે બીજાનેય અશ્રદ્ધાળુ કરશે, તેમ પોતાને ચારિત્રધર્મ પરિણમશે નહિ. વળી તે સ્થિર જોઇએ, એટલે કે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાઓ અને ઉત્તમ કઠક માર્ગને વહન કરવાની આડે ઉભા થતાં વિઘ્નોનો સામનો કરી સ્વવ્રતો અને સન્માર્ગમાં નિશ્ચલ રહેનારો જોઈએ. નહિતર વ્રતભંગ કે સાધુતાનો ત્યાગ કરી બેસે. છેલ્લે દીક્ષાર્થી સમુપસપન્ન જોઇએ. અર્થાત્ ગુરુને સારી રીતે શરણે આવેલો જોઇએ, આત્માનુ અર્પણ કરનારો જોઇએ. ગુરુને કહે કે "હુવે આપ મારી આંખ, આપ મારું મન, આપ મારૂં હૃદય. આપનો આદેશ અને આપની ઇચ્છા એજ મારૂં જીવન. એને જ મારી આંખ જુએ, એજ મન વિચારે, એજ હૃદયસદેહ" આ જો ન હોય તો દીક્ષા લીધા પછી વાસ્તવિક ગુરુનિશ્રા એ નહિ સેવી શકે, ગુરુને પરતંત્ર નહિ રહી શકે, ગુરુ પાસેથી મેળવવા યોગ્ય હિતશિક્ષા-જ્ઞાનાભ્યાસ વગેરે નહિ મેળવી શકે.

૧૬ ગુણોનો ઉપસંહાર - શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ આ સોળ ગુણો દર્શાવીને લખે છે કે જે આ ગુણોથી યુક્ત નહિ હોય એ 'જ્ઞાનયોગ'ને આરાધવાનો નહિ; ત્યારે જે આ ગુણોથી સંપન્ન છે, એ ઉત્તમ

જીવ તો જ્ઞાનયોગને ન આરાધે, એવું બનવાનું નહિ. સોળ ગુણોજ એવી કોટિના છે કે એને 'મોહયોગ' સાથે મેળ જામેજ નહિ, તેમ 'જ્ઞાનયોગ' વિના રહી શકે નહિ. બીજી રીતે જોઇએ તો મોહયોગને આ ગુણો સાથે મેળ ન જામે, ત્યારે જ્ઞાનયોગને આ ગુણો સિવાય ચાલે નહિ. આનો અર્થ એ છે કે તમારે ગૃહસ્થપણામાં પણ અંશેય જ્ઞાનયોગનુ જીવન જીવવું હોય તો અંશે પણ આ ગુણોનો અભ્યાસ કેળવો. એ અભ્યાસ ઉંચો વધી જતાં પૂર્ણ જ્ઞાનયોગનુ જીવન અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે. સોળ ગુણો એ તો વિમાન છે. એમાં આરૂઢ થયા એટલે તો જ્ઞાનયોગના ગગનવિહારને મોજથી આદરવાનું! આપણી વાત એ હતી કે ધર્મસંન્યાસ ગૌણપણે તો દીક્ષા લેતી વખતેય આવે છે, કેમકે ત્યાં પ્રવૃત્તિધર્મનો ત્યાગ કરી જ્ઞાનયોગનું નિવૃત્તિજીવન સ્વીકારવામાં આવે છે. પરંતુ તાત્ત્વિકપણે સર્વ ક્ષાયોપશમિક ધર્મોના ત્યાગ રૂપી ધર્મસંન્યાસ દ્વિતીય અપૂર્વકરણે પ્રાપ્ત થાય છે.

અહીં અપૂર્વકરણ, સામર્થ્યયોગ, વગેરેની જે વાતો કહી તેને અંગે સમર્થ શાસ્ત્રકાર લખે છે કે આ બધી વાતોને કહેનાર આગમ છે; અને આગમ એ જેનું તેનું વચન નથી, કિન્તુ સર્વજ્ઞ ભગવાનનું વચન છે, સર્વજ્ઞ પ્રભુની દેશના છે. માટે એ આગમ સત્યાર્થ છે, ભૂતાર્થ છે, નિરુપિતાર્થ છે; અર્થાત્ બરાબર તપાસેલા, એટલે કે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી પરીક્ષેલા પદાર્થને કહેનારૂં છે, સાક્ષાત્ નિહાળેલી વસ્તુને ઉપદેશનારૂ છે, કિન્તુ વગર પરખેલા અને વગર દેખેલા પદાર્થને જણાવનારૂ નથી. તેથી આગમે કહેલા સામર્થ્યયોગ વગેરે પદાર્થો તદ્દન સાચા છે. માટેજ તે પરમશ્રદ્ધેય અને પરમ આદરણીય છે

અનુભવગમ્ય છે. એનું કાર્ય અપૂર્વકરણદ્વારા ક્ષાયોપશમિક ધર્મો ત્યજાવી, અર્થાત્ ધર્મસંન્યાસ નામના સામર્થ્યયોગને સધાવી, ક્ષાયિક-ધર્મો પમાડવાનુ છે. એથી આત્મા અનંત અક્ષય જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યાદિલબ્ધિ પામે છે. એટલે હવે વીતરાગ સર્વજ્ઞ બને છે. પરતુ ત્યાંજ મોક્ષ નથી થઈ જતો, અર્થાત્ ત્યાંજ સર્વેય કર્મનો અંત નથી થઈ જતો. હજી ચાર અઘાતી કર્મનો નાશ કરવો બાકી રહે છે તેથી પહેલાં તો તેરમે ગુણઠાણે એનો લગભગ બધો ભોગવટો કર્યા બાદ છેવટનો એનો અલ્પ અશ ભોગવી નાશ કરવા માટે ચૌદમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવું પડે છે. એ માટે તેરમા ગુણઠાણાને અંતે શૈલેશીકરણ માટે યત્ન કરાય છે. એ શૈલેશીકરણ સામર્થ્યયોગના અન ન્યપુરુષાર્થથી બની શકે છે. આ શૈલેશીકરણ માટે જે યોગસંન્યાસ કર-વામાં આવે છે, તે દ્વિતીય સામર્થ્યયોગ છે. પહેલો ધર્મસંન્યાસ નામે સામર્થ્યયોગ, અને આ બીજો યોગસંન્યાસ નામે સામર્થ્યયોગ કહે-વામાં આવ્યો પહેલા ધર્મસંન્યાસમાં મુખ્ય હેતુભૂત શુક્લ ધ્યાનના પહેલા બે પાયાનુ ચિંતન હોય છે, અને યોગસંન્યાસમાં કારણ તરીકે એનાજ છેલ્લા બે પાયાનું આલંબન હોય છે.

<u>એક ખાસ ખુલાસો:</u>—અહીં આપણે પૂર્વે વિવેચન કરતાં ધર્મસન્યાસ-યોગસંન્યાસને સામર્થ્યયોગનાં બે કાર્ય તરીકે વર્ણવ્યા હતા, તે એ હિસાબે કે સામર્થ્યયોગ એક જબરજસ્ત આત્મપુરુષાર્થ છે, અને તેના પરિણામે આ બે સંન્યાસ નીપજે છે. પરંતુ 'સામર્થ્ય-યોગ' ખરી રીતે માત્ર વિશિષ્ટ વીર્યોલ્લાસ નથી; કિન્તુ એ વીર્યોલ્લાસથી થતી જે ધર્મસંન્યાસાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ, તે છે—જેમકે, <u>'ઇચ્છાયોગ'</u> એ માત્ર ધર્મપ્રવૃત્તિની ઈચ્છા નથી, પરંતુ એ ઈચ્છાથી થતી ધર્મપ્રવૃત્તિ છે. એમ સામર્થ્યયોગ પણ આત્માના અપૂર્વ સામર્થ્યથી થતી પ્રવૃત્તિ છે. માટે જ શાસ્ત્રકાર મહાપુરુષે ઠીક જ સામર્થ્યયોગને બે ભાગમાં વહેંચી કહ્યુ કે એક સામર્થ્યયોગ ધર્મસં ન્યાસ નામનો, અને બીજો સામર્થ્યયોગ યોગસન્યાસ નામનો

ધર્મયોગના ત્રણ વિભાગ પાડયા હોવાથી સામર્થ્યયોગને ધર્મયોગ તરીકે બતાવવો જોઈએ, પણ નહિ કે માત્ર વીર્યોલ્લાસ તરીકે.

આયોજ્યકરણ ઉપર બીજો સામર્થ્યયોગ:— આમાં બીજો જે યોગસંન્યાસ, તે ક્યારે થાય, એનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે જેમ દ્વિતીય અપૂર્વકરણ ઉપર ધર્મસંન્યાસ થાય છે, તેમ આયોજ્યકરણ ઉપર યોગસન્યાસ થાય છે. આયોજ્યકરણમાં–'આ' એટલે કેવળ-જ્ઞાન વડે અચિંત્ય વીર્યશાલિતા હોવાને લીધે, 'યોજ્ય' એટલે તત્કાલ અઘાતી કર્મને ખપાવવાના હિસાબે તેવી અવસ્થાનો,-'કરણ' એટલે પ્રયત્ન–એવો અર્થ થાય. આખાનો અર્થ એ થયો કે કેવળજ્ઞાન અને અનંતવીર્યના પ્રભાવે બાકીના ચાર અઘાતી કર્મો (ભવોપગ્રાહી= સંસારમાં પકડી રાખનારા કર્મો) ને ખપાવવા માટે જરૂરી એવી જે આત્માની અવસ્થા, તે કરનારો પ્રયત્ન તે આયોજ્યકરણ કહેવાય છે. આ પ્રયત્ન, આ વીર્યોલ્લાસ આત્માની શૈલેશી અવસ્થાને જન્મ આપવા પૂર્વે યોગસન્યાસ નામનો સામર્થ્યયોગ નિપજાવે છે.

શૈલેશીકરણ અને યોગસંન્યાસનું સ્વરૂપ:—અહીં જે શૈલેશી અવસ્થા કહેવામાં આવી તે સાર્થક છે, અર્થાત્ શૈલેશી શબ્દના અર્થને અનુસરનારી છે. શૈલ એટલે પર્વત, શૈલનો ઈશ તે મેરુ-પર્વત. એ અચલ, મહાસ્થિર અને નક્કર ગણાય છે. અહીં પણ આત્માની અવસ્થા મેરુ જેવી કરવામાં આવે છે. જેમ મેરુના પાષાણના ઝીણામાં ઝીણા પ્રદેશો બધા જ્યાં છે ત્યાં જ રહે છે, જરાય હાલતા ચાલતા નથી, તેમ આત્માના અરૂપી પ્રદેશો આ અવસ્થામાં સ્થિર અચલ કરી દેવામાં આવે છે; અર્થાત્ હવે ઉપરના પ્રદેશો નીચે, નીચેના ઉપર એમ ચલવિચલ નથી થવા

પડતો; છતાં પણ ઉકળતા પાણીના પ્રદેશોની જેમ અદર અદર હીલ-ચાલ ચાલુ હતી. હવે કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ પોતાની અચિંત્ય શક્તિથી આત્મપ્રદેશોને શૈલેશની જેમ નિશ્ચલ કરી દે છે. તેથીજ પૂર્વે જ્યાં શરીરના પોલાણના ભાગમાં આત્મપ્રદેશ નહોતા, ત્યાં પણ આત્મ-પ્રદેશો પુરાઈ જાય છે, અને માટેજ આત્માની અવગાહના (આકાશમાં રહેવાની સ્થિતિ) શરીર કરતાં ⅔ બની જાય છે. અહીં શૈલેશી-કરણમાં અર્થાત્ શૈલેશ જેવી અવસ્થા કરવાની પ્રક્રિયામાં મન-વચન-કાયાના યોગોનુ સદંતર રુંધન કરવામાં આવે છે. એમાં સ્થૂલ કાયયોગથી સ્થૂલ મનયોગ-વચનયોગનું રુધન, પછી સૂક્ષ્મ કાય-યોગથી સ્થૂલ કાયયોગ સૂક્ષ્મ મનયોગ-સૂક્ષ્મ-વચનયોગ રુંધાતાં અંતે એ અંતિમ સૂક્ષ્મ કાયયોગ પણ રુધાઈ જાય છે. આ યોગોનુ સદતર રુંધન કરવું એ યોગનિરોધ કહેવાય છે; એજ યોગસંન્યાસ કહેવાય છે. આ કરવું એ યોગસાધનાના પરાકાષ્ઠા છે. યમ નિયમથી માંડીને ધ્યાન, સમાધિ સુધીની યોગ સાધના, કે અદ્વેષ જિજ્ઞાસાથી પ્રારભી તત્ત્વ-પ્રતિપત્તિ-સમાપત્તિ સુધીની યોગ સાધના, હતી તો મહાન, અને ઉત્તરોત્તર ઊંચી ઊંચી કોટિની, પરંતુ એનામાં મન વચન કાયાની પ્રવૃતિ સદંતર અટકાવવાનુ જોમ નહોતુ. અને એ ન થાય ત્યાં સુધી આત્મા પર જડ કર્મપુદ્ગલનો બંધ ચાલુ રહે છે. ત્યારે આયોજ્યકરણ હવે એવું જોમ આપે છે કે જેથી તદ્દનજ યોગનિરાધ, યોગસંન્યાસ થાય છે. તે પછી લેશમાત્ર નવીન કર્મબંધ

ત્યારે સર્વ શ્રેષ્ઠ યોગમાં યોગ શબ્દથી યોગસાધના લેવાની છે. યોગસાધના એટલે મોક્ષ સાથે જીવનો યોગ કરાવી આપનારી સાધના. એ પેલી મન-વચન-કાયયોગના નિરોધની ક્રિયામાં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે. હવે આગળ કાંઈ કરવાનું રહેતું નથી. હવે તો સહજ રીતે કર્મક્ષય અને આત્માનું ઊર્ધ્વગમન થઈ જાય છે. એમાં કાંઈ પુરુષાર્થ-પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી. મોક્ષ પામવા માટે છેલ્લામાં છેલ્લો પુરુષાર્થ કે સાધના કરવાની હોય તે આ યોગનિરોધની-યોગસંન્યાસની છે. માટેજ એ સર્વ શ્રેષ્ઠ યોગ છે. એ પછીનો કર્મક્ષય તો સહજભાવે, અર્થાત્ કર્મની સ્થિતિ પાકી ગઈ હોવાથી એના સ્વભાવે, (નહિ કે આત્માના પ્રયત્નથી) ક્રમ ઉદયમાં આવી ક્ષીણ થતાં થઈ જાય છે. તેમજ આત્માનું ઊંચે સિદ્ધશિલા પર જવાનું પણ સહજભાવે બને છે. આજ સુધી પાણીમાં નીચે રહેલા માટીના લેપથી લેપાયેલા તુંબડાની જેમ આત્મા કર્મના લેપથી નીચે સંસારમાં હતો. હવે લેપ છૂટી જવાથી હલકા બનેલા તુંબડાની જેમ આત્મા સહજભાવે ઊંચે જઈ ઉપરની છેલ્લી લોકસપાટીને અડીને રહે છે. આગળ અલોકમાં નહિ જવાનું કારણ એ છે કે ત્યાં ગમનમાં સહાયક તત્ત્વ ધર્માસ્તિકાય નથી.

આમ યોગસંન્યાસે યોગસાધના પુરી થઈ. યોગસામર્થ્ય એ યોગની છેલ્લી કોટિની સાધના છે, માટે એને દ્વિતીય સામર્થ્યયોગ કહ્યો. વાત શાના ઉપર ચાલતી હતી ? યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામનો ઉત્તમ ગ્રન્થ લખતી વખતે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિએ મંગળમાં પરમાત્માને ઈચ્છાયોગથી નમસ્કાર કર્યો હતો. ત્યાં પ્રસંગ પામીને એઓશ્રીએજ બતાવ્યું હતું કે પરમાત્માને નમસ્કાર એ એક ધર્મયોગ છે. ધર્મયોગ ત્રણ પ્રકારે હોય છે, શાસ્ત્રયોગ ઈચ્છાયોગ, અને સામર્થ્યયોગ. 'ઈક્કોવિ નમુક્કારો...તારેઇ' એ સામર્થ્યયોગનો નમસ્કાર છે. એ કેવળજ્ઞાન પામવાની નજીક પૂર્વે આવે. ત્યાં ધર્મસંન્યાસ થાય. પછી મોક્ષ પૂર્વે યોગસંન્યાસ થાય.

ઇચ્છાયોગ-શાસ્ત્રયોગ સામર્થ્યયોગનુ વિવેચન પુરૂ થાય છે હવે ગ્રંથકાર મહર્ષિ સૂરિપુરન્દર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા યોગની આઠ દૃષ્ટિનુ વર્ણન શરૂ કરે છે તે વર્ણન આ ઇચ્છાયોગાદિ ત્રિવિધયોગના વર્ણનથી સ્વતત્ર છે, જુદુ છે

એમા પહેલા 'મિત્રા-તારા-બલા-દીપ્રા-સ્થિરા-કાન્તા-પ્રભા-પરા' એ પ્રમાણે આઠ નામ આપી, એની સામાન્ય ઓળખ, યોગ દૃષ્ટિમાં જરૂરી અનાદિની સજ્ઞાઓના ત્યાગ તથા દૃષ્ટિ સાથે ક્રમસર પ્રાપ્ત થતા

(૧) યોગના આઠ અગ-યમ-નિયમ-આસન-પ્રાણાયમ-પ્રત્યાહાર-ધારણા-ધ્યાન સમાધિ, તથા

(૨) આઠ ગુણ-અદ્વેષ-જિજ્ઞાસા-શુશ્રૂષા-શ્રવણ-બોધ મિમાંસા-પ્રતિપત્તિ-પ્રવૃત્તિ, તેમજ

(૩) ક્રમસર ત્યજાતા આઠદોષ-ખેદ ઉદ્વેગ-ક્ષેપ-ઉત્થાન-ભ્રાન્તિ-અન્યમુદ્-રોગ-આસગ, વગેરે કેવુ વર્ણવે છે તે અવસરે.

(યોગદૃષ્ટિ-સમુચ્ચયની પીઠિકા પરના વ્યાખ્યાન સમાપ્ત.)

[અનુસધાન અનુક્રમણિકા પાના ૬થી ચાલુ]